

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Fakulta sociálních věd

Institut sociologických studií

SÍDLIŠTĚ DNES

***JIŽNÍ MĚSTO JAKO MÍSTO K ŽIVOTU
Z POHLEDU DVOU GENERACÍ JEHO PRVNÍCH OBYVATEL***

**Jana Barvíková
2011**

Školitel: JUDr. Michal Illner

Prohlášení

Já, Jana Barvíková, čestně prohlašuji, že jsem předkládanou disertační práci vypracovala samostatně s použitím uvedených pramenů a literatury.

V Praze dne 12. 7. 2011

Poděkování

Ráda bych poděkovala svému školiteli, JUDr. Michalovi Ilnerovi za jeho podporu, vstřícnost a trpělivost po celou dobu mého studia a také autorům recenzních posudků práce pro malou obhajobu, RNDr. Janě Temelové, PhD. a prof. Ing. Arch. Karlovi Maierovi, CSc. za jejich zpětnou vazbu a inspiraci.

Obsah

Úvod	7
1. Definice sídliště	14
2. Panelstory – příběh sídlištní bytové výstavby	15
3. Úsilí o sociální mix, image a stigmatizace panelových sídlišť	29
3.1. Image a stigmatizace panelových sídlišť.....	29
3.2. Úsilí o sociální mix jako podmínka zdravého rozvoje panelových sídlišť	32
3.3. Závěrem.....	34
4. Česká sídliště očima odborné architektonické veřejnosti	36
4.1. Proměny přístupu k sídlištím i jejich estetice v urbanismu a architektuře.....	37
4.2. Sídliště v anketě mezi českými architekty a urbanisty v časopise Architekt... 39	
4.3. Sídliště v názorech architektů, kteří na sídlištích žijí	43
4.3. Sídliště podle Ladislava Lábuse.....	50
4.4. Jak sídliště (ne)regenerovat?	52
5. Jižní Město a sídliště v umění	57
6. Spokojenost s bydlením na sídlišti ve světle výzkumu	67
6.1. Co činí lidi ne/spokojenými obyvateli sídlišť?	69
6.2. Rezidenční spokojenost obyvatel evropských sídlišť v regionálním srovnání 74	
6.3 Spokojenost s bydlením na sídlišti v českých výzkumech.....	79
6.3.1. Výzkum VÚVA 1976-1980	79
6.3.2. Výzkum Postoje k bydlení 2001 Sociologického ústavu AV	81
6.3.3. Rezidenční spokojenost obyvatel pražských sídlišť.....	83
6.4. Shrnutí	86
7. Regenerace panelových sídlišť	88
7.1. Charakter problémů a revitalizační úsilí na velkých sídlištích	88
7.2. Evaluace efektu revitalizačních snah	89
7.3. Státní podpora regenerace panelových sídlišť a domů v České republice	90
8. Jižní Město	94
8.1. O Jižním Městě	94
8.2. Radnice Jižnímu Městu	96
8.3. Občané Jižního Města sami sobě	101
9. Jak se žije/žilo na Jižním Městě z pohledu dvou generací jeho prvních obyvatel	108
9.1. Úvod - cíle a metodika výzkumu	108
9.2. Teritorialita, identifikace, patriotismus a odcizení	112
9.3. Pohled rodičovské generace	116

9.3.1. Příběhy stěhování.....	116
9.3.2. První dojmy, zkušenosti s bydlením na Jižním Městě	121
9.3.3. Proměny rezidenční spokojenosti a vztahu k Jižnímu Městu v čase	126
9.3.4. Volný čas a životní styl	141
9.3.4.1. Volný čas rodičů.....	141
9.3.4.2. Rodinný způsob trávení volného času	144
9.3.4.3. Životní styl a volný čas - závěry a shrnutí	147
9.3.5. Byt a dům	150
9.3.5.1. Velikost bytu.....	150
9.3.5.2. Kvalita bytu	152
9.3.5.3. Hodnocení domu.....	154
9.3.6. Sousedství.....	155
9.3.7. Pocit bezpečí a kriminalita.....	159
9.4. Pohled dětské generace	161
9.4.1. Charakteristiky respondentů	161
9.4.2. Vnímání Jižního Města v různých fázích životního cyklu.....	163
9.4.3. Kriminalita, pocit bezpečí.....	172
9.4.4. Byt a dům	173
9.4.5. Sociální vazby na sídlišti	176
9.5. Prostorová koncentrace vzájemně příbuzných rodin.....	176
9.6. Participace	177
9.6.1. Participace formou brigád.....	177
9.6.2. Participace na domovní samosprávě.....	179
9.6.3. Občanská participace v místě bydliště	180
9.7. Spokojenost s možnostmi nákupu a služeb	181
9.8. Hledání pracovního uplatnění na Jižním Městě	184
9.9. Jižní Město a sídliště v ČR dnes i zítra	187
9.9.1. Hodnocení změn na Jižním Městě od roku 1989.....	187
9.9.2. Pozitivní a negativní stránky Jižního Města, rizika a příležitosti dalšího vývoje	189
9.9.3. „Králíkárny“ Václava Havla	194
9.9.4. Budoucnost Jižního Města a panelových sídlišť	196
9.9.5. Pozice Jižního Města mezi ostatními sídlišti.....	199
10. Shrnutí a závěry	202
Resumé.....	219
Seznam použité literatury	221

Přílohy	233
Příloha 1 - <i>SWOT analýza pražských panelových sídlišť</i>	234
Příloha 2 - <i>Okruhy témat pro hloubkové rozhovory</i>	235

Úvod

Problematice velkých panelových sídlišť, jak uvádí van Beckhoven, Bolt a van Kempen (2009), se začalo dostávat systematictější pozornosti výzkumníků v podstatě teprve počátkem 90. let v reakci na radikální změny ve smyslu sociálního i fyzického úpadku, kterými mnohá sídliště v západní a severní Evropě během svého vývoje prošla. Zcela logicky zde vyvstala otázka, proč se sídliště, která mají prakticky identické charakteristiky, tak často vyvíjejí zcela odlišně – zatímco některé celky jsou v hlubokém rozkladu, jiné si stále drží obstojnou pozici na bytovém trhu a nečelí vážnějším problémům.

Pokud jde o faktory, které by vysvětlily rozdíl mezi jejich úspěchem a selháním, Murie et. al. (2003) namítají, že většina dosavadní literatury nabízí pouze monokauzální vysvětlení, tedy že zdůrazňuje vždy jen jeden určitý rys jako základní kauzální proměnnou (např. velikost sídliště, převaha výškových domů, monolitický, uniformní nebo jinak problematický design a nízká kvalita budov, nekvalitní management, nájemní/vlastnické bydlení, koncentrace obyvatel s nízkými příjmy nebo nedostatečný politický, sociální a kulturní kapitál, upadající sociální status sídliště). Podle Murie et. al. (2003) jednotlivé faktory neprokazují stejný vliv univerzálně, a proto je zapotřebí hledat interakci mezi různými druhy faktorů, jež zvyšují pravděpodobnost selhání sídlišť, i když samy o sobě nejsou ve svém účinku dostatečně silné. Interakce mezi určitými faktory rovněž může mít sebe-posilující efekt, obzvláště ve spojení s reputací daného sídliště či image sídliště v té které společnosti obecně.

Beckhoven, Bolt a van Kempen (2009), kteří hledali vysvětlení úspěchu a selhání sídlišť s totožnými charakteristikami v relevantních, dříve formulovaných teoriích vysvětlujících úpadek městských čtvrtí (obecně či v jiném typu zástavby), dospěli k závěru, že ani dosavadní teoretické poznání, přestože v dílčích oblastech může být velmi inspirativní (např. negativní důsledky růstu chudoby [Grisby et al. 1987], negativní spirála úpadku [Prak a Priemus 1986] a řada dalších) nenabízí v této otázce dostatečnou odpověď, a to protože se povětšinou soustředí na dynamiku samotné čtvrti, ale již pomíjí externí faktory, které mají na vývoj sídliště zásadní vliv – což ovšem neznamená, že interní faktory (především prvotní skladba obyvatel a charakteristiky sídliště) a procesy jej snad nemají. Externími faktory jsou míněny vnější vlivy a okolnosti, které přispěly k tomu, že mnohde se ze sídlišť, do

nichž se lidé zpočátku s nadšením stěhovali, časem stala místa poslední volby, kterým musí být s ohledem na jejich rizikový či patologický vývoj věnována zvláštní péče: Bydlení na sídlišti patřilo v západoevropských městech od počátku k cenově dostupnějším, nikoliv však nejlevnějším na bytovém trhu. Nicméně v průběhu 70. a 80. let se v řadě měst starší (rozuměj předválečná) městská zástavba stala objektem procesu regenerace (popřípadě demolice) a gentrifikace, což vyústilo v pozvednutí mnoha těchto původně z hlediska bydlení nevyhovujících, a proto i laciných, čtvrtí jak po stránce fyzické, tak i sociální a ekonomické. Současně s růstem životní úrovně - a mnohde i se státní podporou - se na předměstích rozvíjela výstavba rodinných domků. V této konkurenci bydlení v bytovém domě na sídlišti začalo ztrácet na své atraktivitě a mnohé sídlištní čtvrtě se na bytovém trhu propadly do nejnižšího segmentu bydlení. Postupně se (někdy však překvapivě velmi rychle) staly oblastmi nejvyšší koncentrace sociálně slabých domácností - kam se stěhovaly jen nízkopříjmové domácnosti a rodiny migrantů, protože regenerované a gentrifikované čtvrtě se pro ně staly příliš drahé - a začaly jevit známky fyzického i sociálního úpadku a stigmatizace (podrobněji viz kapitola 2) (Beckhoven, Bolt a van Kempen 2009, Murie *et al.* 2003, Aalbers *et al.* 2003, Chignier-Riboulon *et al.* 2003, Knorr-Siedow, Droste 2003). Vzhledem k charakteru problémů sídlišť v západní Evropě se tamější odborná literatura věnovaná problematice tohoto segmentu bydlení vedle deskripce vývoje a stávající situace (Dekker a van Kempen 2004, Dekker a van Kempen 2005, Chignier-Riboulon *et al.* 2003, Eastaway *et al.* 2003, Rowlands *et al.* 2009, Friedrichs a Blasius 2000, Hall *et al.* 2003, Knorr-Siedow a Droste 2003, Mezzetti *et al.* 2003, Murie *et al.* 2003, Turkington, van Kempen, Wassenberg 2004) s využitím výzkumů rezidenční spokojenosti obyvatel sídlišť (Dekker a van Kempen 2009, Musterd van Kempen 2005, Musterd van Kempen 2007) zaměřuje především na otázky sociálního mixu (Musterd a Murie 2006), sociální koheze (Dekker a Bolt 2005, van Beckhoven a van Kempen 2006), image a stigmatizace (Dean a Hastings 2000, Hastings 2004) a na témata spojená s probíhajícími programy regenerace sídlištních čtvrtí - evaluace, příklady dobré praxe a problematika participace místních obyvatel (van Kempen *et al.* 2006, Hall 1997).

V souvislosti se socio-ekonomickými změnami, kterými prochází státy střední a východní Evropy od pádu komunistického režimu, se počátkem 90. let nejen v odborné obci ale i v médiích ujalo očekávání (Szelényi 1996, Enyedi 1998), že další vývoj sídlišť se zde bude ubírat po podobné trajektorii jako v západní části

kontinentu, tedy že movitější vrstvy se odstěhují a sídliště se promění v sociálně i fyzicky problematický prostor (viz výše a podrobněji v kapitole 2). Ačkoliv v rámci sídlištní zástavby v zemích bývalého východního bloku v posledních desetiletích postupně dochází k zásadním změnám, ukazuje se, že ty nejkritičtější scénáře ve smyslu slumizace sídlištních čtvrtí se až na výjimky dosud - nebo leckde možná jen prozatím – nenaplnily (viz kapitola 2). V poměru k závažnosti predikovaných problémů, vyplývajících zejména z vysokého podílu populace, již se vzhledem k ohromnému objemu tohoto typu zástavby v bývalých socialistických zemích dotýkají, je k dispozici velmi málo studií, které by problematice zdejších sídlišť věnovaly pozornost. Pokud jde o širší tematického záběru, je aktuálně nepochybně mnohem užší než v západoevropské literatuře. Dostupné prameny se zabývají především popisem specifik vývoje a stávající situace sídlišť z hlediska jejich sociální skladby a souvislostí aktuální pozice sídlišť na bytovém trhu (Erdösi *et al.* 2003, Janto 2007, Kährig a Tammaru 2010, Land 2002, Turkington, van Kempen, Wassenberg 2004, Weclawowicz *et al.* 2003), případně otázkami a překážkami jejich regenerace (Bieryźński *et al.* 2005, Černič Mali *et al.* 2003, Szemzó a Tosics 2004).

Pokud jde o domácí zdroje v odborné literatuře, dosud nebyly překonány výstupy týmu bývalého Výzkumného ústavu výstavby a architektury¹ ze 70. a 80. let (např. Čajánková, Musil 1984, zejména však Musil *et al.* 1985 – viz kapitola 6.3.1.), neboť počínaje přelomem 80. a 90. lety je problematika sídlišť stranou zájmu tak systematického výzkumu. S koncem 90. let se sice rozvířila diskuse v architektonické a urbanistické obci (viz kapitola 4) a byly uveřejněny – s ohledem na tehdejší ladění společnosti poněkud překvapivé - výsledky sociologických výzkumů na pražských sídlištích (Praha 11 1997 a 2002, Celoměstská koncepce regenerace 2002), ukazující poměrně vysokou míru rezidenční spokojenosti a stabilizace jejich obyvatel (viz kapitola 6.3.3.), současná odborná diskuse však bohužel není nijak intenzivní. V posledních deseti letech bylo publikováno poměrně málo odborných prací přímo orientovaných na sídlištní tematiku. Jde především o studie související s problematikou regenerace sídlišť (Maier 2001, 2003, 2004, 2008; Maier, Čtyřoký a Stoklasová 2001, Kostelecký, Patočková a Illner 2009, Kostelecký 2005, Sunega 2004) a práce věnované stávajícímu vývoji a budoucím perspektivám sídlišť v souvislostech sociálně-prostorové diferenciaci českých měst (Musil 2002, Novák *et*

¹ Tradice výzkumu rezidenční spokojenosti a zkušeností obyvatel typových bytových domů VÚVA sahá až do 50. let (Kopp *et al.* 1956).

al. 2007, Sunega a Kostelecký 2007, Temelová 2009, Temelová *et al.* 2010). V poslední době sídliště přitahují zájem studentského a doktorandského výzkumu - v nedávném období tak bylo vydáno několik původních studentských textů (Hubatová-Vacková a Říha 2008, Zadražilová 2009, Barvíková 2010, Novotná 2010) a na pražských fakultách vzniká několik disertačních prací se zaměřením na problematiku sídlišť – vedle této, kterou právě listujete, je těsně před dokončením práce Lucie Zadražilové (Filosofická fakulta UK, Katedra kulturologie) s názvem „Sociokulturní pohled na problematiku bydlení v ČSSR ve druhé polovině 20. století“. Martin Veselý (antropolog a doktorand Fakulty humanitních studií UK), se zabývá otázkou vnímání a užívání veřejných prostor v sídlištním prostředí a vztahem obyvatel sídlišť k místu, kde žijí. Jana Kapičková (Fakulta sociálních věd UK, Institut sociologických studií) pracuje na tématu politiky rehabilitace veřejných prostor na sídlištích ve srovnání Francie a České republiky.

Problematika stávajícího stavu a možného vývoje sídlišť je velmi závažná a jak je patrné i z tohoto úvodního základního přehledu dostupné literatury, na současné mapě poznání je spousta bílých míst, oblastí, které dosud nebyly probádány, a otázek, které ještě nejsou zodpovězeny. Sídliště zároveň představují jedno z témat, na něž má většina laické i odborné veřejnosti (napříč dotčenými obory) jasný názor, nežádka značně vyhraněný, byť třeba s jejich prostředím ani nemá žádnou nebo jen minimální osobní či profesní zkušenost. To, že skutečný obraz sídliště se může velmi lišit od obrazu sídlišť zvenčí, prezentovaného médií a přejímaného „outsidery“², kteří na sídlištích nežijí a vlastně o nich až tolik nevědí, kromě toho, jak na ně svojí fyzickou stránkou působí a jaké pocity a představy v nich takto vyvolávají, je v této práci základním ověřovaným předpokladem. Ten se opírá o zjištění z domácích i zahraničních vesměs kvantitativních výzkumů (viz kapitoly 3 a 6), že oproti problematické pověsti, respektive image, které sídliště mají v povědomí velké části nesídlištní veřejnosti, výzkumy rezidenční spokojenosti na sídlištích obvykle ukazují poměrně vysokou míru spokojenosti jejich obyvatel. Přitom právě reputace té které sídlištní čtvrti a image sídlišť obecně jsou považovány za jedny z klíčových faktorů, které významně přispívají k tomu, je-li dané sídliště akceptováno

² Dichotomii „insider“ – „outsider“ najdeme také v Relphovi (1976), který vychází z Heideggerovy koncepce (Heidegger 1927) „ztotožňování“ a „neztotožňování“ (Vávra 2010).

jako přiměřené místo k bydlení, zatímco stigmatizace urychluje jeho sociální a následně i fyzický úpadek (viz kapitola 3).

Obecné kapitoly této práce, které vychází především z relevantní dostupné literatury, se zabývají tématem současného stavu a možného vývoje panelových sídlišť, ale zejména tím, jak jsou sídliště vnímána – českou odbornou architektonickou a urbanistickou veřejností (kapitola 4), uměleckou obcí (kapitola 5) a obyvateli sídlišť (kapitola 6). Cílem je popsat rozdíly a rozpory ve vnímání a posuzování sídlišť těmito skupinami (odborníky, umělci a obyvateli sídlišť) a uvnitř těchto skupin, vystihnout a čtenáři přiblížit jejich podstatu. V tomto kontextu možná působí poněkud překvapivě zařazení kapitoly věnované problematice regenerace sídlišť (kapitola 7), tento krok je však v souladu s logikou klasické posloupnosti „anamnéza ↔ diagnóza → terapie“, jinými slovy, byly-li již pojmenovány problémy, rizika současných sídlišť a jejich kořeny, snahou je nastínit i možnosti a pokusy o jejich řešení alespoň v jejich základních souvislostech. Těžiště práce pak představuje část *Jak se žije/žilo na Jižním Městě z pohledu dvou generací jeho prvních obyvatel*, která shrnuje výsledky vlastního kvalitativního šetření realizovaného formou hloubkových rozhovorů s dnešními třicátníky a jejich rodiči, kteří v roce 1978 tehdy ještě rozestavěné sídliště osídlovali. Hlavním cílem výzkumné sondy bylo zjistit, jak je největší české sídliště, které je pro laickou i odbornou veřejnost, ale i a média, symbolem snad všech sídlištních negativ, vnímáno jako místo k životu těmi, kteří zde vyrůstali a/nebo prožili podstatnou část svého života. A pokusit se tak získat odpověď na otázku, do jaké míry obraz sídlišť v tradovaných mýtech a stereotypech odpovídá realitě Jižního Města a sídlišť vůbec.

K námětu na tento výzkum mne vlastně přivedla náhoda. V době, kdy jsem zvažovala možnosti, jak konkrétně naplnit zvolené téma disertace, jsem spoluorganizovala výroční třídní sraz s bývalými spolužáky ze základní školy, kterou jsem absolvovala v místě svého tehdejšího bydliště, jímž bývalo právě Jižní Město. Shodou okolností, v době našeho setkání „po letech“ se Jižní Město svým věkem blížilo do Kristových let a my též... Když jsme se s našimi rodiči a sourozenci přistěhovali „mezi hrady na poušti“, jak tehdejší sídliště bez trávníků a chodníků dále v textu charakterizuje jedna z mých respondentek, byly nám právě tři roky. Od té doby, co nás v první třídě spojila škola, jsme společně vyrůstali na zdejších asfaltových pláccích mezi bloky, jako „děti s klíčem na krku“. Změna společenského režimu v roce 1989 nás zastihla v období přechodu na střední školy, jak je patrné i

z výpovědí mých respondentů, dospívali jsme tedy už většinou každý zvlášť. Ač v této pasáži používám první osobu plurálu, naše cesty se s posledním zvoněním na základní škole rozdělily do té míry, že s většinou svých bývalých spolužáků jsem hovořila poprvé až na onom třídním srazu, když už léta žili své dospělé životy. Někteří z nich na Jižním Městě dosud bydlí, řada z nich – stejně jako já - v dospělosti odešla a někteří se sem po určité době vrátili zpět. Většina je dnes ve stejné životní fázi, jako byli jejich rodiče, když se na Jižním Městě v 70. letech usadili - založili vlastní rodiny a jejich životní styl se již více méně ustálil. Jejich rodiče dnes většinou patří do kategorie, kterou je zvykem nazývat „mladí důchodci“, anebo se blíží k hranici odchodu do důchodu. Někteří, jak moji „ex-spolužáci“, tak i jejich rodiče, dovedli využít možnosti nové doby, začali se věnovat vlastnímu podnikání či získali lukrativní zaměstnání a dnes přísluší k vyšší střední třídě obyvatel sídliště, nebo se již odstěhovali do vlastního rodinného domu v zázemí Prahy. Když jsem poslouchala životní příběhy svých spolužáků i jejich blízkých, vzpomínky a názory na Jižní Město, uvědomila jsem si, že v jejich vyprávění je možno - z pohledu sociologa - vysledovat a následně analyzovat procesy pro česká sídliště v posledních třiceti letech typické, ať už jen v souvislosti s vývojem a stárnutím sídliště, či se změnami, k nimž v naší společnosti dochází. A že jsem možná blízko námětu na zajímavou kvalitativní studii, založenou na srovnání pohledu dvou generací, podaří-li se mi prostřednictvím bývalých spolužáků získat k rozhovoru i jejich rodiče. To jsem ostatně vnímala jako hlavní potenciál svého výzkumného záměru.

Metodologii o několik let později skutečně realizovaného šetření podrobně rozvádím v kapitole 9.1.1., na tomto místě se tedy omezím jen na základní informace. Při výběru respondentů jsem se snažila získat co nejpestřejší vzorek z hlediska charakteru jejich vazeb na Jižní Město (rezidenční stálost vs. mobilita, vztah k JM), životního stylu a sociálního postavení. Rozhovory jsem vedla pokud možno s dvojicemi respondentů - „dítě“ (bývalý spolužák) a jeden z rodičů, avšak s každým odděleně, na jiném místě a v jinou dobu. Takto získaný bohatý kvalitativní materiál jsem analyzovala dle principů zakotvené teorie. Svě dílčí výzkumné otázky jsem podřídila výše uvedenému cíli, svým zaměřením nastavovaly zrcadlo negativním stereotypům a představám o životě na sídlišti. Současně navazovaly na poznatky odborné literatury, z domácích zdrojů především na zjištění Musila *et al.* (1985) a výzkumy veřejného mínění *Praha 11* (1997, 2002):

Co tyto rodiny, které uprostřed 70. let s ohledem na tehdejší bytovou situaci při volbě svého bydlení neměly příliš na výběr, pojí s Jižním Městem dnes? Jaký je vlastně jejich vztah k Jižnímu Městu, do jaké míry a jakým způsobem se s ním identifikují/identifikovali - považují/považovali za svůj domov, místo, kde zapustili nebo cítí/cítili své kořeny? Proměňoval se jejich vztah k Jižnímu Městu časem, a jestliže ano, jak a proč? Jaké důvody vedly k odchodu ty z respondentů, kteří již na Jižním Městě nebydlí, a naopak, co některé z nich přimělo vrátit se zpět, a ty, kteří nikdy neodešli, setrvat?

Do jaké míry určuje/určovalo bydlení na tomto sídlišti životní styl a trávení volného času respondentů a jejich rodin? Jak Jižní Město – jako místo pro život - vyhovovalo jejich nárokům a potřebám vzhledem k jednotlivým prožitým fázím životního cyklu?

Jak hodnotí dům a byt na Jižním Městě z hlediska měnících se potřeb vlastní rodiny v průběhu času a vzhledem k jejich současným nárokům na bydlení?

Jak vidí sociální prostředí Jižního Města z hlediska sociálních vazeb, mezilidských a sousedských vztahů - do jaké míry je možno v prostředí sídliště sociálně zakotvit?

Jak vidí Jižní Město z hlediska možnosti uspokojení jejich nákupních potřeb a služeb?

Jak vnímají Jižní Město a sídliště vůbec v porovnání s ostatními částmi města z hlediska kriminality a pocitu osobního bezpečí?

V čem spočívají hlavní přednosti, problémy a nedostatky Jižního Města? Jak respondenti hodnotí jeho vývoj od roku 1989 a jak vidí jeho budoucnost? Co si dnes vůbec myslí o bydlení na sídlišti?

1. Vymezení pojmu sídliště

Pojmem sídliště³ jsou v kontextu této práce chápány ucelené čtvrtě (často na okrajích měst), které se skládají z bytových domů, postavených panelovou technologií, nemají tradiční městský charakter (Zadražilová 2007) a byly budovány státem nebo se státní podporou během 2. poloviny 20. století (Murie *et al.* 2003).

Zatímco životní styl a kvalita života obyvatel ve skupinách nebo souborech panelových domů vrostlých do okolní starší zástavby nebo na ni navazující se nutně neliší od městské zástavby, ve velkých sídlištních celcích tvořících velké izolované enklávy, vzniklé často na „zelené louce“, sociální klima a celková kvalita života mohou být problematické a charakteristické některými výrazně negativními rysy (Boška 2001). Proto je v této práci pozornost zaměřena především na velká panelová sídliště. Ve shodě s Boškou uvedenou typologií⁴ jde tedy hlavně o panelové sídlištní celky (5 000 – 15 000 obyvatel) a velké sídelní celky (více než 15 000 obyvatel), popřípadě v souladu s výstupy mezinárodního projektu RESTATE⁵, na něž se text odkazuje, i o soubory panelové zástavby (2 000 – 5 000 obyvatel).⁶

³ Tato urbanistická a architektonicko-stavební forma bydlení se v angličtině nazývá *housing estate*, v němčině se užívá *Neubausiedlung*, *Wohngebiet*, *Plattenbauten* a ve francouzštině *grands ensembles* (panelák anglicky *large-panel system building – LPS*, německy *Plattenbau*, francouzsky *tours* či *préfabriqués*).

⁴ Boška (2001) z hlediska počtu obyvatel mezi pražskými sídlišti rozlišuje *skupinu panelových domů* (do 2 000 obyvatel, např. Kobyličky I., Spořilov I., Chodovec, Horní Měcholupy), *soubor panelové zástavby* (2 000 – 5 000 obyvatel, např. Kobyličky II., Na Košíku, Břevnov), *panelový sídlištní celek* (5 000 – 15 000 obyvatel, např. Spořilov II, Petřiny, Červený Vrch, Novodvorská, Petrovice) a *velký sídelní celek* (Prosek, Jižní Město I. a II., Ďáblice, Zahradní Město, Černý Most).

⁵ Projekt RESTATE se z hlediska velikosti omezil na sídliště, která mají nejméně 2000 bytových jednotek (Murie *et al.* 2003).

⁶ Dotační program Regenerace panelových sídlišť (nařízení vlády č. 494/2000 Sb.) definuje sídliště jako územně ucelenou skupinu bytových domů, postavených panelovou technologií, obsahující minimálně 150 bytových jednotek. Lze se domnívat, že stanovený nízký počet bytových jednotek je v tomto případě motivován snahou zpřístupnit program co nejširšímu spektru potenciálních žadatelů.

2. Panelstory – příběh sídlištní bytové výstavby

Sídliště se na území České republiky začala stavět po druhé světové válce, v současné době obklopují jádra téměř všech našich měst. Byty v panelových domech dnes tvoří zhruba jednu třetinu celkového bytového fondu (v některých městech kolem 90 %⁷, v Praze 40 %). Mohlo by se tedy zdát, že sídliště jsou produktem minulého režimu, ale tak tomu není, navzdory tomu, že se v očích (nejen) české veřejnosti stala jeho symbolem (Novotná 2010, Maier 2003). Tato kapitola přibližuje ideová východiska sídlištní bytové výstavby, rozdíly ve vývoji a stávající situaci sídlišť v zemích západní a východní Evropy, zabývá se jejich přínosem z hlediska kvality bydlení a nastiňuje možná rizika jejich dalšího vývoje.

Předchůdci

Příčiny rozmachu výstavby velkých panelových sídlišť v Evropě hledíme již ve špatné bytové situaci, v níž se nacházela velká část příslušníků pracující třídy ve většině industriálních států na přelomu 19. a 20. století. Ve druhé polovině 19. století napříč kontinentem rostla města a velkoměsta a s nimi i vysoká poptávka po pracovních silách z dělnických i kancelářských profesí, současně docházelo k masivnímu stěhování venkovských obyvatel, hledajících uplatnění v průmyslu. Trh nestačil redukovat rozdíl mezi poptávkou a nabídkou. Nemoci, nedostatek čerstvého vzduchu, přelidnění domácností⁸, byly mezi hlavními impulsy, proč se otázka bydlení v podobě nutnosti změn co do kvantity i kvality bydlení širokých vrstev, dostala do centra pozornosti politiků a sociálních reformátorů napříč politickým spektrem. (Murie, Knorr-Siedow, van Kempen 2003) Než vypukla první světová válka, bylo učiněno několik reformních kroků k nápravě neutěšené situace: byla přijata regulační opatření na podporu ozdravení bydlení, která vyústila v demolici některých zdraví ohrožujících domů a čtvrtí; hnutí zahradních měst přispělo ,anti-urbánním‘ modelem bydlení pro (nižší) střední a vyšší pracovní vrstvy; rozmáhala se výstavba čtyř- až pětipatrových bytových blokových domů poskytujících pracovní třídě kvalitní městské bydlení v dosahu služeb, často organizované jako družstevní bydlení; byla budována dělnická sídliště v zázemí dolů a továrních komplexů. Nicméně, žádný z těchto

⁷ Maier a Gebert 1998: 2

⁸ Katastrofální podmínky bydlení londýnské chudiny ve 2. polovině 19. století líčí Peter Hall (1996) v kapitole City of the Dreadful Night v knize Cities of Tomorrow.

modelů, navzdory svému nespornému významu pro pozdější generace urbanistů, architektů a plánovačů, neměl zásadní kvantitativní dopad na bydlení obyvatel měst a velkoměst. Začátkem 20. století většina pracujících vrstev v evropských městech bydlela v ubohých podmínkách a mnohdy zanedbaných čtvrtích. Škody 1. světové války a deficit výstavby v jejím průběhu, migrace obyvatel v důsledku posunu státních hranic bytové problémy ještě prohloubily. To, spolu s obavami vlád z nepokojů a nebezpečí revolucí, přimělo státy více se angažovat ve sféře bydlení a na scéně se objevili i další aktéři – lokální samosprávy, stavební a bytová družstva a politické strany orientované na nájemníky. Z nového typu výstavby, za použití nejnovějších technologií a úsporného využití půdy, měly profitovat široké vrstvy obyvatel. Začala se stavět nová sídliště, která si však ještě udržela lidská měřítká – počet bytů obvykle nepřesahoval několik set. Mnohá z těchto sídlišť z meziválečných let jsou dodnes hodnocena velmi pozitivně a jsou považována za atraktivní lokality k bydlení. Principy prostorové organizace, pečlivě navrhované byty, otevřený přístup do zeleně, kvalita veřejných prostranství, měly vliv i na pozdější výstavbu a mnozí z architektů a projektantů aktivních v období 20. a 30. let se později podíleli i na výstavbě velkých sídlišť vznikajících ve druhé polovině 20. století. (Murie *et al.* 2003)

Ušlechtilé, smělé plány...

Ideové kořeny výstavby panelových sídlištních celků z druhé poloviny 20. století, ve své době v mnoha ohledech revoluční⁹, sahají k avantgardním funkcionalistickým architektonickým teoriím 20. až 30. let, formulovaných v programovém dokumentu „Athénská charta“ z roku 1933. Tento základní teoretický dokument organizace pokrokově smýšlejících architektů Congrès International d'Architecture Moderne (CIAM) předložil ve svých zásadách vizi zdravého, prostorného města jednotného charakteru, řádu a standardu, zajišťujícího stejnou obytnou kvalitu pro všechny obyvatele měst. Území města mělo být členěno do tzv. funkčních zón, z nichž každá by sloužila převážně jedné funkci – bydlení, práci a odpočinku. Jednotlivé druhy zón měly být od sebe odděleny volnými zelenými plochami a navzájem propojeny rychlou dopravou. Sídliště měla být autonomními celky, složenými z obytných domů a veškerého vybavení přináležejícího k bydlení. U jejich zrodu stála ušlechtilá myšlenka dát pokud možno všem lidem ve stále

⁹ Musil (2002) jejich význam z hlediska urbanismu přirovnává ke změnám ve struktuře měst při přechodu od feudalismu k průmyslovému kapitalismu 19. století.

rostoucích městech důstojné, hygienické a ekonomicky i ekologicky přijatelné bydlení. Tedy bydlení zcela odlišné od toho, jaké zakoušela naprostá většina obyvatel velkých průmyslových měst 19. a první poloviny 20. století. *„Pro všechny meziválečné avantgardní architekty byla sídliště zhmotněním abstraktních ideologických principů rovnosti (všem je poskytováno standardní bydlení), sounáležitosti ke komunitě (lidi od sebe neoddělují hradby a zdi, ale spojuje je otevřený prostor), pravdy a otevřenosti (domy vyjadřují svoji funkci, nepředstírají, „nezdobí se“ pro pohledy zvenčí).“* (Maier a Gebert 1998: 2) S výstavbou podobného typu nebyly v minulosti žádné zkušenosti, proto tvůrci koncepcí mohli vycházet jen z teoretických předpokladů, často velmi utopistických. Mnohá dílčí řešení zprvu působila jako velice atraktivní a žádoucí, bohužel v praxi se poměrně brzy ukázalo, že sice skutečně odstraňují původní problémy, ale zároveň způsobují jiné, nové, a to zejména na velkých sídlištních celcích. Připomeňme také, že mnohé z nápadů byly do praxe implementovány v okleštěné, architektonicky chudé podobě a i to mohlo přispět k jejich nezdaru.

... a jejich realizace

Před rokem 1950 byla výstavba sídlišť ústředním nástrojem v plánech na podporu bydlení většiny evropských zemí. (Murie *et al.* 2003) Příčinou takového okouzlení možnostmi panelové technologie a novým typem výstavby byla intenzivní potřeba co možná nejrychleji a nejúspěšněji obnovit města poničená válkou a vyrovnat se jak s přetrvávající bytovou krizí 30. let, prohloubenou válečnými ztrátami, tak i s nově vzniklou bytovou poptávkou, která byla důsledkem prudkého růstu populace a mohutného stěhování do měst, ale i potřebou pracovní síly v určitých industrializovaných regionech. Současně stoupaly nároky na kvalitu bydlení, mnoho z hlediska standardů bydlení nevyhovujících domů a čtvrtí bylo bouráno a jejich obyvatelé bylo třeba přestěhovat (Murie *et al.* 2003, Musil *et al.* 1985, Musil 2002). A konečně nesmíme zapomínat na atmosféru doby, charakteristickou potřebou „být moderní“ – žít moderně, bydlet moderně... A nově vznikající sídliště tehdejší představu o moderním bydlení naplňovala. V raných fázích se zdálo, že nový sídlištní model skutečně funguje: *„Po celé Evropě byla nová sídliště chápána jako signál příchodu lepší, moderní doby. Dobře vybavené domy byly něco jako dar laskavého státu.“* (Murie *et al.* 2003: 18)

První vlna masivní výstavby panelových sídlišť se Evropou přehnala v 50. a 60. letech. Zasáhla země tehdejší „západní“ Evropy - Francii, Německo, Velkou Británii, Nizozemsko, nevyhnula se ani Itálii či skandinávským zemím (Musil *et al.* 1985). V zemích bývalého východního bloku byla panelová sídlištní výstavba zahájena s koncem 50. let a kulminovala rovněž o něco později, a sice v 70. a 80. letech. Během čtyřicetileté epochy výstavby panelových sídlišť bylo jen v Evropě postaveno více než 45 miliónů bytových jednotek, z nichž 34 miliónů bylo vybudováno v zemích střední a východní Evropy, kde byla jejich podpora založena mj. na proklamovaných ideálech socialistické společnosti¹⁰ (Murie *et al.* 2003).

V průběhu pozdních 60. let a zejména 70. let rozměry nových sídlištních celků, projektovaných často s desítkami tisíc bytů, přerostly dimenze individuálně rozeznatelných čtvrtí. Velikost se stala novým mottem a orientace na kvantitativní růst vytlačila moderní urbanistické principy, aplikované v předchozích obdobích. Projekty se čím dál více podřizovaly metodám a požadavkům průmyslové produkce¹¹. Došlo ke standardizaci velikosti bytů i místností (ve vztahu k národnímu bohatství) a stále silnější plánovací byrokracie vedla projektanty a architekty k tomu, že tlačili uživatele bytů k předepsaným formám jejich využívání. (Murie *et al.* 2003)

V 70. letech došlo ke změně napojení sídlišť na jádrové město. Zatímco v 60. letech sídliště obvykle ještě bývala nedílnou součástí expandujících měst, mnoho pozdějších sídlišť vznikalo na jejich předměstích jako oddělené jednotky bez uspokojivé nabídky služeb a vazeb na stávající městskou tkáň, z nichž by ony anebo starší městské části mohly profitovat. Ranější sídliště, definovaná sice jako oddělené čtvrti, ale umístěná poblíž existujících městských jader, byla obvykle projektována za účelem nápravy deficitů měst poskytováním bydlení a dalšího vybavení celému zbytku města. Oproti tomu pozdější satelitní sídliště se měla stát soběstačnými

¹⁰Cílem socialistické bytové politiky bylo zajistit dostupné bydlení všem prostřednictvím centrálně řízené a plánované výstavby.

¹¹Musil (2005:4) tento jev v kontextu vývoje v zemích bývalého východního bloku rámuje výrokem „od sociálního utopismu k ekonomickému realismu“. Nicméně redukce původních projektů projevující se důrazem na kvantitu bytových jednotek namísto na jejich kvalitu a omezenou realizaci původně plánované občanské vybavenosti byla součástí praxe sídlištní výstavby po celé Evropě bez ohledu na politický režim – např. Mezzetti *et al.* (2003) uvádí, že frustrace z nenaplněných očekávání vzbuzených inzercí a sliby veřejných služeb a vybavenosti, které nebyly realizovány, v 70. letech na několika milánských sídlištních vyústila v občanské protesty vlastníků nových bytových jednotek, požadující jejich splnění.

jednotkami¹². Mnoho obrovských sídlišť v té době ztratilo hodně ze své původní koncepční podstaty, která byla redukována především na masovou produkci bydlení. Monofunkčnost nových sídlišť byla chápána jako zanedbatelná daň za kvantitativní přírůstek bytových jednotek, stejně tak ‚staromódní‘ urbanistické ideály a životní způsoby starého flexibilního města byly politiky, projektanty i architekty zavrženy jako zastaralé, přežilé a nemoderní. (Murie *et al.* 2003)

Východ vs. Západ

Je třeba zmínit, že bez ohledu na výchozí více či méně podobné rysy se situace ve vyspělých západoevropských zemích odvíjela jinak než ve státech střední a východní Evropy. Výstavba panelových domů tam nebyla nikdy absolutně upřednostňována, co do typu bydlení vždy byla respektována preference bydlení v rodinných domech. Postupem času s růstem národních ekonomik a životní úrovně středních tříd, často s nepřímou podporou státu formou dotovaných hypotečních úvěrů a slev na daních, si jejich příslušníci mohli začít plnit své sny o bydlení v rodinném domku se zahrádkou v nově vznikajících příměstských rezidenčních lokalitách (Murie *et al.* 2003, Aalbers *et al.* 2003, Chignier-Riboulon *et al.* 2003, Knorr-Siedow, Droste 2003). Oproti tomu v komunistických zemích státní politika výstavbu individuálních rodinných domů (zejména ve velkých městech) často spíše omezovala (Sunega, Kostecký 2007). Tento druh výstavby zde tedy sice také byl realizován, ovšem v mnohem menším rozsahu. Rodinné domy byly stavěny většinou svépomocí, což obyčejně obnášelo obětovat několik let života, respektive volného času rodiny, tvrdé práci na stavbě (Kährik, Tammaru 2010). Limitované rodinné rozpočty, socialistická ekonomika všeobecného nedostatku nabídky na trhu, dlouhé pořadníky a čekací lhůty na nájemní bydlení i nízké investice do údržby a oprav meziválečného bytového fondu v činžovních domech dlouho udržovaly atraktivitu nově budovaných sídlištních bytů na vysoké úrovni (Sunega, Kostecký 2007). Zatímco v žádné ze zemí západní, severní a jižní Evropy nepředstavuje podíl bytů v panelových domech v národním bytovém fondu 10%, ve středo- a východoevropských zemích žije na panelových sídlištích 20 až 30 % populace, v některých regionech až 60% (Murie *et al.* 2003).

¹² V našich podmínkách např. pražské sídliště Jižní Město.

Nejpodstatnější rozdíl mezi přístupem západoevropských států a zemí bývalého východního bloku ovšem spočívá v tom, že na Západě byla sídliště stavěna většinou jako jedna z forem sociálního bydlení (zejména v Německu, Francii, Velké Británii, Holandsku, Dánsku apod.). To znamená, že byla zamýšlena jako přechodné útočiště především pro mladé rodiny, které, když si materiálně polepšily a mohly platit vyšší nájmy, sídliště opouštěly a stěhovaly se do kvalitnějších bytů. Vzhledem k rostoucím nárokům na bydlení se sídliště postupně vyprazdňovala, stávala se útočištěm sociálně slabých vrstev, imigrantů, nezaměstnaných, případně lidí na okraji společnosti. Rychle dostávala „špatnou adresu“, chátrala a rostla v nich kriminalita i koncentrace sociálně-patologických jevů, jejichž aktéry byli a jsou ve zvýšené míře mladiství (např. užívání a prodej návykových látek, gangy). Na přelomu 60. a 70. let už sídliště představovala skutečný problém. Stala se terčem odborné i laické kritiky. Jejich výstavba ustala a později došlo ke zbourání či redukci některých problémových domů i sídlištních celků (Murie *et al.* 2003, Musil 2002, Sunega, Kostelecký 2007). Stávající sídliště jsou dodnes předmětem méně či více úspěšných snah o jejich zkvalitnění (podrobněji viz kapitola 7).

V zemích bývalého východního bloku sídliště nebyla pojímána jako součást sociálního bydlení, nestavěla se s výhledem přechodného, ale definitivního řešení bytové situace. Pro podstatnou část obyvatelstva znamenala „konečnou stanici“. (Murie *et al.* 2003, Musil 2002, Sunega, Kostelecký 2007). Tehdejší systém alokace nově vybudovaných bytů na sídlištích Sunega a Kostelecký (2007: 12) popisují takto: *„Ačkoliv na přidělení státního nájemního bytu existovaly oficiální pořadníky, sociální potřebnost žadatelů zpravidla nebyla zjišťována, nebo hrála spíše formální úlohu při přidělování bytu.“* Přednost při přidělování bytu a potažmo i lepší přístup k bydlení mívali pracovníci státního aparátu na nejrůznějších úrovních (politici, podnikoví manažeři apod.), příslušníci ozbrojených složek, intelektuální a kulturní elity, podnikoví pracovníci v oborech s vysokou prioritou, lidé s vyšším vzděláním a v sovětských městech mimo hranice Ruska (např. Estonsko) i ruští imigranti před domácími občany (Sunega, Kostelecký 2007, Kährik, Tammaru 2010)¹³. Výsledkem byla pestrá skladba obyvatel sídlišť v prostoru střední a východní Evropy, srovnáváme-li ji s demografickou strukturou západoevropských sídlišť, a jejich

¹³ „Rovnostářská společnost bez rovného přístupu k bydlení“, tak fungování tehdejšího systému glosuje Musil (2005). Vedle oficiálních pravidel systém přidělování bytů na základě pořadníků skýtal prostor i pro korupci (Land 2002).

vysoký sociální status, neboť v zemích východního bloku se sídliště stala standardním bydlením tehdejších středních vrstev a až na výjimky typu sídliště Chanov se vyhnula sociální marginalizaci (Sunega, Kostelecký 2007).

Soumrak komplexní bytové výstavby ve východním bloku

V 80. letech i v zemích východního bloku (např. Československo, Maďarsko, Slovinsko) sílila všeobecná kritika sídlišť ze strany odborníků i veřejnosti: „*Na rozdíl od výhrad v předchozích obdobích, týkajících se dílčích problémových okruhů (plošný standard bytů, chybějící občanské vybavení, neudržované plochy „zeleně“), začala být sídliště vnímána jako principiálně nevyhovující a špatné bydlení. K tomuto posunu paradoxně přispěly i pokusy o „architektonické ztvárnění“ a „humanizaci“ panelových domů.*“ (Maier 2003: 654) Milníkem ve výstavbě panelových sídlišť byla změna režimu na přelomu 80. a 90. let, kdy se sídliště stala „*zhmotnělým symbolem všeho, s čím chtěli lidé skoncovat – byla šedá, uniformní, nelidsky grandiózní*“ (Maier 2003 : 654). V 90. letech byl tento typ výstavby ukončen a těžiště stávající bytové výstavby se přesunulo do zázemí měst, satelitních městeček rodinných domů (Kährik, Tammaru 2010, Ouředníček 2003, Sýkora 2002, 2003).

Temná budoucnost?

Počátkem 90. let se v odborné literatuře i médiích začaly vynořovat varovné predikce (Szelényi 1996, Enyedi 1998), že další vývoj sídlišť v zemích střední a východní Evropy se v důsledku probíhajících socio-ekonomických změn¹⁴ bude ubírat podobným, veskrze problematickým směrem jako v západoevropských zemích: Přestože lidé obecně dávají přednost bydlení v rodinném domku se zahradou, pro většinu současných obyvatel panelových domů je takový styl bydlení stále nedostupný. Postupně však bude přibývat těch, kteří si příjemnější a luxusnější bydlení, než skýtá „panelák“, byť třeba ne zrovna kýžený rodinný domek, budou moci dovolit. Movitější, a tedy ekonomicky i společensky aktivnější, vrstva obyvatel se ze sídlišť odstěhuje, a tak zanikne pestrá skladba obyvatelstva, která je dosud držela pohromadě. Sídliště budou chátrat, poroste v nich kriminalita. Promění se v sociálně

¹⁴ Např. privatizace a restituce majetku, znovuzavedení trhu s půdou, deindustrializace měst, rostoucí přítomnost zahraničních investorů v průmyslu i ve službách, komodifikace bydlení, deregulace nájemného, rostoucí příjmové rozdíly, oslabení sociálního státu, redukce veřejné hromadné dopravy, decentralizace městských vlád, větší důraz na environmentální kvality, liberalizace imigračních politik, individualizace hodnot a zvýšení plurality životních stylů (Musil 2005).

problematický prostor, kde nikdo nebude chtít bydlet a žít. Kdo opravdu nebude muset jinak, raději se jim vyhne. (Kährlik a Tammaru 2010, Murie *et al.* 2003, Musil 2002)

Závažnost predikovaných problémů, změny, k nimž v tomto segmentu bydlení v postkomunistických zemích posledních desetiletích dochází, a rozsah populace, již se dotýkají, volají po výzkumu. Bohužel studií, které by jim věnovaly pozornost, je poměrně málo (Kährlik a Tammaru 2010). Hlavní výsledky výzkumů, které jsou dostupné, ukazují, že ačkoliv od 90. let (někde dokonce již od 80. let – Maďarsko, Slovinsko) dochází k odlivu domácností s vyššími příjmy, sídliště v postkomunistických zemích se stále vyznačují poměrně heterogenní skladbou obyvatelstva a až na výjimky nejeví zjevné známky sociálního úpadku (Kährlik a Tammaru 2010, Murie *et al.* 2003, Musterd a van Kempen 2005, Erdösi *et al.* 2003, Weclawowicz *et al.* 2003, Bierzyński 2005). V jednom domě tak i dvacet let po změně režimu bydlí lidé nejrůznějších povolání a s rozdílnými příjmy a obyvatelé sídlišť nejsou stigmatizováni¹⁵, jako je tomu v mnoha jiných zemích na opačné straně bývalé železné opony, kde samo bydlení na sídlišti označuje místní obyvatele sociálně a spoluurčuje jejich sociální postavení. Nicméně problémy a potenciální rizika sídlišť se tak přímo dotýkají „*všech vrstev společnosti, a dosah této výzvy je tudíž větší*“ (Maier a Gebert 1998: 2). Relativně příznivá situace sídlišť v zemích střední a východní Evropy je připisována specifickým socio-ekonomickým podmínkám panujícím v těchto zemích. Ač byty na sídlištích patří na bytovém trhu k cenově nejdostupnějším, vzhledem k úrovni průměrných mezd jsou stále poměrně drahé. Zvláště ve velkých městech si vzhledem k vysoké hladině cen na bytovém trhu byty na sídlištích do osobního vlastnictví mohou pořídit obvykle jen lidé, kteří mají vyšší než průměrné příjmy¹⁶, současně na trhu pořád ještě existují možnosti levnějšího bydlení jako řešení pro nejnižší příjmové skupiny¹⁷ (Kährlik a Tammaru 2010). Cenu bydlení v panelových domech a v souvislosti s tím i sociální strukturu sídlišť v rámci zemí východního bloku totiž ovlivňují i rozdíly v technickém standardu panelových domů, např. v zemích bývalého Sovětského svazu či Maďarsku nízká

¹⁵ S výjimkou zatím jen několika málo, ale již silně problematických sídlišť (např. Chánov, litvínovský Janov a českobudějovický Máj)

¹⁶ Myšleno koupí na bytovém trhu, nikoliv v rámci výhodné privatizace bytového fondu residentům během 90. let.

¹⁷ Např. v Estonsku se jedná o meziválečné bytové domy bez ústředního topení, s vytápěním na pevná paliva (Kährlik a Tammaru 2010).

kvalita domů prodražuje náklady spojené s užíváním bytu (topení) do té míry, že úhrada pravidelných měsíčních plateb za služby spojené s bydlením je pro nízko-příjmové skupiny nájemníků velmi náročná až těžko realizovatelná, a to i navzdory jejich podpoře ze státních systémů sociálních dávek. Např. v Estonsku si tedy bydlení na sídlišti mohou dovolit jen vrstvy s vyššími než průměrnými příjmy, což udržuje úroveň sociálního statusu a image zdejších sídlišť (Kährik a Tammaru 2010, Erdösi *et al.* 2003).

Obecně lze říci, že současná situace sídlišť stále odráží primární skladbu obyvatelstva, jež je osídlilo – lépe prosperují celky s původně vyšším podílem družstevního bydlení, zatímco sídliště s převahou nájemního bydlení mívají nižší sociální status, neboť jsou častěji obývána nízko-příjmovými, případně problémovými residenty. Lépe fungují a lepší pozici na bytovém trhu si udržela sídliště s původně heterogenní populací - zejména sídliště ve velkých městech, dopravně dobře napojena na ostatní městské části a jádro. S vážnými problémy se potýkají sídliště s původně homogennější populací, zejména celky, které byly budovány jako zázemí pro pracovníky dělnických profesí výrobních podniků a dalších průmyslových odvětví, jejichž provoz byl v uplynulých letech v souvislosti s restrukturalizací průmyslu zrušen, utlumen, či se potýká s těžkostmi, a jejich bývalí zaměstnanci (často úzce či nízko kvalifikovaní) nenacházejí v místě bydliště jiné pracovní uplatnění a upadají do chudoby (Černič Mali *et al.* 2005, Weclawowicz *et al.* 2003, Bierzyński 2005, Erdösi *et al.* 2003, Musil 2002, Kährik a Tammaru 2010). Problémů se sociálně vyloučenými imigranty v měřítku známém ze západní a severní Evropy (konfliktní soužití odlišných kultur, nezaměstnanost, chudoba, ghetta) zdejší sídliště zůstávají nadále ušetřena, neboť většina zemí bývalého východního bloku pro imigranty z jiných zemí dosud není dostatečně atraktivní, ať již z hlediska životní úrovně či legislativními podmínkami imigračního procesu (Erdösi *et al.* 2003). Etnicky smíšená sociální struktura a z ní vyplývající problematické vztahy mezi obyvateli sídlišť bývají v literatuře zmiňovány pouze u zemí, které v 90. letech získaly nezávislost na svých původních mateřských zemích, jako např. Slovinsko na Jugoslávii (Černič Mali *et al.* 2005) či Estonsko na Sovětském svazu (Kährik a Tammaru 2010). Případná přítomná nevráživost – byť v současné době umocněna ekonomickou recesí (obavy o pracovní místa) a mnohdy hrocena médii – plyne z historické zátěže vztahů mezi národy a má politické pozadí.

Do budoucna se očekává další pozvolná diferenciacie vývoje jednotlivých sídlišť, s tím že pokračující expanzivní výstavba rodinných domků v městských suburbiích a rekonstrukce starších městských bytových domů budou nadále negativně ovlivňovat skladbu obyvatel sídlišť a jejich status. Jelikož tempo těchto změn závisí na mnoha faktorech místního i mezinárodního společensko-ekonomického vývoje, nelze je předem odhadnout (Černič Mali *et al.* 2005, Weclawowicz *et al.* 2003, Bierzyński 2005, Erdösi *et al.* 2003, Musil 2002, Kährik a Tammaru 2010, Maier 2004).

Vedle obav ze sociální degradace sídlišť je vzhledem k objemu této výstavby v bývalém východním bloku značným problémem technický stav panelových domů. Kvalita budov je nízká, „*problémy se kumulují, jelikož prefabrikované domy dosáhly doby, kdy je zapotřebí provést první větší renovace. Budovy by měly renovovány bezodkladně a najednou ve velkém rozsahu, právě tak jako byly stavěny*“ (Szemzó and Tosicz *et al.* 2004: 49). Ačkoliv problémy zapříčiněné chátráním panelových domů většinou dnes ještě nejsou urgentní, obecně se má za to, že je nutné začít s renovováním dříve, než se tak stane a dříve než tyto problémy začnou podlamovat sociální kohezi sídlišť. To je důvod, proč státy tohoto regionu v uplynulých letech tolik bojovaly o upoutání pozornosti Evropské komise na problémy sídlišť a o zajištění prostředků ze strukturálních fondů k financování zlepšovacích opatření¹⁸.

Z hlediska možností regenerace panelových domů mají nicméně dalekosáhlé důsledky změny v jejich vlastnické struktuře¹⁹. Ve většině zemí východní a střední

¹⁸ Kampaň za otevření fondů Evropské unie pro účely rekonstrukce panelových sídlišť zahájila Česká republika záhy po svém vstupu do EU v roce 2004 ve spolupráci s experty a politiky odpovědnými za bytovou politiku ze zemí tzv. Visegrádské čtyřky (kromě ČR ještě Slovensko, Polsko a Maďarsko) a dvou tenkrát kandidátských zemí (Bulharsko, Rumunsko). Tehdejší unijní předpisy neumožňovaly dotovat bydlení z veřejných prostředků, pokud se nejednalo o odstranění následků živelních pohrom, závažné poruchy trhu nebo sociální programy, navíc v nových členských zemích byla tehdy většina sídlištního bytového fondu již zprivatizována. Společná iniciativa Visegrádské skupiny a kandidátských zemí byla úspěšná, pro programové období 2007-2013 byly vyčleněny prostředky z Evropského fondu regionálního rozvoje využitelné pro vytvoření programů na podporu financování projektů regenerace chátrajících sídlišť v nových státech EU, Rumunsku a Bulharsku s cílem zabránit soustředění a sociální izolaci nízko-příjmových domácností, vysoké nezaměstnanosti a ostatních doprovodných jevů, s nimiž se potýká západní Evropa (více viz kapitola 7). (<http://www.czechrealestates.com/?p=165>, 20.6.2011; Závěrečné komuniké 2005; Tisková zpráva Ministerstva pro místní rozvoj, 26.9.2005)

¹⁹ Zatímco v severní Evropě je většina bytových jednotek ve vlastnictví místní správy, v západní Evropě většinou ve vlastnictví bytových korporací (housing corporations) a nízkopříjmovým rodinám

Evropy totiž proběhla po pádu komunismu rychlá privatizace sídlištního bytového fondu, byty byly prodávány přímo jejich nájemníkům často za poměrně nízké ceny, avšak nebyly utvořeny vhodné a efektivní struktury pro správu budov. Noví vlastníci ani nově ustavená společenství vlastníků nedisponují takovými finančními zdroji, které jsou nezbytné pro údržbu, rekonstrukci a modernizaci panelových domů, a proto se výsledky jejich regenerace objevují jen velmi pomalu. Riziko problémů však spočívá zejména v komplikované možnosti shody množství malých vlastníků, v různosti jejich ekonomických možností ale i zájmů a v úrovni managementu. Rozplynutí se ve velké množině vlastníků přináší jedinci snížení pocitu osobní odpovědnosti za podíl na správě domu a kontrole managementu - jednu budovu vlastní desítky, někdy i stovky vlastníků, kteří jsou v této oblasti laiky a mnohdy se ani příliš nestarají o svět za dveřmi svého bytu. Manažeři společenství vlastníků mají velmi odlišné osobní kapacity a úrovně znalostí, což pak přímo ovlivňuje šance budov na rekonstrukci (vygenerování potřebného objemu finančních prostředků) a na zabezpečení její odpovídající kvality (Bierzynski 2005, Maier 2004). Vedle těchto rizik se zkušenosti s důsledky privatizace bytů v panelových domech různí. Někteří autoři uvádí, že v jejich zemi, popřípadě v rámci sledovaného sídliště, masivní privatizace nepřinesla žádný pozitivní nebo přinejmenším ambivalentní efekt, neboť stát, respektive města nebo subjekty spravující bytové domy se tak pouze zbavily přítěže odpovědnosti, ovšem za tu cenu, že se zkomplikovala možnost skutečně účinného, koncepčního a komplexního regeneračního zásahu v rámci celého sídlištního celku (případně redukce již jen částečně obydlených budov, jako např. ve „východním“ Berlíně) – mimo to vlastníci bez další podpory (státem zvýhodněné úvěry, veřejné dotační programy) nemají prostředky na opravy a modernizaci domů (Knorr-Siedow a Droste 2003). Jiní zmiňují, že privatizace bytů přispěla k udržení sociálního statusu sídlišť – a) zájemci o bydlení v panelovém domě musí disponovat příjmy dostatečnými pro koupi či pronájem bytu a mnohdy vysoké měsíční poplatky za služby (Kährik, Tammaru 2010), b) vlastníci bytových jednotek mají v principu vyšší motivaci k osobní investici do údržby a zvyšování úrovně bytu a domu než jejich pouzí nájemníci.

jsou pouze pronajímány, v jižní, střední a východní Evropě převažuje osobní forma vlastnictví (Dekker and van Kempen, 2004).

Česká republika

Vývoj sídlišť v České republice se odehrává ve výše popsaném kontextu sídlišť v zemích východní a střední Evropy. Proto v této kapitole uvedu jen základní specifika, která nebyla zmíněna výše.

V euforickém období krátce po listopadu 1989 se veřejně hovořilo o vymazání „králíkáren“²⁰ z našich měst a krajiny. Brzy se však přišlo na to, že o jejich hromadném odstraňování, nelze, viděno střízlivýma očima, vzhledem k ekonomické a bytové situaci ani uvažovat. Společnost tak musela přijmout fakt, že sídliště jsou součástí naší reality, ať se nám to líbí nebo ne.

Kvalita a stav sídlišť na území České republiky úzce souvisí s obdobím výstavby jednotlivých celků. Dalšími významnými faktory, které ovlivňují skladbu a provoz na sídlištích, je velikost města, na jehož území je sídliště situováno, lokalizace sídliště v rámci území města a vzdálenost sídliště od centra města^{21,22} (Musil 2002). Mezi problémy, více či méně společnými pro téměř všechna je uváděna monofunkčnost, technické závady, nevyhovující řešení dopravy v klidu, nekoncepční úpravy a nedostatek údržby volných ploch, nevybavený parter a vzhled domů (Tomíšková). Navzdory „všeobecně přijímanému mediálnímu obrazu sídlišť, jako míst horšího sociálního statusu s vysokým výskytem kriminality“ (Maier a kol. 2001: 22), výzkumy zjišťující kvalitu života na sídlištích překvapivě ukazují poměrně vysokou míru spokojenosti a stabilizace jejich obyvatel (Boška 2001, Analýza regenerace 2001, Celoměstská koncepce regenerace 2002):

„Pro zachování sídlišť a jejich zlepšování je naprostá většina obyvatel, téměř čtyři pětiny. Jen 7 % by chtělo sídliště bourat, více než desetina neví, jak s nimi naložit. (...) To, co se z nadhledu jeví jen jako chaoticky uspořádaný soubor králíkáren, představuje ve skutečnosti i složité předivo již dlouho prožívaných sociálních vazeb a vztahů k bezprostřednímu okolí i vzdálenějšímu horizontu, který obývané území rámcuje.“ (Sociologický průzkum 2001: 2)

²⁰ Pejorativní označení panelových domů – použil je i prezident Václav Havel počátkem 90. let během své první oficiální návštěvy Jižního Města, ale i dalších sídlišť v tehdejší Československu, např. bratislavské Petržalky (Jancura 2010).

²¹ „Nejstarší sídliště z let 1960 - 1970 byla původně založena a vybudována na poměrně slušné urbanistické a technické úrovni, ale u bytových domů se začínají projevovat poruchy některých spojů a jejich obvodové zdi se vyznačují malým tepelným odporem. Sídlíště, vzniklá po roce 1970, se vyznačují vysokou hustotou zástavby a zpravidla nízkou technickou kvalitou. Podíl nejstarší sídlištní zástavby je na severní Moravě, kde bylo 40 % bytů postaveno v letech 1961 - 1970.“ (Tomíšková)

²² Pražská sídliště byla v tomto ohledu, v rámci procesu přípravy podkladů pro tvorbu koncepce jejich regenerace, podrobena srovnávací multikriteriální analýze (Maier 2003; *Celoměstská koncepce regenerace 2002*) a byla provedena jejich SWOT analýza (viz Příloha 1)

Další osudy jednotlivých sídlišť se budou pravděpodobně odvíjet od jejich kvality, velikosti, polohy, stáří, technického stavu²³, vybavenosti, kvality životního prostředí atd. Bude záležet na tom, zda se podaří využít potenciálů toho kterého sídliště a eliminovat jeho nejvýraznější rizika. Přestože dochází k diferenciaci vývoje jednotlivých sídlišť (Temelová *et al.* 2010) – v principu nejsilnější pozici a snad i šance mají sídliště s pestrou sociální strukturou, která se nachází ve velkých městech, s cenově obtížně dostupným bydlením. Nejkritičtější scénáře (viz předchozí kapitoly) se ani v našich podmínkách zatím nenaplnují. Změny v sociální struktuře obyvatel sídlišť, které jsou popsány (Maier 2004) – stárnutí obyvatelstva a průběžný odliv osob s nejvyššími příjmy a vzděláním, zatím spíše vypovídá o sblížení jejich sociální skladby se strukturou obyvatel jejich mateřských měst (Sídliště se v 70. a 80. letech vyznačovala vyšším podílem mladých rodin s dětmi a osob s vyšším vzděláním, viz Musil *et al.* 1985).

Shrnutí

Velká panelová sídliště budovaná ve 2. polovině 20. století, ač odlišná v měřítku, designu, typu vlastnictví a dalších faktorech, mají jedno společné - potýkají se s problémy. To platí zejména o celcích vystavěných v 60. a 70. letech. To, jak se tyto problémy vyvíjely, se liší nejen stát od státu, ale i mezi městy v rámci jedné země.

Přechod z preferovaného a prestižního typu bydlení na problémový status, který na západních sídlištích trval 30 let, nastal na východoevropských sídlištích během ani ne jednoho desetiletí. Obzvláště díky specifickým národním socioekonomickým podmínkám si sídlištní celky v zemích střední a východní Evropy až na výjimky pořád ještě udržují pestrou demografickou skladbu a bydlení zde není stigmatizující. Nicméně v kontextu zvyšování životní úrovně a nároků na bydlení je do budoucna očekáván vývoj, který bude více či méně kopírovat degradační procesy, které známe ze sídlištních celků v západní a severní Evropě. V této souvislosti je zdůrazňována nezbytnost včasného přijetí účinných regeneračních a humanizačních

²³Většina panelových domů již dosáhla své na 30-40 let plánované životnosti. Všechny technické a konstrukční problémy však lze zvládnout, budou-li včas užity odpovídající techniky pro jejich údržbu a zlepšování. Bude to nákladnější než u „tradičních“ domů, ale zároveň o mnoho méně, než by stály demolice a nová výstavba (Maier a Gebert 1998: 2)

opatření na podkladě participace místních obyvatel. Technický stav těchto sídlišť je po desetiletích bez zásadních investic do údržby a oprav špatný. Ovšem kupní síla veřejnosti a soukromých investorů je odhadována jako nedostatečná pro nezbytné tempo renovací, a tak existuje reálné nebezpečí, že chátrání více než 30 miliónů budov bude pokračovat rychleji než jejich regenerace, což může vyústit v obrovskou finanční a sociální past. Efekt na sociální soudržnost sídlišť by v takovém případě byl zhoubný (Murie *et al.* 2003).

3. Úsilí o sociální mix, image a stigmatizace panelových sídlišť

3.1. Image a stigmatizace panelových sídlišť

Zdá se, že právě image²⁴ je ten klíčový faktor, který ovlivňuje, bude-li to které sídliště akceptováno jako přiměřené místo k bydlení, zatímco růst stigmatizace urychluje jeho sociální úpadek. Sociální mix se jeví být klíčovou prioritou současných regeneračních strategií uplatňovaných na sídlištích. Zatímco západoevropské země usilují o jeho vytvoření, státy střední a východní Evropy se snaží o jeho udržení.

Následující text se zabývá vnějším a vnitřním image sídlišť, faktory stigmatizace a dotýká se možností aktivní obrany proti negativní reputaci. Přináší diskusi o užitečnosti sociálního mixu z hlediska rozvoje komunity a informace o prostředcích užívaných k jeho nastolení v segregovaných sídlištních čtvrtích.

Fundamentální nebezpečí stigmatu spočívá v tom, že je mnohem snadnější ho nabýt, než se ho zbavit, zejména je-li stále znovu a znovu oživováno médií. (Dekker and van Kempen 2004) Andersen (2002) tvrdí, že reputace sídlišť je hlavním indikátorem stupně jejich ‚vyloučení‘. Jak bylo již zmíněno v předchozí kapitole, sídliště ve městech střední a východní Evropy zatím ještě stigmatizována nejsou, ale jejich image a hodnota postupně upadají. Sdělovacími prostředky, přinejmenším českými, jsou sídliště mnohdy zobrazována povrchně a zaujatě, přičemž negativní hodnocení se obvykle netýkají obyvatel sídlišť, ale vzhledu budov, kvality bytů a prostředí - panelová sídliště bývají líčena jako neuspokojivá k bydlení²⁵. Navíc jsou spojována s minulým režimem a chápána jako nežádoucí dědictví pomýlené minulosti. Nicméně, výzkumy zjišťující kvalitu života na sídlištích překvapivě ukazují

²⁴Akademický slovník cizích slov (1998) definuje image jako „psychický otisk reality subjektivně přepracovaný do formy dojmu, obrazu skutečnosti“.

²⁵Několik ilustrativních příkladů:

Koupě bytu v paneláku je pro mnohé noční můrou
(<http://www.mojereality.com/showthread.php?threadid=286> , 12.3.2008),

Zapomeňte na paneláky, takhle se bydlí ve světě
(http://bydleni.idnes.cz/dum_osobnosti.asp?r=dum_stavime&c=A051125_105916_dum_stavime_pet ,12.3.2008)

poměrně vysokou míru spokojenosti jejich obyvatel (Musterd and van Kempen 2005, Maier a kol. 2001, Luňáček 2007).

Je možno rozlišovat přinejmenším tři různé druhy reputace sídliště: přímo mezi jeho obyvateli; mezi těmi, kteří na sídlišti nežijí; a pověst, kterou se rezidenti domnívají, že jejich sídliště má navenek (Andersen 2002). Paradoxně, navzdory faktu, že díky rozsáhlým zeleným plochám sídliště bývají mnohem ‚zelenější‘ než jiné typy městské zástavby, nerezidenti bývají vnímána a popisována jako ‚šedivá‘ a ‚betonová‘ - dojem z monotónních bloků je zřejmě silnější. Ostatně na to, že nerezidenti bývají v hodnocení sídlišť obecně mnohem kritičtější než místní obyvatelé, poukázal již Musil (1985). Reputací sídlišť, jako jedním z indikátorů ne/spokojenosti, se zabýval i mezinárodního projekt RESTATE²⁶. Ve 13 z 29 zkoumaných sídlišť v deseti evropských zemích (Francie, Německo, Maďarsko, Slovinsko, Itálie, Nizozemí, Polsko, Španělsko, Švédsko, Velká Británie) se většina obyvatel domnívala, že jejich sídliště má v rámci města negativní pověst. Ukázalo se, že pokud se respondenti domnívali, že jejich sídliště má negativní pověst, měli tendenci s takovým negativním náhledem na vlastní sídliště nesouhlasit. Avšak měli-li zato, že pověst jejich sídliště je pozitivní, pak s takovou pověstí souhlasili. (Zatímco italská sídliště se podle svých obyvatel těší relativně dobré pověsti, tři ze čtyř dánských a tři ze čtyř španělských sídlišť mají špatnou pověst.) Výsledky studie rovněž ukazují, že mohou být výrazné rozdíly v reputaci mezi sídlišti v jedné zemi a dokonce i v rámci stejného města. Nicméně negativní pověst je pozitivně korelována s nespokojeností se sídlištěm: většina problémových sídlišť inklinuje k pozici sídliště se špatnou reputací (Musterd and van Kempen 2005). Knorr-Siedow, Drost (2003: 125) uvádějí, že „rozdíl mezi ‚vnějším‘ a ‚vnitřním‘ image se zdá být faktorem akceptovatelnosti sídlišť. Kde je tento rozdíl veliký, dobré vnitřní image může být dříve či později převáženo špatným obrazem zvenčí, s destruktivním dopadem na vnitřní image.“

Stigmatizace sídliště, dle Dekker a van Kempena (2004: 575), může být důsledkem degradačních procesů v oblasti. „Pocitovaný nedostatek bezpečí spolu

²⁶RESTATE – mezinárodní výzkumný projekt, zaměřený na stávající situaci a budoucí perspektivy panelových sídlišť. Do projektu, který byl v letech 2002-2005 financován z prostředků EU, bylo zapojeno 10 evropských zemí, 15 měst a 29 sídlišť. (více viz <http://www.restate.geo.uu.nl/>)

s koncentrací nízko-příjmových rodin, etnických menšin, nedostatečná údržba, šedivé a monotónní bloky mohou snadno vést ke stigmatizaci sídlišť“. To platí obzvláště tehdy, pokud jsou tyto procesy v pozornosti médií. Některá sídliště bývají stigmatizována už od samého začátku, jiná negativně proslují teprve později, obvykle problémy s kriminalitou nebo velkým podílem etnických menšin. Podle Bierzynskeho et al. (2005), je tím nejvíce rozhodujícím faktorem determinujícím status sídliště výchozí skladba jeho obyvatel.

Ačkoliv je k dispozici literatura přinášející vysvětlení úpadku městských čtvrtí, dle Hastings (2004) chybí původní, primární výzkum, který by usiloval o porozumění příčinám, procesům a dopadu stigmatizace. Autorka je zajedno s těmi, kteří se pokoušejí analyzovat tento fenomén a mají za to, že další hloubkový výzkum napomůže porozumění stigmatizaci hlouběji než teorie patologie, které převažují nejen v akademické literatuře, ale i mezi obecnými interpretacemi tohoto fenoménu. Všimá si, že klíčovou roli v produkci a udržování stigmatu hrají jak externí, tak interní aktéři a instituce. „Nepochybně, vysvětlení stigmatu, která se zaměřují výlučně na vysvětlující potenciál charakteristik a chování residentů problémových sídlišť, selhávají v rozpoznání, jak se různí aktéři mohou spolupodílet na vytváření problémových image. Konečně zajímavé je, že detailní obeznámenost se sídlištěm může redukovat tendenci spojovat stigma s charakteristikami rezidentů.“ (Hastings, 2004: 253) Hastings vychází z pozorování zásadních rolí hraných jak externími, tak interními aktéry v produkování stigmatu. Ta samá událost může být prezentována i vnímána pozitivně nebo negativně, každý má své vlastní zájmy a jedná v jejich, či proti těmto zájmům. Takto externí a interní aktéři neplánovaně formují negativní nebo pozitivní image sídliště. Pokud jde o devastující vliv médií, žurnalisté pouze sledují a jednájí v obchodních zájmech novin, pro které pracují: zatímco dobré zprávy zřídka prodávají noviny, špatné zprávy zaručeně ano. Komerční média fungují selektivně, vyhledávají „sexy“ a nekomplikované nové příběhy a stigmatizované oblasti jsou zjevně ta místa, kde nové a nové negativní události a příběhy nacházejí. A naopak, efektivní strategií pro změnu reputace sídliště je „užívání komunitních médií k šíření dobrých nových příběhů jako protijedu“ (Hastings, 2004: 251), zatímco regenerační iniciativy např. mohou používat marketinkové nebo jiné aktivity, aby ovlivnily nebo změnilly vnímání stigmatizovaných sídlišť.

Jako příklady systematické práce na zlepšení image, které je důležité pro akceptovatelnost sídliště, respektive jeho status a pozici na bytovém trhu, bývají v odborné literatuře často zmiňovány aktivní marketink a pokusy čelit negativnímu tlaku a špatné reputaci. (Andersen, 2002, Knorr-Siedow, Droste, 2003)²⁷ Bohužel, překvapivě chybí prameny, které by poskytly podrobnější a nejen povšechnou informaci, nebo dokonce evaluaci takových snah.

3.2. Úsilí o sociální mix jako podmínka zdravého rozvoje panelových sídlišť

Za účelem dosažení (*případně udržení*) vyvážené skladby obyvatel a přilákání domácností se středními příjmy se používají různé strategie: snižování nájmů (*Německo, Nizozemí atd.*), rozstěhování obtížných nájemníků (*Austrálie*), výstavba bytových domů pro vyšší příjmové kategorie (*Česká republika*), fyzické změny budov a okolního prostředí aj.

Prostorová koncentrace určitého druhu populace bývá zdrojem specifických problémů pro danou oblast a její obyvatele. Podle Arthurson (2002: 246) je podpora sociálního mixu „*založena na předpokladu, že znevýhodnění lidé jsou ještě znevýhodnění bydlením v koncentrovaně socioekonomicky znevýhodněných čtvrtích, jako např. na sídlištích. Negativní efekty jsou vysvětlovány v pojmech omezeného přístupu k příležitostem dostupných v širší společnosti, včetně sítí zaměstnání a modelů vhodného chování*“. Například děti a mladí lidé, kteří vyrábají v místech, kde se drží pouze chudí a méně flexibilní obyvatelé, postrádají podpurné sítě a rolové modely. Avšak přichází-li do kontaktu „*s alternativním světem k jejich současným komunitám*“ a jsou vystavováni „*odlišným usedlíkům s vyššími úrovněmi zaměstnanosti a vzdělání a mnohem stabilnějším rodinného života*“ předpokládá se,

²⁷ Knorr-Siedow and Droste (2003: 125), čerpající ze znalosti berlínských sídlišť, zdůrazňují hodnotu kultury a kulturních aktivit v povznesení nebo poškození image: „Filmy (a umělecká produkce obecně) o patrně beznadějně situaci sociálně deprimovaných a/nebo mládeži zneužívající drogy a rasismu měly šířit „špatné zprávy“ o podezřelém vlivu anonymně vybudovaného prostředí na sociální situaci. Na druhou stranu, filmy o postunifikační neutěšenosti sídliště Marzahn (Marzahn's post-unification tristesse) získaly kulturní charakter, umožňující reidentifikaci a konfrontaci s možnostmi změny. Ale také umělecké iniciativy, sochy a užití barev jako prvku jedinečnosti v Hellersdorfu nebo použití světla a zvuku v Marzahnu, prokazují silný faktor v tvorbě image. Avšak užívání uměleckých a kulturních aktivit jako nástroje umožňujícího nové formy konfrontace se sídlištní realitou ještě nebylo západními společnostmi ve větším měřítku v jejich strategiích pro utváření místa přijato.“

že to může napomáhat jejich integraci do aktivit mainstreamové společnosti (Arthurson, 2002: 246).

Jinými slovy, podpora strategií usilujících o sociální mix je založena na předpokladech, že snížení koncentrace sociálně vyloučených obyvatel a rozvíjení příjmově promíšenějšího sousedství nabízí prostředky k znovuzapojení sociálně vyloučených do mainstreamu společnosti; že vyvážený sociální mix je nezbytnou podmínkou pro rozvoj ‚celistvých‘, ‚udržitelných‘ a ‚soudržných‘ komunit. Nicméně, van Kempen et al. (2006) zpochybňují čistou závislost na úspěšnosti této strategie a Arthurson (2002) upozorňuje na skutečnost, že existuje jen velmi málo výzkumů, které by testovaly předpoklady, že prostřednictvím změny sociálního mixu lze získat pozitivní výhody. V kontextu současné politiky australské správy veřejného bydlení (*rozbití koncentrace veřejného bydlení a rozptýlení nájemníků*) diskutuje, zda není přeceňován rozsah, v němž sociální mix usnadňuje a urychluje regeneraci. Pokud jde o sociální kohezi a sociální začlenění, opírajíce se o závěry nedávných případových studií tří sídlišť ve Skotsku (Kintrea and Atkinson 1998; 2000 in Arthurson 2002) autorka tvrdí, že je-li více obyvatel s vyšším socio-ekonomickým statusem dosazováno do sídlišť, pak zde pravděpodobně dokonce dochází k méně sociálním kontaktům. Zatímco nízko-příjmoví nájemníci tráví více času doma a v prostředí jejich sousedství, zaměstnaní středně-příjmoví nájemníci uskutečňují většinu svých aktivit mimo sídliště a jeví se více izolovaní od svých lokalit. Je také otázka, „*zda-li umístění obyvatel s odlišnými úrovněmi příjmů do jedné čtvrti nevytváří spíše napětí než sociální kohezi prostřednictvím vědomí třídních rozdílů*“ (Arthurson 2002: 247). Arthurson se opírá o některá empirická zjištění, jako např. že silné kohezivní komunity na některých sídlištích existovaly ještě před zahájením regenerace. Jelikož chybí důkaz, že vyvážený sociální mix je nezbytná podmínka pro vytváření celistvých komunit, doporučuje, že tam „*kde pozitivní a soudržné komunitní sítě již existují, jsou přesvědčivé argumenty pro udržení komunit spíše než pro podnikání rozsáhlých změn sociálního mixu*“ (Arthurson 2002: 254).

Pouhé redukování koncentrací veřejného bydlení a přesouvání obtížných nájemníků, ospravedlňované sociálním mixem, není cesta, jak „oslovit problémy na sídlištích“, neboť jen stěhuje kriminalitu a ostatní problémy z jedné oblasti do jiné, takže znevýhodnění veřejní nájemníci budou stále existovat ale v důsledku rozptýlení jen méně viditelně. Navíc přílišné spoléhání na normalizační efekty středně

příjmových rolových modelů omezuje možnosti pro inovativnější a pozitivnější postupy (Arthurson 2002).

3.3. Závěrem...

Problémy sídlišť západní a severní Evropy mají spíše sociální povahu, souvisí s koncentrací obyvatel s nižšími příjmy a imigranty, s problematikou bezpečnosti, zaměstnanosti a vzdělávání. Sídlíště v České republice, podobně i jako v dalších zemích středovýchodní Evropy, smíšenou sociální skladbu obyvatel většinou „zdedila“ z doby svého vzniku (Maier 2008), otázky sociální integrace, boj proti sociálnímu vyloučení a utváření dobře fungujících komunit zde tudíž nejsou na pořadu dne. Kvůli kvalitě zástavby převažuje orientace spíše na technická opatření - panelové domy byly totiž původně projektovány s předpokládanou životností 30 až 40 let, takže řada z nich už dosáhla hranice své životnosti. Cílem regeneračních snah je předejít fyzickému a sociálnímu úpadku sídlišť, udržet a podporovat smíšenou demografickou a sociální strukturu obyvatel úsilím o vyvážený rozvoj sídlišť - ale i jejich vnímání - jako plnohodnotných součástí mateřských měst.

Nicméně snižující se vzdělanostní úroveň v lokalitách pražských sídlišť podle Šnejdové (2006) již signalizuje hrozbu odlivu vrstev s vyšším sociálním statusem do atraktivnějšího prostředí. V 70. a 80. letech byla vzdělanostní struktura sídlišť v rámci Prahy příznivější než ve starší zástavbě, kdežto vývoj, který odstartoval v průběhu 90. let, už naznačuje jejich sociální degradaci. *„Zatímco v činžovní zástavbě vnitřního města se jedná o dílčí případy zhoršování sociálního statusu a atraktivní poloha v těsné blízkosti centra je předpokladem budoucí revitalizace, sídlištní panelová zástavba se jako celek vyznačuje stagnací či dokonce poklesem vzdělanostní úrovně“* (Šnejdová 2006:124). Z celkového počtu urbanistických obvodů, které zaznamenaly pokles podílu vysokoškoláků, je 75 % sídlištního typu. Další vývoj tohoto procesu závisí na stáří, poloze, přírodních podmínkách, kvalitě založení, fyzickém stavu i sociálních charakteristikách daných sídlištních lokalit.

Podle Maiera (2008) asi nelze zabránit sociální profilaci sídlišť na „lepší“ a „horší“, *“není to přirozené a není to snad ani žádoucí. Sociálním rozrůzněním v důsledku profilace se sídlíště stanou stejně diferencovanými částmi měst, jako je tomu ve starších čtvrtích. Bylo by však velmi žádoucí udržet tuto profilaci v určitých mezích, aby se ze žádných sídlišť nestala ghetta – sociální, etnická či jakákoli jiná.”*

Pokud jde o jejich obecnou image, Maier (2008) se domnívá, že sídliště jsou ještě příliš nová, aby je lidé vnímali jako samozřejmou součást měst. *“Bydlení na sídlištích je především forma „činžákového bydlení“, bylo by asi proto naivní představovat si, že bydlení na sídlištích může konkurovat například bydlení ve vilových čtvrtích. Sídliště se ale mohou stát (a zdá se, že se už v některých případech stávají) dalším typem hromadného bydlení ve městech srovnatelným se čtvrtěmi činžáků z první poloviny 20. století.”* (Maier 2008).

4. Česká sídliště očima odborné architektonické veřejnosti

“Uskutečnění těchto abstraktních idejí přineslo velké rozčarování. Rovnost se na mnoha sídlištích zhmotnila jako uniformita a fádnota, společenství pocítujeme jako přelidnění, ztrátu soukromí a intimity. Pravda unifikovaných bezozdobných domů a otevřenost zastavovacího systému často degradovala do hulvátského primitivismu rádobý vyspělých průmyslových stavebních technologií a bezohledné nestydatosti pohledů na to, co v tradičním městě zůstávalo skryto uvnitř bloků.“

(Karel Maier²⁸)

Navzdory rozsahu panelové výstavby a společenské závažnosti predikovaných problémů je fenoménu panelových sídlišť v posledních dvaceti letech nejen v samotné tvorbě architektů, ale i v domácích časopisech věnovaných architektuře a spřízněným oborům poskytována překvapivě poměrně malá pozornost. Výjimku v tomto ohledu představují např. monotematická čísla periodik *Architekt* (1997/22), *Umění a řemesla* (1998/4) a *ERA 21* (2009/1).²⁹

„Mezi publikovanými (a publikovatelnými) architektonickými realizacemi se renovace a dostavby panelových domů prakticky nevyskytují, přestože jde o adresu třetiny obyvatel ČR. Postupně probíhající rekonstrukce na sídlištích představují obrovské investice, vedly ke vzniku specializovaných firem, knih i časopisů. Proč zůstává architektura stranou? Je negativní obraz paneláku jako nutného zla a levného standardu, který si profesionální péči architektů snad ani nezaslouží, opravdu tak silný? Panelové 3+1 na sídlišti Košík přijde na tři miliony...“ (Pištěk 2009: 25)

Námětem této kapitoly je image a stigma sídlišť z hlediska české odborné architektonické veřejnosti. Text je založen zejména na analýze postojů osobností české architektury ve vybraných textech publikovaných v tištěných médiích³⁰, jeho cílem je uvést čtenáře rychle a čtivě do daných souvislostí, jeho ambicí však není systematická mediální analýza. Kapitola 4.1. přibližuje obecný kontext proměn

²⁸ Maier a Gebert (1998:2)

²⁹ Texty, které obsahují, jsou v domácí literatuře hojně citovány a patří i mezi základní prameny pro účely této kapitoly.

³⁰ Zaměření i na texty běžnému čtenáři dostupných textů (novinové články, web) bylo motivováno předpokladem, že právě tento typ médií má moc ovlivnit mínění nejen úzké profesní skupiny, ale i širší veřejnosti (a potažmo i image sídlišť).

přístupu k sídlištím a jejich estetice v urbanismu a architektuře. Následující kapitola přináší stručný přehled a interpretaci postojů oslovených architektů, které zazněly v odpovědích na anketní otázky na toto téma v časopise *Architekt* (1997/22). Kapitola 4.3. navazuje na zjištění vyplývající z domácích i zahraničních výzkumů (Musil a kol. 1985; Musterd a van Kempen 2005), a sice že lidé, kteří na sídlišti nežijí („outsideři“), bývají v jejich hodnocení mnohem kritičtější než místní obyvatelé („insideři“), a Maiera (2003), který si všímá rozdílů ve vnímání a hodnocení kvalit pražských sídlišť jejich obyvateli a experty zvenčí³¹. Jak dokládá text této kapitoly, faktor osobní zkušenosti s bydlením na sídlišti může působit významné rozdíly v nahlížení na problematiku sídlišť rovněž mezi architekty ve smyslu zmíněného faktoru „insidery“ na jedné straně a „outsidery“ na straně druhé. Kapitola 4.4. představuje postoje architekta Ladislava Lábuse, který v devadesátých letech výrazně zasáhl do diskuse o osudu sídlištní zástavby u nás svými vyhraněnými, na dobových trendech nezávislými názory, a současně se jako jeden z mála domácích architektů svými návrhy a realizacemi podílel na regeneraci panelových domů. Poslední kapitola je věnována hodnocení současných projevů humanizace sídlišť a revitalizace panelových domů z pohledu architektů.

4.1. Proměny přístupu k sídlištím i jejich estetice v urbanismu a architektuře

Estetická stránka nových měst nebo částí měst již existujících, takto založených v souladu s teoriemi urbanistického funkcionalismu z 20. a 30. let artikulovanými v Athénské chartě (viz kapitola Panelstory), „se opírala o řád, geometrii a perspektivu, kde velkorysá kompozice nahradila tradičně utvářený městský prostor. Efektně působila strohost staveb, které nabývaly významu teprve v kontrastech horizontál a vertikál, v průhledech do dálek, v rytmizaci a výrazné siluety a v parkových úpravách volných prostorů. Funkční organizace, proporce a řád se uplatnily zejména na plánech a náhledu celého sídla. Součástí takto

³¹ Každá skupina pochopitelně zdůrazňuje především ta negativa či pozitiva, která jsou jí z vlastního úhlu pohledu nejbližší. Urbanisté a architekti si všímají architektonického výrazu sídlišť, postrádají v nich tradiční znaky městské zástavby, poukazují na špatné, nediferencované řešení veřejných prostor apod. Místní usedlíky trápí zejména nepořádek v okolí domů, špatná údržba společných prostor v domě, pocit nebezpečí ve veřejných prostorech a společných prostorech domů, nedostatek parkovacích míst a deficit v občanské vybavenosti. Zatímco mnozí architekti by prostředí sídlišť dotvořili jeho zahuštěním další zástavbou, obyvatelé sídlišť si cení stávajících volných zelených ploch a brání se další výstavbě, zejména té znamenající nárůst počtu obyvatel.

koncipovaných obytných celků bylo významné zastoupení veřejného prostoru a zeleně, poskytující všem obyvatelům bez rozdílu možnost každodenní rekreace v bezprostředním dotyku s bydlením. Sídliště měla být autonomními celky sestávajícími z obytných domů a veškerého vybavení přináležícího k bydlení.“ (*Celoměstská koncepce regenerace...*, 2002³²)

V místech, kde byla uplatněna řadová nízkopodlažní a střední zástavba s dostatkem zeleně, si nová forma osídlení zachovala městský charakter. Ten lze ještě vysledovat na menších pražských sídlištích z 30. a 40. let. Další vývoj hodnotí dokument *Celoměstská koncepce regenerace (2002)* takto:

„Postupným tlakem na zvyšování obytných objektů a zvětšování odstupů se stávají z budov solitéry a urbanistický prostor ztrácí městskou strukturu s ulicemi a stává se volným prostorem. Definice městského prostoru je stále nejasnější. Jen tam, kde si prostory ještě uchovávají měřítko vnímatelné chodcem a obyvatelem, nedochází k úplnému rozpadu urbanistické struktury. Takto lze hodnotit sídliště Petřiny a Pankrác. Naopak Bohnice a Jižní Město jsou příkladem sídlišť, kde již došlo k rozkladnému procesu urbanistické struktury, hmotová a prostorová kompozice se stala abstraktní a měřítko je pro obyvatele neuchopitelné. Sídliště Ďáblice je příkladem důsledně realizovaného projektu s jasnou urbanistickou myšlenkou velkých bloků ve volném prostoru, na svou dobu s nadstandardním architektonickým řešením bytových domů, obchodního centra a zejména kvalitním založením zelených ploch. Kritika, které byly podrobeny sídliště ze 70. let, se odrazila v 80. letech zejména při navrhování sídlišť Jihozápadního Města, jejichž koncepce se vrací k blokové zástavbě 19. století. Jihozápadní Město I je příkladem pozitivního odrazu kritiky při řešení urbanistické struktury a parteru sídliště. Velká Ohrada však dokazuje, že abstraktně pojatý systém bloků, monotónnost a velké měřítko jednotlivých domů nepřinášejí jednoznačně pozitivní výsledek. (...)

Jak uvádí Lábus (*Lábus in Šokující pravdivost paneláků 2009: 50*), s nástupem postmoderny „...se přestalo věřit moderní architektuře, zvláště masové produkci prefabrikovaných bytových domů, její základní principy byly zpochybněny, včetně víry v pokrok. Levicová orientace společnosti byla vystřídána do minulosti zahleděným konzervatismem. Anonymnost a nehumánnost bytové výstavby vzbudila oprávněnou kritiku.“

„Proces výstavby nových sídlišť se opíral o průmyslovou výrobu, která vycházela ze standardizace a typizace všech složek stavebního procesu. Projekt sídlištního souboru byl zjednodušen na koncepční používání typizovaných prvků, ze kterých se skládal

³² Není možné odkázat přímo na citovanou stranu, dokument *Celoměstská koncepce regenerace...* (2002) neobsahuje číslování stránek.

provozní celek, lišící se umístěním v terénu a rozdílným širším kontextem. Sídlištní soubory byly často zakládány jako soběstačné celky bez vazeb na okolí, které toto okolí ke své existenci nepotřebují. Násilně tak byly přetřhány původní kořeny a vazby s městem a přerušen byl i přirozený vývoj města. Uniformní celky se projeví ve ztrátě identity místa a prostředí s nepříznivými důsledky ztížené orientace, pocitem odcizení, ztráty pocitu pohody a životní jistoty, která byla vždy spojována s pocitem domova“ (*Celoměstská koncepce regenerace... 2002*)

Pod vlivem postmoderních názorů, na Západě, „kde společnost i trh byly mnohem pružnější“, začal být tento typ výstavby kritizován a opouštěn již na konci šedesátých let 20. století. „Najednou bylo všechno jinak, Le Corbusier a otevřené struktury byly označeny za omyl moderní doby. Tvrdilo se, že město, aby žilo, musí mít bloky, dvory, náměstí a ulice a domy odlišnou přední uliční a dvorní fasádu. K nám se tento vliv dostal až ve druhé polovině sedmdesátých let a ve výstavbě se odrazil právě při projektování Jihozápadního Města. Jak bylo postupně budováno od východu na západ, dogma nabývalo na síle, takže Stodůlky mají nejotevřenější bloky, ještě bez nároží, Lužiny už vytvářejí bloky, s kosými rohy pod úhlem 135°, ale jsou to naštěstí bloky tak veliké a částečně otevřené, že se v nich uvnitř pořád cítíte jako ve volném prostoru. Na Velké Ohradě, kterou navrhovali špičkoví architekti Bočan a Rothbauer s velkorysým řešením ideální formy devíti čtverců se vývoj zacyklil. Bloky jsou zde poměrně malé, asi 100 x 100 metrů, a jsou většinou zcela uzavřené. Na papíře to vypadalo skvěle, i na mapě Prahy je znát výrazně velkorysá forma té struktury, ale skutečnost nás tehdy velmi překvapila. Uvědomili jsme si, že postmoderní představy o městě, ovlivněné krierovským³³ konceptem, nefungují, když se celá čtvrť postaví z jednoho typu domu.“ (Lábus in *Šokující pravdivost paneláků* 2009: 50)

4.2. Sídliště v anketě mezi českými architekty a urbanisty v časopise Architekt

V roce 1997 redakce časopisu Architekt oslovila čtrnáct českých architektů pro zvláštní číslo věnované problematice panelových sídlišť třemi anketními otázkami³⁴:

1. *Představuje sídliště slepou uličku ve vývoji obytné zástavby našich měst, nebo je dnes již jednou z platných forem bydlení?*

³³ Léon Krier (*1946), architekt, teoretik architektury a urbanista, proslul svými teoretickými texty, krešebnými plány na tradiční obnovu dezurbanizovaných území evropských měst.

³⁴ Odpovědi na anketní otázky oslovené osobnosti vyjadřovaly písemnou formou.

2. *Považujete obraz současného města bez sídliště za ochuzený?*
3. *Má stát – město – společnost investovat prostředky s cílem dalšího vývoje sídlišť?*

Odpovědi, otištěné v článku, jenž z ankety vzešel, dokumentují názory na sídliště (především v českých podmínkách) zastávané našimi předními architekty ve druhé polovině devadesátých let. V některých výpovědích lze vyčíst i určitý lidský podtext, respektive osobní frustraci respondentů, a to jednak ve smyslu zmařené, či přinejmenším poznamenané kariéry, sevřené podmínkami, které v oboru, s nímž spojili své životy a v němž se rozhodli realizovat a uspět, v období masivní výstavby panelových sídlišť panovaly, ale také že se vůbec na tomto typu výstavby, v jehož kvalitu nevěří a jež nese určité stigma, sami podíleli. Stávající sídliště pak představují neodbytnou připomínku či zhmotnění této osobní frustrace.

Následující text přináší stručný přehled a interpretaci postojů, které byly v odpovědích na výše uvedené anketní otázky obsaženy³⁵.

Jsou sídliště slepou uličkou ve vývoji nebo dnes již jednou z platných forem bydlení?

Sídliště podle respondentů ankety představují obojí - jak slepou uličku ve vývoji, tak i jednu z platných forem bydlení. Z většiny odpovědí vyplývá, že v hodnocení sídlišť nelze generalizovat, je třeba rozlišovat mezi jednotlivými celky³⁶.

Jsou-li sídliště považována za jednu z platných forem bydlení, pak zejména pro jejich **vysoký podíl v rámci bytového fondu ČR** (Ladislav Lábus, Vlastimil Bichler³⁷, Vladimír Krátký), s ohledem na jejich **různorodou kvalitu jak z hlediska**

³⁵ Všechny výroky z ankety citované v této kapitole jsou uvozeny uvozovkami a jménem jejich autora (zpravidla v závorce). V zájmu zachování přehlednosti a snadné čitelnosti textu nejsou uváděna relevantní čísla stran a další bibliografické údaje zdrojového dokumentu (*Anketa 1997: 50-53*).

³⁶ Rozdíly nejsou jen mezi sídlišti pocházejícími z různých etap sídlištní výstavby, ale lze je zaznamenat i mezi sídlišti z jedné doby. Rozdíly mezi hodnotou lokality nevytváří pouze podoba sídliště, ale i dostupnost městské hromadné dopravy. V izolovaných lokalitách může snadněji dojít k procesu ghettoizace. (Lábus in *Šokující pravdivost paneláků 2009*, Maier 2003)

³⁷ *“Byla to příliš dlouhá doba, během níž jsme si pořídili stovky těchto sídlišť, bez jejichž existence si téměř neumíme naše města představit...“, prostě protože tvoří “... značnou část jejich bytového fondu. (...) Za této situace musíme uznat, ať se nám to líbí, nebo nelíbí, že sídliště jsou v našich městech, jednou z platných forem bydlení, i když vnucených státem. Bylo by zlovolné tvrdit, že tomu tak není, vůči našim spoluobčanům, kteří v sídlištních bydlí a nemají šanci toto prostředí opustit.“* (Vlastimil Bichler)

návrhu, tak i realizace (Ladislav Lábus³⁸, Tomáš Brix, Vítězslava Rothbauerová³⁹), či na základě předpokladu, že **tohoto typu bytové výstavby nevyhnutelně bude zapotřebí i v budoucnu** (Vlastimil Bichler, Vítězslava Rothbauerová, Tomáš Brix), ovšem v odlišných formách a v menším rozsahu. Perspektivní „soustředěná zástavba“ (Blahomír Borovička) budoucnosti by podle jedněch měla mít všechny znaky města (Vítězslava Rothbauerová), podle druhých, i když nebude mít charakteristický městský výraz, v současných svobodných podmínkách vytvoří kvalitnější prostředí (Vlastimil Bichler) a naváže na tradiční pozitivní hodnoty sídlišť – zeleň, univerzálnost a levnost (David Kraus).

Je-li sídlištní výstavba vnímána jako slepá ulička, pak pro její ohromný rozsah, výsledný monotónní vzhled a „žalostnou“ kvalitu prostředí (Vladimír Krátký, Vítězslava Rothbauerová, Vlastimil Bichler), danými „omezenou panelovou technologií, zastavěním vynuceným nesmyslnými požadavky, normami a nařízeními...“ (Jiří Lasovský⁴⁰).

Někteří z oslovených architektů však současně věří v možnost dalšího svébytného vývoje stávajících sídlištních celků, respektive v jejich potenciál být transformovány do nové, přijatelnější formy. Z této perspektivy lze současný stav považovat pouze za určitou ranou vývojovou fází, a proto není vhodné sídliště apriori zatracovat. Podle Josefa Pleskota je tedy slepou uličkou „pouze název „sídliště“, který v naší nevytříbené politické a kulturní situaci představuje něco hrůzostrašného a tím navozuje rozumem zcela neřešitelnou situaci. Soliterní města nepředstavují překonanou formu bydlení. Mají před sebou mnohasetletý vývoj a tak je potřeba je vnímat. Naprosto svébytná sídla z nich nevzniknou na základě žádných tzv. humanizačních projektů během několika let.“ V podobném duchu se zamýšlí i Ladislav Lábus: „Vlastně si nejsem jistý, zda výraz slepá ulička není zavádějící. Není adekvátní pro urbanismus a stavební činnost, kde více než v jiných oborech šlo vždy především o transformaci i zdánlivě nepoužitelného do nové formy.“ V další vývoj a transformaci dnešních sídlišť věří i Vlado Milunič, spoluautor Tančícího domu a

³⁸ „Pokud pojem sídliště spojíme pouze se satelity stavěnými panelovou technologií, i zde najdeme čtvrtě například Petřiny a Ďáblice, které se pomalu stávají vyhledávanou hodnotou a standardem.“ (Ladislav Lábus)

³⁹ Příklady ze západních zemí však ukazují, že i sídliště (...) mohou být stavebně a architektonicky kvalitní (Rakousko, Francie, Holandsko). (Vítězslava Rothbauerová)

⁴⁰ „Jako bychom zapomněli, jak rostla města, jak se utvářela ulice vedoucí na náměstí“ (Jiří Lasovský)

dostavby Petřín (obytný soubor Hvězda)⁴¹, zastánce tzv. zahušťování sídlišť: „Naštěstí jsou sídlištní schémata tak řídká, že je možné do nich vložit další chytřejší podstrukturu. Ale samotná sídliště nejsou městem, jsou pouze mrtvým schématem stejně jako například římské vojenské opevnění s *cardem* a *decumanem* a centrálním náměstím. Toto římské schéma bylo zárodkem řady evropských měst, která však už dávno nejsou vojenskými tábory, ale živými městy s otevřeným vývojem. Stejný osud metamorfózy je předurčen sídlištěm.“

Byl by obraz současného města bez sídlišť ochuzený?

Pokud jde čistě o estetický aspekt této otázky, někteří respondenti zauímají striktně negativní stanoviska ke způsobu, jakým sídliště dotvářejí, respektive hyzdí, tvář českých měst, jiní vybízejí k diferencovanému pohledu – lépe jsou hodnocena sídliště, která nenarušují ráz mateřského města nebo dokonce jeho centra, ale organicky navazují na jeho tkáň⁴². Příznivější pozici oproti celkům postrádajícím lidská měřítka zauímají menší sídliště^{43,44}. Vzhledem k rozsahu panelové výstavby, „obraz našeho současného města bez „sídliště“ neexistuje, i když bychom si to přáli“ (Jiří Lasovský), a s ohledem na její podíl na bytovém fondu nezbyvá než smířit se s tím, „že se sídliště stala významnou součástí tohoto obrazu, a bylo by iluzí si myslet, že jej bude možné přemalovat“ (Vladimír Krátký).

I když by většina oslovených architektů obraz současného města bez sídlišť rozhodně nepovažovala za ochuzený, současně se shoduje v postoji, že ve své době

⁴¹ „Architektům Martinu Feistnerovi, Jiřímu Hůrkovi a Vítězslavě Rothbauerové, kteří s Miluničem soutěžili o tutéž zakázku, se Petřiny zalíbily a ve svém vlastním projektu chtěli respektovat jejich racionální urbanistické schéma. Milunič naproti tomu Petřiny odsoudil jako „pseudoměsto“: svému vlastnímu programu začal říkat „odklon od Athénské charty“. V klikatých liniích jeho souboru, akcentovaného na nárožích věžemi a půdorysem osmicípých hvězd – aluzemi na nedaleký manýristický letohrádek Hvězda z roku 1555 – se odráží architektova záliba v organických půdorysech středověkých měst i městeček přilepených ke břehům Středozemního moře. (...) Architektura české přísnoti zkrátka podle Miluniče pokulhává za bohatostí životní reality. „Myslím, že minimalistický rejstřík výrazových prostředků funkcionalistů je na život krátký,“ řekl o tom v roce 1998.“ (Rostislav Švácha 2004)

⁴² „Některá města by se bez „sídliště“ klidně obešla, jinde je nová zástavba organickou součástí města, i když jsou z panelů“ (Tomáš Brix).

⁴³ „...obraz současného města by byl bez sídliště ochuzený. Neplatí to ovšem o všech městech, zejména ne o menších, a také ne o všech sídlištích, zejména ne o větších. Opět záleží na kvalitě a i zde platí, že „méně je více“ (Ladislav Lábus).

⁴⁴ „Město je krásné tím, jak vrství a snoubí kontinuitu a kontradikci ideí, životů a stavebních artefaktů jednotlivých generací, stylů a epoch. Město je sedimentem. To, co postrádáme na sídlištích, zvláště těch velkých, stavěných v 70. a 80. letech, je mnohvrstevnost. Tam, kde sídliště netvoří celou čtvrť, ale pouze okrsek, je chápáno v kontextu s okolím jako jedna z vrstev. Tam, kde dosáhlo měřítka městské čtvrtě, je jednovrstevnost pocíťována silněji jako výrazný nedostatek.“ (Architekt 22/97: 60)

„výstavba sídlišť byla z řady důvodů opodstatněná“ (Vlado Milunič). Tomáš Brix míní, že „výstavba bytů představuje určitou neopomenutelnou kulturní vrstvu, která je obrazem doby svého vzniku; objektivní zhodnocení tohoto období si zřejmě vyžádá ještě určitý historický odstup.“ Ladislav Lábus jde v tomto ohledu ještě dál: „Kdyby jich nebylo tolik, jistě bychom na ně nebyli tak alergičtí. (...) Jak bychom reagovali, kdybychom je prozatím nepoznali, kdybychom s nimi neměli vlastní zkušenost. Jsem přesvědčen, že by nám jejich idea opět učarovala, i když v dnešní době doufám v pokornější podobě. Jsem přesvědčen, že otevřená struktura zástavby, bydlení v zeleni, by se stala opět naším ideálem. Je totiž pravdivým výrazem naší nehierarchické doby a společnosti.“

Navzdory pestré škále názorů, které v ostatních částech ankety zazněly, na otázku, má-li stát – město – společnost investovat prostředky s cílem dalšího vývoje sídliště, všech čtrnáct oslovených architektů odpovědělo kladně. Investice do humanizace⁴⁵ a revitalizace sídlišť všichni považují za nevyhnutelné, jedině tak lze předejít jejich úpadku: *„Stát a bohužel i města budou muset investovat do stávajících sídlišť, nechtějí-li mít v budoucnu problémy se stále se zhoršujícím stavem budov a prostředím těchto lokalit. Ukazuje se, alespoň v Ostravě, že chátrající stav nevyřeší prodej bytů, ani trh s byty. Prostě většina obyvatel sídlišť nebude mít na údržbu a vůbec ne na náročnější rekonstrukce. Bez pomoci státu bude chátrání pokračovat, což urychlí migraci movitějších obyvatel a vznik sociálně problémových částí města. (...) Ponechat sídliště svému osudu nebude asi fyzicky ani politicky možné právě pro jejich obrovský rozsah a vliv na tvář měst.“ (Vlastimil Bichler) Není ovšem nutno usilovat o zachování všech sídlišť, „...investovat se musí do všeho, s čím se do budoucna počítá“ (Vladimír Krátký).*

4.3. Sídlíště v názorech architektů, kteří na sídlištích žijí

Stejně tak jako se mohou lišit laické názory na sídliště těch, kteří je jen navštěvují („outsideri“) a kteří je obývají („insideri“), i v expertních pohledech architektů – z hlediska osobní zkušenosti s bydlením na sídlišti „outsiderů“ a

⁴⁵ „Noclehárny nejsou důstojným prostředím pro život lidí v jednadvacátém století.“ (Jiří Lasovský)

„insiderů“ - se projevují rozdíly. Na základě vlastních zkušeností a prožitků jdou úvahy expertů-„insiderů“ častěji za rámec hodnocení architektonického výrazu a prizma teorií. Obávají se negativního image sídlišť a vybízejí k nezaujatému pohledu na ně. Na sídlištích, jako jejich uživatelé, nacházejí hodnoty, které jsou mnohdy pod rozlišovací schopností expertů-„outsiderů“, a vyjadřují obavy z jejich ohrožení. „Insiderů“ spojuje víra v možnosti regenerace sídlišť i jejich obytný potenciál a přesvědčení, že negativní image a tradovaná hanlivá klišé (negativní stereotypy) jsou v našich podmínkách pro budoucnost panelových sídlišť mnohem větší hrozbou než jejich skutečné limity a nedostatky.

Rostislav Švácha⁴⁶

Rostislav Švácha žije na pražském sídlišti Modřany, navzdory nevěřicnému údivu okolí, „*Píše o takové kráse – a bydlí v takové bídě!*“, je rozhodnut se odtud neodstěhovat - čelit osobním příkladem „*nebezpečí sociální segregace a pauperizace, kterým jsou sídliště nepochybně ohrožena*“ (Druhý život pro sídliště 2009: 57) považuje dokonce za svůj „kulturní úkol“:

„Kvalitou sídlišť byla sociální pestrobarevnost. Apeloval bych na lidi, aby se sídlišť nebáli a neopouštěli je. Já tedy ze sídliště neodejdu. Beru to jako kulturní úkol. A byl bych rád, kdyby to tak brali i ostatní.“ (Švácha in Volf 2000)

Přesto i on dlouho považoval česká panelová sídliště „za velkou architektonickou tragédii“, jeho postoj změnila negativa současné satelitní zástavby v zázemí větších měst:

„Myslel jsem si, že už nemůže vzniknout nic horšího. Zrod zbohatlických „Beverly Hills“ kolem každého většího českého města, jejich špatná architektura a nesmyslné plýtvání s prostorem, pomínou-li jiné jejich hříchy, to všechno způsobilo, že jsem se na sídliště začal dívat vlídněji, učil se rozlišovat jejich kvalitu a začal také vytýkat současným architektům, že se o tento velký problém s několika čestnými výjimkami vůbec nestarají.“ (Druhý život pro sídliště 2009: 57)

Panelové domy připomínají Šváchovi obrazy nizozemského abstraktního malíře Pieta Mondriana (1872-1944), i proto uznává sídlištní estetiku a sídliště pro něho má svou zvláštní poetiku, spojenou s hrou zrcadlících se světél nebo geometrických tvarů:

⁴⁶*1952, historik a teoretik architektury a umění

„Já totiž vím o té tajemné souvislosti mezi Mondrianovými abstraktními obrazy a paneláky, Mondriana mám rád, a jsem proto schopný akceptovat estetiku moderního sídliště. To naše v Praze-Modřanech, od architekta Josefa Kalouse mladšího, sice nepatří k nejlepším, a dokonce od Kalouse znám i jedno zdařilejší, v Praze-Krči. Mondrianovská estetika však v Modřanech přesto funguje. Jednotvárné povrchy dánské stavebnice Larsen-Nielsen umocňují geometrickou čistotu hranolových domů. Od svítání do soumraku se mění skladba ozářených a zastíněných ploch. Ve stovkách a tisících jakoby slepených oken bez tradičního přičkování se zrcadlí blankytná modř oblohy a růžová a zlatá barva červánků. Hodiny můžete pozorovat z kuchyně a obývacího pokoje. Když ráno pospícháte na tramvaj nebo na autobus, konfigurace hranolů se rozhýbávají, mění se jejich zákryty, zužují a rozšiřují se škvíry mezi domy. Rád bych si o tom pořídil fotografické záznamy. Je to Mondrian zdynamizovaný, jdoucí za původní záměr holandského abstraktivisty.“ (Švácha a kol. 1998: 49)

Nicméně mrzí jej, že jen málokdo syrový estetický rozměr sídlišť dokáže rozpoznat, a hrozí se nevhodně volené humanizace, která jej může popřít a zničit tak dle jeho názoru jejich jedinou vizuální hodnotu:

„Lituji, jak málo lidí tento estetický rozměr sídlišť vnímá. Lituji také, jak málo lidí se hrozí nebezpečí tzv. humanizace, rozličných pseudopostmodernistických nástaveb na plochých střechách paneláků. Taková humanizace zničí to jediné, v čem se sídliště esteticky povýšila nad byrokratickou tupost a ekonomickou krátkozrakost metod, které rozhodly o jejich vzniku, a nad neuvěřitelnou surovost a brutalitu svého stavebního provedení. Zničí Modriana.“ (Švácha a kol. 1998: 49)

Současně odmítá koncept zahušťování sídlišť vsazováním dalších domů do jejich otevřené struktury, který dle jeho názoru popírá základní obytné hodnoty sídlišť – volnost, otevřenost prostoru a bydlení v parku.

„Jedna z chyb úvah o sídlištích vyplývá z toho, že o nich nemáme žádné relevantní sociologické průzkumy; ale když v osmdesátých letech udělal důkladný průzkum sociolog Jiří Musil, tak konstatoval, že jedna z hlavních hodnot, které si lidé na sídlištích považují, je vzrostlá zeleň, tedy že žijí jako v parku. To je hodnota, kterou tradiční města nenabízejí, a my jsme si doposud neuvědomili její sílu. A Nový přišel s tím, že by se do tohoto urbanistického vzorce sídlišť v zeleni začaly vsazovat další domy. Tvrdil, že panelákové sídliště je výchozí stadium jakoby středověkého města, postupně „zahušťovaného“ už od třináctého století. Domnívám se, že je to nekorektní a neadekvátní nápad, protože sídliště byla od počátku budována na jiném myšlenkovém i estetickém systému, než byla utvářena středověká města. Hodnota volnosti a otevřenosti prostoru proti hodnotě uzavřenosti před okolním světem!“ (Švácha in Volf 2000)

Z profesního hlediska Šváchovi osobní zkušenost s bydlením na sídlišti zprostředkovává „neocenitelnou zkušenost“ ve smyslu zpětné vazby na radikální řešení a původně ušlechtilé míněné teorie moderní architektury:

„Poznáte tak na vlastní kůži, k jakým koncům dospěly dobře míněné teorie avantgardy o standardizaci a typizaci a vypěstujete si v sobě potřebný kritický odstup k takovým kdysi dozajista nádherným a přitažlivým vidinám. Panelák vám může sloužit jako měřítko k rozlišení, kde začíná a kde končí architektura. Nabízí se Vám i jako předmět ke každodenní meditaci o tom, proč se vůbec architekti před osmdesáti lety rozhodli své stavby radikálně zgeometrizovat a podřídít je tak vizi domu-krabice, prostě krabice, která je udělaná jako dům, jak to asi v roce 1923 vyjádřil Le Corbusier.“

Lubomír Krátký

Lubomír Krátký, který svou zkušenost s bydlením na sídlišti v předchozí kapitole zmiňované anketě časopisu Architekt lakonicky a stručně zhodnotil: *„... nejsem nadšen, ale nestěžuji si. Je třeba zaujmout nezaujatý postoj a pozitivní přístup.“*, má víru v potenciál regenerace: *„Pokud si nepostavíme zbytečně vysokou laťku, věřím, že lze na sídlištech zařídit ... slušné bydlení i něco navíc.“* (Krátký in *Anketa 1997: 51*)

David Kraus⁴⁷

Podle úvah Davida Krause sídliště přinesla ne v negativním slova smyslu specifický „typ člověka“ (spojujícími znaky jsou způsob bydlení, denní rytmus a patrně i finanční zázemí) a „kulturu“ (tj. zdržovat se ve volném čase mimo byt, chodit se bavit „do města“). Sídliště nejenže mají potenciál inspirovat soudobou i budoucí městskou architekturu těmi vlastnostmi, které jsou vnímány jako jejich pozitivní hodnoty (zeleň, univerzálnost, levnost, určité principy struktury), ale dokonce se mohou stát „nosiči příští kultury“ - oproti středům měst jsou totiž nehotové, autentické, současné a ještě jim nebyla dána příležitost projevit se:

„...a svým způsobem vytvořily i typ člověka – trávit volný čas venku či jít večer do města – to jsou, myslím, pojmy související s bydlením na sídlišti. Takže bych bral sídliště jako něco samozřejmého a snažil bych si z nich vzít do budoucna to dobré (zeleň, univerzálnost a levnost...). Ano, myslím si, že některé principy sídlištní struktury mohou být inspirací pro dnešní či budoucí struktury města...“ (Kraus in *Anketa 1997: 53*)

„...Doufám, že zde nemluvíme jen o architektuře; představit si dnešní město bez sídliště je těžké už jenom proto, že ono hlavně přináší jistou kulturu – bydlí zde lidé, jež spojuje způsob bydlení, denní rytmus a snad i finanční zázemí. Je možné si to uvědomit v dopravních prostředcích, které vezou lidi ráno za prací – mají v sobě něco společného. Vyřadit tuto kulturu je nemožné – ovlivňuje příliš mnoho věcí. Hledat věci, které spojují střed města s jeho okrajem, je myslím cesta.“ (Tamtéž)

⁴⁷ *1970, realizace: např. rekonstrukce panelového domu ve Tmani (2001)

„...Uvnitř města jsou věci hotové, okraj, periferie či sídliště mohou být nositeli příští kultury, jsou současné, autentické a začínáte tady z ničeho. Myslím, že těmhle místům zatím nebyla dána možnost projevit se.“ (Tamtéž)

Milada Vorlová⁴⁸

Milada Vorlová ve svých textech (1998, 2005) vybízí k pohledu na sídliště bez zátěže předsudků. Naopak apeluje za to, že akt vzdání se realizace představy o ideálním individuálním bydlení v podobě rodinného domku se zahrádkou je třeba ocenit jako uvědomělou skromnost v zájmu zachování volné krajiny a nekonformní⁴⁹ odmítnutí osobně se podílet na plošné urbanizaci kobercovou zástavbou:

„ ...chce-li člověk bydlet ve městě, měl by nechat k sobě proniknout uspokojení ze své účasti v kázni. Městské sídliště – jimž je shluk domů, bytů a lidí na malém území, oproti obecnému ideálu bydlení v soliterních rodinných domcích – je obecným východiskem z nouze. Nelze celá velká území pokrýt malými domky, pole rozparcelovat na zahrádky, cesty a parkovací místa. Kde by se pěstovalo obilí, kde by byly pastviny, kam by se poděla krajina, kde by bylo místo k rozhlédnutí?“ (Vorlová in Švácha a kol. 1998: 52)

Proti klišé s hanlivou konotací - přirovnání fasád paneláků ke kotcům králíkáren - přichází s vlastním poetickým podobenstvím: *„Je to včelí plástev, v jejichž buňkách se co chvíli objeví život – tam někdo věší prádlo, naproti si zas někdo vyšel na balkon zakouřit, zatímco tamhle se vyhřívá pes...“* (Vorlová 2005: 18).

Vorlová upozorňuje na propastný rozdíl ve vnímání sídlišť „outsidery“ a „insidery“, ale i odtrženost některých expertních pohledů od každodenní reality zakoušené místními usedlíky a od jejich potřeb (srov. Maier 2003). Obává se, že realizace jejich záměrů, jak přiblížit sídliště skutečnému městu, by mohla ohrozit základní deklarované pozitivní hodnoty bydlení na sídlišti (klid periferie oproti tepu velkoměsta, kontakt s přírodou, bydlení v „parku“⁵⁰):

„Diskuse o antiměstě, monofunkčnosti, noclehárnách, zneužitých idejích funkcionalismu apod. módně přetřásané lidmi, kteří obvykle na sídlišti nebydlí, sotva dojdou k sluchu jeho obyvatele. Měl by ale naslouchat, aby se mohl včas vzepřít, až někdo bude jeho sídliště chtít změnit na „pravé město s pulsujícím životem“, s hlukem zábavných megacenter,

⁴⁸ *1937, působila jako vedoucí projektantka Pražského projektového ústavu.

⁴⁹ Pro sociálního ekologa Bohuslava Blažka (1998) bydlení na sídlišti představovalo jednu z „kolektivistických hrůz“.

⁵⁰ Srovnej *„Mimořádný podíl volných „zelených“ ploch na panelových sídlištích, ve srovnání s tradiční zástavbou, je nepopíratelný. Lze-li ale mluvit přímo o parcích či zahradách, je podstatně spornější.“* (Říha 2009: 5)

s bloumajícím davem, který neví, co s časem, se světly reklam a výkladních skříní!“
(Vorlová 2005: 18)

Nakonec – víme své, a vaše posměšky kritické sídliště podepřené módními teoriemi (rozpad ulicového systému – no a co?), se od nás odrážejí. Jen budeme-li dost schopni odrazit také vaše snahy udělat ze sídliště jejich „regenerací“, „humanizací“ a zahušťováním obyčejná špinavá a hlučná města!“ (Vorlová in Švácha a kol. 1998: 52)

Smyslem textů Vorlové nemá být „bezvýhradná oslava panelových sídliště“, ale obrana jejich image a obhajoba práva zdejších usedlíků (tedy i sebe sama) mít možnost se identifikovat se sídlištěm, jež je kulisou jejich života, jako se svým domovem, ale i s klady, které pro ně toto prostředí má, bez předsudků zbývající populace⁵¹:

„Můžete si ho ošklivit a obloukem se mu vyhýbat. Pro jiného je však sídliště domovem, kde vychovává své děti, má přátele a denně se tam rád vrací.“ (Vorlová 2005: 18).

„To, co jsem vyjmenovala, může být pro jiného právě důvodem, proč se sídlištěm vyhýbá. Má na to právo. Ale nám, kteří jsme odhalili jeho dobré stránky, by neměla být upírána možnost nazývat s uznáním a láskou svým domovem.“ (Vorlová in Švácha a kol. 1998: 52)

„...je to jen jeden z možných způsobů života.“ (Vorlová 2005: 18)

„Nenechme si zošklivit něco, co máme docela rádi. Otevřeme-li oči pro krásu a srdce pro svého souseda, můžeme i na sídlišti prožít spokojený a šťastný život.“ (Vorlová 2005: 18)

V následujícím úryvku Vorlová zmiňuje hlavní možná pozitiva bydlení na sídlišti (zejména kontakt s přírodou a klid periferie oproti tepu velkoměsta), podobně jako Švácha nachází poetiku ve hře světla na fasádách panelových domů a hovoří o vlastní identifikaci s místem svého bydliště posílené otiskem sebe sama (péče o stromy před domem) a svého dítěte (stopa botičky v betonu) ve fyzickém prostředí sídliště.

⁵¹Srovnej: *„Jsme příliš svobodní, individualističtí a sobečtí, než abychom mohli spokojeně bydlet v prostředí, které je totálním výmyslem kohosi. Poukazovat na to, že mnoho obyvatel tristních paneláků se tu cítí výborně, znamená odvolávat se na čísi žalostnou a duševní bídu.“* (Gebert in Maier a Gebert 1998: 5)

„Sídliště, které chci hájit (a v němž přes 30 let bydlím) je, **když**⁵² jeho domy jsou obklopeny vzduchem, ano, dokonce může mírně táhnout, když je vítr – ať vím, co je vítr a nemusím pro ten pocit vyjíždět někam za město; **když** mi jeho domy nebrání ve vnímání přirozeného terénu, tedy vím, kde je to s kopce a kde do kopce, nejsem omezena tak jako v kompaktním městě, kde vím jen o stoupání a klesání jednotlivé ulice; **když** mi jeho domy nebrání ve výhledu do krajiny, která se mění, jak jdu podél řady domů; **když** mezi mým sídlištěm a městem je kus pole a les, kde v prvních letech ještě bývali zajíci a srny a kde v neděli nepotkáš člověka, protože všichni město opustili; **když** za slunečného dne stín protějšího domu sestupuje po fasádě, až jsou všechna okna zalita prudkým světlem, pak se slunce přehoupne, a než na opačné fasádě začne postup stínu v obráceném sledu, zasvítí v plném lesku již potemnělá první fasáda odrazem paprsků od oken nyní osluněného domu; **když** protější dům – plocha o 140 stejných políčkách, ve dne barevná šňůrami prádla – se večer stává světelnou mozaikou, mění se podle doby od jasných oken kuchyní po modravé blikání televizorů (v zimním ránu podle rozložení světla v protějších oknech umí zkušené oko určit čas na pět minut přesně) a na protější fasádě v tomto nepravidelném světelném obrazci rytmicky probleskává svislá stopa jedoucího výtahu...; **když** fasády v noci pohasnou, já usínám s hvězdami nad sebou (nikoliv s reklamou a s hlukem nočního života města) a ráno se budím zpěvem ptáků (nikoliv skřípěním tramvajů a motory aut); **když** vím, že ty stromy před domem dnes dosahují do sedmého patra mým přičiněním, protože jsem je za sucha zalévala (může mít člověk jinde ve městě kvetoucí předzahrádky jako tady a komu ve městě voní borovice za plotem školního pozemku?); a nakonec **když** poznám stopu svého dítěte otištěnou před třiceti lety v nezatuhlém betonu chodníčku před domem (pak prý že na sídlišti chybí identifikace s místem!)...“ (Vorlová in Švácha a kol. 1998: 52)

Karel Maier⁵³

Karel Maier žije na pražském sídlišti Jižní Město od doby jeho vzniku. Historie sídlišť je podle něj vlastně také historií názorů na jejich vady. Více než skutečné technické nedostatky mohou budoucnost sídlišť ohrozit právě tradované mýty a negativní postoje:

„Sídliště je třeba považovat za rovnocenné součásti měst. (...) Když to [jejich regenerace] dobře dopadne, budou za sto let naši potomci považovat sídliště prostě jen za součást měst, tak jako my za ně považujeme činžákové čtvrti z konce minulého století.“ (Maier in Maier a Gebert 1998: 2)

Iva Poslušná⁵⁴

Iva Poslušná vyrostla na sídlišti z padesátých let, již téměř dvacet let, jak uvádí, žije spokojeně na sídlišti ze sedmdesátých let. Radikálními zásahy do

⁵² Formát úryvku byl převzat ze zdrojového dokumentu – „když“ byla v textu vytučněna autorkou, Miladou Vorlovou.

⁵³ *1951, od roku 1989 působí na Fakultě architektury ČVUT v Praze, profesor v oboru urbanismus a územní plánování.

⁵⁴ Působí na Fakultě architektury VUT v Brně, kterou absolvovala v roce 1987. Ve své výzkumné činnosti se věnuje mj. sociálním aspektům bydlení ve výškových budovách a panelových domech.

dispozice i konstrukce vlastního bytu se „ujistila o nesporném potenciálu panelových domů stát se bydlením soudobého standardu“ (Druhý život pro sídliště 2009: 55):

„Teprve díky vyspělosti současných stavebních technologií lze plně využít potenciál panelových domů a ve stávající struktuře snadno vytvářet zcela nová, uvolněnější členění dispozic, případná nová propojení, a díky dostupnosti kvalitních materiálů dosáhnout i technicky srovnatelného standardu s novostavbou.“ (Druhý život pro sídliště 2009: 55)

Regenerované panelové domy podle ní mohou nabízet lepší a cenově dostupnější bydlení než centrální stará zástavba a mnohé současné novostavby, neboť při jejich projektování bylo nutno splňovat hygienické standardy a normy, jejichž dodržování u současných developerských projektů není běžné.

4.3. Sídlíště podle Ladislava Lábusa

*„Při pohledu na současnou výstavbu podnikatelských domů přemýšlím, zda není pravdivější a důstojnější bydlení na sídlišti.“
Ladislav Lábus*

V devadesátých letech, v období, kdy byl málokdo ochoten veřejně přiznat sídlištím nějaké klady, vstoupil u nás výrazně do diskuse o osudu sídlištní zástavby svými vyhraněnými názory, nezávislymi na tehdejších trendech, Ladislav Lábus, autor výroku „*Chci být čistý jako voda... Duševně nemocný / Chci být pravdivý jako panelák...*“⁵⁵ (Šokující pravdivost paneláků 2009):

„Já jsem to záměrně řekl takhle natvrdo, v době, kdy se v bytové výstavbě začala masově uplatňovat podbízivost, mimo jiné mansardovými nástavbami na panelácích, mi najednou paneláky imponovaly pravdivostí reflexe své doby. Vadila mi ta hysterie, kterou člověk zažil na konci osmdesátých a v devadesátých letech, kdy zastat se sídlišť bylo téměř zločinem.“ (Šokující pravdivost paneláků 2009)

Panelové domy pro něho mají „nepředstíraný, estetickými názory nefiltrovaný a nerozmělněný výraz“:

⁵⁵ Citát duševně nemocného pochází z dokumentárního filmu o arteterapii ze 60. let. „Jasnost, pravdivost a upřímnost tohoto výroku se mi nějak zadřela pod kůži a možná dost zásadně ovlivnila můj život. Nejprve jsem první část citátu (...) použil v textu k soutěžnímu projektu na budovu Metrostavu v Karlíně, abych vyjádřil touhu po stále obtížněji dosažitelném ‚nepředstíraném‘ výrazu. Následně jsem citát v polovině devadesátých let recykloval a doplnil o ‚chci být pravdivý jako panelák‘ pro potřeby ankety o sídlištích v časopise Architekt.“ (Lábus in Šokující pravdivost paneláků 2009: 47)

„Hodnota sídlišť a paneláků je v jejich pravdivosti, v pro nás zatím nesnesitelné opravdovosti reflexe své doby. Stydíme se za ně stejně jako se sportující a swingující funkcionalista styděl za ozdoby secesních klobouků svých rodičů. Věřím, že právě to je hodnota, na které se dá stavět, resp. se sídliště dají revitalizovat. Z tohoto hlediska jsou pro mne opravdovější, a tudíž často i krásnější než některé současné realizace bytových staveb. Netečnost považuji za snesitelnější a méně škodlivou než podbízivost a kulisovitost.“ (Lábus in Anketa 1997: 53)

a touto nepředstíraností výrazu se podobají lidové architektuře,

„...která nám teprve nedávno, v době, kdy jsme si začali všimnat mizení přirozeného světa a způsobu života, mohla imponovat. Předtím jsme se za ní spíše styděli a snažili se ji přestavět do podoby městské architektury. Dnes neskrýváme svůj obdiv a úctu k této architektuře. Tím, že nám imponuje její prostota až chudoba a nepředstíranost výrazu, těžko nalezneme příklad ošklivé lidové architektury. Toto kritérium jako by ztrácelo význam vedle krásy, která promlouvá z její prostoty, funkčnosti a pravdivosti. Zajímá mne, nakolik tato slova neplatí o sídlištích, čím se odlišují a čím se liší můj pohled.“ (Lábus in Anketa 1997: 53)

„Vědomí krátkozrakosti a krátkodobosti našich odsudků“, „víra v neukončenost vývoje města i společnosti“ a snaha o „nepředpojaté postoje“ se táhnou jako červená niť Lábusovými texty i výroky na adresu sídlišť. Upomíná na proměny ve vnímání a hodnocení sídlišť laickou i odbornou veřejností v čase a nevyklučuje, že se paneláky ještě stanou vyhledávaným typem bydlení. Předpokládá, že přijde čas, kdy některé panelové domy začneme památkově chránit⁵⁶.

„Já si pamatuji, že ještě než vznikla hysterie proti sídlištím, někdy na začátku 60. let, se lidi do paneláků stěhovali docela rádi, protože to pro ně bylo zvýšení standardu. Nemuseli třeba už nosit uhlí do pátého patra. Až pak se sídliště ztabuizovala, začalo se jim říkat králíkárný, a to samozřejmě ovlivní váš způsob myšlení. Letos v létě jsem oponoval diplomní práci studenta AVU, který má paneláky rád, dokonce kreslí moderní abstraktní obrazy na téma sídliště. Naše myšlení se vyvíjí. Za dvacet let se třeba paneláky stanou stejně atraktivní, jako je dneska Malá Strana. A jednou se určitě budou některé i památkově chránit.“ (Lábus in Plavcová 2004: 7)

Namísto hledání dalších negativ sídlišť hledat nepředpojaté postoje a otevřená řešení pro jejich příští transformaci je to, co podle Lábusa mohou architekti a odborníci příbuzných oborů učinit pro jejich obyvatele:

⁵⁶ Ve druhé polovině nultých let se otázka možnosti či vhodnosti památkově chránit některé panelové domy prosazuje jako téma odborné diskuse (Zikmund-Lender 2009, 2010), ale objevuje se i na stránkách široké veřejnosti dostupnějších společenských a kulturních magazínů v rozhovorech s architekty (David Vávra, Ivan Plicka).

„Lidem na sídlišti nepomůžeme tím, že budeme hledat další negativa této výstavby. Jestliže cítíme svoji profesní i lidskou odpovědnost za to, že sídliště vznikla, i když jsme se třeba na jejich vzniku nepodíleli, snažme se pomáhat překlenout období, kdy jejich hodnotu nejsme schopni vnímat a nemáme prostředky je odstranit či transformovat. Hledejme nepředpojaté postoje, stanoviska a otevřená řešení. Hledejme, co v sobě skrývají, a jak pomoci při jejich příští transformaci. Ne s vědomím nalhávání si nesplnitelných přání, ale s vědomím krátkozrakosti a krátkodobosti našich odsudků a víry v neukončenost vývoje města i společnosti.“ (Lábus in Anketa 1997: 53)

K revitalizaci sídlišť Lábus uvádí:

„Jsme-li přesvědčeni, že známe lepší způsob současného bydlení, umíme ho realizovat a sídliště jím nahradit, rozhodně se mu nebraňme a investujeme do něho. Pokud ne, hledejme hodnoty, kterými dovedeme sídliště, nebo aspoň některá z nich, „revitalizovat“, resp. „humanizovat“.“ (Lábus in Anketa 1997: 53)

Revitalizaci, humanizaci sídlišť však nevnímá pouze v souvislostech realizace fyzických změn, ale i v oživení zájmu místních obyvatel o zdejší prostředí, jeho hodnoty a víry v možnost změny:

„K obojímu je třeba nejdříve „oživit zájem lidí“ o prostředí, ve kterém žijí. Iniciovat víru v možnost změny, učit pěstovat a opečovávat hodnoty prostředí. Polidštění a vdechnutí života nelze naprojektovat, netýká se tolik architektury, jako toho, čemu architektura slouží.“ (Lábus in Anketa 1997: 53)

„Kvalita prostředí do značné míry závisí na tom, co si o něm lidé myslí. Když se jim líbí, tak mají vůli stále ho zlepšovat, ale pokud žijí v prostředí, o kterém se tvrdí, že to jsou noclehárny a králíkárný, tak mají pocit, že tam jsou z donucení, že nemají na lepší, a tudíž se o prostředí nestarají. Vždyť pro toho, kdo dává přednost bydlení ve městě, ale zároveň v parku, zeleni, zdravém a klidném prostředí, může být sídliště ideální volbou.“ (Lábus in Šokující pravdivost paneláků 2009: 50)

4.4. Jak sídliště (ne)regenerovat?

*„... i s problematickým dědictvím jménem sídliště se současná architektura může vypořádat se ctí.“
(Petr Pištěk)*

Téma regenerace panelových sídlišť prolíná celou tuto kapitolu a v jiné části této práce je mu věnována samostatná kapitola. Na tomto místě je pozornost zaměřena především na hodnocení současných dilemat regenerace sídlišť a projevů

humanizace, revitalizace panelových domů. Vhodně zvolená regenerace může image sídliště posílit, zatímco nevhodný zásah jej může naopak ještě oslabit. Následující citace naznačují pestrost názorů na žádoucí a přijatelnou podobu regenerace panelových sídlišť mezi architekty – dokončit sídliště podle původních nerealizovaných plánů, respektovat koncept hodnoty volnosti a otevřenosti prostoru nebo naopak stávající zástavbu „zahušťovat“ novou výstavbou?

„Jedna z chyb úvah o sídlištích vyplývá z toho, že o nich nemáme žádné relevantní sociologické průzkumy; ale když v osmdesátých letech udělal důkladný průzkum sociolog Jiří Musil, tak konstatoval, že jedna z hlavních hodnot, které si lidé na sídlištích považují, je vzrostlá zeleň, tedy že žijí jako v parku. To je hodnota, kterou tradiční města nenabízejí, a my jsme si doposud neuvědomili její sílu. A Nový přišel s tím, že by se do tohoto urbanistického vzorce sídlišť v zeleni začaly vsazovat další domy. Tvrdil, že panelákové sídliště je výchozí stadium jakoby středověkého města, postupně „zahušťovaného“ už od třináctého století. Domnívám se, že je to nekorektní a neadekvátní nápad, protože sídliště byla od počátku budována na jiném myšlenkovém i estetickém systému, než byla utvářena středověká města. Hodnota volnosti a otevřenosti prostoru proti hodnotě uzavřenosti před okolním světem!“ (Švácha in Volf 2000)

„Někteří architekti, kteří se problémem zabývají, upozorňují na to, že největší chybou – ve snaze sídliště nějak výrazně zlepšit – by bylo snažit se je nějak „zgruntu“ přestavět, třeba tím, že záměrně porušíme jejich urbanistickou koncepci. Naproti tomu je zřejmé, že dnešní podoba sídlišť je jen jakousi hrubou stavbou, která čeká na dokončovací práce. Často je možno slyšet názor, že zlepšování sídlišť by mělo začít tím, že je dokončíme tak, jak mělo vypadat původně, tedy že postavíme to, co se mělo postavit a nepostavilo. V každém případě by asi změny měly reagovat na to, co se nelíbí obyvatelům, než aby se prosazovala jakkoliv silná idea architekta, starosty či jiného „velkého muže“. Hlavním cílem by totiž mělo být, aby tu jejich obyvatelé rádi bydleli. Pokud se vrátíme k tomu, co je nejčastějším předmětem kritiky obyvatel, zjistíme, že to vlastně není ani příliš ekonomicky náročné.“ (Maier 1998: 4)

Předmětem kritiky je i estetika již realizovaných snah o humanizaci panelových domů – zejména nevhodně zvolená barevnost fasády, střešní nástavby a dostavby popírající základní geometrický koncept panelového domu (např. pseudobarokní střechy vs. původní strohá geometrie). Výsledná podoba realizace je tak mnohdy spíše ke škodě než ku prospěchu vzhledu daného objektu a prostředí sídliště.

"V první polovině 90. let se rozjel proces, kterému se říkalo humanizace. Nebyl však dobře řízený ani kontrolovaný. Nezúčastnili se ho ani špičkoví architekti. Byla to taková divoká humanizace. Spočívala v tom, že se na panelákové střechy stavěly pseudobarokní střechy nápadně podobné současné výstavbě v milionářských vesničkách kolem velkých měst. Nadělalo to víc škody než užitku. Prostředí sídlišť se ještě zhoršilo..." (Švácha in Panelová sídliště... 2006)

Podle Josefa Pleskota (*Anketa 1997: 52*) panelové domy vypadají mnohem hůře, „jsou-li pestře pomalovány, doplněny o šindelové mansardy, v rámci zateplovacích programů opláštěny nejrůznějšími materiály, konfrontovány s drobnou zástavbou rodinných domů atd., atd. V těchto humanizačních snahách je mnohem více ironie a povýšenectví než schopnosti opravdu odborné citlivé práce plné pochopení.“

„Takzvaná humanizace mě většinou trápí. Děsí mě, když si všimnu zase nějaké nové nástavby na plochých střeších. Normální dům takovou úpravou nevznikne, pořád je to panelák s takovým divným kloboukem, a kromě toho se tak zničí to málo, co v sobě paneláky i celá sídliště mají opravdu architektonického – estetika strohé, a přece pro někoho působivé geometrie.“ (Švácha in Volf 2000)

„...nahodilé maskování uniformity i velikosti jednotlivých domů barvami ze zmrzlinářského pultu vede ve výsledku k chaosu a uniformitě ještě větší.“ (Pištěk 2009: 25)

V rámci celkového výrazu sídliště může působit problematicky i přestavba jediného domu, navržená bez ohledu na okolní kontext, byť sama o sobě může být vydařená. Mezi uznávané realizace regenerace panelových domů v českém prostředí patří např.:

- zateplení panelového domu na pražském sídlišti Bohnice Ladislava Lábuse

„Rozhodl se neměnit tvar paneláku, nechat mu krabicovitou formu a pouze ho chytře natřít. Pokusil se jej změnit ornamentálním obrazcem, který respektuje geometrii panelového domu. To působí podstatně lépe.“
(Švácha in *Panelová sídliště... 2006*)

Zateplení panelového domu na pražském sídlišti Bohnice Ladislava Lábuse

- nástavba panelového domu v Praze Hostivaři ateliéru Drexler Vrbata Architekti

„...která panelák změnila v neomoderním duchu. Není tam prudký kontrast mezi krabicovitým tvarem a pseudobarokní střechou. Je tedy možné panelák chytře dostavět.“
(Švácha in *Panelová sídliště... 2006*)

Nástavba na panelový dům - Praha Hostivař - arch. Drexler - 2003
(Zdroj: <http://www.archon.cz>)

Nástavba na panelový dům terasa - Praha Hostivař - arch. Drexler - 2003
(Zdroj: <http://www.archon.cz>)

V poslední době se lze v literatuře častěji setkat s argumenty, že poloha, konstrukce a prostorové řešení mohou být dobrým výchozím bodem k dosažení zásadního zkvalitnění bytů, neboť teprve díky vyspělosti současných stavebních technologií a materiálů lze radikálním zásahem do dispozice i konstrukce domu (případně pouze bytu) plně využít nesporný potenciál panelových domů stát se bydlením soudobého standardu. (*Druhý život pro sídliště* 2009; Forster 2009; Druot, Lacaton a Vassal 2009) V zahraničí se dokonce začínají objevovat architektonické projekty (Forster 2009; Druot, Lacaton a Vassal 2009) založené na myšlence transformace panelových domů, která může přinést výsledky ekonomičtější, efektivnější a hodnotnější než jejich demolice. „Ve snaze odříznout se od nepříjemného dědictví [...] nejrychlejším možným způsobem je přehlížen zjevný ekonomický nedostatek příměstských kolonií rodinných domů – zábor obrovské plochy a kilometry nových silnic. Peníze by mohly být stejně dobře použity na opravu a dlouhodobou údržbu sídlišť “ (Druot, Lacaton a Vassal 2009: 38). Na tomto místě je však třeba říci, že v českém prostředí radikální fyzické proměně sídlišť do budoucna bude bránit mj. především proměna vlastnických vztahů v důsledku privatizace bytů.

5. Jižní Město a sídliště v umění

Jižní Město

*Bojová zóna pro sídlištní dítko,
pro vlčí smečky. Čí jste, sirotci,
plaváčci z jeslí, zvyklí na šidítka?
Jestli jste celí po otci,
čeká vás pasťák... A kde máte mámu?
Na noční směně? Řeční na schůzi?
Anebo bloudí v džungli cestou z flámu?
Je na pohlavní transfúzi?
I bůh vás opustil, bůh, který neodpouští.
Jste ničí, jako zdivočelí psi.
Táhnete v tlupách betonovou poušť,
pěšáci příští apokalypsy.
(Jiří Žáček)*

Jižní Město - symbol šedivé panelové sídlištní výstavby bez lidských měřítek – se stalo kulisou řady českých filmů, hudebních videoklipů i reklam, jejichž děj se buď i v nepatrné míře odehrává v sídlištním prostředí. Objevuje se také v textech písní (skupina Manželé – *Jižák*⁵⁷, Ivan Mládek – *Jižní Město svítí* atd.) a poezii (např. Jiří Žáček – *Jižní Město*).

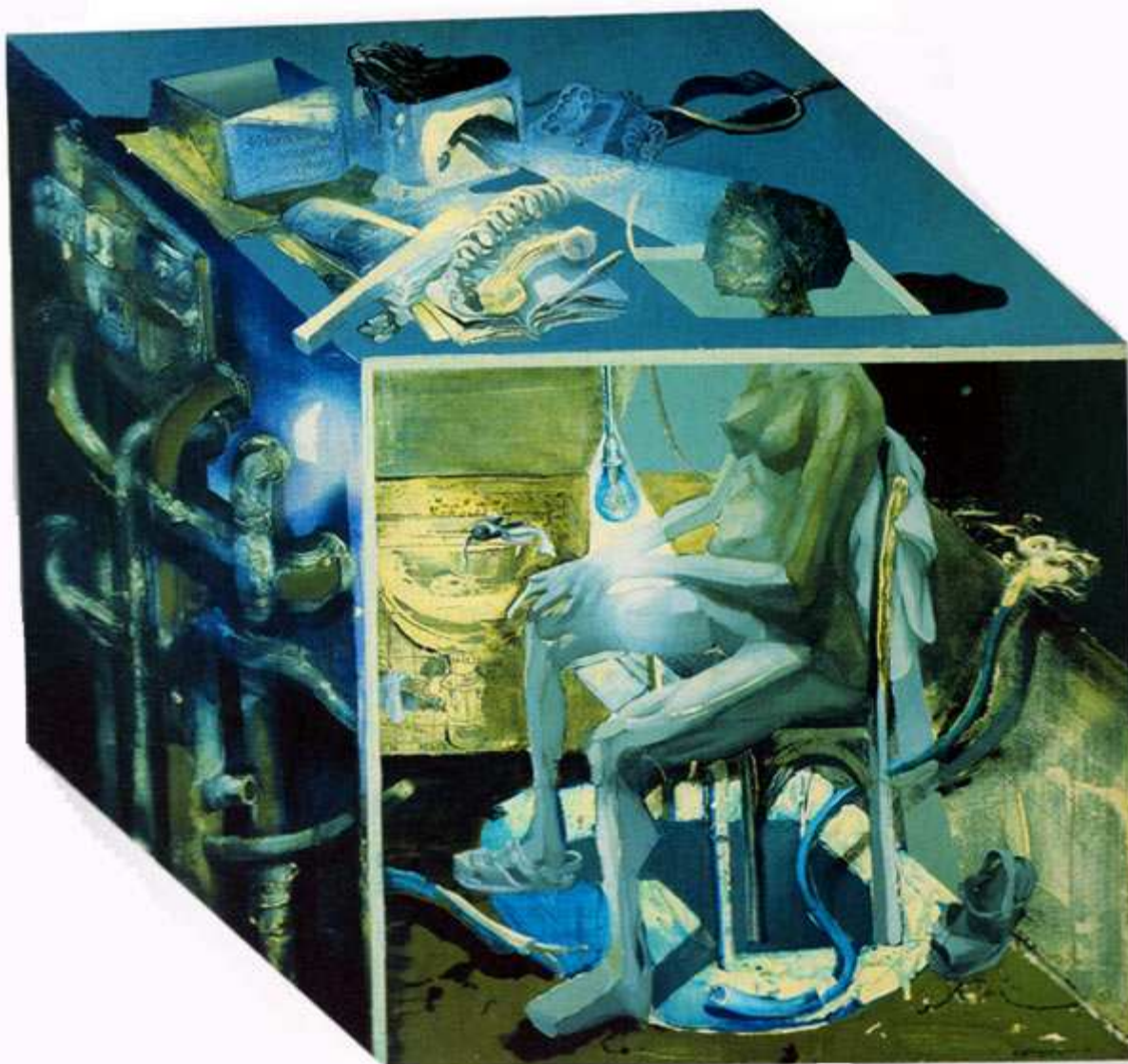
Česká umělecká tvorba, zejména v období 70. a 80. let, líčí Jižní Město a sídliště vůbec vesměs jako „místa anonymity a vykořeněnosti“ (Lukavec 2009), vyvolávající v divákovi jen ty nejdepresivnější dojmy - např. nevšímavostí a lhostejností čerstvě nastěhovaných obyvatel na zatím ještě rozestavěném, bahnitém Jižním Městě v satirě *Panelstory aneb Jak se rodí sídliště* (1979), nebo záběry závozníka Otíka, kráčejícího uprostřed anonymního davu po lávce ke stanici metra Háje a „marně se potýkajícího s nefunkčním vybavením panelového bytu, do kterého nechtěl“ (Lukavec 2009) ve filmu *Vesničko má, středisková* (1985), či bezprizorní sídlištní mládeže, jež se „z nudy shlukuje do part, které se bezcílně toulají, ponižují kolemjdoucí, napadají bezbranné“⁵⁸ ve snímku *Horká kaše* (1988). Sídlištní tematika se tehdy odrazila také např. v sérii ostravských fotografií dokumentaristy Viktora

⁵⁷ „Jižák“ je název hip-hopového singlu skupiny Lesík Hejdovský a Manželé z roku 1984, který vešel ve známost zejména díky pozdějšímu remixu Penerů strýčka Homeboye (PSH). Skladbu rovněž remixovala rockově instrumentální kapela Ecstasy of Saint Theresa.

(<http://cs.wikipedia.org/wiki/Ji%C5%BE%C3%A1k> , citováno 4.11.2010)

⁵⁸ Z oficiálního textu distributora filmu v Československé filmové databázi

Koláže a v díle malíře Michaela Rittsteina⁵⁹, v jeho obrazech (*Bytové jádro*, *Svépomoc* nebo *Inženýrské sítě*), jimiž „s příznačným groteskním odstupem glosoval podivné situace, s nimiž se setkával ve své bezprostřední blízkosti, když viděl, v jakém chaosu vznikají nová sídliště“ (Volf 2010).

Michael Rittstein - *Bytové jádro*, 1977

⁵⁹ <http://kyklop.bloguje.cz/664747-michael-rittstein-vlhkou-stopou.php> , citováno 4.11.2010

Viktor Kolář, 1980

V nultých letech 21. století nastává zajímavý jev - se sídlištní tematikou přichází nastupující autorská generace, umělci narození v 70. a 80. letech, pro které jsou sídliště již samozřejmou (což však neznamená bezpodmínečně přijímanou) součástí obrazu měst. Část z nich navíc spojuje fakt, že na sídlišti sami vyrůstali. Panelákové téma v tvorbě jedněch sice následuje tradiční linii odrazu anonymity, osamělosti, bezútěšnosti a deprese, nicméně tvůrčí zájem jiných bývá často veden snahou zrelativizovat zavedené mýty a ukázat sídliště a jejich sociální život bez předsudků či v neutřelých souvislostech. Je až překvapivé, jak pestré tvorbě sídliště, symbol uniformity, inspirují. Následující část této kapitoly představuje nejvýraznější díla a projekty, s nimiž se v průběhu uplynulého desetiletí české publikum mělo možnost seznámit - ač někteří jejich autoři nejsou české národnosti, zasáhli tak do našeho kulturního prostoru. Pro zařazení slovenských autorů hovoří i historická a kulturní spřízněnost našich zemí, mimo to většina z nich – stejně jako Němec Thomas Freyer - na českých vysokých školách svůj umělecký obor vy/studovala.

V roce 2008 Činoherní studio v Ústí nad Labem uvedlo divadelní hru německého autora Thomase Freyera (*1981) *Separatisté*⁶⁰, reflektující pocit ztráty

⁶⁰ „Mladá dívka jménem Rike se vrací na sídliště, na němž vyrostla. Sídliště, které je určeno v rámci asanace sídlišť k demolici. Rike pronásledují všudypřítomné vzpomínky. Usadí se na střeše jednoho domu a sleduje dění v okolí. Pozoruje, jak se jednoho dne rozhodne úplně obyčejný tuctový kluk

domova a identity generace vyrostlé na východoněmeckých sídlištích, která byla v souvislosti s jejich vylidňováním určena k demolici. V průběhu roku 2009 měli čeští diváci několikrát možnost shlédnout slovenské dokumentární představení v režii Jána Šimka *Petržalské príbehy* (2008)⁶¹, první část trilogie *Pamäť Bratislavy*, která se prostřednictvím vzpomínek místních obyvatel věnuje přeměně Petržalky z vísky uprostřed lužních lesů na největší sídliště v Evropě, respektive životu na vesnici a na sídlišti.

V oblasti fotografie se o fenomén sídliště nezávisle na sobě a každý po svém začali zajímat dva absolventi opavského Institutu tvůrčí fotografie Andrej Balco (*1973) a Viktor Szemző⁶² (*1983). Andrej Balco se chtěl vyvarovat tradovaným sídlištním vizuálním klišé (umakartové minikoupelny, otřískané poštovní schránky a šedí), a namísto toho se prostřednictvím souboru barevných fotografií *Sídliská* (2004)⁶³, nasnímaných v Pezinku, v Bratislavě, Michalovcích, Košicích a Velkých Kapušanech, pokusil zdůraznit barevnost a rozmanitost života na sídlištích a jejich obyvatel.

„Andrej Balco zachycuje (...) výjevy na sídlištích tak, jak je našel, na snímcích vidíme výřezy ze sídlištního života takového, jaký s největší pravděpodobností opravdu je, přesto že na některých záběrech nás může mást pořádná dávka absurdity. Tu však můžeme připsat k dobru především samotnému autorovi a jeho daru zachytit život v jeho groteskní podobě. Andrej Balco se však nevysmívá, spíš hořkosladce vypovídá, že i toto je realita života na sídlištích, která je realitou pro velké množství lidí nejen na Slovensku.“⁶⁴

jménem Johan zachránit "své" sídliště a vytvořit v něm vlastní společnost, stát ve státě..." (Z anotace hry, <http://www.cinoherak.cz/content/view/1025/86/>, citováno 4.11.2010)

⁶¹ „Režisér Ján Šimko, který patří mezi nejzajímavější tvůrce mladé generace slovenských divadelníků, vytvořil dokumentární metodou divadelní představení o bratislavské čtvrti Petržalka. Během řady rozhovorů nasbíral konkrétní příběhy lidí, jejichž osudy byly a jsou s Petržalkou spojeny. Ačkoli je Petržalka synonymem pro největší panelové sídliště ve střední Evropě, má také pohnutou historii bratislavského předměstí se vším, co s tím souvisí. Byla místem, kde se hrával nejlepší fotbal v okolí, ale odkud se také vypravovaly židovské transporty do koncentračních táborů. Kam smetánka chodila na nedělní promenády kolem Dunaje, ale kde se ve větru honí igelitové pytlíky panelovou pustinou.“ (<http://www.metropolislive.cz/detail/4197/0/>, citováno 4.11.2010) Pro podrobnější info o představení viz <http://www.theatre.sk/sk/02/IS.theatre.2008/2008-03-14-petrzalske-pribehy.htm> (citováno 4.11.2010)

⁶² Portfolio Viktora Szemző viz <http://www.photo.sittcomm.sk/szemzo.htm> (citováno 4.11.2010)

⁶³ Cyklus *Sídliská* http://www.kinoartbrno.cz/galerie/sidliska_andrej-balco (citováno 4.11.2010), Portfolio – *Suburbs* 2004 <http://www.andrejbalco.com/> (citováno 4.11.2010)

⁶⁴ Z anotace výstavy *Suburbia* v chebské Galerii 4 (2009) http://www.ifotovideo.cz/rubriky/aktualne/vystavy/suburbia_2733.html

Andrej Balco, 2004

Andrej Balco, 2004

Andrej Balco, 2004

Andrej Balco, 2004

Andrej Balco, 2004

Andrej Balco, 2004

Viktor Szemző se ve svém fotografickém cyklu *Petržalka* (2004-2005) zaměřil na vylidněné prostory bratislavského sídliště a na místech,

„která jsou pro Petržalku typická, zaznamenává v průběhu jedné hodiny veškeré dění a události tohoto časového úseku koncentruje počítačovou montáží do jediné fotografie. Sídliště v Petržalce tak na jeho fotografiích najednou ožívá čilým ruchem a na první pohled se jeví jako ráj na zemi, přesně tak jak jej plánovali jeho tvůrci. Při pozornějším pohledu se ale objevují první pochybnosti – dokonalost rozmístění postav v obraze, rozmanitost jejich aktivit i výrazů, vždy „katalogové“ slunečné počasí – vše budí dojem propagačních snímků a začíná převládat pocit, že něco není úplně v pořádku, že se díváme na filmové plátno, na reklamní spot světlých zítřků socialistického způsobu života.“⁶⁵

Viktor Szemző, 2004-2005

Pro Josefa Bolfa (*1971), „malíře smutku a deprese“ (Čechlovská 2010⁶⁶),

„jsou paneláky a sídlištní prostředí zásadním zdrojem pro jeho morbidně fantastní obrazy; objevují se na nich osamělé vystrašené děti, které jako by čekaly, až jim někdo podá ruku a ukáže jim cestu domů. (...) Jako pětiletý se s rodiči přistěhoval na Jižní

⁶⁵Z anotace výstavy v Galerii artistů v brněnském Kině Art Evžena Sobka (http://www.kinoartbrno.cz/galerie/petrzalka_viktor-szemzo , citováno 4.11.2010)

⁶⁶<http://kultura.ihned.cz/c1-43870140-mistr-ceske-deprese-josef-bolf-zacina-setrit-krvi-prazska-vystava-ma-intimnejsi-styl> (citováno 4.11.2010)

Město, které se v roce 1976 vymykalo běžným městským měřítkům, nemělo žádnou strukturu, ulici, byly tam nahodile rozházené domy a mezi nimi obrovské proluky. "Tahle architektura mě svou zvráceností přitahuje," přiznává malíř. "Vždycky jde vlastně proti jejím obyvatelům, utlačuje je a ovlivňuje. Nepůsobí tak, že je stavěná pro lidi, ale spíše proti nim. Velkorysost venkovních prostor a proti nim stísněnost bytů jsou v totálním protikladu." (Volf, 2010)

Josef Bolf – Srdce, 2006

Ivo Pelichovský (*1975) se v projektu Panelstory...

„... snaží prostřednictvím souboru velkoformátových kreseb o alespoň částečnou rehabilitaci panelové výstavby uplynulých čtyřiceti let. Záměrem není laciné vyzdvihování ani ironizace tohoto fenoménu, ale pokus o svébytný pohled na sídlištní kulturu očima člověka, který na sídlišti žije a v panelovém domě prožil podstatnou část svého života. Cílem autora je ukázat panelovou výstavbu v širších souvislostech – mimo jiné jako místo každodenního života desetitisíců lidí, pro něž se stalo přirozeným zázemím, domovem.“
(Tisková zpráva galerie Litera)

Většina kreseb ručně rýsovaných gelovými tužkami „zachycuje stylizovanou, vyabstrahovanou, minimalistickou formou detaily fasád panelových domů. Jde o

paneláky různého stáří od konce 50. let až do 90. let 20. stol., je to tedy svým způsobem příběh panelové architektury.“⁶⁷

O zájmu nejmladší umělecké generace o sídlištní téma svědčí i dva převážně studentské výstavní projekty *Husákovo 3+1: bytová kultura 70. let* (říjen 2007, Galerie VŠUP), reflektující lidový styl normalizačního designu pomocí repliky panelákového bytu včetně vybavení nábytkem a předměty denní spotřeby, a *Akce Zet*⁶⁸ (květen 2010, Galerie Emila Filly v Ústí nad Labem), zaměřená na sídliště, nejen „jako na urbanistický a krajinotvorný prvek, ale především na vzájemné lidské vztahy a problémy soužití v něm“, sledující „sociální aspekty funkce panelového domu a proměny kultury bydlení v několika málo desetiletích od počátku jejich výstavby“, která představila díla dvaceti současných mladých umělců⁶⁹. (Tisková zpráva)

Mimo oblast vizuálního umění v kontextu zaměření této kapitoly stojí za pozornost román Jany Beňové (*1974) *Café Hyena [plán vyprovázení]* (2010), jenž je svázán s bratislavskou Petržalkou. Pro hlavní hrdinku, mladou začínající spisovatelku Elzu, je současná Petržalka „území, kde čas nehraje roli. Žijí tady tvorové, o kterých si zbývající část zeměkoule myslí, že už neexistují, že vyhynuli. Dobří i špatní. Tváře švábů připomínají dinosaury, sousedův hlas nevychází z hrdla, ale ze chřtánu šelmy.“ (s. 7) Všichni mladí petržalští muži „jsou vysocí, postavy nabobtnalé, mají vyholené hlavy a jejich obličeje připomíná lívanec.“ (s. 8) Tvarohové lívance ostatně připomínají tváře většiny Petržalčanů, které Elza denně potkává. Petržalka je zkrátka bydlíštěm neúspěšných, nespokojených, omezených, absurdních. Pokud jde o Elzu, ta se do stísněné garsonky na Petržalce přistěhovala

⁶⁷ „„Panelákové“ téma ve mně bylo už delší dobu, jenom jsem si nebyl jist tím, jak ho zpracovat. Vzhledem k tomu, že patřím ke generaci narozené v období tzv. normalizace v 70. letech, určitě jde o vnitřní potřebu vyrovnat se s fenoménem, který ovlivňoval několik generací. Zkrátka, paneláky mě (podobně jako třeba historická i soudobá industriální architektura) zvláštním způsobem fascinují.“ (Ivo Pelant v rozhovoru u příležitosti výstavy v pražské galerii Litera 7.-30.10.2009, <http://www.houser.cz/rozhovory/3429-panelstory-pribeh-znaku-panelaku.htm>, 16.8.2010)

⁶⁸ Viz videozáznam vernisáže (<http://foodlab.cz/videoarchiv/akce-zet-gef> , 4.11.2010) a fotodokumentaci expozice výstavy Ace Zet (<http://www.gef.cz/info-o-galerii/fotogalerie/akce-zet-expozice> , 4.11.2010; <http://artalkweb.wordpress.com/2010/05/19/akce-zet-ve-fillovce/> 4.11.2010)

⁶⁹ Vystavující umělci: Artamonov Vasil, Baladrán Zbyněk, Baráčková Daniela, Böhm David, Bolf Josef, Cajalová Martina, Černý Filip, Džadoň Tomáš, Fexová Patricie, Francová Sylva, Franta Jiří, Gajdošíková Pavla, Hanzlík Daniel, Honsová Tereza, Hošek Pavel, Kadlecová Ludmila, Kochan Martin, Kowolowski František, Langr Ondřej, Loskot Richard, Pelichovský Ivo, Šrámek Jan, Trajer Jiří, Vondřejcová Silvie.

za svým mužem Ianem z té „správné“ části Bratislavy, na druhé straně Dunaje, který má v románu význam magické hranice oddělující oba světy:

Možná to byly právě petržalské obrazy, proč Ian před lety na nějakou dobu oslepl. Rozhodl se raději nic nevidět, nedívat se kolem, nesledovat, nemuset přihlížet - Petržalce.

Ian vzpomínal, jak ho kdysi přišel po letech navštívit kamarád z dětství, který v šedesátém osmém emigroval do Kanady. Chvilí se díval z okna petržalského bytu a nikdy už potom rodné město nenavštívil. „Tak ty teď teda žiješ,“ řekl, poklepal lana po rameni a beze stopy se vrátil domů. Už se nikdy neozval. Petržalka mu vyrazila kanadský dech. (s. 10)

Elfman tvrdí, že génus loci Petržalky spočívá v tom, že každý se tu po nějaké době začne cítit jako kokot, co to nedovedl v životě nikam dotáhnout. Nedokázal se postarat o sebe a o rodinu. Neprosadil se, nebyl schopen vyšplhat nahoru do domů vypínajících se na kopcích a vrších města. Na svazích Palisád, na Kolibě. Tam, kde je jeho skutečné místo, *domof*. Tam, kde lidem přirůstají vytápěná auta k tělu. Tam, kde ho už určitě hledají a diví se, proč se opozdil k večeri.

Tomuto pocitu propadali i hosté, kteří přijeli do Petržalky na zdvořilostní nedělní návštěvu, poutníci, kteří skrze ni museli projít, děti, které tu uvízly. (s. 55)

Z temných střípků, kterými autorka v knize obraz Petržalky skládá, čtenář nabývá dojmu, že jde o stigmatizovaný prostor za okrajem společnosti, kde není možno vést skutečně spokojený život. Autorka však takto jednostranný pohled sama relativizuje pasáží, v níž je Elza, která právě v kavárně předčítá přátelům z rozepsané knihy svůj neúprosný popis Petržalky, konfrontována s dotčenou reakcí jedné místní obyvatelky:

Dnes Elza v Hyeně nahlas čte z Plánu vyprovázení. Prvních deset stran. Poté, co vzduch zhoustnul vulgarismy, od stolu se zákusky vstane několik postarších dam a dvě rodiny s dětmi. Na konci nikdo nezatleská. K Elze přistoupí paní ve fialovém. „Nemám ve zvyku takto chodit za lidmi a říkat jim svůj názor, ale musím vám říct, že Petržalka taková není. Já teda nevím, kde vy bydlíte, a exoti se najdou všude, ale toto?! Toto ne!“ (s. 16)

V závěru knihy si Elza s překvapením uvědomuje, že opovrhovaná Petržalka už se i jí stala domovem, v kontextu všeho smutku, který z příběhu plného metafor čiší, však těžko říci, je-li to dobrá zpráva:

Když večer odcházela z domu, postupně ji zdravily lívance pokuřující v závětví.

„Dobrý.“

„Dobrý.“

„Dobrý.“

Uvědomila si, že tu už bydlí. Je tu doma. Patří Petržalce. V noci ji zdraví stíny přešlapující pod branami. Je jednou z petržalských kulis. Kusem Petržalky. (s. 58)

6. Spokojenost s bydlením na sídlišti ve světle výzkumu

Spokojenost může být, podle Dekker a van Kempen (2009), definována jako stav, v němž jsou osobní očekávání naplněna. Lux (2005: 228) uvádí Galsterovu definici spokojenosti s bydlením jako „vnímaný rozdíl mezi potřebami bydlení respondenta a jeho budoucími aspiracemi, a realitou danou konkrétním kontextem bydlení.“ Spokojenost s vlastní bytovou situací pak dle Dekker a van Kempen (2009) například znamená, že nemovitost je z pohledu jejího obyvatele dostatečně prostorná nebo že má dostačující vybavení. Spokojenost se sídlištěm pak může znamenat, že daná osoba má v oblíbenosti sousedy, fyzickou podobu a stav prostředí sídliště, jeho polohu vzhledem k centru města - respektive že jí nevadí.

V průběhu této práce bylo již několikrát zmíněno, že oproti problematické pověsti, respektive image, kterou sídliště mají v povědomí širší nesídlištní veřejnosti, výzkumy spokojenosti s bydlením na sídlištích již tradičně ukazují poměrně vysokou míru spokojenosti jejich obyvatel. Lze se setkat s námitkami, že subjektivní spokojenost rezidentů přece nelze považovat za objektivní ukazatel kvality tohoto typu bydlení. Objevují se různá vysvětlení, proč se ti, kteří deklarují svoji spokojenost s bydlením na sídlišti, v tomto ohledu projevují jako spokojenější, „než by mohli a měli být, ba než jsou“. Jedním, nicméně ne jediným, jejich společným jmenovatelem je názor, že tito lidé plně neznají a nechápou své skutečné, „pravé“ potřeby.“ (Musil a kol. 1985: 267) Pozitivní postoje k sídlišti tak mohou být podmíněny např. předchozím individuálním vývojem uspokojování základních potřeb bydlení: „Poměrně vysoká spokojenost obyvatel s bydlením na sídlišti, zjišťovaná v některých průzkumech, se někdy vysvětluje tím, že na sídliště se ve vysokém počtu stěhují lidé, jejichž základní bytové podmínky byly před přistěhováním velmi špatné (například mladí manželé, kteří předtím museli dlouhou řadu let bydlet společně s rodiči; lidé přestěhovaní z hygienicky závadných objektů určených k asanaci). Podstatné zlepšení, jaké přináší přestěhování do moderně vybaveného samostatného bytu na sídlišti, vyvolá takovou spokojenost s bydlením v užším slova smyslu, tj. s bytem, že to po určitou dobu příznivě působí i na celkový postoj k širšímu obytnému prostředí, k sídlišti jako celku.“ (Musil a kol. 1985: 267) Dále se hovoří o možnosti kulturně podmíněné nízké náročnosti: „Zejména při interpretaci dat zjištěných v západních

velkoměstských sídlištích poukazují autoři na skutečnost, že podstatná část bytů a obytných budov v těchto sídlištích byla postavena v rámci pomoci „sociálně slabým“ vrstvám obyvatelstva s nižšími požadavky na kvalitu bytu a širšího obytného okolí.“ (Musil a kol. 1985: 268) Jakkoli nelze úplně vyloučit možnost určitého zkreslení či nadhodnocení míry vlastní spokojenosti obyvatel sídlišť např. i vlivem kognitivní disonance (viz následující kapitola), proti nekompromisnímu tvrzení, že odpovědi na otázky týkající se celkové spokojenosti se sídlištěm jsou u značné části dotazovaných obyvatel vědomě nebo nevědomě ovlivněny tendencí k přikrášlování skutečného stavu, je dle Musila a kol. (1985: 268) možno argumentovat výraznými rozdíly v průměrné úrovni celkové spokojenosti mezi jednotlivými sídlišti – „rozdíly, kterých by nebylo, kdyby obecně a nediferencovaně platila teze o přikrášlování, a které lze smysluplně vyvodit [např.] z objektivně existujících rozdílů v kvalitě obytného prostředí.“

Jelikož domácnosti obvykle nesetrvávají hned v prvním obydlí po zbytek života, k porozumění postojům a chování obyvatel sídlišť, ale i rozličným funkcím sídlišť v rámci měst a jejich vývoji principiálně může přispět uvažování kariéry bydlení a jejích determinant. Kariéra bydlení (*housing career*)⁷⁰ může být definována jako posloupnost obydlí, která domácnost obývá v průběhu svého trvání (Pickles a Davis, 1991 in Musterd a van Kempen 2007), respektive během své životní dráhy (Musterd a van Kempen 2007). Koncept životní dráhy (*life course*) navazuje na historicky starší koncept životního cyklu (*life cycle*), oproti němuž umožňuje flexibilnější a dynamičtější přístup při objasňování důvodů důležitých lidských rozhodnutí. Koncept kariéry bydlení vychází z předpokladu, že každé bydlení přibližuje domácnost k jejímu ideálnímu typu obydlí, každý další dům/byt více odpovídá jejím potřebám a naplňuje její aspirace na bytovém trhu. V tomto smyslu kariéra bydlení spočívá v pohybu vzhůru, dolů či stranou na pomyslném žebříku bydlení, přičemž nejvýše dosažitelný vrchol obyčejně představuje rodinný dům v osobním vlastnictví (Sunega, Vajdová, Čermák 2002).

První kapitola tohoto oddílu se věnuje teoriím a možným vysvětlením, které na otázku, proč jsou někteří lidé s prostředím sídliště spokojeni více a jiní méně, nabízí literatura. Současně se jedná o hypotetické předpoklady, které byly následně ověřovány v mezinárodním šetření RESTATE Survey 2004, realizovaném na 29

⁷⁰ V příbuzném významu jsou v literatuře používány termíny trajektorie bydlení (*housing trajectory*) a dráha bydlení (*housing pathway*).

sídlíštích v 16 městech v 10 evropských zemí v rámci mezinárodního výzkumného projektu RESTATE (Restructuring Large-scale Housing Estates in European Cities). Stručnou informaci o jeho hlavních výsledcích z hlediska rezidenční spokojenosti obyvatel evropských sídlišť v regionální komparaci podává druhá kapitola. Třetí kapitola se zaměřuje na situaci v České republice – vrací se k výsledkům nejrozsáhlejšího výzkumu spokojenosti s bydlením na sídlišti v českém prostředí realizovaného v letech 1976-1980 Výzkumným ústavem výstavby a architektury, pracovní skupinou Jiřího Musila, následně jsou prezentovány závěry šetření Sociologického ústavu AV ČR Postoje k bydlení 2001, které přibližují současný kontext (respektive z přelomu tisíciletí) hodnocení spokojenosti s bydlením českou veřejností, v návaznosti na ně jsou pak v samotném závěru představeny výsledky sociologického výzkumu spokojenosti obyvatel s bydlením na čtyřech pražských sídlíštích, který byl v roce 2001 zpracován pro účely Celoměstské koncepce regenerace pražských panelových sídlišť (2002).

6.1. Co činí lidi ne/spokojenými obyvateli sídlišť?

Proč jsou někteří spokojeni s bytem a prostředím sídliště více a jiní méně? Potřeby bydlení a budoucí aspirace domácnosti jsou ovlivněny zejména jejími objektivními charakteristikami, „ale také realitou života referenčních skupin a tím, co je na daném trhu s bydlením vůbec možné“ (Lux 2005). V literatuře se vyskytuje několik potenciálních vysvětlení, která vycházejí z charakteristik vztahujících se k a) domácnosti, b) bytu a c) sídlišti. Jak však naznačuje následující přehled, často tatáž charakteristika může při hodnocení spokojenosti s vlastním bydlením v jednom případě přispívat k akceptaci současné situace (+) a v jiném k negativnímu postoji (-)⁷¹. Nadto v různých regionech Evropy může být rozeznáváno různé nastavení významných proměnných (Dekker a van Kempen 2009). Na limity výzkumu spokojenosti s bydlením upozorňuje Lux (2002: 27), „... jako u každého postoje je i spokojenost s bydlením ovlivňována celou škálou jedním, byť rozsáhlým, postojovým

⁷¹ Ostatně ani v dále citovaném výzkumu Dekker a van Kempen (2009), založeném na analýze dat z RESTATE Survey 2004, se efekt těchto proměnných neprojevil dle vstupních hypotetických předpokladů. Na tomto místě je však přesto uvádím, zejména s ohledem na výsledky vlastního kvalitativního šetření na pražském sídlišti Jižní Město, prezentované v jiné části této práce.

výzkumem jen těžko zjistitelných faktorů (představy, zkušenosti, každodenní realita, rodinné problémy, mínění referenčních skupin, atd.).“

a) Význam osobních charakteristik domácnosti

Teorie, které vyzdvihují význam osobních charakteristik (členů) domácnosti, jsou založeny na předpokladu, že očekávání k bydlišti (jak k bytu, tak i okolnímu prostředí) se mění v průběhu životní dráhy – např. pokud jde o preference rodin s malými dětmi, obecně se má za to, že raději žijí v domku se zahradou než ve výškové stavbě, proto se vyšší spokojenost s bydlením na sídlišti předpokládá spíše u jedno- a dvoučlenných bezdětných domácností⁷². Výzkum realizovaný v americkém prostředí (Bauer 1952 in Dekker a van Kempen 2009) ukázal, že rodiny ve výškové zástavbě zde preferují nižší patra⁷³.

Vliv přítomnosti dětí v domácnosti

- (-) Brodsky et. al. (1999 in Dekker a van Kempen 2009), jejichž výzkum byl realizován v několika chudých čtvrtí, si všimli, že přítomnost dětí v domácnosti má negativní efekt na identifikaci rodičů s obytnou čtvrtí, není-li zdejší prostředí považováno za vhodné pro děti.
- (+) Jiní (Campbell a Lee 1992; Guest a Wierzbicki 1999 in Dekker a van Kempen 2009) zjistili, že děti jsou významní zprostředkovatelé v generování sociálních interakcí v rámci bydliště, což samo o sobě může vést k silnějším pocitům spokojenosti s vlastní čtvrtí (Dekker a Bolt, 2005).

⁷² Nicméně lze se také domnívat, že mladé bezdětné páry, které ještě nesměřují k rodinnému životu a rodičovství, naopak budou s větší pravděpodobností upřednostňovat „rušnější“, centrálněji položenou městskou čtvrt'.

⁷³ Bydlet na sídlišti a bydlet ve výškovém domě ovšem nemusí být nezbytně totéž. Bydlení v nízkém panelovém domě na poklidném, upraveném sídlišti může být pro rodiny s (malými) dětmi i vhodnější než bydlení ve čtvrtích starších blokových činžovních domů a může skýtat i některé výhody proti „satelitním městečkům“ v suburbii (na sídlišti se např. téměř nesetkáme s fenoménem tzv. zelených vdov), přesto je rodinný dům se zahradou ideálem většiny populace.

O vlivu podlaží, ve kterém rodina bydlí, na to, zda a jak často si děti mohou hrát samotné venku, se zmiňuje také Musil (1971: 250-252).

Vliv věku a délky, respektive intenzity pobytu

- (+) Očekávání pozitivnějšího hodnocení ze strany jedno- či dvoučlenných bezdětných domácností je zdůvodňováno tím, že tento typ rezidentů se obvykle vyznačuje krátkodobostí setrvávání na sídlišti. Samozřejmě, že rozhodující roli zde hraje věk rezidentů: zejména u mladých singles a bezdětných párů se očekává, že jejich bydlení v prostředí sídliště je pouze dočasného rázu, neboť mnohem častěji než starší lidé své současné bydlení považují jen za odrazový můstek vlastní kariéry bydlení (Mustard a van Kempen 2007). Jelikož se k sídlišti necítí být připoutáni, nemají negativní hodnocení, prostě pouze akceptují současnou situaci.
- (+) Starší lidé mohou mít tendence k vyšší spokojenosti s prostředím sídliště, neboť zde prožili větší část svého života, proto jsou se svým bytem i prostředím sídliště více identifikováni (Dekker a van Kempen 2009).
- (+) Starší lidé zpravidla mívají skromnější očekávání týkající se bydlení již proto, že by případné stěhování v jejich věku bylo mnohem obtížnější (Lux 2005).
- (-) Starší lidé, starousedlíci, mohou mít sklon k nespokojenosti s vlastním sídlištěm, neboť v průběhu času zažili všechny jeho negativní proměny (populace se proměnila, známí a přátelé se odstěhovali či dokonce zemřeli; budovy a byty začaly jevit známky opotřebení, zanedbání a úpadku; jiné formy bydlení či lokality se staly atraktivnější, což může vést k frustraci u těch, kteří se nemohou odstěhovat z finančních důvodů) (Dekker a van Kempen 2009).

Vliv socioekonomické úrovně domácnosti

Výše příjmu může limitovat realizaci vlastních představ o bydlení, jak z hlediska nemovitosti, tak okolního prostředí. (Deurloo et al. 1994; Clark a Dielman 1996 in Dekker a van Kempen 2009)

- (-) Nucené setrvání ve stávajícím bydlišti může negativně ovlivnit vztah k němu.
- (+) Ale současně může na základě kognitivní disonance vyústit v mnohem pozitivnější postoj k němu.
- (-) Disponování vyšším příjmem obecně zaručuje více možností odstěhovat se do lepšího bytu i prostředí.

Výše příjmů je spojena s úrovní vzdělání, ne/zaměstnaností, zdravotními handicapami ale i etnicitou.

- (+) Nízkopříjmové skupiny mívají v rámci vlastní čtvrtě více přátel, známých, příbuzných, než tomu bývá u skupin s vyššími příjmy – to může vyústit ve vyšší spokojenost nízkopříjmových skupin s jejich bydlištěm.
- (+) Lidé s vyšším vzděláním obvykle mají širší okruhy aktivit a známých mimo vlastní bydliště, z geografického hlediska tedy jejich vazby mívají širší rozsah – jelikož jsou orientováni na celé město, zařízení na sídlišti využívají sporadicky. Čím více času tito lidé tráví mimo sídliště, tím méně negativních postojů k němu se u nich stačí rozvinout.
- (-) Spektrum aktivit u osob nezaměstnaných či s nějakou formou handicapu je omezeno, proto častěji zůstávají přímo v místě bydliště či v jeho blízkosti. Je-li v jediném prostředí tráveno více času, tím spíše se vůči němu mohou rozvinout negativní postoje.⁷⁴

Vliv etnické příslušnosti

V místech, kde dochází k vyšší koncentraci určitého etnika, lze očekávat, že příslušníci stejné etnické skupiny zde mohou získat podporu nebo příležitosti ke kontaktu (Flint a Rowlands 2003 in Dekker a van Kempen 2009), což jim může činit život na sídlišti příjemnější. Sklon stěhovat se do míst, kde již žije větší počet krajanů, mají zejména čerství imigranti, kteří se ještě nedomluví jazykem hostitelské země, a imigranti s nižším stupněm vzdělání (Enchautegui 1997, Fong a Gulia 1999 in Dekker a van Kempen 2009). Navzdory výhodám, které může přinést sdílení stejného geografického prostoru s lidmi podobného původu, z výzkumů realizovaných v USA vyplývá, že o bydlení v kompletně „černé“ čtvrti nestojí ani příslušníci většinové „bílé“ společnosti, ani příslušníci etnických minorit. Jak se ukazuje, zatímco „bílé“ preferují čtvrti bez přítomnosti jiného etnika, příslušníci etnických menšin jsou spokojenější ve čtvrtích s etnicky smíšenou populací (Charles 2003 in Dekker a van Kempen 2009)

b) Význam charakteristik bytu

Vliv hodnocení kvality bytu a domu

⁷⁴ Tento jev se ukazuje i v analyzovaných rozhovorech – viz např. příběh Cecilie, která začala usilovat o odstěhování z Jižního Města poté, co byla kvůli zdravotním obtížím po několika měsících „uvězněna“ ve vlastním bytě.

(-) Je-li kvalita bytu, případně domu, rezidentem hodnocena negativně, jeho hodnocení sídliště pak logicky rovněž bude negativní.

(+) Renovace bytu/domu může přispět k vyšší míře spokojenosti jeho obyvatel. (Dekker a van Kempen 2009)

Vliv právní formy užívání bytu – nájemní vs. vlastnická

(+) Vlastníci bývají v hodnocení vlastního bydlení pozitivnější, neboť 1. stávající byt i čtvrť si pro své bydlení většinou sami zvolili, 2. byty v osobním vlastnictví mohou mít vyšší kvalitu než byty určené jen pro nájemní bydlení (Saunders, 1990; Boelhouwer, 1988), 3. pouhý fakt, že vlastníci do svého bydlení vložili vlastní finanční prostředky, vzbuzuje očekávání, že je budou hodnotit pozitivněji (Dekker a van Kempen 2009).

c) Význam charakteristik sídliště

Ačkoliv fyzický vzhled a výraz sídlišť je v celé Evropě podobný, jejich obyvateli jsou vnímána odlišně.

Vliv převládající právní formy užívání bytů

Např. v jihoevropských zemích, jako je Itálie a Španělsko, kde vyšší podíl jejich obyvatel své byty vlastní a kde je bydlení v panelovém domě na sídlišti napříč různými skupinami populace považováno „za celkem normální“ (Wasserberg a kol. 2004), výzkumy vykazují vyšší míru spokojenosti obyvatel sídlišť s jejich bydlením (Dekker a van Kempen 2005).

Vysoký podíl bytů na sídlištích v osobním vlastnictví je typický rovněž pro země střední Evropy (v důsledku odprodeje bytů do osobního vlastnictví jejich nájemníkům po pádu komunismu), nicméně ve srovnání s jihoevropskými zeměmi zde však Dekker a van Kempen (2009) do budoucna předpokládají odlišné důsledky ve spokojenosti rezidentů, neboť nízkopříjmové domácnosti nebudou mít dostatek prostředků na financování údržby domu.

Vliv proměn obyvatelstva

(-) Změny v místní populaci mohou přispět k negativnímu hodnocení sídliště – např. protože lidé, kteří zde setrvávají, mohli ztratit přátele a známé jejich odstěhováním a/nebo nově přistěhovalí mohou svými charakteristikami představovat potenciální

ekonomickou či sociální hrozbu (lidé s nižším socioekonomickým statusem, příslušníci etnických minorit apod.) (Dekker a van Kempen 2009).

6.2. Rezidenční spokojenost obyvatel evropských sídlišť v regionálním srovnání

Mezinárodní komparaci spokojenosti obyvatel evropských sídlišť umožňují publikované výsledky (např. Dekker a van Kempen 2009, Musterd a van Kempen 2005, 2007) šetření RESTATE Survey 2004, realizovaného v rámci mezinárodního projektu RESTATE (Restructuring Large-scale Housing Estates in European Cities) na 29 sídlišťích v 16 městech z 10 evropských zemí: Francie (Lyon), Itálie (Miláno), Maďarsko (Budapešť a Nyiregyháza), Německo (Berlín), Holandsko (Amsterdam a Utrecht), Polsko (Varšava), Slovinsko (Lublaň a Koper), Španělsko (Barcelona a Madrid), Švédsko (Jönköping a Stockholm) a Velká Británie (Birmingham a Londýn).

Většina aspektů, které determinují spokojenost s bydlením se ve třech skupinách definovaných podle polohy v rámci Evropy a základních charakteristik sídlišť v dané zemi (převaha nájemního oproti vlastnickému bydlení apod.) liší (viz tabulka 1).

Tabulka 1 Přehled základních charakteristik evropských sídlišť v regionálním srovnání

Západní a severní Evropa	Střední Evropa	Jižní Evropa
více cizinců a přistěhovalců (s nižším sociálním statusem)	méně cizinců a přistěhovalců (s nižším sociálním statusem)	mnoho domácích obyvatel
více rezidentů s nízkým stupněm vzdělání	vyšší úroveň vzdělání rezidentů	mnoho rezidentů s nízkým stupněm vzdělání
více nezaměstnaných	méně nezaměstnaných	mnoho nezaměstnaných
více nových rezidentů	méně nových rezidentů, více usedlíků	mnoho starousedlíků
vysoký podíl rezidentů ve věku 31-44 let (důraz na rodinný život a kariéru)	vyšší podíl rezidentů ve věku 45-54 let	vyšší podíl rezidentů nad 65 let (stabilizované bydlení)
vysoký podíl nájemního bydlení	vyšší podíl vlastnického bydlení	většinový podíl vlastnického bydlení
relativně málo rekonstruovaných domů	více rekonstruovaných domů	zhruba polovina domů již byla rekonstruována
-	větší vzdálenosti do centra města	-

Zdroj: Dekker a van Kempen (2009)

Jak ukazují tabulky 2 a 3, nejspokojeněji se žije na sídlištích v zemích jižní Evropy (Itálie a Španělsko), nejméně spokojeně v zemích západní a severní Evropy (Velká Británie, Holandsko, Švédsko, Francie) a střední pozice náleží sídlištím v prostoru střední Evropy (Německo, Polsko, Maďarsko, Slovinsko).

Tabulka 2 Spokojenost obyvatel vybraných 29 evropských sídlišť s vlastní bytovou situací v %

Spokojenost s bydlením***	Záp. a sev. Evropa	Střední Evropa	Jižní Evropa	Evropa celkem
Nespokojeni (1-4)	13,8	12,8	7,9	12,4
Neutrální (5-6)	26,1	24,2	20,0	24,4
Spokojeni (7-10)	60,1	63,0	72,1	63,2
<i>Celkem</i>	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: Dekker a van Kempen (2009). Statisticky významné na hladině významnosti: *** = $p < 0,01$.

Pozn. * Respondenti svoji spokojenost hodnotili na škále 1-10.

Tabulka 3 Spokojenost obyvatel vybraných 29 evropských sídlišť s jejich čtvrtí v %

	Záp. a sev. Evropa	Střední Evropa	Jižní Evropa	Evropa celkem
Spokojenost se čtvrtí***				
Nespokojeni (1-4)	21,4	19,2	14,1	19,3
Neutrální (5-6)	34,7	24,9	29,7	30,2
Spokojeni (7-10)	43,9	55,9	56,2	50,4
<i>Celkem (N=4689)</i>	100,0	100,0	100,0	100,0
Spokojení s...				
Plochy zeleně	21,7	43,3	40,7	32,9
Dostupnost veřejných služeb	21,3	20,3	25,3	21,6
Vzdálenost práce, škol	9,7	12,0	5,5	9,8
Lidé, kteří zde žijí	12,0	4,1	8,8	8,5
Hřiště pro děti	5,1	3,5	2,7	4,1
Jiné	30,3	16,8	17,0	23,0
<i>Celkem</i>	100,0	100,0	100,0	100,0
Nespokojení s...				
Sociální aspekty	39,8	35,6	38,1	37,8
Služby	31,5	27,9	35,4	30,7
Fyzické aspekty	13,0	17,0	13,5	14,8
Bezpečnost	8,2	5,2	5,3	6,4
Doprava	1,9	7,6	3,3	4,5
Ekonomické aspekty	3,7	3,9	1,8	3,4
Jiné	1,8	2,8	2,7	2,4
<i>Celkem</i>	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: Dekker a van Kempen (2009). Statisticky významné na hladině významnosti: *** = $p < 0,01$.

Zatímco spokojenost s čtvrtí svého bydliště v jihoevropských a střeoevropských sídlištích vyjádřilo okolo 56 % respondentů, ve skupině sídlišť v západní a severní Evropě již jen zhruba 44 %. Počet těch, kteří deklarovali svou

nespokojenost, je v této posledně jmenované skupině nejvyšší (21 %). Nejoceňovanějšími aspekty sídlištních čtvrtí jsou bezesporu plochy zeleně (ve střeoevropských a jihoevropských sídlištních přes 40 %, tedy téměř o polovinu více než v severozápadoevropské skupině), dále pak dostupnost veřejných služeb (okolo 21 % v celoevropském průměru), na dalších místech - v jednotlivých regionech však v odlišném pořadí - vzdálenost do práce či do školy, místní obyvatelé a hřiště. Nejvyšší zdroj nespokojenosti (přibližně mezi 35 a 40 %) představují sociální aspekty (hustota obyvatel, odlišnost životních stylů, problémy v sousedském soužití, sociální problémy a sociálně-patologické jevy) – příčinu lze částečně hledat v koncentraci velkého počtu lidí na malé ploše, ale rovněž i ve změnách skladby populace. Na druhém místě v negativním hodnocení je dostupnost komerčních služeb (nejvíce v jihoevropské skupině – okolo 35 %), teprve na třetím místě fyzické aspekty sídliště a na čtvrtém snížená bezpečnost (nejpalčivěji pociťována v severozápadoevropské skupině – přes 8 %). Výčet nejčastěji zmiňovaných problémů uzavírá blok doprava (nejvíce ve střeoevropském regionu – 7,6 % - jedná se především o nedostatek parkovacích míst) a ekonomické aspekty. (Dekker a van Kempen 2009)

Nejspokojenější rezidenti sídliště v západní a severní Evropě nežijí ve společné domácnosti s dětmi, jsou místního původu (ne cizinci), mají poměrně vysoký příjem a žijí v rekonstruovaném domě s byty v osobním vlastnictví. V zemích střední Evropy jsou to lidé, kteří pocházejí z jiné země, mají vysoký příjem a do svého domova na sídlišti se přistěhovali teprve nedávno. V jižní Evropě se jedná o osoby s nižším vzděláním a ty, kteří žijí v domech, jež prošly rekonstrukcí. Pokud jde o jejich stáří, ve všech třech skupinách jsou nejspokojenějšími obyvateli sídliště lidé v seniorském věku. (Dekker a van Kempen 2009)

Spokojenost s místem bydliště je výrazně ovlivněna mírou spokojenosti s vlastním bytem, a to mnohem více než např. skladbou obyvatel (podíl etnických minorit, nezaměstnaných, vlastníků bytových jednotek a nájemníků atd.) (Dekker a van Kempen 2009).

Vlastníci bytů v severozápadoevropské a střeoevropské skupině jsou s bydlením spokojenější než rezidenti nájemních bytů. Toto však neplatí o jihoevropské skupině, kde se vliv formy bydlení na spokojenost rezidentů s vlastní čtvrtí nijak neprojevil, patrně protože v těchto zemích je velmi vysoký podíl vlastnického bydlení, což může redukovat obvyklé negativní efekty nájemního bydlení. (Dekker a van Kempen 2009)

V zemích jižní Evropy, kde již došlo k rekonstrukci velké části domů, lze rozpoznat pozitivní vliv těchto změn na spokojenost rezidentů, na sídlištích v severozápadní Evropě je efekt této proměnné menší a ve střední Evropě není signifikantní (Dekker a van Kempen 2009).

V západní a severní Evropě jsou navzdory očekáváním formulovaným na základě teorie (viz kapitola 6.1.) domácnosti s dětmi spokojenější s vlastní čtvrtí než domácnosti bez dětí. V ostatních částech Evropy přítomnost dětí v domácnosti neměla v tomto ohledu vliv (Dekker a van Kempen 2009).

Zatímco v jižní Evropě etnicita respondenta neměla vliv na jeho spokojenost se čtvrtí a ve střední Evropě jen nepatrný, v západní a severní Evropě příslušníci etnických minorit měli tendenci k nižší spokojenosti se svou čtvrtí, a to zejména v Holandsku a Švédsku (např. výhrady ke skladbě populace, vůči fyzickému prostředí) (Dekker a van Kempen 2009).

Tabulka 4 Typologie kariéry bydlení obyvatel sídlišť ve třech částech Evropy v %

	Nespokojení v pastí	Nespokojení na odrazovém můstku	Šedý střed	Spokojení na odrazovém můstku	Spokojení usedlíci	Celkem
Západní Evropa	7,3	5,9	78,9	1,4	6,5	100
Východní Evropa*	14,4	4,8	74,1	0,8	5,9	100
Jižní Evropa	5,4	1,2	79,5	1,3	12,5	100
Celkem (N=4 642)	8,7	4,8	77,8	1,2	7,4	100

Zdroj: Musterd a van Kempen (2007)
Pozn.: * Polsko, Maďarsko, Slovinsko

Musterd a van Kempen (2007) na základě analýzy dat z RESTATE Survey 2004 dospěli k typologii kariéry bydlení obyvatel sídlišť na kontinuu *nespokojení v pastí* – *nespokojení na odrazovém můstku* – *šedý střed* – *spokojení na odrazovém můstku* – *spokojení usedlíci*. Z tabulky 4 zjevně vyplývá, že nejpočetnější skupinu (přibližně 70 až 80 % i v porovnání jednotlivých sídlišť) tvoří tzv. „šedivý střed“ – to jsou lidé, kteří ve vybraných postojových otázkách, na rozdíl od „spokojených“ a „nespokojených“, zauímají středové, do extrémů nevyhraněné pozice. „Nespokojení“ jsou ti, kteří na škálové otázky zjišťující spokojenost s různými aspekty jejich bytové situace a obytné čtvrti na škále 1-10 volili 6 nebo níže a intenzita jejich připoutání

k vlastní čtvrti je neutrální či slabá, zatímco spokojení volili 7 a výše a míra jejich připoutání k lokalitě je silná. Rezidenty na „odrazovém můstku“ od „usedlíků“ a těch „v pasti“ odlišuje jejich kladná odpověď na otázku, mají-li v plánu se během příštích dvou let odstěhovat. Ti, kteří mají v úmyslu zůstat a nestěhovat se, jsou často lidé staršího věku a domácnosti bez dětí. Nespokojení na odrazovém můstku jsou častěji mladší lidé a rodiny s dětmi, v jejichž kariéře bydlení byt na sídlišti zastává roli startovacího bydlení. „Spokojení usedlíci“ jsou častěji lidé s vyššími příjmy, staršího věku, se silnými sociálními vazbami v rámci obytné čtvrti a nejnižším zastoupením sociálního bydlení. Další analytické souvislosti naznačují, že vyšší příjem (oproti střednímu a nízkému) redukuje pravděpodobnost uvíznutí „v pasti“. Podobný efekt v tomto směru mají také silné sociální vazby v rámci lokality. Silné sociální sítě v rámci obytné čtvrti rovněž zvyšují šance stát se „spokojeným usedlíkem“ a snižují riziko být „nespokojeným na odrazovém můstku“. Ovšem čím delší doba bydlení na sídlišti, tím vyšší pravděpodobnost „pasti“. U těch, kteří žijí v sociálním bydlení, je vyšší pravděpodobnost využívání sídliště jako „odrazového můstku“ než u těch, kteří žijí v soukromém pronájmu. Pravděpodobnost využívání sídliště jako „odrazového můstku“ je vyšší v západní a východní než v jižní Evropě. V regionálním srovnání dle očekávání nejvíce „spokojených usedlíků“ (12,5 %) žije na jihoevropských sídlištích. Naopak nejvyšší podíl „nespokojených v pasti“ (14,4 %) pochází z východní Evropy – jejich situace je pravděpodobně způsobena obtížnou dostupností alternativního bydlení, která je pro postkomunistické země typická, tudíž nedobrovolně setrvávají na místě. Mnohem vyšší podíl „nespokojených v pasti“ a „nespokojených na odrazovém můstku“ by logicky bylo možné očekávat na sídlištích západní Evropy, kde má bydlení na sídlišti nejnižší status. Zdá se však, že ti, kteří odsud chtěli odejít, už tak většinou učinili. Je na místě poznamenat, že kromě kategorií „šedý střed“ a „spokojení na odrazovém můstku“ se při srovnání jednotlivých sídlišť bez ohledu na stát či město hodnoty v rámci jednotlivých kategorií velmi liší (např. „nespokojení v pasti“ min. 0,0 % - max. 16,5 %, „spokojení usedlíci“ min. 2,0 % - max. 19,1 %).

6.3 Spokojenost s bydlením na sídlišti v českých výzkumech

6.3.1. Výzkum VÚVA 1976-1980

V dosud nejrozsáhlejším a nejreprezentativnějším domácím výzkumu věnovaném spokojenosti obyvatel sídlišť, který byl koncem 70. let realizován tehdejší Výzkumným ústavem výstavby a architektury (VÚVA) na 13 českých sídlištích (N=1769), deklarovaly spokojenost se svým sídlištěm dvě třetiny respondentů, zatímco nespokojenost vyjádřilo jen 5 % respondentů (viz tabulka 4) (Musil a kol. 1985: 270). Mezi jednotlivými sídlišti se co do míry spokojenosti projevovaly rozdíly, které tehdy byly přičítány především rozdílům ve vlastnostech obytného prostředí, neboť u většiny ze sledovaných charakteristik sociální a demografické skladby obyvatelstva se sice projevil statisticky významný vliv na stupeň celkové spokojenosti v obytné čtvrti, ale nikterak výrazný, a to ani u dalších dvou sledovaných typů obytných čtvrtí – starších městských čtvrtí bytových a rodinných domů, v nichž byla data sbírána současně pro účely vzájemné komparace.

Tabulka 4 Celková spokojenost s vlastní čtvrtí v sídlištích, starších městských čtvrtích a čtvrtích rodinných domků v %

S vlastní čtvrtí jsou	Obyvatelé		
	sídlišť	starších čtvrtí	čtvrtí rodinných domků
Velmi spokojeni	9,0	4,1	16,3
Poměrně spokojeni	56,7	46,2	59,1
Průměrně spokojeni	29,0	42,3	24,1
Poměrně nespokojeni	4,8	5,6	0,5
Velmi nespokojeni	0,5	2,0	0,0
<i>Celkem</i>	100	100	100

Zdroj: Musil a kol. (1985). Hladinu statistické významnosti zdroj neuvádí.

U některých ukazatelů se určitá souvislost mezi stupněm celkové spokojenosti objevila pouze u respondentů ze sídlišť, nikoliv však v případě starších čtvrtí. Mezi obyvateli sídlišť bylo možné pozorovat jistý, i když nevelký, pokles úrovně celkové spokojenosti s růstem příjmu a s růstem dosaženého vzdělání (podíl spokojenosti ve starších čtvrtích byl dokonce o málo vyšší mezi absolventy VŠ než ZŠ). Tyto výsledky tehdy naznačovaly, „že hypotéza o klesající celkové spokojenosti s obytným prostředím v důsledku neuspokojení vyšších nároků souvisejících s vyššími příjmy a

vyšším vzděláním přece jen z části platí, ale jen mezi obyvateli sídlišť. Mohlo by to být mimo jiné i odrazem toho, že sídliště mají obytnou kvalitu daleko stejnorodější než starší městské čtvrti, a že se v nich soustřeďují větší podíly osob s vyšším příjmem a vzděláním.“ (Musil a kol. 1985: 276) Potvrdilo se, že je možné počítat s určitým vlivem věku na utváření celkové spokojenosti v místě bydliště. U všech třech typů obytného prostředí se ukazovala nejnižší spokojenost v kategorii respondentů středního věku (30-40 let) a nejvyšší spokojenost mezi seniory nad 60 let. Pokud jde o délku pobytu v místě, významnější vliv na úroveň spokojenosti v obytném souboru bylo možno pozorovat jen v sídlištích, kde se v závislosti na tomto faktoru podíl spokojených zvyšoval od 55,8 % (osoby nebydlící v sídlišti déle než jeden rok) na 71,9 % (osoby bydlící v sídlištích 11 let a déle) - mezi respondenty z ostatních čtvrtí byla tato souvislost méně zřetelná. Navzdory očekávání v žádném ze sledovaných typů obytného prostředí nebyl zaznamenán vliv „takového trvalého činitele emocionálního vztahu k lokalitě, jako je místní původ“, ale ani okolnosti, zda respondent má v blízkosti svého bydliště nějaké příbuzné. (Musil a kol. 1985: 276)

Podstatně výraznější vliv na úroveň celkové spokojenosti v sídlištích i ve starších městských čtvrtích než výše uvedené sociodemografické charakteristiky vykazovaly faktory dílčích spokojeností uvedené v tabulce 5. Úroveň celkové spokojenosti obyvatel v sídlištích i ve starších čtvrtích byla určována v podstatě stejnými činiteli, s jedinou výjimkou, a sice že v sídlištích se navíc uplatňovala míra spokojenosti s obchody a službami, která u starších čtvrtí neměla významnější vliv. Za povšimnutí stojí fakt (viz tabulky 4 a 5), že spokojenost s obytným prostředím sídlišť tehdy zjevně převyšovala spokojenost se staršími čtvrtěmi bytových domů.

Tabulka 5 Rozdíly mezi sídlišti a staršími čtvrtěmi v úrovni deseti ukazatelů dílčích spokojeností, nejsilněji působících na celkovou spokojenost v obytné čtvrti

Ukazatel spokojenosti s	% spokojených		Průměrné skóre		Lepší skóre
	Sídliště	Starší čtvrt'	Sídliště	Starší čtvrt'	
Bytem	61,5	46,3	3,7	3,2	S
Vybavením domu	60,7	36,5	3,5	2,9	S
Architekturou	41,8	26,7	3,2	2,9	S
Úpravností a čistotou	37,1	20,4	3,1	2,7	S
Úrovní klidu	39,6	30,5	3,1	2,9	S
Úpravou zeleně	54,6	37,5	3,5	3,0	S
Výhledem z okna	65,6	43,8	3,8	3,1	S
Vzhledem domů	50,9	23,8	3,0	2,9	S
Obchody a službami	43,9	62,2	3,2	3,7	SČ
Chováním lidí	42,8	59,3	3,3	3,6	SČ

Zdroj: Musil a kol. (1985). Hladinu statistické významnosti zdroj neuvádí.

Pozn. S = sídliště, SČ = starší městské čtvrti bytových domů; skóre mohlo nabývat hodnot od 1 (= „velmi nespokojeni“) do 5 (= „velmi spokojeni“)

Průzkum rovněž ukázal určité nepříliš výrazné, nicméně statisticky významné rozdíly v celkové spokojenosti obyvatelstva mezi třemi generacemi sídlišť dle doby jejich vzniku (1963-1977, 1957-1962, 1946-1956). Nejvyšší spokojenost vykazovala sídliště střední generace, postavená na přelomu padesátých a šedesátých let, naopak nejnižší spokojenost sídliště z nejmladší generace, která vznikala v průběhu šedesátých až sedmdesátých let. Rozdíly nebyly zapříčiněny sociálními a demografickými charakteristikami populace, ale opět kvalitou obytného prostředí, zejména rozdílnou úrovní občanské vybavenosti, rekreačně hygienických vlastností (úprava zeleně, čistota a dosažitelnost parku) a mnohem méně, pokud vůbec, rozdíly v kvalitě bytu (zejména velikost místností), architektonickém ztvárnění domů a společenské atmosféře (názor na chování obyvatel). Tato zjištění lze částečně interpretovat nevyzrálostí nejmladších sídlištních celků (Musil a kol 1985: 286-287).

6.3.2. Výzkum Postoje k bydlení 2001 Sociologického ústavu AV

Většina respondentů reprezentativního výzkumu postojů české populace starší 18 let (N=3 564) k problematice bydlení, Postoje k bydlení 2001, realizovaného Sociologickým ústavem AV, byla v roce 2001 se svým bydlením relativně spokojena, více než 80 % respondentů hodnotilo spokojenost s vlastním bydlením v rozmezí 1–5

na škále 1-10. Takto vysoká míra spokojenosti odpovídá situaci běžné v ostatních vyspělých zemích - spokojenost s bydlením nedosahuje ideálu normálního rozložení, větší část populace bývá spokojená (Lux 2005: 248). Mezi nejdůležitější faktory ovlivňující statisticky významně spokojenost s vlastním bydlením patří téměř výlučně charakteristiky vážící se přímo k bytu/domu, kde respondent bydlí: spokojenost s rozlohou bytu/domu, kvalita bytu/domu, kvalita okolního prostředí, právní vztah k obývanému bytu/domu (zejména je-li, či není, v osobním vlastnictví respondenta), spokojenost s dominantním materiálem užitým pro výstavbu, dostupnost základních služeb a práce, ale též hluk uvnitř domu i v jeho okolí. (Lux 2005) Spokojenost s rozlohou bytu/domu se ukázala jako zcela zásadní faktor, zatímco přímý vliv všech demografických proměnných (věk, příjem domácnosti, pohlaví či vzdělání) se v relativním srovnání projevil jako statisticky nevýznamný. (Lux 2002) Významný je pouze nepřímý vliv věku prostřednictvím některých významnějších faktorů: „...je možné říci, že nejmladší respondenti (do 35 let) jsou se svým bydlením relativně nejméně spokojeni (průměrná známka na 10-ti bodové škále se rovná 4), zatímco nejstarší respondenti (nad 65 let) jsou naopak se svým bydlením relativně spokojeni nejvíce (průměrná známka 3,3). Mezi „nespokojené“ se svým bydlením patří zejména svobodní mladí lidé, rozvedení a nezaměstnaní. Naopak důchodci a lidé vykonávající svobodná povolání se řadí mezi se svým bydlením nejspokojenější část české populace. (...) ...vyšší spokojenost s dosavadním bydlením mezi respondenty vyššího věku je patrná i v sektoru nájemního bydlení, ačkoliv obecně je spokojenost s bydlením v tomto sektoru nižší než v sektoru bydlení vlastnického či družstevního. Na vzdělání, velikosti domácnosti, pohlaví respondenta, jeho politickém sebezařazení na škále pravice-levice a dokonce i výši jeho osobních příjmů je míra spokojenosti s užívaným bydlením nezávislá.“ (Lux 2005: 232) Při zahrnutí dalších výsostně subjektivních očekávání a mobilityních aspirací by se však podle Luxe (2005) vliv demografických faktorů mohl významněji zvýšit.

Pokud jde o míru spokojenosti s tzv. dominantním materiálem užitým při výstavbě bytu/domu (materiál užitý pro výstavbu nosných zdí a příček domu), zatímco materiál užitý pro výstavbu velmi či spíše vyhovoval 93,4 % respondentů žijícím v cihlových domech, v panelových domech jen 51 % respondentů. Tato skutečnost se pak přirozeně odráží při hodnocení celkové spokojenosti s bydlením - při srovnání situace domácností žijících v bytových domech průměrná známka spokojenosti pro respondenty žijící v cihlové zástavbě byla rovna 4 (na škále 1-10) a

průměrná známka spokojenosti pro respondenty žijící v panelových bytových domech byla rovna 4,4. (Lux 2005: 236-237) Na rozdíl od výsledků šetření Musila a kol. (1985) prezentovaných v předchozí kapitole, Lux (2005) ukazuje, že s odstupem třiceti let jsou bydlící v panelových bytových domech se svým bydlením o něco méně spokojeni než ti, kteří bydlí v cihlových bytových domech. Příčinou je zejména nízká úroveň tepelné a protihlukové izolace, nízká kvalita oken u panelových bytů (Jen přibližně třetina respondentů žijících v panelových bytových domech považovala v roce 2001 kvalitu oken, tepelné a protihlukové izolace za spíše či velmi dobrou. Oproti tomu v cihlových bytových domech bylo s kvalitou oken spokojeno 45,3 % respondentů, s kvalitou tepelné izolace 51,1 % a s kvalitou protihlukové izolace 56,1 % respondentů.) a vnímání okolního prostředí jako méně bezpečného. (Lux 2005: 249)

6.3.3. Rezidenční spokojenost obyvatel pražských sídlišť

Výzkumy zjišťující spokojenost a kvalitu života na pražských sídlištích stále ukazují poměrně vysokou míru spokojenosti a stabilizace jejich obyvatel (Praha 11... 1997 a 2002, Celoměstská koncepce regenerace 2002, Jižní Město místo pro život 2009). Následující pasáže přináší souhrn⁷⁵ hlavních výsledků reprezentativního sociologického šetření realizovaného na jaře roku 2001 na čtyřech vybraných pražských sídlištích (Jižní Město, Prosek, Malešice a Řepy). Jelikož mezi šetřenými sídlišti nebyly zaznamenány žádné významnější rozdíly, závěry lze považovat za platné pro všechny sledované lokality.

- *Spokojenost s bydlením a potenciální mobilita*

V roce 2001 vyhovovala bytová situace na sídlištích celkem čtyřem pětina místních obyvatel, jedné pětině nevyhovovala. Pozitivní vztah k sídlištnímu bydlení byl nicméně rovněž spojen s vnímáním jeho nedostatků, zejména jako jsou technický stav domů, malá velikost bytů, sousedské vztahy, dále pak kvalita bytových jader a pouze okrajově vlastní charakter sídlištního prostředí.

Dvě třetiny obyvatel byly s velikostí jejich bytu smířeny, ale téměř třetina by ráda získala větší byt – většinou šlo o příslušníky vyšší střední vrstvy, kteří v době

⁷⁵ Text byl převzat z materiálu Celoměstská koncepce regenerace pražských panelových sídlišť (2002), pro účely této kapitoly byl zkrácen a upraven.

výzkumu tvořili zhruba desetinu obyvatel na sídlištích. V průměru polovinu obyvatel bylo možno pokládat za zcela stabilizovanou. Asi třetina respondentů se otázkou přestěhování nikdy nezabývala. K reálné mobilitě do 2 až 5 let směřovala především vyšší střední vrstva. Jelikož se jednalo zejména o střední věkovou skupinu, autoři předpokládali, že byty těchto lidí nebudou dány na bytový trh, ale zůstanou v nich bydlet jejich potomci.

- *Technický stav a regenerace domů i bytů*

Více než polovina obyvatel byla přesvědčena, že jejich domy vyžadují větší opravy – zejména úpravy fasád, výměny oken, zateplení objektů a celkovou rekonstrukci objektů. V době výzkumu polovina domácností ve svém bytě již realizovala změny, které měly jejich bydlení zkvalitnit (nejčastěji rekonstrukce bytového jádra – čtvrtina bytů). Vzhledem k vývoji na poli regenerace panelových domů v posledním desetiletí lze očekávat, že dnes by tato čísla byla mnohem vyšší.

- *Spokojenost s aspekty života na sídlištích*

Čtyři pětiny respondentů hodnotily život na sídlišti pozitivně, což se shoduje s výše zmíněným hodnocením bytové situace. Více než polovina si vytvořila k sídlištnímu prostředí vazby podmíněné rodinnými vztahy, ale i charakterem zdejšího prostředí, dostatkem zeleně a dostupností centra. Urbanistické řešení sídlišť se pro tři čtvrtiny obyvatel ukázalo jako nečitelné, s malou možností identifikovat zřetelnou orientační dominantu, která by tvořila jeho centrum. Z aspektů sídlištního prostředí byly nejlépe hodnoceny možnost odpočinku a procházek v okolí domu, dostupnost sportovišť a hřišť pro děti, péče o veřejnou zeleň, kvalita trávníků a vzrostlé zeleně, stav chodníků a vozovek. Nicméně je na místě podotknout, že spokojenost u těchto aspektů byla hodnocena pouze jako průměrná nebo podprůměrná. K nejhůře hodnoceným aspektům patřila možnost parkování na ulici, bezpečnost dopravního provozu na vozovkách, možnost návštěvy kulturních zařízení v okolí, možnost parkování v garážích a možnost parkování na hlídaném parkovišti. Obyvatelé neměli větší výhrady k nákupním možnostem, neboť jednoznačně upřednostňují nákupy v supermarketech a

hypermarketech na obvodu města⁷⁶. Významná část obyvatel by ráda pracovala v místě svého bydliště, nicméně počet pracovních příležitostí na sídlištích je nízký.

- *Pocit bezpečí a kriminalita*

Ačkoliv absence pocitu bezpečí bývá označována za typický rys sídlištního prostředí, v průměru 90 % obyvatel uvedlo, že se ve dne jak ve svém bytě, tak i venku cítí bezpečně a téměř polovina uvedla, že se v prostředí sídliště cítí bezpečně i po setmění. Vnímání pocitu bezpečí je spojeno s prožitkem konkrétních událostí, s nimiž se respondent setkal. Respondenti se v rámci svého bydliště nejčastěji setkali s projevy vandalizmu, dopravní nehodovostí, násilnými konflikty a konflikty v sousedství. Násilné konflikty jsou přitom častější na velkých sídlištích. Dvě pětiny respondentů se staly oběťmi trestného činu.⁷⁷

- *Hodnocení změn v prostředí sídliště*

Mezi pozitivními změnami, které respondenti v rámci svého sídliště zaznamenali, byly nejčastěji uváděny nové fasády a opravy domů, kvalitní zeleň a udržované parky, zlepšující se čistota prostředí, zlepšování kvality občanské vybavenosti, hřišť a sportovišť. Naopak mezi negativními změnami byly nejčastěji udávány špína a nepořádek, rostoucí dopravní problémy (zvláště s parkováním), nová výstavba ohrožující životní prostředí, špatná vybavenost, vandalismus a špatný stav obytných objektů. Ukázalo se, že s klesající velikostí sídliště, zejména je-li napojeno na jinou zástavbu, se množství a intenzita řady zaznamenaných místních problémů snižuje.

Výsledky ostatních výše zmíněných výzkumů spokojenosti obyvatel s bydlením na sídlišti realizovaných na Jižním Městě (Praha 11... 1997 a 2002, Jižní Město místo pro život 2009) budou podrobněji představeny v jiných částech této práce, věnovaných Jižnímu Městu. Rezidenční spokojenost na sídlišti Jižní Město

⁷⁶ Navíc pokud jde o běžné supermarkety, kde si lze koupit potraviny a další základní potřeby, je jejich počet dostatečný, tzn. lidé nejsou (na rozdíl od většiny obyvatel současných „satelitů“) při nakupování závislí na automobilech.

⁷⁷ Statistiky trestné činnosti neukazují, že by např. zmíněná pražská sídliště byla nebezpečnější než jiné pražské čtvrti.

v katastru Háje pak také byla v letech 2008-2009 zkoumána Temelovou, Dvořákovou a Slezákovou (2010) v šetření zaměřeném na rezidenční spokojenost seniorů zejména z hlediska občanské vybavenosti ve třech měnících se čtvrtích hlavního města Prahy – kromě již zmíněných Hájů ještě v turistickém centru Prahy 1 a na revitalizovaném Smíchově. Výsledky průzkumu jsou v souladu s výše citovanými závěry šetření čtyř pražských sídlišť, také ukázaly poměrně vysokou míru spokojenosti s prostředím sídliště: „Transformační období a tržní prostředí pozitivně ovlivnily rozvoj občanské vybavenosti na sídlištích, a tedy i dostupnost základního zboží pro seniory. Velkou výhodou sídliště oproti vnitroměstským čtvrtím představuje blízkost přírody a zeleně, kde velká část seniorů tráví volný čas.“ (Temelová, Dvořáková a Slezáková 2008: 110)

6.4. Shrnutí

Navzdory představě o převládajícím negativním ladění „nesídlištní“ veřejnosti vůči sídlištím – přece jen data, která by postoj „outsiderů“ zjišťovala, nejsou k dispozici – a problémům, s nimiž se mnohé sídlištní celky potýkají, výzkumy rezidenční spokojenosti tradičně ukazují poměrně vysoké průměrné hodnoty úrovně celkové spokojenosti „insiderů“ s bydlením na sídlištích, ve smyslu hodnocení vlastní bytové situace, ale i obytné čtvrti. Nejdůležitější roli v hodnocení spokojenosti s bydlením na sídlišti hraje míra spokojenosti s vlastním bytem. Sociodemografické charakteristiky ani jiné sledované proměnné již nemají takto zásadní vliv. Výsledky analýz ukazují rozdíly jednak mezi jednotlivými sídlišti, ale i evropskými regiony. Pro mnohé rezidenty jsou sídliště pouze přechodným řešením, jakýmsi odrazovým můstkem v kariéře bydlení, pro jiné dlouhodobým či trvalým útočištěm v případě dobrovolné volby, či pastí, není-li pro ně jiné možnosti. Největší podíl spokojených usedlíků žije na sídlištích v jižní Evropě. Přestože sídliště mají nejnižší status v severozápadní Evropě, nejvyšší podíl uvízlých v sídlištním bytě jako „v pasti“, je ve východní Evropě. Příčina je v obtížné dostupnosti alternativního bydlení, která je pro postkomunistické země typická. I když zdaleka nejpočetnější skupinu představují ti, kteří ve vybraných postojových otázkách zauímají středové, do extrémů nevyhraněné pozice, rozdíly v situaci jednotlivých sídlišť je třeba mít na paměti při tvorbě místních politik a regeneračních strategií, neboť rezidenční nespokojenost

může být impulsem ke změně bydliště, což může být spojeno s odchodem „solidnějších“ skupin obyvatel. Snaha o zamezení sociálního vyloučení a prostorové segregace je přitom klíčovou prioritou „zdravého“ vývoje panelových sídlišť.

7. Regenerace panelových sídlišť

7.1. Charakter problémů a revitalizační úsilí na velkých sídlištích

Zatímco většina literatury zdůrazňuje problémy spojené se sídlišti ve stavu úpadku, Murie et al. (2003) namítají, že existuje řada případů dobré praxe a úspěšných politických intervencí, které v různých zemích vedly ke zvýšení atraktivity sídlišť. „Tyto iniciativy obvykle nebývají zaměřeny jen na fyzické problémy sídlišť nebo problémy správy, ale mohou zahrnovat širší otázky regenerace a formovat část místních ekonomických rozvojových strategií, navrhovaných ke zvýšení zaměstnanosti a vzdělávacích příležitostí pro místní obyvatele“ (Murie et al. 2003: 34)

Při komparaci současné situace sídlišť, charakteru, cílů a rozsahu rehabilitačních snah, můžeme navzdory všem podobnostem najít zjevné kontrasty. Problémy sídlišť západní a severní Evropy jsou spíše sociální povahy, souvisí s koncentrací obyvatel s nižšími příjmy a imigranty, s problematikou bezpečnosti, zaměstnanosti a vzdělávání. Pro sídliště střední a východní Evropy jsou v současné době výzvou spíše technická opatření, a to kvůli nízké kvalitě zástavby, přičemž otázky sociální integrace, boj proti sociálnímu vyloučení a utváření dobře fungujících komunit nejsou na pořadu dne. „Je několik důvodů, proč je tomu tak, ale ten základní je silný zájem spíše o ‚materiální‘ záležitosti, jednak z nutnosti ale také z přesvědčení, že fyzická rehabilitace je podstatně důležitější než sociální rehabilitace.“ (Szemzó and Tosics *et al.* 2004: 45) Situace střeoevropských sídlišť není považována za kritickou, až na výjimky nejsou městskými slumy, a to je důvod, proč většina sídlišť nejsou cílovými oblastmi koncentrované, komplexní rehabilitace a na státní úrovni neexistují žádné komplexní rehabilitační programy. Zatímco v západní Evropě měly rehabilitační snahy od samého počátku spíše charakter krizového managementu, ve střední a východní Evropě mají ráz preventivních opatření za účelem vyvarovat se dalším ztrátám na hodnotě. Stávající fyzická zlepšení (směřovaná na stav budov a silnic, zelených a sportovních ploch, parků a jiných veřejných prostor) a sociální zlepšení (zaměřená na bezpečnost, vzdělávání, zdravotnictví, sociální participaci), která můžeme rozpoznat, „mohou být kategorizována spíše jako každodenní management sídlišť než jako jakýkoliv druh

rozsáhlých rehabilitačních opatření“ nebo specifické sídlištní politiky, vedoucí k podstatnému zlepšení situace. (Bierzynski 2005: 11) Nicméně pokud jde o rozvoj rehabilitačních strategií v západoevropských zemích, lze rozeznat určitý druh evoluce: v 80. letech byly na sídlištích aplikovány převážně fyzické intervence, v 90. letech následovaly čistě sociální, zatímco současná praxe spočívá v kombinaci obou.

7.2. Evaluace efektu revitalizačních snah

Zkušenosti z praxe ukazují, že fyzická zlepšení sama o sobě nejsou dostatečná. Podobně izolované snahy bojovat proti sociálnímu vyloučení, jako např. vytváření pracovních míst pro rezidenty, bez dalších opatření ke zkvalitnění sídlišť mají malý efekt, protože tito lidé se odstěhují, jakmile získají práci a na sídlišti po nich zůstanou opuštěné byty nebo se do nich nastěhují noví nájemníci bez zaměstnání. (Andersen 2002) Navzdory značným investicím do regeneračních aktivit se sociální profil a charakteristiky sídliště nezmění, jestliže tyto intervence neučiní sídliště atraktivnější, aby si i rodiny, které si polepšily v příjmech, zvolily možnost zde setrvat. (Murie et al. 2003; van Kempen et al. 2006)

Efekty revitalizačních snah jsou časově závislé, vytváření partnerství a zapojení komunity si žádá svůj čas, a to je důvod, proč jsou krátkodobé iniciativy „odsouzeny k selhání“. Andersen (2002), odkazující na Marshe a Mullinse (1998) a Taylor (1998), dokonce varuje, že takové neúspěšné iniciativy pouze povedou k zaměření pozornosti veřejnosti na vady sídlišť, což zvýší jejich stigmatizaci a špatnou reputaci, aniž by vůbec přinesly postřehnutelný pozitivní efekt.

Rozsáhlý evaluační výzkum dánských zkušeností s opatřeními na zhruba 500 sídlištích v pozdních 90. letech dokazuje potřebu zvláštních iniciativ zaměřených na ohrožené a sociálně deprimované nájemníky. Obvykle pouze aktivity zaměřené specificky na tyto skupiny prokazují přímý efekt, zatímco aktivity zaměřené na všechny obyvatele obecně, se jich zřídka dotkly. Problémy s kriminalitou a vandalismem se podařilo redukovat opatřeními cílenými na mládež a mladé lidi. Byly prokázány statisticky signifikantní souvislosti mezi aplikovanými sociálními opatřeními a poklesem sociálních problémů. Úsilí věnované zkvalitnění společných zařízení a otevřených prostranství měly rovněž signifikantní pozitivní sociální efekt, který indikuje, že územně specifická fyzická opatření mají vliv na sociální vyloučení,

jelikož stimulují sociální život v oblasti. Navíc zlepšení vizuálního vzhledu sídlišť měla signifikantní vliv na jejich reputaci. Efekt v oblasti reputace se zvyšuje s časem, který uplynul od dokončení renovačních prací. Účinky snížení nájmu byly malé nebo žádné na sídlištích s velkým podílem imigrantů. Podle Andersena (2002) dánská zkušenost potvrzuje, že specifická fyzická opatření mají své opodstatnění, nicméně veškerá opatření musí mít dostatečně dlouhé trvání a rozsah a rovněž musí kombinovat fyzické, organizační, finanční a sociální aspekty. „Je to nákladné, ale alternativa je nechat tyto oblasti upadat až do bodu, kdy výsledkem bude jejich opuštění a demolice.“ (Andersen 2002: 784)

7.3. Podpora regenerace panelových sídlišť v České republice ze státního rozpočtu a prostředků Evropské unie

Regenerace panelových sídlišť je v českém prostředí definována jako dlouhodobý proces zaměřený na sociální, ekonomické, urbanistické, architektonické a technické zhodnocení sídlišť, jehož výsledkem regenerace je přeměna sídlišť ve víceúčelové územní celky, srovnatelné s klasickou městskou zástavbou. (Šimková a kol. 2005) Podmínkou úspěšné regenerace je široce organizovaná participace obyvatel ze strany města a městské části, jejímž smyslem je seznámení s problémy, podnícení konstruktivního zájmu o regeneraci a aktivní účast obyvatel sídlišť v celém procesu. (Celoměstská koncepce regenerace, 2002) „Pro globální řešení technických, architektonických a sociálních problémů v sídlištích je významným předpokladem podpora státu prostřednictvím podpůrného programu pro ucelený, dlouhodobý, koncepčně dobře připravený proces zhodnocení území sídlišť.“ (Tomíšková) Podmínky pro poskytování dotací ze státního rozpočtu na podporu regenerace panelových sídlišť byly stanoveny nařízením vlády (č. 494/2000 Sb. ze dne 18. prosince 2000), jež vymezuje úpravy, na které lze čerpat dotaci z programu regenerace, a stanoví podmínky a postup pro získání dotace.

Podpora regenerace panelových sídlišť

Cílem podprogramu „Podpora regenerace panelových sídlišť“ (Programy podpory bydlení MMR) je poskytování dotací obcím na regeneraci panelového sídliště o celkovém počtu nejméně 150 bytů. Dotace je určena na úpravy zaměřené

na regeneraci stávajících panelových sídlišť, kterou je jejich přeměna ve víceúčelové celky a všestranné zlepšení obytného prostředí, nikoliv na opravy bytových panelových domů. Věcné podmínky byly vyhlášeny nařízením vlády č. 494/2000 Sb., o podmínkách poskytování dotací ze státního rozpočtu na podporu regenerace panelových sídlišť, v platném znění. Dotaci může získat obec, na jejímž území se nachází panelové sídliště, na základě žádosti obce podané Ministerstvu pro místní rozvoj. Dotaci lze poskytnout, jsou-li splněny následující podmínky: a) obec má vydaný územní plán obce a projekt regenerace panelového sídliště, b) obec se podílí na financování plánovaných úprav nejméně ve výši 30 % jejich rozpočtových nákladů, c) na úpravy nebyla poskytnuta státní finanční podpora podle zvláštních právních předpisů. Dotace může být poskytnuta až do výše 70 % rozpočtových nákladů na úpravy uvedené v žádosti o její poskytnutí. Dotace na tentýž druh úprav může být v rámci jednoho sídliště poskytnuta pouze jednou. Dotaci lze poskytnout i na úpravy již zahájené.⁷⁸

Program Nový panel⁷⁹

Cílem programu Nový panel (do 30. 4. 2009 Panel) je pomocí zvýhodněných podmínek přístupu k úvěrům poskytnutých bankami a stavebními spořitelny usnadnit financování oprav a modernizace bytových domů. Poskytovateli podpory jsou Státní fond rozvoje bydlení (pro dotace na úhradu úroků) a Českomoravská záruční a rozvojová banka, a. s. (pro bankovní záruky). Jejimi příjemci mohou být a) fyzická nebo právnická osoba, která je vlastníkem nebo spoluvlastníkem domu, b) fyzická nebo právnická osoba, která je vlastníkem nebo spoluvlastníkem bytu nebo nebytového prostoru v domě podle zákona o vlastnictví bytů, c) společenství vlastníků jednotek vzniklé v domě podle zákona o vlastnictví bytů. Podporu mohou příjemci podpory získat k úvěru poskytnutému bankou na financování oprav domu. Příjemcům podpory lze poskytnout zvýhodněnou záruku za úvěr (ve výši maximálně 80 % jistiny úvěru) a dotaci na úhradu úroku v rozsahu 2,5 až 4 % v závislosti na komplexnosti oprav (její podmínky jsou upraveny nařízením vlády č. 299/2001 Sb. v

⁷⁸ Podpora regenerace panelových sídlišť pro rok 2010 (<http://www.mmr.cz/Bytova-politika/Programy-Dotace/Programy-podpory-bydleni/Programy-podpory-bydleni-pro-rok-2010/Podpora-regenerace-panelovych-sidlist-pro-rok-2010>, 21.11.2010)

⁷⁹ Z údajů Státního fondu rozvoje bydlení vyplývá, že v průběhu fungování programu PANEL / NOVÝ PANEL prošlo modernizací cca. 360 000 bytů (<http://www.sfrb.cz/programy-a-podpory/program-novy-panel>, 23.6.2011), celková výše vyplacených dotací přesáhla 12,85 mld. Kč.

platném znění). Vzhledem k úsporným opatřením ve vztahu ke státnímu rozpočtu se program Nový Panel v posledním období potýká s výrazným omezením alokovaných prostředků - zatímco v roce 2010 byl příjem žádostí o podporu v rámci tohoto programu z důvodu vyčerpání přidělených prostředků ukončen již k 13. 8. 2010, v roce 2011 byl příjem nových žádostí zahájen teprve 4. 4. 2011 a již k 27. 5. 2011 musel být z důvodu vyčerpání alokovaných prostředků opět zastaven.

Zelená úsporám

Pro vlastníky domů je určena dotace, kterou od dubna roku 2010 začal poskytovat Státní fond životního prostředí. Jedná se o přímou dotaci, která ve své maximální variantě umožní pokrýt až polovinu nákladů spojených s komplexním zateplením objektu a výměnou oken. Program a základní postupy poskytování podpory upravuje směrnice Ministerstva životního prostředí č. 9/2009. Česká republika získala na tento program finanční prostředky prodejem tzv. emisních kreditů Kjótského protokolu o snižování emisí skleníkových plynů. Celková očekávaná alokace programu je až 25 miliard korun. Podpora v rámci programu Zelená úsporám byla nastavena tak, aby prostředky mohly být čerpány v průběhu celého období od vyhlášení programu do 31. prosince 2012, nicméně již v srpnu 2010 byl příjem žádostí pro panelové domy Ministerstvem životního prostředí, s ohledem na přetížení programu, pozastaven.

Podpora zlepšení prostředí sídlišť z finančních prostředků EU

Na komplexní revitalizaci či regeneraci prostředí sídlišť, v nichž by hrozící problémy mohly v případě vyšší koncentrace sociálně znevýhodněných rodin vyústit v sociální vyloučení, se od roku 2007 zaměřuje „Oblast intervence 5.2 Zlepšení prostředí v problémových sídlištích“ Integrovaného operačního programu (IOP). Jedná se o jeden z osmi tematických operačních programů schválených Evropskou komisí pro Českou republiku v programovém období 2007-2013. V rámci oblasti 5.2 je vyčleněno 5,1 mld. Kč, podporu je možno žádat na tři aktivity – 1. *Revitalizace veřejných prostranství* (úprava, obnova či výsadba veřejné zeleně, výstavba, rekonstrukce nebo sanace parkovacích ploch, chodníků, cyklistických stezek, budování či modernizace nekomerčních volně přístupných rekreačních ploch apod.), 2. *Regenerace bytových domů* (např. zateplení obvodového pláště, výměna či

modernizace lodžii, zajištění moderního sociálního bydlení při renovacích stávajících budov) a 3. *Pilotní projekty* (propojení aktivit Revitalizace veřejných prostranství a Regenerace bytových domů řešení s aktivitami sociálního začleňování při řešení romských komunit ohrožených sociálním vyloučením). Výše podpory projektů je stanovena v poměru 85 % ze Strukturálních fondů EU ku 15 % zdrojů příjemce. O podporu v rámci aktivity 1 mohou žádat pouze obce, v rámci aktivity 2 jen vlastníci bytových domů a u aktivity 3 jak obce, tak vlastníci bytových domů, ovšem přijímány jsou pouze žádosti z měst, která mají integrovaný plán rozvoje (IPRM) schválený ministrem pro místní rozvoj - v roce 2010 tuto podmínku splňovalo 41 měst.⁸⁰

⁸⁰ Zpracováno dle Zlepšení prostředí (2010), dostupné z <http://www.dvs.cz/clanek.asp?id=6458546> (citováno 20.6.2011), podrobnější informace o výzvě 5.2 dostupné z <http://www.crr.cz/cs/programy-eu/obdobi-2007-2013/iop/vyzvy-iop-dle-oblasti-intervence/5-2/>

8. Jižní Město

8.1. O Jižním Městě

*Jižní město svítí
má milá se řítí
dálnicí od Bratislavy...
(Ivan Mládek, Jižní Město svítí)*

Jádro území, na kterém Jižní Město (hovorově Jižňák, nebo Jižák⁸¹; dále ve zkratce jen JM) vyrostlo, tvoří katastry Chodov a Háje – původně samostatné obce v zemědělském zázemí Prahy, které se koncem 60. let staly součástí hlavního města. Poloha vůči centru Prahy, blízkost plánované dálnice D1, klima a přírodní zázemí⁸² rozhodly, že zde dojde k rozsáhlé bytové výstavbě. Ta byla zahájena v roce 1971, pročež došlo k demolici 240 rodinných domků v Chodově a Hájích a většina regionu se na čas proměnila v „měsíční krajinu“. V roce 1976 se do rozestavěného sídliště stěhovali první obyvatelé⁸³ a počty nově přistěhovaných okamžitě převýšily předchozí demografické ztráty regionu (Braun a kol. 2000).

Původní návrhy týmu architekta Jiřího Lasovského byly v průběhu výstavby značně pozměněny ve prospěch navýšení počtu bytů, ovšem na úkor investic do zařízení občanské vybavenosti a pracovních příležitostí:

„Na rozdíl od nových pražských sídlišť, realizovaných do té doby, nepřiléhalo území k dosavadní zástavbě města a mělo naději stát se soběstačným satelitem. Tak také bylo v představách urbanistů koncipováno.“ Původní urbanistické koncepty byly opuštěny na základě politické vůle pod tlakem investora (Výstavba hl. m. Prahy), „jehož cílem nebylo

⁸¹ Hovorový název Jižňák užívají častěji generace prvních obyvatel Jižního Města. Pojmenování Jižák naopak používají spíše lidé, kteří na Jižním Městě začali bydlet/vyrůstat/dospívat s koncem 80. let a později. K jeho rozšíření patrně přispěla píseň Jižák, jejímiž autory a prvními interprety bylo místní hip-hopové uskupení Manželé (1984). Píseň má několik coververzí, částí současné místní mladé generace je považována za neoficiální hymnu Jižního Města.

⁸² „Území se rozkládá mezi třistahektarovým Kunratickým (Krčským) lesem, jedním z největších souvislých masívů zeleně na území Prahy, mezi hostivařským rekreačním areálem s vodní nádrží (...), dále na jihu sousedí s Milíčovskou oborou, na severu se zelení hrany údolí Botičského potoka, jehož zelený pás obloukem obklopuje prostor města až na jihovýchod a propojuje jej se systémem zeleně Průhonického parku.“ (Myška 1996: 39)

⁸³ Životní podmínky v rozestavěném sídlišti zachytila Věra Chytilová ve svém filmu Panelstory aneb Jak se rodí sídliště (1979)

logicky a správně realizovat komplexně fungující městský organismus, ale pouze byty, z čehož měl výhody. Základní vybavenost byla realizována v minimálním nezbytném rozsahu, ostatní druhy staveb nebyly realizovány vůbec. (...) Došlo ke zvýšení a nedodržení hladiny zástavby, zvláště v okrajových částech, což bylo další chybou. (...) Tlak na potřebu obytného území, kvalita prostředí přilehlého ke Kunratickému lesu, možnost využít inženýrské sítě Jižního Města I, dostupnost po dálnici i metrem a nereálné zabezpečení naplnění ploch pracovních příležitostí způsobil další zvrat v koncepci – rozhodnutí o přehodnocení podrobného územního plánu v oblasti Jižního Města II na úkor pracovních příležitostí tak, aby nejlepší a nejvýhodnější místa území byla využita pro bytovou výstavbu. Tím byla značně oslabena soběstačnost Jižního Města zaměstnat takové množství lidí na svém území, aby existovala vyváženost pracovních míst a pracovních sil v místě.“ (Myška 1996: 44-45)

Během 80. let tak vznikl největší sídlištní celek na území České republiky, počtem obyvatel⁸⁴ srovnatelný s městy jako například Hradec Králové, nicméně bez odpovídající občanské vybavenosti. Sídlště se zejména v prvních desetiletích své existence vyznačovalo značnou mírou monofunkčnosti a vzhledem k tomu, že bylo osidlováno převážně mladými rodinami na počátku rodinného cyklu, i demografických anomálií. Kapacita stávajících zařízení občanské vybavenosti neodpovídala demografickému složení sídliště – například základní školy se jen obtížně vyrovnávaly s vysokým počtem dětí (počty žáků ve třídách dosahovaly ke 40, vyučování probíhalo na směny).

První základní škola začala na Jižním Městě fungovat v září roku 1976. V roce 1988 školní vzdělání poskytovalo celkem 18 základních škol a jedna zvláštní škola. Navštěvovalo je více než 20 000 dětí. Do roku 1989 nemělo Jižní Město jedinou střední školu či učiliště. Generační proměny v průběhu 90. let vedly naopak k vlně slučování základních škol. Uvolněných objektů se využívá především pro rozvíjející se střední školství. Ve školním roce 2010/2011 je podle informací uvedených na oficiálních webových stránkách Prahy 11 provozováno 13 základních škol, 5 gymnázií, 6 středních škol, 2 vyšší odborné školy a 2 vysoké školy. V oblasti kultury na území Prahy 11 v současné době působí cca 50 subjektů⁸⁵.

Dopravní spojení s centrem a dalšími částmi Prahy, kam většina ekonomicky aktivních obyvatel dojíždí za prací, zajišťuje vedle dálnice, ostatních komunikací a autobusových linek, od roku 1980 především trasa metra C se čtyřmi stanicemi

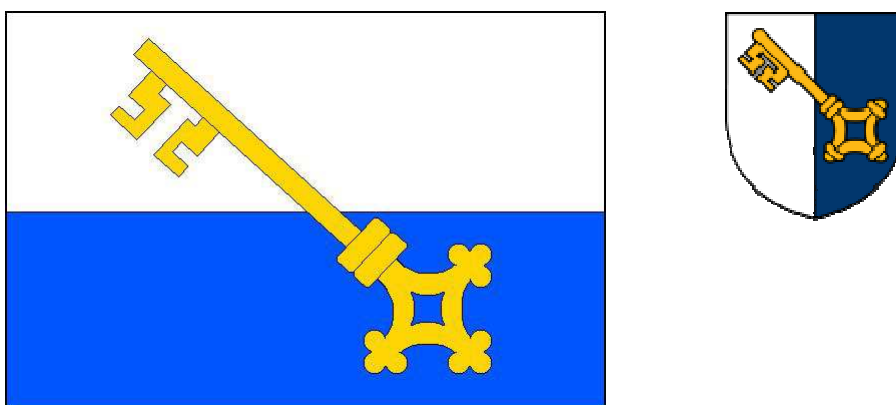
⁸⁴ Oproti původnímu počtu 4 527 obyvatel, což je údaj z roku 1967 (Braun a kol. 2000), zde k 1. 3. 1991 téměř ve stejných katastrálních hranicích žilo 86 425 obyvatel (SLBD 1991).

⁸⁵ 5 organizací zřízených městskou částí, 5 příspěvkových organizací Magistrátu hl. m. Prahy, 40 subjektů zřizovaných místními neziskovými organizacemi, církvemi a soukromými subjekty (<http://www.praha11.cz/cs/kultura-a-sport/kultura/kulturni-subjekty.html> , citováno 30.6.2011).

(Háje, Opatov, Chodov, Roztyly). Cesta metrem z Jižního Města do stanice Muzeum v centru Prahy trvá v závislosti na volbě nástupní stanice 12–18 min.

8.2. Radnice Jižnímu Městu

Vznik samostatné městské části v roce 1990 umožnil získat místnímu zastupitelstvu vliv na správu zdejších věcí veřejných. V roce 1994 získala městská část vlastní identifikační symboly - byl udělen znak a prapor. Znak tvoří stříbrno-modře polcený štít s šikmo položeným zlatým klíčem. Polcený štít symbolizuje katastr obcí Chodova a Hájů, z nichž vyrostlo jádro Jižního Města. Modrá, bílá a stříbrná barva jsou barvami čistého ovzduší a převažujícího dojmu z fasád novodobé výstavby. Zlatý klíč připomíná, že MČ Praha 11 je domovem mnoha tisíců obyvatel a zároveň jižní branou Prahy.⁸⁶

Obr. Vlajka a znak Prahy 11

V souvislosti s obavami, aby sídliště nestihl osud, jakému v 70. a 80. letech neunikla mnohá sídliště v západní Evropě (ztráta atraktivity, proměna skladby obyvatelstva, nárůst sociální patologie, vylidnění a chátrání), se regenerace Jižního Města, s cílem vytvářet podmínky pro rozmanité aktivity obyvatel, doplnit chybějící funkce a vytvořit dobře fungující městský celek, za účelem udržení socio-ekonomické diverzity místní populace, stala jednou z významných proklamovaných priorit místní politické reprezentace.

⁸⁶ Zdroj: oficiální webové stránky Prahy 11.

První koncepce dostavby a regenerace vznikla začátkem 90. let, pro finanční náročnost a jiné překážky ovšem nebyla a nebude realizována.⁸⁷ Kromě finanční náročnosti regeneraci sídliště komplikují dosud nedořešené majetkoprávní vztahy a restituční nároky, ale podobně jako v jiných pražských městských částech i neexistence koncepčního dokumentu pro koordinaci urbanistického rozvoje (regulační plán). Ta v posledním období vyústila v rozprodej místních pozemků (ať již původně ve vlastnictví Magistrátu hl. m. Prahy, MČ Praha 11 či restituentů) pro výstavbu developerských projektů komplexů administrativních budov a bytových domů, a to i na úkor stávající zeleně, možností budoucího strategického rozvoje čtvrti (Praha 11 přichází o pozemky, které by bylo žádoucí využít za jiným účelem) a doplňování občanské vybavenosti, která v místě občanům dlouhodobě chybí (např. přirozené kulturně-správní centrum Jižního Města na Opatově), případně by odpovídala záměru investora (např. bytový komplex Milíčovský háj pro 3 000 obyvatel budován bez občanské vybavenosti). Fakt, že nově budované bytové projekty často nesplňují základní požadavky na občanskou obslužnost v místech velké koncentrace obyvatel, reflektuje i dokument městské části Strategická vize rozvoje (2009: 21): “Chybí parkovací místa, objekty nebo alespoň stavební prostor pro zbudování obchodů, školek či hřišť. Jediným zájmem developerských společností je postavit co nejvíce bytů na co nejmenší ploše a tyto byty zpeněžit. I když je za tento přístup nelze vinit, pro město je nevýhodný, protože noví obyvatelé očekávají, že chybějící služby a infrastrukturu zajistí město. Je proto v zájmu města jednat s developerskými společnostmi, aby do svých projektů vkomponovávaly potřebné objekty.” V realitě však prodej pozemků není ze strany městské části podmiňován následnou investicí developera do zařízení občanské vybavenosti (školek, škol, parků apod.). Developeři tak buď nemají povinnost investovat do veřejných služeb a obecní infrastruktury vůbec, anebo částky, které jsou ve srovnání s hodnotou zisku jimi realizovaných projektů minimální (Např. v případě výše zmiňovaného obytného souboru Milíčovský háj s 1068 bytovými jednotkami, jejichž celková tržní hodnota se

⁸⁷ Oficiální webové stránky městské části nyní odkazují na Studii regenerace Jižního Města (2001), obsahující dílčí návrhy možných řešení jednotlivých lokalit sídliště (veřejné prostory, doprava, zeleň). Charakteristice a hodnocení fyzické regenerace Jižního Města se věnuje případová studie Kosteleckého, Patočkové a Illnera (2009).

předpokládá v miliardách korun, investor na rozvoj občanské vybavenosti městské části zaplatil 19 mil. Kč.).⁸⁸

SWOT analýza Jižního Města v 90. letech a Strategická vize rozvoje z roku 2009

Následující text představuje SWOT analýzu⁸⁹ Jižního Města, jak ji v 90. letech, na počátku regeneračního úsilí, formulovala blíže neurčená pracovní skupina složená z českých a britských odborníků, zástupců samosprávy a podnikatelské sféry (Turba 1996: 31-33).

Silné stránky:

- Koncentrace obyvatel → velká kupní síla a disponibilní pracovní síla, která by měla zájem o uplatnění v místě bydliště
- Velmi dobrá sociální skladba obyvatelstva
- Relativní stabilita obyvatelstva
- Vhodná poloha místa
- Dobrá obslužnost MHD
- Racionální koncepce a existující infrastruktura
- Kvalitní prostředí vhodné pro rekreaci
- Poměrně dobré ovzduší
- Volné stavební plochy v atraktivních místech⁹⁰
- Umístění na rozvojové ose dané dopravní trasou Severní – Jižní magistrála a dálnice D1
- Zájem o podnikání v místě bydliště a z toho plynoucí důvěra v potenciál místa
- Zájem o výstavbu bytů
- Obyvateli akceptovaná idea existující strategické studie dalšího rozvoje

Slabé stránky:

- Absence centra
- Absence odpovídající nižší i vyšší vybavenosti
- Tradiční sídlištní prostorová struktura
- Kompetenční vztahy
- Komplikované vztahy k přilehlým územím
- Standard bytů
- Diverzita bytů
- Neexistující nabídka bytů a služeb pro střední a vyšší sociální vrstvy
- Hrozící odchod ekonomicky silných skupin obyvatelstva
- Silná tranzitní doprava
- Nedostatek pracovních příležitostí

⁸⁸ Veselý, M. Koktejl pro Prahu. (<http://www.advojka.cz/archiv/2011/6/koktejl-pro-prahu>, citováno 30.6.2011)

⁸⁹ SWOT analýza je metoda, pomocí které je možno identifikovat silné (Strengths) a slabé (Weaknesses) stránky, příležitosti (Opportunities) a hrozby (Threats).

⁹⁰ „což je podstatný moment, který v centrální části města chybí“ (Turba 1996: 31)

- Nedostatek parkovacích ploch pro rezidenty
- Nedokončená územní příprava a nepřipravenost zastavitelných pozemků pro investice
- Nejasné vlastnictví
- Nízká kvalita stavebních prvků veřejných prostorů, jejich opotřebenost a nutnost modernizace
- Nedostatečná sociální kontrola a negativní sociální rysy obecně platné pro sídliště podobného typu

Příležitosti:

- Možnost vybudovat vlastní městské centrum, které by plnilo i jistou regionální funkci s významnějším zapojením do regionálního prostoru za městskou hranicí
- Díky disponibilním plochám možnost vybudovat centrum poměrně velkého rozsahu (tzv. Bulvár)
- Toto centrum by mohlo přispět k nalezení nebo podpoření identity sídliště, jak v rámci města, tak i mezi ostatními sídlišti.
- Reálná ambice umístit zde lokální i regionální správu
- Díky širšímu spádovému okolí a poměrně dobré dopravní dostupnosti zde může vzniknout značná vybavenost
- Založená komerčně industriální plocha by mohla přinést řadu nových pracovních příležitostí
- Možnost výstavby individuálních forem bydlení a bydlení vyššího standardu
- Možnost využití existujícího nebo ještě lepšího využití rekreačního potenciálu území

Hrozby:

- Sociální degradace (odchod sociálně silnějšího obyvatelstva, mladých lidí a koncentrace sociálně slabších obyvatel)
- Konkurence atraktivní rozvojové osy kolem dálnice a přesun zájmu investorů investovat v tomto prostoru
- Pokles poptávky po tradičně pojímaných obchodních službách městského typu a přechod na „drive in“ typ velkoobchodu
- Promarnění potenciálu dosud volných ploch, pokud by zde došlo k živelné, nekoordinované stavební činnosti
- Komplikace pro potenciální investory, vyplývající z nevyjasněných vlastnických vztahů nebo nedokončené a příliš dlouho se protahující územní přípravy

Obecná rizika:

- Ztráta image
- Chátrání
- Vandalismus
- Nárůst kriminality
- Degradace přírodního potenciálu

Metodu SWOT analýzy o 13 let později využívá i dokument Strategická vize rozvoje městské části Praha 11 (2009), který shrnuje obecné strategické rozvojové cíle současného vedení městské části. Srovnání obou analýz do jisté míry ukazuje, v kterých oblastech v průběhu uplynulých let došlo reálně ke změnám, či právě naopak, a v souvislosti s obměnami politického vedení městské části naznačuje

případné rozdíly v náhledu stávající radnice na potenciály/rizika a priority dalšího rozvoje Jižního Města.

Mezi identifikované silné stránky nadále patří především přírodní zázemí Jižního Města (místní lesoparky), dopravní dostupnost (zejména dálnice D1 a metro) a volná prostranství v rámci sídliště (vnitrobloky), která lze dle analýzy využít pro další parkovací místa, užitkové objekty (služby pro občany), případně zelené parky.

Ze slabých míst, identifikovaných v 90. letech přetrvává problém s deficitem dopravy v klidu, respektive analýza z roku 2009 konstatuje, že parkovacích míst pro rezidenty je s ohledem na počet automobilů dostatek, ale nevyhovuje jejich struktura vzhledem k jednotlivým vnitroblokům. Nově je poukazováno na dopravní přetížení Jižního Města – zejména dálnice D1 v období dopravních špiček a trasy metra C - které souvisí nejen se zvýšením počtu automobilů v držení obyvatel sídliště, jak uvádí zpráva, ale je především důsledkem suburbanizace pražského okolí. Pokud jde o vytížení trasy metra C, spojující jižní okraj Prahy s centrem, dokument uvádí, že je na horní hranici svého limitu, větší množství cestujících již nepojme. Zatímco v roce 1996 byl v plochách sídlištní zeleně spatřován potenciál, současná SWOT analýza je vnímá jako slabinu – “není v silách MČ se efektivně starat (tj. udržovat a využívat) o tak velké plochy” (Strategická vize 2009: 9). Za slabé místo je považován úbytek populace Jižního Města. Analýza poukazuje na fakt, že v období 2001-2008 došlo k jejímu poklesu o více než 7 500 osob, což představuje snížení téměř o 10 % oproti původnímu stavu. Ačkoliv od 90. let dochází k pozvolnému odlivu ekonomicky nejsilnějších vrstev obyvatel, tento trend je třeba interpretovat spíše ve vztahu k běžným demografickým proměnám souvisejícím se stárnutím sídliště, které bylo na počátku své existence osidlováno především mladými rodinami s malými dětmi – v souvislosti s dospíváním dětí časem přirozeně dochází ke změnám ve složení původních domácností, respektive ke zmenšování průměrné velikosti domácnosti (Musil et al. 1985, Maier 2004). (V roce 2007 byl ostatně celkový přírůstek obyvatel poprvé během posledních 10 let kladný. Důvodem je především mimořádný nárůst počtu narozených dětí silným populačním ročníkům, a dále také výrazná změna v poměru vystěhovalých a přistěhovalých.). Mnohem vážnější riziko tedy aktuálně představuje stárnutí populace Jižního Města (výrazný růst průměrného věku a postproduktivní složky), na něž musí městská část adekvátně reagovat (např. zajištěním odpovídajících sociálních a jiných služeb apod.).

Příležitosti budoucího vývoje Strategická vize (2009) spatřuje prakticky výhradně v dostatku volných ploch, které je dle tohoto dokumentu možno využít pro výstavbu objektů chybějící občanské vybavenosti a vzhledem k charakteru terénu i pro budování množství sportovně rekreačních zařízení, které pak mohou sloužit i obyvatelům ostatních městských částí a být zdrojem příjmů pro rozpočet Prahy 11.

Identifikovaná rizika představují důsledky jednotného stárnutí panelových domů (potřeba finančních prostředků, které vyžaduje jejich údržba, není vzhledem k jejich stejnému stáří a stavební technologii rozložena v čase, jako u postupně vyrůstající zástavby), dále pak střety zájmů skupin z různých typů zástavby (např. panelové a vilkové čtvrti), kriminalita a případně i vnější vlivy ekonomického, legislativního či jiného charakteru, které ovlivňují finanční i další aspekty správy Jižního Města.

8.3. Občané Jižního Města sami sobě

Jižní Město je, jako největší a nejproslulejší sídliště v České republice, pro širokou veřejnost, laickou i odbornou, symbolem šedivé panelové sídlištní výstavby bez lidské dimenze. Jižní Bronx, jak se Jižnímu Městu také přezdívá, ostatně figuruje i v bedekrech pro zahraniční návštěvníky Prahy jako jedna z kuriózních pražských atrakcí, které stojí za vidění, neboť z hlediska architektury panelové hromadné bytové výstavby nabízí „to nejlepší z nejhoršího“.⁹¹ Tato kapitola se zabývá tím, jak jej vnímají jeho obyvatelé a jak se k němu vztahují.

⁹¹ „JIŽNÍ MĚSTO & HÁJE

To the south and east of the city centre lies the wilderness of Prague 4. Though parts of the area are very old and beautiful, the postcode has come to mean only one thing for Praguers: *paneláky*. The Czech word panelák reverses to panels, erected in Prague 4 in the 1960s and '70s as a cheap solution to the post-war housing crisis. Jižní Město (Southern Town) has the greatest concentration. While there have been intermittent efforts to individualise the buildings with pastel exteriors, this has only made the district look like a nightmarish toy town. Háje, the last metro stop on the red Line C, is a good place in which to see the best of the worst.“ (Time Out Prague 2009: 121)

„COMMUNIST

Ask your average Czech if the communist period produced anything of architectural value, and you'll get a belly laugh. The communist are uniformly derided for building hideous housing projects (called *paneláky* because they were built from pre-fab panels) and hundreds of schools, hospitals and institutes from a handful of cookie-cutter designs that are indistinguishable from one another, down to the same cheap, pale-green linoleum. With the passage of time, though, some critics are starting to soften their views, and slowly an appreciation for the period is beginning to take root. It's not that the buildings are good, but at least they're bad in an interesting way.“ (Lonely Planet Prague 2009: 51)

Navzdory negativnímu vnějšímu image Jižního Města, výzkumy tradičně ukazují vysokou míru rezidenční spokojenosti místních obyvatel. Podle výsledku reprezentativního šetření Praha 11 (2002: 6) se v roce 2002 na Jižním Městě většině občanů žilo dobře (61%), každému 5. dokonce velmi dobře (19%). Nespokojenost vyjadřovala pětina respondentů (20%), nicméně těch, kteří se zde cítí opravdu špatně, bylo velmi málo (1%).

Ve virtuálním prostoru sociálních sítí se na několika profilech věnovaných Jižnímu Městu⁹² (část z nich vznikla spontánně, některé iniciovala městská část či organizace s místní působností) sdružují „fanoušci“ a „přátelé“ Jižního Města. I v jejich příspěvcích Jižní Město vyznívá v zásadě příznivě - jak z hlediska identifikace s místem, tak i možností, které svým mladým rezidentům nabízí – řečeno „facebookovštinou“ - jako „nejlepší, nebo aspoň super“ („zewl plac, ale srdecni zalezitost :) no proste rodiste, bydliste, kaliste a vsetko dokopy :)“; Ondra Matuszczyk, 20.2.2009). Tyto profily, primárně sloužící k méně či více vážné výměně názorů (aktivistické příspěvky), propagaci kulturních a volnočasových aktivit organizovaných lokálními aktéry, ale i k navazování kontaktů a výzvam k neformálnímu setkávání mimo kyberprostor mezi jejich uživateli, ve svém důsledku jako komunikační prostředek přispívají mimo jiné ke zvýšení občanské, případně i politické participace jejich uživatelů v místě bydliště (zejm. tzv. protestní profily) a k celkovému růstu sociálního kapitálu (Susová 2009).

Za pozornost stojí webové stránky www.jizak.eu, založené Janem Šístkem, který na Jižním Městě žije od roku 1979, s úmyslem v interakci s uživateli internetu podpořit obraz Jižního Města a poskytnout alternativu k tradovaným stereotypům a klišé:

„Mnoho lidí má zkreslené informace o Jižním Městě, a proto se stránky jizak.eu snaží poskytovat informace, prezentovat Jižní Město jako dynamickou městskou část, která se neustále rozvíjí, a může tak svým obyvatelům nebo návštěvníkům nabídnout opravdu vše. Obyvatelé Jižního Města by měli být hrdí na to, kde bydlí, protože to opravdu stojí za to, stačí se jen rozhlédnout... Stránky budeme neustále doplňovat informacemi o Jižním Městě. Navíc nás velmi zajímají vaše názory a přejeme si, abyste se i vy mohli podílet na doplňování informací. Pokud tedy budete mít jakýkoliv názor, příběh či povídku, můžete nám napsat a my informace uveřejníme. Těšíme se na spolupráci.....“ (www.jizak.eu)

„Poďte bydlet na Jižní Město – na Jižák!

Bydlete v elitní čtvrti na dobré adrese, kde je vše, co potřebujete pro život.

⁹² Na Facebooku např. Jižák, Jižní Město, Jižní Město žije, Jižňák-Jižní Město, Háje apod.

Přestěhujte se ze satelitního městečka, odkud je vše daleko, nebuďte konečně odříznuti od reality. Zbavte se tak sousedů, kteří vás sledují. Děti mohou konečně začít chodit do školy samy, bez vaší pomoci. Přestaňte být taxikáři. Chodit na procházky po poli můžete i na Jižním Městě. To tu máme taky, máme tu vše!

Přestěhujte se z centra, ve kterém nemůžete děti nechat venku bez dozoru, aby si samostatně hrály, kde chtějí, a dál se zdravě rozvíjely. Vaše rodina si zaslouží lepší bydlení bez smogu a hluku. Na Jižním Městě budete konečně zase volně dýchat a děti mohou být samy venku třeba celý den.

Přijďte na Jižní Město a podívejte se, jak byste mohli bydlet. Přijďte se pokochat krásnou architekturou panelových domů různých velikostí, barev, tvarů a všeho, co si jen dokážete představit. Panel a zeleň je všude, lesy na dosah, do centra 20 minut metrem či 10 minut autem.

Všichni chtějí bydlet na Jižáku – v perle Čech, jen málokdo má tu čest získat na Jižním Městě rezidenční byt a stát se právoplatným obyvatelem Prahy 11.

Sny jsou od toho, aby se plnily ...zkuste to i vy“ (www.jizak.eu)

Jinou viditelnou formou aktivity místních občanů ve vztahu k vlastní čtvrti a jejímu životnímu prostředí jsou občanská sdružení (Hezké Jižní Město, o. s., Za hezké Háje, o. s., Občanské sdružení Chodov, Zelené Roztyly, o. s.), která zde vznikají na protest proti kontroverzně vnímaným developerským stavebním projektům, jež mají podporu koalice vládnoucí na místní radnici. Náplní činnosti těchto sdružení je (vedle dalších např. osvětových⁹³ aktivit) především občanský aktivismus (dopisy politikům, informování veřejnosti⁹⁴ příspěvky do médií, petice, protestní shromáždění, účast na zasedání zastupitelstva, podávání námitek k záměrům a podávání správních žalob), v komunálních volbách 2010 jejich zástupci

⁹³ Např. vydávání Vlastivědného sborníku Jižního Města a projekt Muzea Jižního Města o. s. Chodov - viz <http://www.muzeumjm.cz/> (citováno 30.6.2011)

⁹⁴ Občanské sdružení Hezké Jižní Město na svých webových stránkách v rámci území Prahy 11 eviduje 17 projektů ve fázi příprav či výstavby, které považuje za sporné, a to z hlediska

- a) účelu a charakteru záměru (předimenzovanost projektu z hlediska výšky objektu, počtu bytů či kancelářských míst, nesoulad projektu s okolní zástavbou, krajinou či původním účelem lokality, rozpor projektu s územním plánem, přemíra administrativních a bytových projektů na úkor doplňování chybějící občanské vybavenosti);
- b) dopadů záměru na životní prostředí (nárůst automobilové a tranzitní dopravy, zvýšení hluku, znečištění ovzduší, zastínění okolních bytových domů, zabírání zeleně a mýcení vzrostlých stromů, ohrožení životních podmínek chráněných živočichů);
- c) podmínek prodeje pozemků ze strany rady městské části či Magistrátu hl. města Prahy pro účely záměru (prodej pozemků několikanásobně pod v místě obvyklou tržní cenou, netransparentnost výběrového řízení - omezení soutěže stanovením velmi krátké lhůty pro vypracování koncepční studie na využití nabízeného území a následně prodej pozemku pod jeho tržní cenou investorům s nejasnou vlastnickou strukturou, respektive společností s akciemi na doručitele);
- d) podpory záměru investora ze strany rady městské části v rozporu se zájmy dotčených obyvatel (neinformování veřejnosti a nerespektování námitek oponentů, umožnění vysoce dimenzované výstavby odporující původní koncepci sídliště⁹⁴, územnímu plánu a odborným stanoviskům místního stavebního úřadu souhlasem s navýšením regulativů intenzity využití – vysokopodlažní výstavba v území určeném pro nízkopodlažní bydlení apod.)

kandidovali na společné kandidátce politického subjektu Hnutí pro Prahu 11 a získali 9 míst v 39-ti členném zastupitelstvu.

Jednání mezi oběma stranami – protestující občané vs. záměry developerů podporující zastupitelé - mívají velmi emotivní, konfliktní průběh, mimo tiskoviny opozice (např. Jihoměstský zpravodaj), lokální oficiální média Prahy 11 (čtrnáctideník Klíč a místní televize) pronikají i do celostátních médií (noviny, televize), na internet, do blogosféry a sociálních sítí. Účelem této kapitoly, která se zabývá vztahem místních rezidentů k Jižnímu Městu a jeho projevy, není sledovat podmínky jednotlivých výběrových řízení a motivaci radnice ve způsobu řešení jednotlivých kauz, ani pátrat po tom, jsou-li tato řešení skutečně ku prospěchu místních obyvatel a rozvoje Jižního Města, jak uvádí reprezentace městské části a marketing jednotlivých projektů⁹⁵, či nejsou, jak tvrdí opozice. Nicméně odezva, kterou tyto kauzy vyvolaly - vznik uvedených občanských sdružení, podpora jejich aktivit místní veřejností (podpisy peticí a účastí na protestních shromážděních či jednání zastupitelstva) i volební úspěch jejich nového politického uskupení v komunálních volbách - svědčí o mylnosti mýtu o nezájmu a lhostejnosti obyvatel velkých anonymních sídlišť k dění ve svém okolí⁹⁶. Porozumění podstatě těchto konfliktů tedy může přispět k pochopení vztahování se obyvatel sídlišť k místu bydliště a z tohoto úhlu pohledu je jim na tomto místě věnována pozornost. Pomineme-li případnou

⁹⁵ Zástupce společnosti PPF a opoziční zastupitel o připravovaném projektu Prague Eye (dvojče administrativních mrakodrapů o výšce 138m a 127 m na Chodově): „Obě budovy budou sloužit výlučně jako kancelářské prostory. V přízemí počítáme s lobby barem, jídelnou, jejím zázemím a zázemím pro ostrahu. Vše pro potřeby zaměstnanců,“ vysvětlil dále zástupce PPF. **„Vzniknou zde kancelářská pracovní místa, určená především pro obyvatele osmdesátitisícové Prahy 11,“** dodal. Tím ovšem narazil. „Obyvatelé Jižního Města rozhodně nijak nutně nepotřebují nové kanceláře, aby v nich mohli být zaměstnáni,“ ohradil se Jiří Štyler a nabídl výčet některých chystaných kancelářských center v katastru Prahy 11. „Rožtyly – 35 tisíc, Prague Eye na Chodově – 15 až 20 tisíc, Litochlebské náměstí – 5 tisíc, Opatov 30 tisíc, Háje 20 tisíc kancelářských míst. Jde hrubým odhadem o 110 tisíc kancelářských míst,“ vypočítal Štyler. (<http://www.denik.cz/regiony/nad-prahou-se-mozna-vztyci-obri-dvojcata20110629.html> , citováno 30.6.2011)

Z oficiální prezentace projektu Porto Háje:

„Z opuštěné země až k nejživějšímu centru Jižního Města

Projekt Porto Háje představuje komplex administrativních, komerčních a obytných budov, jež vytvoří z Hájí přirozené centrum Jižního Města. Ještě na začátku 20. století byly na Hájích jen pole a zemědělské usedlosti. V 70. letech se začalo stavět sídliště Jižní Město. Počet obyvatel Hájí se vyšplhal do tisíců, ale i po desítkách let se nedaří do jeho ulic dostat život. To se změní s vytvořením Porta Háje. Konečná stanice metra mezi paneláky se změní ve vyhledávanou lokalitu pro místní i přespolní. Porto Háje se stane útočištěm pro firmy, které vyhledávají moderní prostory dostupné z centra i okolí Prahy. Vzniknou zde nová pracovní místa, lidé z Jižního Města již nebudou muset dojíždět do práce přes celou Prahu. Porto Háje potěší i ty, kteří se chtějí bavit, nebo jen odpočívat. V Portu Háje najdou obchody, restaurace, kavárny, fitness studia a mnoho dalších lákadel. Háje se tak promění v moderní a živoucí centrum Jižního Města.“ (<http://www.portohaje.cz/> , citováno 30.6.2011)

⁹⁶ K problematice informování veřejnosti o stavebním řízení viz Veselý (2010)

skrytou osobní motivaci jednotlivých aktérů na obou stranách, souhlasím s Martinem Veselým⁹⁷, že v obecné rovině jde v jádru o spory mezi dvěma zájmovými skupinami – pro jednu je oblast konfliktu „lokalitou“ a pro druhou „lokálností“.

„Lokalita je obrazem místa, jenž je vytvářen na základě obecných charakteristik, u kterých je zdůrazňovaná jejich praktičnost či estetičnost (dobrá dostupnost do centra města, blízkost nákupního centra, pěkný výhled a dostatek „zeleně“ v okolí apod.). Jde tedy o popis místa, s nímž se obvykle – jakkoliv v idealizované formě – setkáváme v realitním diskurzu. Naproti tomu „lokálnost“ není pouhým průsečíkem těchto neosobních charakteristik. Proto ji může pociťovat jen ten, kdo se s daným místem emocionálně identifikuje. „Lokálnost“ znamená *sousedství a nereflektovanou familiárnost s místem, samozřejmou a prožitou známost široce chápaného místa. Místo jako „lokálnost“ je místo nejen geografické, ale také historické, autobiografické a sociální, je složitým propletením těchto rysů.*“⁹⁸ (Gibas 2007 in Veselý 2011) „Lokálnost“ lze tedy chápat jako jakési osobní, intimní genius loci. „Genia loci konstituují významy, které místo shromažďuje.“ (Norberg-Schulz 1994: 170) V procesu vytváření pocitu „lokálnosti“ hrají hlavní roli po léta hromaděné vzpomínky, emoce a sociální vazby jedince spjaté s místem (Veselý 2011).

Podle Librové (2007) se při jednání o konkrétních kauzách „vždy znovu vytvoří dva tábory, mezi nimiž domluva vázne: ekologičtí aktivisté a ochránci přírody na jedné straně, inženýři a jiní vyznavači „pokroku“ na straně druhé. Domluvit se jaksí nejde, ani při dobré vůli. Nepomáhá ani nasazení facilitátora, cvičeného ve vyjednávacích fintách. Obě skupiny mají jiný slovník, ale zdá se, že i jiné uši.“ A jak dodává Veselý (2011), i jiné oči. Tak např. zatímco v kauze Velké Rožtyly, kdy se jedná o zastavění volné plochy mezi dálnicí, stanicí metra Rožtyly a Kunratickým lesem obytnými a kancelářskými objekty, je dané místo pro investora a Radu městské části „lokalitou“ skýtající zajímavé investiční příležitosti a ve stávající podobě pro ně nepředstavuje žádnou přidanou hodnotu (*„to, co tam vidíme, je zarostlá zavážka z výstavby sídliště Horní Rožtyly, výstavby metra a Jižní spojky“*⁹⁹), pro odpůrce projektu je „lokálností“, místem zážitků a vzpomínek, příjemných vycházek,

⁹⁷ Martin Veselý je doktorand Fakulty humanitních studií UK, ve své disertaci, na jejíž zatím nepublikované kapitoly odkazují (Veselý 2011), se zabývá otázkou vnímání a užívání veřejných prostor v sídlištním prostředí a vztahu obyvatel sídlišť k místu, kde žijí.

⁹⁸ Podtržení a zdůraznění textu M.V.

⁹⁹ <http://www.tvpraha11.cz/zastupitelstvo/index.php?file=9383&jednani=67> (citovano 12.2.2011)

únikem před každodenním stresem a oázou klidu v hustě zastavěném a přelidněném sídlišti:

Páni zastupitelé a radní, (...) O víkendu a v týdnu k večeru (když lidé jdou z práce), přichází do Krčského lesa množství lidí, kteří mají dost betonových kanceláří, hluku, zplodin a chaosu... Přicházejí si sem odpočinout a nabrat sil, nevypadá to, že by jim vadilo, či je odrazovalo, jak to kolem stanice metra Roztyly vypadá, naopak je to velká přednost tohoto místa. Už z metra vás vítá krásná zeleň a zpěv ptáků a jiná zvířata. Proto si myslím, že zničení tak krásného lesa a jeho okolí by bylo zklamání pro mnoho lidí nejen Roztylských. K večeru a v noci zde zpívá slavík, který se sem vrací již několik let. Pokud musíte na Roztylech za každou cenu něco dělat, udělejte tam park, naučnou stezku a využijte přednosti tohoto místa. Ukažte, že vám taky na něčem záleží, je to přeci velká investice do budoucna! Přece nechceme, aby po nás zbyly jen panely a beton... Rozšiřujte nám zeleň a chraňte ji, prosím. Co se stane, když budeme vše betonovat a stavět věžáky. Co si asi řeknou naše děti, jak jsme to hospodařili? Nebude potom už pozdě..? Vše toto betonování půdy znamená, že se voda nemá kam vsřebávat, vsakovat a dělají se jednorázové potoky, které půdu odnášejí jinam. (z otevřeného dopisu paní.Zdanovcové z Roztyl, Jihoměstské noviny 2010, 4, s. 12)

„Zatímco pro obyvatele pražských předměstí představují okolní „zeleň“ a „příroda“ důležité faktory kvality života, z čistě účetního hlediska radničních úředníků znamenají rozlehlé plochy veřejné zeleně spíše břemeno. Na jejich údržbu totiž musejí obce každoročně vynakládat značné prostředky, přestože tyto pozemky zpravidla negenerují (téměř) žádné příjmy.“ (Veselý 2011: 28)¹⁰⁰ To, co je pro odpůrce stávajících developerských projektů bezhlavé zahušťování Jižního Města a likvidace zeleně (Ing. Ladislav Kos¹⁰¹), respektive „*nekonceptní výprodej veřejných pozemků investorům, kteří pak prakticky určují rozvoj Jižního Města dle svých priorit*“¹⁰², je ve veřejné argumentaci zdejšího starosty, Mgr. Dalibora Mlejnského, racionální budování kompaktního města vyšší intenzitou zástavby v zájmu zachování volné krajiny za jeho hranicemi:

*"Vyšší intenzita zástavby ve městech má svoji logiku. Na menším prostoru se postaví více podlažních ploch bytů, obchodů či služeb. Pokud nechceme, aby za několik desítek let Praha začínala s jemnou nadsázkou například u Prachatic a končila u Turnova, měli bychom se vydat cestou vyšší míry využití území. Nelze Prahu nadále stavět jako velkou a neohraničenou vesnici, ale jako opravdové kompaktní město. Přírodě i sobě nejvíce posloužíme tím, že konečně přestaneme zastavovat volnou krajinu za hranicemi města a zvýšíme intenzitu zástavby v městských uskupeních."*¹⁰³

Jiným příkladem střetu vnímání místa ve smyslu „lokality“ a „lokálnosti“ je spor ohledně záměru na výstavbu 24patrového objektu na místě litochlebského pietního parku z roku 1919 s památníky padlým v I. a II. světové válce.

„Prodávat Litochlebský pietní háj, který s úctou a vážností zbudovali naši předchůdci v časech, kdy úcta a vážnost ještě cosi znamenaly, připadá mi neomalené, ba přímo svatokrádežné. (...) A stěhovat pomník, který na někdejší návsi přestál okupaci a s kterým nehnul ani bolševik? To je

¹⁰⁰ „Vždyť vybudování jednoho dětského hřiště stojí stejné peníze, jako dvojit posekání Jižního Města...!“ Zástupce starosty Jan Meixner in Tráva, tráva, tráva. Klíč, 2008, 16, 12, s. 7.

¹⁰¹ <http://www.haje.estranky.cz/> (citováno 30.6.)

¹⁰² <http://hezkejm.sweb.cz> (citováno 30.6.)

¹⁰³ Tamtéž.

nejlepší způsob, kterak by jihoměstští zastupitelé učinili z pomníku padlým pomníček padlým na hlavu, tedy sobě samým.“ (Ivo Šmoldas¹⁰⁴)

Starosta vnímá oblast, která je předmětem sporu, vzhledem k bezprostřední blízkosti stanice metra Opatov jako další hodnotnou rozvojovou „lokalitu“. Pro protestující místní rezidenty je „emocionálně uchopovaným místem, jehož identita by byla přesunutím či obestavením památníku narušena, jehož „historická kontinuita“ by byla takovým činem zpřetrhána a „kořeny“ vyvráceny.“ (Veselý 2011: 14) „Jelikož tedy nejde o přesun lečjakých pamětních desek, ale o zneuctění „posvátného“ místa, není divu, že lidé, kteří jsou k němu emocionálně poutáni, chápou takové jednání jako něco „svatokrádežného“, „barbarského“¹⁰⁵, co způsobí nevyčíslitelnou symbolickou újmu jejich obecnímu společenství. Rovněž tak se nejedná o poražení kdejakých stromů, ale (především) čtyřech pamětních líp vysazených zde roku 1919 a nesoucích vlastenecká jména Masarykova, Wilsonova, Denisova a Legií.“ (Veselý 2011: 13)

Vedle toho, že i místní obyvatelé vnímají a brání místo svého bydliště jako „lokalitu“, jejíž zajímavost pro trvalé bydlení a potažmo i tržní hodnota mohou nevhodnými zásahy do její urbanistické struktury poklesnout, je třeba intenzitu vzbuzených emocí hledat v souladu s Cílkem (2002: 43): „U celé řady akcí ekologických iniciativ, ať jsou již racionalizovány různými způsoby, vnímáme jako jeden z hlavních motivů zachování pocitu krajiny domova.“, a Veselým (2011: 27) v identitě s místem, která by byla jeho zánikem narušena:

„V geniu loci, jenž tkví v prožitcích, vzpomínkách a příbězích spjatých s místem, které by jeho proměnou ztratily živnou půdu. Na původním místě sice časem vyrostou nové stromy, nové keře a nová sportoviště, jež se stanou místem vzniku nových zážitků a vzpomínek. Ale už nikdy to nebude ten starý dobrý park, jímž se vždy zjara linula příjemná vůně těch kvetoucích šeříků a na jehož okraji stál ten velikánský topol. Už nikdy nikdo se nebude moct projít po té cestě, na níž se mnozí ze starousedlíků jako caparti učili jezdit na kole...“

¹⁰⁴ Pietní místo Litochleby – Ivo Šmoldas (<http://hezkejm.sweb.cz/>, citováno 30.6.2011)

¹⁰⁵ „Barbaři neuznávají minulost.“ Pietní místo Litochleby - Erazim Kohák / Vzdor nad pomníky

9. Jak se žije/žilo na Jižním Městě z pohledu dvou generací jeho prvních obyvatel

9.1. Úvod – cíle a metodika výzkumu

Následující kapitoly představují výsledky kvalitativního výzkumu, založeného na analýze hloubkových rozhovorů s dnešními třicátníky a jejich rodiči, kteří v roce 1978 tehdy ještě rozestavěné sídliště Jižní Město osídlovali. Jeho hlavním cílem, jak již bylo zmíněno v samotném úvodu této práce, bylo zjistit, jak je největší české sídliště, které je pro laickou i odbornou veřejnost, ale i a média, symbolem snad všech sídlištních negativ, vnímáno jako místo k životu těmi, kteří zde vyrůstali a/nebo prožili podstatnou část svého života. A pokusit se získat odpověď na otázku, do jaké míry obraz sídlišť v tradovaných mýtech a stereotypech odpovídá realitě Jižního Města a sídlišť vůbec.

Své dílčí výzkumné otázky (jejich orientační znění uvádím níže) jsem podřídila výše uvedenému cíli, svým zaměřením nastavovaly zrcadlo negativním stereotypům a představám o životě na sídlišti. Současně navazovaly na poznatky odborné literatury, z domácích zdrojů především na zjištění Musila *et al.* (1985) a výzkumy veřejného mínění *Praha 11* (1997, 2002):

Co tyto rodiny, které uprostřed 70. let s ohledem na tehdejší bytovou situaci při volbě svého bydlení neměly příliš na výběr, pojí s Jižním Městem dnes? Jaký je vlastně jejich vztah k Jižnímu Městu, do jaké míry a jakým způsobem se s ním identifikují/identifikovali - považují/považovali za svůj domov, místo, kde zapustili nebo cítí/cítí své kořeny? Proměňoval se jejich vztah k Jižnímu Městu časem, a jestliže ano, jak a proč? Jaké důvody vedly k odchodu ty z respondentů, kteří již na Jižním Městě nebydlí, a naopak, co některé z nich přimělo vrátit se zpět, a ty, kteří nikdy neodešli, setrvat?

Do jaké míry určuje/určovalo bydlení na tomto sídlišti životní styl a trávení volného času respondentů a jejich rodin? Jak Jižní Město – jako místo pro život - vyhovovalo jejich nárokům a potřebám vzhledem k jednotlivým prožitým fázím životního cyklu?

Jak hodnotí dům a byt na Jižním Městě z hlediska měnících se potřeb vlastní rodiny v průběhu času a vzhledem k jejich současným nárokům na bydlení?

Jak vidí sociální prostředí Jižního Města z hlediska sociálních vazeb, mezilidských a sousedských vztahů - do jaké míry je možno v prostředí sídliště sociálně zakotvit?

Jak vidí Jižní Město z hlediska možnosti uspokojení jejich nákupních potřeb a služeb?

Jak vnímají Jižní Město a sídliště vůbec v porovnání s ostatními částmi města z hlediska kriminality a pocitu osobního bezpečí?

V čem spočívají hlavní přednosti, problémy a nedostatky Jižního Města? Jak respondenti hodnotí jeho vývoj od roku 1989 a jak vidí jeho budoucnost? Co si dnes vůbec myslí o bydlení na sídlišti?

Soubor respondentů – jeho charakteristika a výběr

Soubor respondentů tvoří bývalí spolužáci mé vlastní třídy jedné základní školy na Jižním Městě I., kterou jsme společně navštěvovali v letech 1981 – 1989, a jejich rodiče. Jedná se o rodiny, které se na ještě rozestavěné sídlišť přistěhovaly mezi prvními v roce 1978. Dětská generace výzkumného souboru se tehdy nacházela většinou ve věku tří let a na Jižním Městě prožila dětství i období dospívání. Někteří zde dosud žijí, řada z nich v dospělosti odešla a někteří se sem po určité době vrátili zpět. Změna společenského režimu v roce 1989 dětskou generaci zastihla v období přechodu na střední školy, rodičovskou generaci ve středním věku. Někteří (jak z rodičovské, tak z dětské generace) dovedli využít možnosti nové doby, začali se věnovat vlastnímu podnikání, dnes přísluší k vyšší střední třídě obyvatel sídliště, nebo se již odstěhovali do vlastního rodinného domu v zázemí Prahy. Rodičovskou generaci v současné době většinou představují „mladí důchodci“ nebo lidé blížící se věkové hranici odchodu do důchodu¹⁰⁶. Většina respondentů dětské generace je dnes ve stejné životní fázi, jako byli jejich rodiče, když se na Jižním Městě na sklonku 70. let usadili - založili vlastní rodiny, jejich životní styl je ustálený. Soubor respondentů lze považovat za vzorek populace Jižního Města, v rámci něhož lze vysledovat a analyzovat procesy pro sídliště a život na sídlišti v posledních 30 letech v souvislosti se společenskými změnami a stárnutím sídliště typické.

Výběr respondentů byl veden snahou získat co nejpestřejší vzorek z hlediska charakteru jejich vazeb na Jižní Město (rezidenční stálost vs. mobilita, vztah k JM), životního stylu a sociálního postavení. Rozhovory byly vedeny pokud možno s dvojicemi respondentů „dítě“ – jeden z rodičů, a to s každým odděleně na jiném místě a v jiný čas. Celkem bylo provedeno 9 rozhovorů se zástupci dětské generace a 7 rozhovorů s jejich rodiči. Dva příslibené rozhovory s rodiči bohužel nakonec nemohly být provedeny z vážných rodinných důvodů na straně potenciálních respondentů (rodiny Dvořákova a Erbenova). Dvou rozhovorů se naopak na vlastní přání účastnili oba rodiče (Czerní, Heřmánkovi). Nutno uvést, že navzdory zmíněným

¹⁰⁶ Všichni respondenti rodičovské generace jsou ve věku okolo šedesáti let, Heřmánkovi náleží ke generaci 70 plus.

komplikacím byl vzorek teoreticky nasycen, poslední rozhovory již nepřinášely žádné podstatné nové informace. Přehled respondentů je uveden v tabulce 1 na konci této kapitoly.

Průběh a vedení rozhovorů

Rozhovory byly vedeny s využitím scénáře s předem navrženými okruhy témat (viz příloha 2), v návaznosti na stanovené dílčí výzkumné otázky. Formulace a vlastní pořadí kladených otázek se pak odvíjelo v závislosti na průběhu rozhovoru, od odpovědí respondentů na otázky předchozí. Mířily-li mé otázky do minulosti, pak byly respondenty zodpovídaný z jejich dnešního pohledu, na základě tehdejších zkušeností a životních perspektiv tak, jak je zpětně rekonstruuji. Interview byla se souhlasem respondentů nahrávána na diktafon a následně doslovně přepsána. Ke každému rozhovoru byl ještě bezprostředně po jeho ukončení vyplněn standardizovaný záznamový arch, vytvořený dle struktury scénáře rozhovorů, který shrnoval základní charakteristiky respondentů, zjištění z provedeného rozhovoru, poznámky a doporučení jako pomocný podklad pro následnou analýzu dat.

Má určitá znalost respondentů¹⁰⁷ i prostředí¹⁰⁸ měla samozřejmě své výhody, nevýhody a rizika pro úspěšný průběh výzkumu, která bych na tomto místě ráda zmínila. K výhodám jednoznačně patřila neformálnost a spontánnost rozhovoru. Všechna interview měla plynulý průběh, respondenti obou generací byli ještě vstřícnější, sdílnější a otevřenější, než jsem původně očekávala. Současně nečinilo obtíže udržet rozhovor v mezích připraveného scénáře. Po ukončení interview respondenti sami s uspokojením sdělovali, že rozhovor byl i pro ně zajímavý a v mnohém objevný, neboť jak s překvapením zmiňovali, nad některými tématy se zamýšleli vůbec poprvé. To, že respondenti nebyli vůči mně anonymní, tedy pokládám jednoznačně za katalyzátor rozhovoru a přínos pro svůj výzkum (usnadnění rekrutace a prostřednictvím bývalých spolužáků možnost získat k interview i jejich rodiče).

Již při sjednávání a následně i v úvodu interview byli respondenti ubezpečeni o anonymizaci rozhovorů a zachování mlčenlivosti. Protože již dlouhá léta, která

¹⁰⁷ Respondenty z dětské generace jsem v dětství pochopitelně znala všechny, s většinou z nich však od ukončení základní školy nejsme v kontaktu. Někteří respondenti rodičovské generace znávali přes své děti mne, s většinou z nich jsem se setkala poprvé.

¹⁰⁸ Na Jižním Městě jsem žila v letech 1978-2000.

uplynula od ukončení základní školní docházky, nejsme v užším kontaktu a naše životy se neprolínají, nemuseli trpět zábrami, že to, co sdělí, jakkoli ovlivní náš vztah, či může mít jiné negativní důsledky. Nicméně, s ohledem na jejich pocit bezpečí a osobního komfortu jsem v rámci interview nekladla otázky na citlivé údaje, týkající se např. výše jejich příjmů, které bych si dovolila pokládat v případě rozhovorů s vůči mně anonymními respondenty.

Znalost prostředí a respondentů v mé výzkumnické roli jednak bezpochyby přispívá ke zvyšování teoretické citlivosti a umožňuje porozumění kontextu vyprávění – nepotřebovala jsem dovysvětlovat určité skutečnosti, které jsou zasvěcenému „jasné“ (Tichý 2003), avšak na druhou stranu v sobě skrývá i jistou míru nebezpečí, vykládat si řečené s vlastním před-porozuměním a před-věděním. Tohoto nebezpečí jsem se snažila vyvarovat již v průběhu vedení rozhovoru a následně především trpělivým analyzováním výpovědí.

V souladu se smyslem Weberovy teze (Weber 1998 – citováno Viceníkovou 2003: 60), „že nelze dosáhnout naprosto objektivní analýzy kulturního života či vědecké analýzy sociálních jevů, která by nebyla závislá na určitých jednostranných hlediscích, ať už vědomých nebo nevědomých, která konstituují a člení zkoumané jevy jako objekt výzkumu“, jsem se snažila všechna zmíněná rizika při sběru dat i jejich analýze reflektovat a výhody naopak využít ve prospěch této studie.

Zpracování a analýza dat

Pro zpracování a analýzu dat jsem zvolila postupy a techniky metody zakotvené teorie (grounded theory) (Strauss, Corbinová 1999, Hendl 1999), jejímž cílem je teoretické vyjádření zkoumané reality, které je induktivně odvozné, tj. vychází přímo z dat. Nezačínáme tedy předem postulovanou teorií, kterou bychom následně ověřovali, ale vycházíme ze zkoumané oblasti a analyticky usilujeme o to, aby se z dat vynořilo, co je v této oblasti významné. Pro analýzu dat byl využit statistický program Atlas.ti.

Relevantní citace výpovědí respondentů jsou v následujícím textu označeny uvozovkami a kurzívou a jednotlivá interview uvozena krycími jmény, která jsem zvolila podle prvních devíti písmen v abecedě, pro každou rodinu vždy stejné, např. Hedvika, Heřman, Hana Heřmánkovi. Přehled respondentů uvádím v tabulce 1.

Tabulka 1: Přehled respondentů hloubkových rozhovorů

Rodina	Rodič(e)	„Dítě“	V původním bytě dnes žije/žijí
<i>Altmanovi</i>	Alice	Andrea*	R
<i>Benešovi</i>	Broňa	Bára	R
<i>Czerní</i>	Cecílie a Cyril Sr.	Cyril	x
<i>Dvořákovi</i>	-	Daniela	R
<i>Erbenovi</i>	-	Eva*	S
<i>Gregorovi</i>	Gita	Gabriela*	R
<i>Formanovi</i>	Františka	Filip*	D
<i>Heřmánkovi</i>	Hedvika a Heřman	Hana	R
<i>Irmanovi</i>	Irena	Ivo	x

Pozn. * = respondent žije na JM I či JM II, **R** = rodiče, **D** = respondent dětské generace, **S** = sourozenec respondenta dětské generace, **x** = rodina už k bytu nemá žádné užívací právo.

9.2. Teritorialita, identifikace, patriotismus a odcizení

Lokální identitu lze chápat jako jednu ze složek (dimenzí) lidské identity a definovat jako „vnitřní pocit příslušnosti k určitému územnímu společenství lidí i k území samotnému“ (Heřmanová a Patočka 2007: 64). Při zkoumání toho, jak se lidé identifikují s určitým místem, kde prožívají svůj život, jde zejména o to, „jak toto místo chápou, jak se s ním ztotožňují, jak (až kam) ho vymezují (ohraničují) od okolí, pojmenovávají, jak potom tento prostor využívají, jak se stává součástí jejich vnitřního světa, jak jej organizují, mění, zlepšují apod.“ (Zich 2007: 49). Domov je zvláštní případ regionální (prostorové) identity. Vědomí domova jako místa, „kam patříme, nebo kam se zařazujeme, vracíme, hledáme určité zdroje jistoty a opory“, je považováno za významný kulturní a sociálně stabilizační moment (Zich 2007: 53).

„Jižňák“ není Jižní Město

Překvapivé a pro porozumění kontextu výpovědí respondentů klíčové je, že oblast, kterou respondenti nazývají „Jižňák“, území, s nímž se ztotožňují a chápou je jako své teritorium, není celé JM. Nejenže jejich Jižňák většinou nesahá na JM II, on dokonce nepokrývá ani celé JM I. Pojetí jeho hranic je různě široké. Určují je místa, v nichž byl (stále je) respondent zvyklý se pohybovat, kde byl (je) „jeho svět“, jehož zdroje k uspokojení svých potřeb využíval (využívá):

...Já nedokážu prostě to Jižní Město vnímat jako celek. Protože jsem vyrostla na hrozně malý části toho Jižního Města. A na tý malý části jsem byla šťastná a tam prostě všechno pro mne bylo, pro ten můj život. Tak jsem prostě neměla potřebu ani odcházet někam jinam. (Bára)

V nejužším pojetí respondentů dětské generace tvořilo takové hraniční body pouze nejbližší okolí vlastního domu, hlavní silnice, škola a les, což odpovídá akčnímu rádiu z období docházky na první stupeň základní školy. Nejčastěji území Jižňáku více či méně splývá s oblastí Opatova a Hájů – milníky pak představuje Hostivařská přehrada, konec Centrálního parku, stanice metra Opatov, Háje a konečně Milíčovský les. Nicméně Danielino a Filipovo teritorium, kde se cítí doma, překvapivě přesahuje hranice JM, aniž by současně pokrylo celé jeho katastrální území, a v případě Filipa dokonce překračuje i hranice hlavního města:

No tak to já ty hranice mám mnohem dál. Hodně chodím na přehradu, že jo, taky zase les, běhání, Krčák jsem zmínil, Centrum Chodov jsem zmínil, chodím hrát tenis tamhle do Hostivaře, jo? Jezdím na kolo do Průhonic, až po Cukrák, Bráník a podobně. Takže já ty hranice mám rozšířený. Nebo sednu na auto, občas jedu nakupovat do Hypernovy na dálnici, že tam nejsou lidi moc večer, nebo skoro nikdo. Mám to dál, no, ty hranice. (Filip)

Omezenost velikosti Jižňáku lze vysvětlit „zamrznutím“ obrazu teritoria respondenty obsazeného a užívaného v období základní školy, kdy ještě byly uspokojovány všechny jejich osobní potřeby ze zdrojů, jež tato oblast nabízela. S přechodem na střední vzdělávací stupeň JM začalo plnit funkci „noclehárny“ a osobní potřeby, kromě těch, které byly vázány na byt, jak bude dále uvedeno (kapitola 9.4.2.), začaly být saturovány jinde.

Pokud jde o vymezení tohoto teritoria respondenty rodičovské generace, jediná Broňa jej pojímá jako území JM I i JM II. Jak říká, je to dáno patrně tím, že dlouhou dobu pracovala v OÚNZ¹⁰⁹ pro Prahu 4 a v rámci výkonu svého zaměstnání komunikovala s lékaři z obou částí JM.

Celý. Dokonce i Jižní Město II., možná, že je to i tím, že jsem vlastně byla zaměstnaná strašně dlouho v OÚNZu Praha 4, takže vlastně do toho Jižního Města byla vtažená i ta druhá část, která vznikala později, že jo, ta takzvaná dvojka, Jižní Město II. Tak můžu říct, že to vtahuju jako Jižní Město celý, celkově. (Broňa)

Jižní Město je prostě jenom to starý, původní Jižní Město (JM I). (Cecílie)

Jinak většina respondentů, podobně jako jejich děti, chápe jako Jižní Město převážně oblast Opatova a Hájů, přičemž i oni jsou schopni velmi přesně vymezit hranice, kde pro ně toto území začíná a končí. Místa, která již jsou považovaná za Jižní Město,

¹⁰⁹ Zkratka pro obvodní ústav národního zdraví.

jsou 1. místa jejich obvyklých či aspoň příležitostných nákupů („*Start, Signál, dneska tam je ten Albert. Tak tam my jsme chodili na burzy tenkrát. Tam byly burzy. Tam jsem si koupila první knížku Václava Havla.*“; Alice), 2. místa úředních pochůzek (pošta, městský úřad - „*...vím, že mě tam někam posílali, když mi ukradli peněženku, na občanky.*“; Alice), 3. body zájmu jejich či jejich dětí a vnoučat („*...protože tam kluk hraje fotbal, že jo, tam máme jedno hřiště...*“; Alice) a 4. místa na okruhu jejich obvyklých procházek a vlastních či společných rodinných aktivit, zejména z doby kdy děti ještě byly malé („*Milíčák, tam jsme jezdili na běžky, na kole.*“; Cecílie). Jde tedy o území, které respondenti nějakým způsobem využívali/využívají, kde měli/mají důvod se pohybovat a mají s nimi spojené osobní prožitky či zážitky. Jak ukazuje příklad Františky, toto území nutně nemusí být spojitě, mohou k němu patřit ještě izolované ostrůvky – Františky Jižňák končí na stanici metra Háje a pak navazuje až Hostivařskou přehradou, aniž by zahrnoval část katastru Hájů, která je mezi těmito dvěma body. Z Hájů se Františka na přehradu dostávala výhradně autobusem, proto oblast, kudy byla zvyklá pouze projíždět (dvě zastávky MHD), úplně vyloučila:

Ted' vynechávám samozřejmě i ten kus, kde jsem musela projet jako na tu přehradu, že jo, poněvadž tam jsme chodili často se koupat s dětma, ale to jsme si sedli do autobusu a pak tam člověk prošel polem ten kus pěšky.

Oblasti vně svého teritoria respondenti obvykle charakterizují výroky jako: „*Dál jsem, dál mi to nic neříkalo, tam jsem neměla potřebu jako, tam jsem nic nehledala. V té době tam ani nic nebylo.*“ (Františka), „*My tam ani nechodíme.*“ (Hedvika), „*Tam dál už to neznám. Jo? Tam jsem jako možná asi nikdy nebyla.*“ (Alice)¹¹⁰.

Za hranicemi pomyslného Jižňáku tedy v rámci sídliště začíná území, které už je respondentovi zpravidla „cizí“, kde se neorientuje, nevyzná¹¹¹ a nelíbí se mu tam, a to i přestože vizuální dojem z oněch míst se může zdát prakticky totožný. (Pro Gabrielu a Evu byla proto při hledání bytu na JM poloha v oblasti Jižňáku dokonce jednou z hlavních podmínek.) V této souvislosti se jako inspirativní jeví Relphův

¹¹⁰ Tyto výroky rovněž objasňují, proč respondenti většinou JM II nevnímají jako Jižní Město – JM II se stavělo později než jejich sídliště a dlouho zde nebylo nic, proč by měli důvod sem vůbec zavítat.

¹¹¹ „Má-li se člověk někde cítit doma, musí mít možnost se s tímto místem identifikovat a orientovat se v něm“ (Norberg-Schulz [1994: 18]; citovaný Zadražilovou [2003]).

koncept „identity místa“ a „identity s místem“. Zatímco pro „outsidera“ je obtížné „identitu místa“ v uniformně se jevícím sídlištním prostředí rozkrýt, „insider“, který místo interiorizoval prostřednictvím intenzivních sociálních zážitků, zde může nabýt „identity s místem“. (Seamon a Sowers: 2008).

Vesměs všichni respondenti měli v rámci Jižňáku svá oblíbená místa, na nichž si hrávali nebo kam rádi chodili, či stále ještě chodí na procházky (zejména lesopark), nicméně takové místo, k němuž by měli skutečně osobní citový vztah, v prostředí sídliště (kromě vlastního bytu) nenašli.

Patriotismus vs. odcizení

Ti, kteří na Jižního Města již nežijí, a jejichž život se už po léta odehrává jinde, se postupně v prostředí, které původně považovali za svůj domov, začnou cítit jako cizinci – nejenže zmizela nebo se proměnila místa, která tvořila kulisy jejich dětství, dospívání a života vůbec, ale oni se ve změněném prostředí přestávají orientovat, ztrácejí schopnost ho „přečíst“. Nabývají podobných nejistot z neznámého prostředí ale i kritického odstupů jako příležitostní návštěvníci, kteří s bydlením zde nemají osobní zkušenost a usuzují o něm pouze na základě percepce jeho fyzických stránek. Místní usedlíci, jako patrioti, naopak mají tendenci sídliště hájit, nicméně jak již bylo naznačeno výše, když se sami dostanou za hranice „svého“ Jižňáku, kde jsou zvyklí, i oni se do jisté míry stávají nespokojenými cizinci uprostřed Jižního Města.

9.3. Pohled rodičovské generace

9.3.1. Příběhy stěhování

Tato kapitola čtenáře seznamuje s okolnostmi, které stály v pozadí přesídlení všech devíti rodin na Jižní Město¹¹², a nastiňuje podmínky jejich předchozího bydlení.

Altmanovi

Altmanovi získali státní byt na Jižním Městě jako náhradu za asanovaný byt na Žižkově. Při demolici jiného domu v ulici došlo k narušení statiky jejich domu, proto se z bytu po Alicině rodičích museli vystěhovat. V tomto bytě byl tehdy hlášen i její bratr, a tak přesto, že zde několik měsíců fakticky nebydlel, i on dostal náhradou byt na Jižním Městě, a to ve stejném domě. (Brzy poté ho však prodal.)

No my jsme dostali tenhle ten byt, protože my jsme padali sami od sebe. U nás totiž, my jsme byli dva baráky na Žižkově a ten první nějak začal se bortit, tak ty lidi vystěhovali fofrem. Ale ty dostali byty ještě na Žižkově. Pak jednou přijel jako bagr s tou koulí takovou a ještě jeden s rypadlem a rozhoupali to a začli ten barák před náma bourat. Ale narušili i nás. Takže vystěhovali dvě partaje. No a pak už jsme byli narušený i my, takže my jsme museli taky...

Já jsem jim tenkrát říkala, když říkali, jakej ten... (byt): „Nedávejte nám ty 4+1, já s tou švagrovou bydlet nebudu. Hlavně mi dejte byt, aby měly děti svůj pokoj.“ No tak nám dali takovýdle dva. Bráchovi jeden a mně jeden (2krát 2+1). (...) ...já jsem dostala byt tady v sedmém patře a bratr ho dostal ve čtvrtém.

Původní žižkovský byt byl oproti 2+1 na JM menší (1+1), topilo se uhlím a voda se musela ohřívat. Blízko vedla železnice, takže když projížděl vlak, byt se otřásal. Nicméně z okna byl pěkný výhled, dům byl v blízkosti městského parku, čtvrt' měla

¹¹² Všechny rodiny se na Jižní Město přistěhovaly na jaře roku 1978.

dostatečnou občanskou vybavenost (služby, nákupy) a dětská hřiště. Alice to navíc odsud měla blízko do zaměstnání.

Prvních 29 let svého života Alice prožila ve staré žižkovské zástavbě, s výjimkou krátké, leč intenzivní zkušenosti s bydlením v cihlovém „paneláku“ u svého strýce, v období tepelné krize, která nastala během tuhé zimy v druhé půli 60. let.

...to byly takový ty léta, zrovna ten 67., 68., byla nějaká ta krize, taková ta uhlová, takže tam byla strašná zima v těch bytech, že i jak byly v kuchyni takový větráky, tak ty byly pokrytý sněhem. A když jste se chtěla ohřát, tak jste si musela sednout k topení a nic jste necejtila. Tam se spalo i v kulichu.

Tuto svoji negativní „panelákovou“ zkušenost pak Alice vztahovala na všechny (skutečně) panelové domy a měla jasno v tom, že by v paneláku nikdy nechtěla bydlet. Do nového bytu na Jižním Městě se tedy stěhovala s tím, že jej, jako žižkovská patriotka, jak jen to bude možné, vymění zpátky do staré žižkovské zástavby... Ale velmi rychle si ji získalo pohodlí ústředního topení a teplé vody, proto od záměru na výměnu upustila. Když na sídlišti vzrostla zeleň, smířila se i s jeho vzhledem, který jí původně vadil, a začala se zde cítit doma.

R: ...Takže jsem řekla, že v životě nepudu do paneláku. (...) No, tak jsem říkala, že ..., protože oni nám potom řekli, že dostaneme asi tady to Jižní Město, že to vyměním zase za starej byt nějaký na Žižkově, protože jsem se tam narodila, že jo, vyrůstala jsem tam, takže já jsem si to nedovedla představit. Ale jako dneska si nedovedu představit, že bych byla ve starý zástavbě.

T: Je to tady pohodlnější nebo...

R: No o hodně. Tak na tom Žižkově teplá voda nebyla, musela jste každěj den nosit uhlí, každěj měsíc kupovat za tři sta deset metrů briket. A to jste musela mít štěstí, abyste měla známýho uhlíře, aby vám to složil.

T: A když jste přišla domů, tak bylo chladno, tak jste si musela zatopit.

R: No a topit, a ještě v noci, že jo. A teďka, když byly děti malý, tak to praní, ohřevání tý vody na všechno, že jo. A když jsme se nastěhovali sem a já jsem zjistila, že za dvě stovky mám měsíčně teplo, i teplou vodu...

*My jsme bydleli kuchyň, pokoj. Kuchyň měla 12 metrů, pokoj měl snad taky 12 metrů. A byli jsme tam 4, 5 lidí. Já s rodinou a brácha, ten spal v kuchyni a my všichni v jednom tom, že jo, pokoji. Takže **pro nás to bylo, když jste se stěhovala, tak jako byste se stěhovala z pastoušky někam jinam.***

Benešovi

Benešovi získali státní byt na Jižním Městě náhradou za byt v domku, který

musel ustoupit nově budovanému sídlišti v jiné pražské městské části. Pro Broňu, která vyrůstala v činžovním domě, byl prý přechod na Jižní Město, svým způsobem, jako by se vrátila zpátky do svého dětství,

*...protože já jsem vlastně **pocházela z tak velkého domu**, sice to byla činžovní vila. To bylo šest pater a kolem zahrady, ale vracela jsem se do domu, kde bylo hodně obyvatel a hlavně pro mě byl **přechod úžasnej, co se týče techniky a vybavení domácností**, protože v těch Stodůlkách, tam sice byl hezkej baráček, ale bylo to už připravený na asanaci, takže problémy, který nastávaly, už se moc neřešily. Takže pro mě bylo úžasný, že tam (v novém bytě) byla **teplá voda**, přestože teda jsme se nastěhovali ještě v době, kdy to nebylo zkolaudovaný a ty problémy technického rázu tam byly ještě dva roky. Tak ale i to bylo úžasný. Bylo pro mě úžasný to, že tam byl **výtah**, což byla velká pomoc. Pokud šel, samozřejmě. (smích) **Což byla velká pomoc s téma dětma.**"*

Czerní

Cecilie vyrůstala ve starém činžovním domě. Když byla mladá, byt v panelovém domě pro ni svojí „novostí a čistotou“ představoval ideál bydlení, po kterém toužila. V následujícím úryvku Cecilie líčí cestu rodiny Czerných z pokoje manželovy babičky k podnikovému bytu o velikosti 3+kk na Jižním Městě.

... u mojí maminky jsme bydlet nemohli, tam bydlel brácha ještě s ní, a ten byt byl metrově velkej, ale špatně řešenej. Takže tam jsme nemohli. Babička nás vzala k sobě, a to byla babička manžela, ten byt měl tři pokoje, v jednom pokoji bydlela sousedka, kuchyň a jeden pokoj měla babička, a ještě tam žil děda. Takže děda spal v kuchyni, protože babička s nim nemohla spát, a my jsme s ní spali v pokoji. Takže na těch 16-ti čtverečních metrech tady mít děti nemůžete (varovali je prarodiče), my celí šťastní, když jsem přišla do jinýho stavu, tak jsme řekli, tak jako opatrně, že bude pravouče. Tak ona to vzala statečně a ona ho teda měla hrozně ráda. No, ale my jsme chtěli svoje, protože jsme neměli soukromí, no a právě pak šel manžel do [název státního podniku] a tam měl dostat byt, oni ho podvedli, žádněj byt nám nedali. No a pak na inzerát sehnal, že [název státního podniku] [město] dává byty. A to tenkrát já nevím, jak dlouho dojížděl do těch [město], než nám ten byt dali, to už si nepamatuju. A tak nám dali tehleten jako garsonku, ale byla to 1+1. Sice to taky mělo těch 16 m² a tu kuchyňku, chodbičku, ale my jsme tam byli sami! Takže pro nás něco úplně jinýho! No, jenomže pak nám slíbili, že nám dají větší byt, po nějaký době, ale pak jsme se dozvěděli, že nám už nic většího nedaj. No a teďkom, mě tam lidi nepřijali, jako tam ty lidi byli jiný, my jsme prostě byli Pražáci-přivandrovalci. Já jsem tam neměla kamarádky, nikoho, já jsem se snažila na písku skamarádit s někým, seznámit a nikdo mě nepřijal. Ty lidi nás nechtěli. Já jsem z toho byla nešťastná, a když nám pak řekli, že nám větší byt nedaj, tak zase jsme sehnali, že teplárny dávaj byty, pražský. Ale mimopražskejm. No a my jsme byli mimopražský, vlastně jen manžel, ale já jsem zůstala hlášená v Praze a nebyla jsem tam hlášená. Takže jsme na ně udělali podfuk, že vlastně manžel dal výpověď, z důvodu následování manželky do místa bydliště, jako do Prahy, že se tam za mnou přestěhuje. Takhle jsme se dostali k tomu bytu na tom Jižňáku.

Dvořákovi

Byt 3+1, který Dvořákovi na Jižním Městě získali, byl služební. Do té doby bydleli se dvěma dětmi v rodinném domku Danieliných prarodičů. Přesto, že zde měli vyhrazeno horní patro, kde měli k dispozici dva pokojíky a kuchyňku, Daniela si vybavuje, že za soukromí, které jim pak poskytl vlastní byt, byli její rodiče rádi.

Erbenovi

Byt 3+kk, který obývali Erbenovi, byl Evině matce přidělen v době, kdy s dcerkou žila u svých rodičů, kam se vrátila po rozpadu svého prvního manželství.

Formanovi

Rovněž pro Františku byl byt na Jižním Městě splněním jejího snu o bydlení:

Já se pamatuju ještě, když jsme bydleli s rodičema, no tak tenkrát jsem viděla - staví se Jižní Město, ne? A tak jsem tenkrát říkala: „Ježíšmarja, tady bych chtěla jednou bydlet. Tady budu jednou bydlet.“

Formanovi dlouho neměli vlastní bydlení, se dvěma malými dětmi bydleli v bytě rodičů, kde měli k dispozici místnost o 16 m². Již léta byli členy bytového družstva a měli zažádáno o byt. Byt 3+kk, který na JM získali, byl sice družstevní, ale nebyl jim přidělen na základě jejich podané žádosti – získali ho výměnou za domek mimo Prahu (Františka se o tom nechtělo hovořit, pravděpodobně nešlo o standardní směnu.). Družstevní byt, na který tehdy v pořadníku čekali, jim byl nabídnut až v devadesátých letech, dávno poté co se jejich manželství rozpadlo a děti dospěly.

Gregorovi

Gita s manželem a dcerkou bydleli na sídlišti na malém městě, kde byli spokojeni, denně však dojížděli za prací do Prahy, což bylo pro rodinu s malým dítětem časově náročné a nepohodlné. Když dostali od podniku služební byt na

Jižním Městě, byli velmi rádi, přestože jejich nové 3+1 bylo rozlohou menší než původní 2+1.

Heřmánkovi

Hedvika a Heřman, nejstarší z respondentů, se na Jižní Město přistěhovali po 18 letech manželství, se třemi dětmi. I přesto, že se v průběhu manželství několikrát stěhovali, Heřman, jako voják z povolání, sloužil 8 let u posádky v jiné části republiky, než žila jeho rodina. Byt na JM nebyl jejich prvním samostatným bydlením, a ani v jiných ohledech krokem vzhůru v kariéře bydlení, jako tomu bylo u většiny ostatních rodin. Heřmánkovi byt na JM a místní podmínky k bydlení hodnotí téměř jako nejhorší ze všech, jimiž prošli (z hlediska velikosti bytu, vzdálenosti od centra města, úrovně občanské vybavenosti, délky cesty do zaměstnání a škol) a přestěhováním na JM si tedy pohoršili. Přidělený služební byt uprostřed staveniště sídliště pro ně však znamenal, že po dlouhé době mohla rodina zase žít pohromadě. A za to, jak říkají, byli a jsou vděční.

Ž: ...tam jsme bydleli taky na sídlišti, jenomže to bylo na kraji vlastně okresního města.

M: Blízko do centra to bylo.

Ž: To bylo pět minut do centra, pět minut měl tatínek do práce, no a já asi 10 minut, děti 10 minut do školy... Takže to jako na menším městě všechno bylo, i obchody, všechno bylo takový zavedený tam. Prostě jsme přišli, rovnou jsme mohli bydlet, žádný tyhle ty potíže.

Irmanovi

Původní byt na Žižkově Irmanovi získali, když Irena čekala své druhé dítě, Iva. Jeho přidělení bylo podmíněno rekonstrukcí na vlastní náklady. Za tři roky poté však bylo rozhodnuto o stržení domu. Když započali s rekonstrukcí, „aby to bylo k bydlení“, manžel zemřel a Irena v bytě zůstala s dvěma malými dětmi sama. Přestože vystěhování z žižkovského bytu bylo nucené, Irena byla za tuto změnu nakonec ráda – náhradou získala větší, pohodlnější byt s ústředním topením v novostavbě.

No tak pak přišlo, že to stěhování, no tak jsme nakonec šli na ten Jižňák. Jako bylo to, bylo to lepší, bylo to větší.

T: A jaký to pro vás bylo, ten přesun, byla byste radši zůstala na tom Žižkově?

R: Ne. Každopádně jsem byla radši. Šla jsem do novostavby, bylo to všechno prostě takový nový, bylo tam teplo, že v tom bytě na Žižkově, tam jsem si musela topit. Sice jsem tam potom měla „WAWky“, no ale prostě byl to studený byt, že? Přízemí je studený, takže byla jsem stoprocentně radši, že jsem bydlela na tom Jižňáku.

Jako lokalita bylo určeno Jižní Město, jiná možnost Ireně tehdy nabídnuta nebyla a ona se ani po jiné nepídila – Jižní Město pro ni mělo příhodnou polohu pro výjezdy „na chatu“... Přidělený byt o velikosti 3+kk (ovšem s ohledem na počet osob formálně dekretovaný jako 2+1) byl v předposledním patře osmipatrového domu, s krásným výhledem do volné krajiny. Vyšší patro bylo její přání, s nižším by se bývala nespokojila.

Že oni nám nedali na výběr prostě, to se bouraly ty domy tam, takže si nás pozvali a řekli: „Máme pro vás přidělen...“ Prakticky mně řekli, že to je 2+1, což tedy jsem se začala bránit, říkám: „Vždyť já mám dva kluky.“ To jsem už byla sama, to už byl muž po smrti. Tak jsem říkala: „No ale prostě 2+1 je prostě malý.“ A ta paní mi říkala: „Jedte se tam podívat, to je sice 2+1, ale de facto to je 3 plus kuchyňský kout.“ (...) Ale ono to bylo dekretovaný, to bylo 2+1, ale moje kamarádky, který tam bydlely už dřív, tak to měly dekretovaný jako 3+1. Ale dřív byla taková nějaká snad norma, že pro dvou až tříčlenné rodiny, že nesměli dát větší byt nežli 2+1. Takže oni z toho udělali 2+1, takže to byla kuchyň, tedy obývací pokoj s kuchyňským vlastně koutem a dva pokoje k tomu. Ale bylo to dekretovaný jako 2+1, ale v podstatě to bylo jako ten 3+k.k. Ale já jsem měla na dekretu 2+1, takže jsem se podívala, říkala jsem: „No tak dobře, tak to už беру.“

9.3.2. První dojmy, zkušenosti s bydlením na Jižním Městě

První zkušenosti většiny respondentů s bydlením na JM výstižně charakterizuje výrok Broni: *Ale jinak to Jižní Město opravdu v tom prvopočátku, když pominu to, že jsme měli hezkej byt, a že jsme byli šťastní, tak bylo dobrodružství, co se týče zásobování a úřadů a všeho.*

Subjektivní spokojenosti respondentů s jejich bytem je věnována samostatná kapitola, na tomto místě se tedy omezím pouze na konstatování, že vedle nadšení některých (Alice, Broňa, Irena,...) z technických vymožeností, jakými pro ně s ohledem na předchozí bydlení tehdy bylo ústřední topení a teplá voda, téměř všichni respondenti spontánně vzpomínali na své počáteční ohromení velikostí nového bytu. Výjimkami byli Heřmánkovi a Gregorovi, ač se stěhovali z 3+1 do 4+1, respektive

z 2+1 do 3+1, tak jejich původní byty měly větší rozměry místností i celkové obytné plochy, tudíž si v tomto směru novým bytem pohoršili.

Když jsem se tam nastěhovala, tak jsem měla pocit, že prostě o klukách nevím, protože tím, že bydleli jsme vlastně v takovém pokoj kuchyň, tak jsem prostě o nich měla přehled. Když jsme se nastěhovali a bylo tam víc místností, tak jsem už nevěděla, co dělají v tom svém pokojíčku, připadal mi ten byt strašně velký. (Irena)

Takže i děti si těžko zvykaly na ty malý místnosti. (Hedvika)

Když se do svých nových bytů směli nastěhovat, jejich domy stály uprostřed staveniště. Terénní úpravy prostředí (chodníky, výsadba zeleně) a budování občanské vybavenosti sídliště probíhalo za pochodu. Podmínky, v nichž obyvatelé nového sídliště tenkrát žili, zachytila ve svém filmu *Panelstory aneb jak se rodí sídliště* režisérka Věra Chytilová (1979), popisuje je též např. Bartoň a kol. (1998) či Braun a kol. (2000). Respondenti tehdy jako největší překážky pociťovali neexistenci obchodů s potravinami ve vlastní čtvrti, omezené a časově náročné možnosti spojení sídliště s ostatními částmi Prahy prostřednictvím MHD, nedostatečné kapacity mateřských škol a nedostupnost základní školy.

Ž: ...to si pamatuju, jak jsi říkal, když se letí nad Jižním Městem, tak je to poušť a v ní hrady.

M: To jo, to bylo.

Ž: Jo? Že to, nikde kousek zeleně.

(Hedvika a Heřman)

Pokud jde o možnosti nákupu potravin, k dispozici byla jediná prodejna s pultovým prodejem a omezeným sortimentem, z centra čtvrti respondentů vzdálená cca 900m. Další nejbližší obchod se nacházel ve vzdálenosti cca 2,5 km ve „starém“ Chodově (čtvrť rodinných domků). Respondenti, kteří jezdili do centra města za prací, denní nákupy pořizovali většinou „v Praze“. Spojení jezdit „do Prahy“, nakupovat „v Praze“ a bydlet „na Jižním Městě“ se mezi místními obyvateli dodnes používá.

My jsme chodili až tam, jak je Tererka, tam někde byla samoobsluha, takovej dřevěnej barák, no samoobsluha, to byl vlastně pultovej prodej a to jsme vozili všechny nákupy z Prahy, tím autobusem, jak jezdila ta housenka (kloubový autobus)... no to bylo hrozný. (Cecílie)

Takže já jsem jezdila do práce na Smíchov, takže když tu nebylo metro, že jo, tak se jezdilo autobusem na Budějovickou, z Budějovický jsem jela na Pavlák a z Pavláku na Smíchov. A když jsem jela nazpátek, tak jsem si na Pavláku vždycky nakoupila a s těma taškama jsem se vláčela až sem. (Alice)

Na přelomu 70. a 80. let většina rodin ještě neměla osobní automobil, a tak byly při cestách mimo bydliště zcela odkázány na MHD. Před otevřením prodloužení trasy metra C z Kačerova do stanice Háje v roce 1980 bylo dopravní spojení s Jižním Městem poměrně komplikované a cestovalo se přeplněnými spoji.

...vůbec dostat se někam mimo to Jižní Město, tak to bylo opravdu pěšky. A tenkrát tam ještě nevedlo až na Háje metro. To vedlo jenom, myslím, že na Kačerov a pak tam odsud jezdil kloubovej autobus. Starej Ikarus. A těch maminek, který měly stejnej nápad zrovna v tu chvíli, kdy já jsem vyrazila s tím kočárkem, bylo asi dvacet, takže prostě ty, co nastoupily v Hájích na konečný, tak byly šťastnější. (Broňa)

Nejstarší dcera, která musela jezdit do gymnázia až (...) na Praze 1 (...) tak jezdila hodinu a půl i déle, protože musela na Budějárnu přečpaným autobusem, ty jsi vlastně jezdil do práce taky tak přeplněným autobusem na Budějovickou, pak metrem a pak ještě tramvajema, že jo. (Hedvika)

Protože se místní základní škola teprve stavěla, starší, školou povinné děti v lepším případě docházely do 2,3 km vzdálené základní školy na opačném konci sídliště, v horším případě dojížděly do jiných městských částí. Doprovázení menších dětí rodičům ještě více prodlužovalo cestu do zaměstnání.

Jeden rok do Červený školy, což bylo do Modrý asi kilometr. A potom až na konec sídliště přes staveniště, bez chodníků anebo po hlavní ulici, kde jezdily nákladáky na stavbu, že jo? (Hedvika)

Několik mateřských školek bylo v období nastěhování či krátce po něm otevřeno, jejich kapacity však náporu velkého množství dětí v předškolním věku nestačily. Cecilii se díky protekci podařilo získat pro Cyrila místo ve školce v centru Prahy, poblíž jejího zaměstnání. Alice místo ve školce pro Andreu nesehnala, dcera s ní jezdila každý den do práce na Smíchově. Františka si Filipovo přijetí do mateřské školky vymínila vůči zaměstnavateli jako podmínku svého nástupu na místo lékárnice ve zdejším (tehdy obecním) zdravotním středisku.¹¹³

Do školky se nedostal, takže jsme ho museli vozit na Gorkáč, ze známosti jsme ho tam dostali. (Cecilie)

¹¹³ V současné době se problém s nedostatečnými kapacitami mateřských škol opět opakuje (srov. Kuchařová a kol. 2009) – aby Hana dostala svoji dcerku do školky v obci, v níž dnes žije, opatřila si falešné potvrzení o zaměstnání. Z toho, „že i ona“ se dopustila podvodu, má osobní trauma.

Na období bez chodníků a na blátě (...*chodníky žádný, bláto, to jsme chodili blátem*. Hedvika) respondenti ve svých výpovědích vzpomínali převážně již s humorem. Z té doby mají všichni v zásobě několik tragikomických historek. Přihodilo se i několik úrazů, např. Irena si pádem do díry, která pod čerstvě napadaným sněhem nebyla vidět, přivodila zlomeninu žeber.

...když jsem jezdila už do Prahy, tak jsem vždycky si připadala jak teta z venkova, jak když přeždu přes pole, protože jsem přišla, boty zablácené, vždycky. (Hedvika)

Takže když jsem třeba někam opravdu jela do centra, tak jsem jezdila s hadrem, abych si někde utřela ty boty teda. (Františka)

...když třeba bylo špatný počasí, že jo, a já jsem musela dítě nosit, Haničku takhle pod paží, skákat přes louže, až do té školky, i když víš, že tam ta školka je kousíček. Ale protože k ní nevedla žádná pořádná cesta, no tak jsme to tam museli přes ty louže přeskákat. (Hedvika)

Hedvika si vzpomněla, že v prašném prostředí Jižního Města se její dceři zhoršily astmatické potíže. Obtíže s průduškami tenkrát dle jejího názoru byly častým zdravotním problémem malých jihoměstských dětí.

...ale co bylo, bych řekla, největší problém, že tam všude, jak byla stavba, tak stačilo, když zafouknul malinko vítr, tak se zvedaly oblaka prachu. A spousta dětí, co chodily do školky a co jsme znali z ordinací, měla problémy s průduškama. (Hedvika)

Určitou komplikací bývaly také přerušené dodávky energie a vody, k nimž docházelo v souvislosti s výstavbou sídliště.

Pak další velkej problém byl, že občas netekla voda. Často vypínali elektřinu, když se něco dělalo, to znamená, že jsme se nemohli spolehnout na ledničku, takže žádný zásoby jsme nemohli mít. (Hedvika)

Ačkoliv všechny výše popsané problémy respondenti nazývali adjektivy *krušný, hrozný* apod., tyto počáteční obtíže nezkalily radost z nového bytu, kterou tehdy všichni prožívali (i když k ní měli různé motivy – viz předchozí kapitola či níže), a nepoznamenaly jejich vztah k bydlišti. Bylo to především proto, že :

a) shledávali, že prostředí sídliště a jeho vybavenost se poměrně rychle mění k lepšímu,

A docela se to tam rychle měnilo, musím říct, rychle se jako ty komunikace a všechno, i ty obchody na sídlišti, to se měnilo hrozně rychle. (Františka)

Pro mě to bylo, já jsem byla hrozně spokojená, pro mě to bylo úžasný. (Broňa)

b) současně právě prožívali výjimečně spokojené životní období – podařil se jim zážrak:

1. že s ohledem na tehdejší podmínky vůbec získali vlastní byt, že se osamostatnili (od rodičů či jiných příbuzných), mají soukromí, už se nemusí nikomu přizpůsobovat a mohou si byt zařídit podle svého (Broňa, Cecílie, Dvořákovi, Františka),
2. že jejich nový byt je mnohem pohodlnější (ústřední topení, teplá voda) a větší než ten starý (Alice, Irena),
3. že jejich rodina po dlouhé době zase může žít pohromadě (Hedvika a Heřman),
4. že získali byt ve městě, kde pracují (Gita).

Ale zase člověk žil v tom, že se odpoutal od rodičů, že je ve svém, že si může udělat, co chce, kdy chce, jak chce, jo? A nemusí se na nikoho ohlížet. Takže tohleto mu tak nějak šlo mimo. (Františka)

No právě, já si myslím, že právě většina těch lidí, ta moje generace, co tam přišla, tak přišla, že neměla svý vlastní bydlení, že byla prostě u rodičů. Většinou v jedný místnosti, takže pro nás to fakt byla hrozná úleva, takže my jsme neviděli nějaký bláto nebo prostě nějaký jeden obchod, kde stojím frontu a koupím tam Junior, poněvadž nic jinýho nemá. To jsme opravdu jako nevnímali vůbec tohleto. Říkám, nevím, jak na tom byli ty, co třeba museli dojíždět někam do města za prací, než bylo to metro. (...) Tak to asi bylo trochu horší, no, ale myslím si, že i tak, že prostě to, že jsou v tom svém, tak i tohleto jde, všechno šlo mimo. (Františka)

c) byli mladí a přizpůsobiví.

Ted' třeba nevím, jestli bych chtěla chodit tím bahnem nebo tak, ale... Ale v tý době mi to nepřišlo jako žádný problém. To vůbec. Říkám, v tom jsem vůbec problém neviděla. (Františka)

V rozhovorech jsem se nesetkala s případem, že by někomu z respondentů vadilo sídlištní prostředí, či se zde cítil ztracen, jak to známe z filmové a jiné umělecké tvorby (viz kapitola 5) – dokonce i Alice, které se na Jižní Město vůbec nechtělo, a měla původně v plánu se odsud co nejrychleji odstěhovat zpět do staré zástavby, se zde poměrně rychle adaptovala. Nutno však podotknout, že i když někteří respondenti pocházejí z venkova (Heřmánkovi) nebo po určitý čas žili mimo

město, v době, kdy se stěhovali na Jižní Město, měli již všichni zkušenost s městským bydlením, respektive s bydlením v bytovém domě.

9.3.3. Proměny rezidenční spokojenosti a vztahu k Jižnímu Městu v čase

Předchozí kapitoly popisovaly, jak se rodiny z výzkumného souboru ocitly na Jižním Městě a první dojmy respondentů rodičovské generace z nového bydliště. Ve svých výpovědích všichni shodně uváděli, že hned či záhy (jako v případě Alice) potom, co se sem přistěhovali, považovali svůj byt na Jižním Městě za místo, kde již zůstanou bydlet natrvalo. Neplánovali, ani neočekávali¹¹⁴, že by se kdy ještě stěhovali. Tato kapitola se zabývá tím, jak se jejich vztah k Jižnímu Městu proměňoval v čase.

T: Když jste se tam stěhovali, tak jak tenkrát člověk uvažoval, jako že je to na celý život?

R: Jo, jo. (důrazně) Tady už zůstanu, tady to máme velký.

(Cecílie)

Alice

„...když se někde usadím, tak se tam usadím. (...) ...nešla bych už tady odtud.“

Zlom, kdy se Alice, původně žižkovská patriotka, na JM začala cítit jako doma, přišel v období, kdy zde byly provedeny první terénní úpravy, a přibyla občanská vybavenost. V té době začala mít pocit, že se sem nevrací jen na přespání: *„No až když se to tady trochu to, dávalo dohromady, když už se teda nějaký ten obchod postavil, dali sem tu zeleň, vysázeli hodně těch stromů, že jo, ty lavičky, občas udělali nějaký pískoviště, takže jako člověk už sem jezdil jako domů, jo? Nejenom na to přespání, že jo...“* Dnes říká, že je na JM *„nadmíru spokojená“*. Zásadní hodnotou zdejšího prostředí je pro ni množství zeleně, které je podle ní na JM více, než na ostatních sídlištích, ale i než v původním bydlišti – *„...ta zeleň má pro mě hodně velkou hodnotu, protože já, když jsem bydlela na tom Žižkově a otevřela jsem oči, tak jsem koukala do zeleného, na Vítkov. Jo? I když mi před okna jezdily vlaky. Jo? A*

¹¹⁴ Výjimkou jsou v tomto směru Heřmánkovi, vzhledem k povolání Heřmana (voják) nemohli mít jistotu, nebude-li opět přeložen k posádce v jiném městě, kam ho rodina bude následovat.

*z druhý strany tramvaje... (...) No, tady, když jsem si otevřela oči, tam koukala jsem do toho paneláku, tak mi to moc jako, ze začátku mi to hodně vadilo, **pak si člověk zvykne**, že jo. (...) Ale jako prakticky je tu víc zeleně, než jsem měla na tom Žižkově.“ Jejím nejoblíbenějším místem zde je Milíčovský les, „A to jako, já měla vždycky ráda stromy a trávu, les a to jako, to je moje“.*

Až na loňský neúspěšný pokus řešit tísnivou bytovou situaci dcery výměnou vlastního bytu za větší, který ztroskotal kvůli výši částky, kterou by měla doplatit, nikdy neuvažovala o tom, že by se odsud odstěhovala. Sama by si sice vzhledem ke své finanční situaci náročnější bydlení dovolit nemohla (je vdova a pobírá nízký důchod), ale její současný partner žije ve větším a luxusnějším bytě v atraktivní pražské lokalitě, kde by mohla bydlet s ním. Na JM je však už zvyklá, „usazená“ a má nechuť ke stěhování a změně prostředí.

„No, já se nerada stěhuju. Já obdivuju naší Andreu. Ta už se stěhovala asi 4krát nebo 5krát. Já bych to nedokázala. Já bych mohla třeba bydlet u toho přítele, ale jako mně se tam už nechce. Já jsem takovej ten typ, že když se někde usadím, tak se tam usadím. Těžko, no, nešla bych už tady odtud. Tak za prvé to tady znám, právě jsem si říkala: „Tak na Žižkově jsem žila 29 let a tady už jsem 31.“ ... takže jako to už je víc než na tom Žižkově. Přitom jsem si vždycky říkala, že budu patriotka, že budu Žižkovanda. (...) Ne. Nestěhovala bych se už jinam. Jedině do svýho, až vyhraju ve Sportce, tak si koupím barák (řečeno v nadsázce).“

Broňa

„...pro mě to má význam střechy nad hlavou.“

Po počátečním nadšení se Bronino vnímání Jižního Města proměnilo s nástupem do zaměstnání po mateřské dovolené. Tehdy začala většinu dne trávit mimo bydliště a vracet se až na večer. Právě tenkrát jí její sídliště počalo připadat jako *„...jedna velká noclehárna, že je strašně v tu dobu, těch hodinu a půl (ranní a večerní špička MHD) strašně moc, nejenom že tam odsud děti jezděj samozřejmě do školy jinam, ale strašně moc lidí se přepravuje někam do zaměstnání a zase zpátky.“* Krátce po roce 1989 s rozvojem soukromého podnikání se z jejího pohledu situace v tomto směru zlepšila – *„začaly vznikat malinký obchůdky, to Jižní Město bych řekla tak 5 nebo 6 let trošku žilo, že ta ulice žila, protože tam nebyly jenom byty, ale že vlastně tam byly i ty malý provozovny“.* Mnoho z nich však velmi brzy zaniklo, Broňa

to přičítá expanzi obchodních řetězců – „*ty malý obchůdky nemohly těm velkým konkurovat.*“

Jižní Město jako noclehárna je Broni ústředním tématem, které prostupuje celým rozhovorem. Přestože se Broňa na JM cítí doma, právě dojem noclehárny je důvodem, proč zde pociťuje určitou nespokojenost, která je podpořena tím, že v místě svého bydliště fakticky tráví velmi málo času – ve všední dny se vzdaluje za prací a na víkendy se obvykle přesouvá na chatu.

„Ne, pozitivum žádné. Možná by to mělo pozitivum pro mě, kdybych tam měla někde práci, že bych to opravdu jako mohla víc vnímat, si užívat teda toho klidu v tom bytě. Ne, je to opravdu o tom, že se přesouváme někam jinam, do zaměstnání a v sobotu a v neděli se přesouváme. Má to, pro mě to má význam střechy nad hlavou.“

Tato nespokojenost přivedla Broňu a jejího manžela na myšlenku, že by chtěli perspektivně, v době odchodu do důchodu, prodat byt a nechat si postavit domek k trvalému bydlení nedaleko za Prahou, na pozemku u jejich chaty, v místě, kde jsou zvyklí a mají k němu citový vztah. Tento krok zvažovali a plánovali několik posledních let. Nyní - na prahu šedesátky - však dospěli k závěru, že s ohledem na význam dostupnosti lékařské péče a pohodlí městského bytu ve stáří nejspíš přece jen zůstanou trvale na JM a namísto plánované stavby domku se raději pustí do rekonstrukce svého bytu. Chata jim bude nadále sloužit pouze jako druhé bydlení¹¹⁵.

„Počítali jsme s tím, až já budu do důchodu, protože je tam (na JM) ta babička. Ale teď jsme se rozhodli, že asi ne. Tady (na chatě) je to hezký, ale přece jenom přes zimu, přestože třetina lidí už tady bydlí, ale přes zimu, když si to promítnu a vtáhnu se do toho Jižního Města, teď to zase napojím na tu naši babičku, tak přestože, jak jsem ti říkala, že je to noclehárna, strašně moc lidí jezdí do toho zaměstnání jinam, tak ale to zdravotnictví tam okolo přesto funguje. A myslím si, že pro starýho člověka, kterej má nějaký zdravotní problém nebo už nemá tolik síly, takže je určitě asi schůdnější ten Jižňák. Teče ti tam teplá voda, máš tam teplo. Kdežto tady se o to musí člověk trochu starat sám.“

Navzdory určité nespokojenosti dnes Benešovi dle Broni na JM drží vedle nesporných praktických výhod (např. výše zmíněná dostupnost lékařské péče, rychlé spojení do zaměstnání) :

1. jejich finanční limity a obava vystavit se ve svém věku riziku hypotéky – „*to možná 10 let zpátky, kdy ještě má člověk víc síly a ještě relativně, když by ses do něčeho pustil, tak naději, že když si vezmeš nějakou hypotéku, že to splatíš.*“;
2. potřeba postarat se o na JM žijící babičku ztrácející soběstačnost,

¹¹⁵ Srovnej Bičík *et al.* 2001

3. zvyk a strach z radikální životní změny – „...ale já už jsem si tam zvykla. Vlastně je tam ta babička, bylo by to asi moc náročný, kdybysme měli udělat nějaký řez radikální a přesouvat se někam jinam. (...) A asi už jsme taky ve věku, kdy by člověk asi už nedělal radikální řezy.“

Závěrem je nutno dodat, že domek na pozemku chaty byla jediná alternativa k bydlení na JM, kterou kdy Benešovi zvažovali.

Czerní

„Nemám špatný vzpomínky na Jižní Město, ale neříká mi to už nic.“

Ještě na konci 90. let byli Czerní se svým bydlením na JM naprosto spokojení, zlom přišel, když Cecílie vážně onemocněla a několik měsíců byla uzavřená mezi stěnami bytu. Tehdy začala intenzivně vnímat jeho stinné stránky a pocítila potřebu ze sídliště utéct.

*...najednou jsem tam nemohla být. Připadalo mi to malinký, a že všechno slyším, jo a začlo mi to vadit. Ted' vokna jen na jednu stranu, protože my jsme neměli okna na obě strany, ted'kom když bylo vedro, třeba jako je ted'kom to parný léto, tak nedal se udělat průvan a nic, jo. **Ne, prostě přestalo se mi tam líbit. Tak jak jsem tam chtěla a žila jsem tam, a ráda, nemůžu říct, že by se mi tam nelíbilo, třiatdvacet let jsme tam bydleli, takže pak a najednou jsem řekla, musíme pryč. Nemůžu tam být...***

K radikální změně postoje Czerných pravděpodobně přispělo i poznání jiných možností bydlení - po otevření hranic začali cestovat, často navštěvovali švagra, který žije v Německu na vesnici, díky tomu zjistili, jak příjemné může být bydlet v rodinném domku: „**tam najednou jsme poznali úplně něco jiného. Jako jinej svět, že to je jinak. Že taky se dá žít jinak, i když jsem si třeba neuměla představit zahrádku. Protože na to já jsem nikdy nebyla.... A tak možná i tím se to u nás zlomilo.**“ Impulsem k realizaci změny byly reklamy lákající obyvatele panelových sídlišť ke splnění snu o ideálním bydlení koupí domku v satelitním městečku v suburbii Prahy „za cenu bytu“ – „**A když pak „za cenu bytu máte“**, jó, ono to není až tak samozřejmě (ve skutečnosti to bývá dražší), ale byl to takovej ten impuls. Velkej, hodně velkej.“ V té době se totiž Czerní zabývali myšlenkou na celkovou rekonstrukci jejich bytu. Když spočítali její náklady, Cecílie postupně přemluvila manžela, který bydlení v domku vždy odmítal s odůvodněním, že byt je pohodlnější a

nenáročný na údržbu, než aby investovali tolik peněz do starého bytu, ať si raději nechají postavit domeček.¹¹⁶

R: No a tak jsme to prostě furt počítali a počítali, a já jsem právě začala vandrovat do manžela, a říkám, hele, a než to tady investovat, tak to prodáme a postavíme si nový. My jsme nechtěli, jako že bysme šli do starýho, nebo že bysme si sami stavěli, my to neumíme...

T: Hm, a on teda na začátku byl proti, nebo na to slyšel?

R: On nechtěl, on nikdy. On celý život říkal, já žádnéj barák nechci, a já jsem mu říkala, mně by se tak líbil baráček... Protože jsme neměli ani tu chatu, nic. A pak když jsem na tom byla tak, jak jsem na tom byla, tak jsem furt jako ... tak to zkusíme, a i Cyril tenkrát docela byl pro, takže tenkrát ty začátky s náma něco objížděl (stavební parcely na prodej).

Lokaci stavební parcely volili s ohledem na své budoucí potřeby ve stáří, prioritou bylo zůstat v dosahu Prahy – manžel toužil trávit důchod na Šumavě, to se však Cecílii zdálo příliš daleko. Nakonec zvítězila idea jednopodlažního domku o velikosti 3+1 se šatnou a prádelnou, s možností přístavby dalšího patra do budoucna, postaveného na klíč (nechtěli stavět sami, k zedničení nemají vztah), který bude pro Cyrilovu novou rodinu plnit i funkci chaty, kterou Czerní nikdy neměli a vždy postrádali.

*Ž: No. Protože my jsme neměli chatu, tak jsme si říkali, **potom na ty starý kolena, nebudeme od Prahy.***

M: Já jsem chtěl na Šumavu, vždycky do důchodu.

*Ž: Že budeme na venkově, no. Ale to je daleko. Jako tím, že jsme neměli nic, my jsme neměli ani auto, to jsme neměli dlouho, že jo. **Neměli jsme chatu**, neměli jsme kam jezdit, tak jako i z tohohle důvodu, no. Vlastně v rámci jakoby tý chaty, **tak budeme mít domeček a vejdemo se sem všichni**, no.*

Když prodali svůj družstevní byt, zavázali se hypotékou a na rok, než firma dům postaví, odešli bydlet do pronájmu na maloměstě za Prahou, bylo jim téměř 50 let. Strach z hypotéky zahnal perspektivou naplnění osobní potřeby zanechat po sobě nějakou materiální hodnotu synovi či vnukům. O správnosti jejich rozhodnutí je utvrzovala obava z omezené životnosti paneláku a přesvědčení, že domek má vyšší a trvalejší hodnotu než byt v panelovém domě.

T: A neměli jste nikdy žádný pochybnosti, jako jestli ten krok máte dělat, nebo ne, jako odejít z města?

*R: No, zvažovali jsme, **samozřejmě jsme zvažovali, protože jsme museli jít pod hypotéku, a nebylo nám dvacet, bylo nám padesát.** Takže to taky jako není legrace. Zvažovali jsme, ale prostě*

¹¹⁶ Podle Cyrila k rozhodnutí rodičů odstěhovat se z Jižního Města přispěl syndrom prázdného hnízda, prázdnota, kterou matka po jeho odchodu z domova pociťovala (Cyril je jedináček, vzhledem k jeho zdravotnímu stavu mu matka od dětství věnovala zvýšenou pozornost a péči) a určitá partnerská krize, kterou tehdy mezi rodiči vnímal. Plánování a realizace stavby domu, z pohledu Cyrila, rodiče opět stmelila.

řekli jsme si, že to zvládnem. Protože my vlastně musíme platit hypotéku ještě dva roky, až budem v důchodu. Ale prostě jsme si řekli, že to zvládnem. A byly doby, kdy jsme si říkali, jestli teda jo, nebo ne. Protože většinou ty lidi začli stavět a ty firmy jim nedostavěly, že jo. Nebo ty ceny byly daleko vyšší, než jim garantovali. No a my jsme měli opravdu kliku, protože normálně ty vícepráce dělají 10% z ceny a my jsme měli jen 1%. (...) Ale jednu dobu jsem si říkala, jestli jsme dobře udělali právě kvůli těm penězům, ale pak jsem si na druhou stranu říkala, dobře, ale něco jsme už pořídili, a kdyby se s náma, s tátou, něco stalo, tak Cyril už si může buď to doplatit, anebo to může prodat, zaplatit ten dluh, ale už by něco měl. Kdežto ten panelák, já jsem říkala, ty paneláky spadnou, vždyť jim dávali životnost, já nevím 25 let, 30. Ted' už říkaj 50, ale ten panel, ten se rozdrobí, manžel, když tam někdy chodí dělat podlahy a lina, tak jak kterej panelák, to se normálně drojí... Tak jsem říkala, **aby po nás něco zbylo tomu klukovi, nebo jeho dětem, aby prostě jsme nežili nadarmo, jakože nic z té generace nezanecháme.** Protože my s manželem, teda **oba dva jsme z chudých poměrů**, my jsme nikdy nic neměli od koho co dostat. Tak jsme chtěli, aby buď Cyril, anebo vnoučata. To jako už je jedno, ale aby po nás něco zbylo. Jestli si to nechaj, nebo prodaj, to jako my na tom nelpíme. **Ale už jako kousíček toho majetku po nás zbude**, no. Než ten panelák, protože to jsem říkala, to nemá budoucnost ten panelák. Ona ta generace uteče, oni ty léta utečou, a co pak? Protože v Německu to bourali přece, né, v těch Drážďanech? (obrací se na manžela) Nebo kde, ty paneláky, v Berlíně, no. Tak proto, i z té materiální stránky.

Dnes tedy Czerní žijí v suburbii Prahy, v satelitu na okraji malé obce, jejíž vybavenost samozřejmě zatím nestačí zvýšení počtu obyvatel, k němuž došlo v posledních letech, a ještě dlouho ani stačit nebude. Czerní tak s odstupem téměř 30 let zažívají obdobné podmínky jako koncem 70. let na rozestavěném sídlišti (nedostatek míst ve školce, žádné služby) – jen s tím rozdílem, že dnes nemají malé dítě a vlastní auto, které využívají při cestách do Prahy, do práce a za nákupy, tudíž nejsou odkázáni na místní zdroje a zdlouhavou MHD (20-30 min do první zastávky v Praze). Rovněž s vývojem společnosti došlo ke změně nákupního chování populace – dnes je běžné za nákupy dojíždět do nejbližšího hypermarketu¹¹⁷, případně objednávat zboží na internetu¹¹⁸, namísto saturace nákupních potřeb v místě bydliště (Czerným trvá cesta autem do nejbližší nákupní zóny s hypermarkety 10 minut.).

Po narození vnoučat vyvstala potřeba přístavby dalšího pokoje, po tomto zásahu jsou již Czerní se svým domem naprosto spokojeni – dispozice i řešení domu jim vyhovuje, umožňuje setkávání celé rodiny - „*konečně se sem všichni vejdem*“ a intenzivní rodinný život – „*do bytu by za námi tak často nejezdili* (syn s rodinou) a

¹¹⁷ Podle aktuálního výzkumu společnosti INCOMA GfK HYPERMARKET 2011 žije ve spádové oblasti některého z hypermarketů (tzn. ve vzdálenosti do 20 km) již devět a čtvrt milionu obyvatel, tj. 88 % české populace (Tisková zpráva INCOMA GfK ze dne 24.2.2011). Podle studie Shopping Monitor společnosti INCOMA GfK v hypermarketech utrácí největší podíl svých výdajů za potraviny a drogerii již 43 % českých domácností (Tisková zpráva INCOMA GfK ze dne 22.1.2011).

¹¹⁸ Podle průzkumu eSHOPPING 2010 společnosti INCOMA GfK Češi na internetu nejčastěji nakupují elektrosortiment (téměř 2/3 české internetové populace ve sledovaných 6 měsících) a oblečení (40 % internetové populace ve sledovaném období) (Tisková zpráva INCOMA GfK ze dne 12.10.2010).

nemohli bychom si tam brát vnuky. Tady v domě mají všichni soukromí, když chtějí. Máme zahradu, takže to jsou ideální podmínky pro vnoučata“.

Změna bydliště přinesla Cecílii výraznou změnu životního stylu, která do jisté míry souvisí i s přibývajícím věkem a potřebou udržovat si tělesnou kondici přirozeným pohybem a vyvažovat tak fyzické obtíže, které ji trápí – odtud např. její nově nabytý vztah k práci na zahradě.

T: Takže vy jste byli vždycky spíš jako městský...

R: Nó, já jsem byla typicky pražská. I když jsme měli zahrádku tenkrát na [název pražské čtvrtě], měl tenkrát manžel. Tak já jsem tam jela jenom, když mi slíbil, že mi opeče buřty. Že jsme tam neměli ani vodu, nic, chytala se tam dešťovka. Já jsem byla vždycky tak otrávená... Tak dneska už taky dělám trochu na tý zahrádce a nevadí mi to. Lidi, kteří mě znají, říkají, neříkej, že ty pleješ... Jó, já řeknu, a že si kleknu a hrabu se v tý zemi, a vypnu, úplně vypnu. Ale já nemůžu se ohnout, protože já mám nemocnou páteř, se mi motá hlava, že bych přepadla, tak klečím, mám takový klekátko, tak si na něj kleknu, anebo někdy si i sednu do toho záhonu a tam si něco pinožím a baví mě to. Tak já sedím celej den u počítače, tak přecejenom tohle je něco jinýho.

T: Je to příjemný, když může být ten pohyb, že...

R: Nó. Proto i ráda chodím, dřív né, kdybych půl stanice mohla jet tramvají, nebo metrem, tak jsem jela. A dneska, když jsem chodila na ty rehabilitace, tak jsem chodila pěšky ... vezmu si kecky, do tašky pantofle, abych nechodila v práci v teniskách, a jdu si. Zase z šetrných důvodů, já nemám legítku, musela bych si koupit lístek, ale je to pohyb a to je zas lepší pro mě.

Radikální životní změny tedy Cecílie vůbec nelituje a k Jižnímu Městu, přestože bydlet tam byl kdysi její sen a byla tam spokojená, již zcela ztratila vztah.

Ale já toho vůbec nelituju. Vůbec. A čekala jsem třeba takovou nostalgii, když po tolika letech vlastně jsme se stěhovali, že jo, ne, ne, vůbec nic. Je to zajímavý, ale vůbec fakt ne, vůbec mi to nepřišlo. A dneska, když náhodou se tam dostanu jednou za tři roky, tak už mi to vůbec nic neříká. To jsme tam byli tolik let, jo. Cyril tam vyrost, jo. Ne. A vrátit bych se tam nechtěla ani náhodou.

Dvořákovi

Rovněž rodiče Daniely na důchod zvažují odchod z Prahy na venkov, do rodiště jejího otce na Moravě, kde mají chalupu, a otec má k tomuto místu velmi silný citový vztah. Daniela předpokládá, že úvahy rodičů nakonec vyústí ve stejný kompromis jako u Benešových – byt na Jižním Městě si podrží a podle potřeby budou střídavě pobývat ve městě nebo na venkově. Praha jim dává jistotu dostupnosti lékařské péče a chalupa na Moravě je přece jen daleko od bydlišť jejich dospělých dětí a malých vnoučat, s jejichž hlídáním Evina matka často vypomáhá.

R: No, tak naši třeba říkali, že až budou do důchodu, jako že by byli na [chalupě]. Ale teď, teď je to taková otázka. No. Nevím.

T: A myslíš, že to udělají nebo ne?

R: Já si myslím, že jako tak to bude taková zlatá střední cesta, že budou pendlovat mezi [chalupou] a Jižňákem. Myslím si, že asi nebude problém, aby třeba já nevím 14 dní byli tam a pak zas přijeli do Prahy. Já si myslím, že jako asi zase za určitou dobu se rádi vrátěj, právě třeba do toho většího jako mumraje a zase až jim to tam třeba poleze na nervy, tak se zase pojedou odreagovat na zahradu. Já si myslím, že to bude asi takhle. Že to nebude, že budou jako na furt tam nebo na furt tam, ale že to takhle jako bude kompromis. A myslím si, že to jako asi bude vyhovovat oboum takhle.

Erbenovi

Od té doby, co si Erbenovi v 80. letech pořídili chalupu, jezdili na ni od jara do podzimu, víkend co víkend, v zimě „jen“ ob týden. V 90. letech si rodiče Evy založili rodinnou firmu a začali se věnovat podnikání. Kvůli pracovnímu vytížení přestali mít čas chalupu využívat, prodali ji a koupí rodinného domku ve vsi bezprostředně za Prahou si splnili sen o bydlení v přírodě. Byt na JM věnovali Evině mladší sestře, která zde dodnes žije.

Františka

*„Opravdu se mi tam bydlelo dobře, musím říct.
Teď už bych tam asi nechtěla, ale dříve jsem tam byla ráda.“*

Františka se na JM cítila velmi spokojeně, její vztah k bydlišti významně ovlivnila skutečnost, že po celou dobu, co zde bydlela, pracovala v místě (asi 300 m od vlastního domu). Nejenže ušetřila čas, který by jinak strávila dojížděnkou do zaměstnání, ale v zaměstnání a v rámci domu navázala velmi přátelské vztahy (rodiny se vzájemně navštěvovaly, trávily společně volný čas), takže i její sociální život se odehrával převážně v rámci vlastní čtvrti. Protože byli s manželem oba orientovaní spíše na přírodu než na město a nevlastnili žádný rekreační objekt a dlouho ani auto, vyhovovalo jí přírodní zázemí Jižního Města - místní lesoparky, ale i výletní cíle v blízkém okolí (Průhonický park atp.) Cítila se zde tak trochu jako na vesnici - ve městě, a to v tom nejlepším slova smyslu.

Nikdy by ji nenapadlo se odstěhovat, kdyby se její manželství nerozpadlo a

ona posléze nenavázala nový vztah. Posledních dvanáct let žije se současným manželem v centru Prahy. Na přednosti bydlení v centru velkoměsta – snadná dostupnost míst jejího zájmu a rychlost spojení – si zvykla velmi rychle, ale na jeho negativní stránky (dopravní ruch) si dlouho zvyknout nemohla. Trvalo jí to asi dva roky. Dnes už by se těžko vracela zpět na Jižní Město – přece jen volné plochy pro dětské hry už ve své současné životní fázi nepotřebuje, i když by je ocenila, když má na starosti vnučku a neví, kam s ní ve městě jít. Jižní Město stále považuje za ideální bydlení pro rodiny s dětmi, centrum města se mu v tomto ohledu, dle jejího názoru, nemůže rovnat.

R: Ale mně ten Jižňák se vždycky líbil prostě. No. Ale...

T: Cítila jste se tam doma jako?

R: Tak. Opravdu se mi tam bydlelo dobře, musím říct. Ted' už bych tam asi nechtěla, ale dříve jsem tam byla ráda.

T: A takový ty věci, na který jste si musela nejvíc zvyknout v tom centru, tak to bylo co...

R: Ruch třeba. Jsme na hlavní a tramvaje, že jo? Podívám se z okna, jezdili mi tam tramvaje. Tam (na JM) jsem se podívala z okna a viděla jsem stromy. Ale zase vyjdu, ted'ka zase vidím, že vyjdu z toho domu a tady mi ta tramvaj stojí a odveze mě všude, kam potřebuju. Jo? Já už nemám ty malé děti, abych měla potřebu někde mít prostor na hraní nebo... , to bych asi byla nešťastná. Ale na tramvaje jsem si zvykla, že je už ani nevnímám. A zas to má opravdu spoustu výhod. Všude jsem prostě hned. Ať vezmu Národní divadlo, ať vezmu, já nevím, restaurace, ať vezmu prostě jakýkoliv divadlo, ať vezmu kina, kousek od Flory, prostě všude jsem v rozsahu, já nevím, čtvrt hodiny. Kdežto z toho Jižňáku, i když tam máte to metro, tak furt je to záležitost tý třičtvrtě hodiny, když se chcete do toho centra nějak dostat. Jo? (...) Tak jako... Ale myslím si prostě, pro malý, pro rodiny s dětma, že to je ideální způsob bydlení, mi přijde doted'ka.

Tak to už asi ted' bych si zase těžko zvykala. Asi bych si zase zvykla samozřejmě, našla bych si zase své výhody, který to třeba má proti tomu centru, jako říkám, třeba například ty děti, protože to, když mám, říkám, když tam mám vnučku, tak to je konec. To prostě vymejšíme, kam s ní jít a kam s ní jet, a že bych jí měla někam pustit, no to vůbec nepřipadá v úvahu. Kdežto tohle teda bylo fantastický pro ty děti, si myslím. A docela i úleva pro ty rodiče, že jo, takhle vypustit ven.

Gita

„Já jsem tady úplně spokojená.“

Gita je na Jižním Městě naprosto spokojená, cítí se zde doma. Nikdy neuvažovala, že by se odsud odstěhovala. Její vztah k JM se v průběhu let nijak nemění. Je toho názoru, že v každé životní fázi se na JM dá žít dobře - zejména

podmínky pro děti jsou zde lepší než v centru a pro stáří je Jižní Město vyloženě pohodlné místo k životu (výťah v domě, občanská vybavenost, dostupnost lékařské péče, MHD), navíc je zde poměrně klid. Její sídliště se jí líbí, oproti centru, které je pro ni „příliš sevřené“, je „takové vzdušnější“. Další předností pro ni je jeho poloha na kraji města, odkud je blízko do přírody, a přitom rychlé spojení s centrem. Vztah k JM i svému bytu vnímá rovněž přes své vzpomínky – je spojeno s jejím životem.

Hedvika a Heřman

*„...pro nás to bylo jako jednoznačně řešení,
že může být rodina pohromadě.
A my jsme vděčný, že to máme.“
(Heřman)*

Přestože zpočátku Heřmánkovi cítili stesk po posledním bydlišti (zejména jejich starší děti), Hedvika a Heřman na Jižním Městě zapustili kořeny a cítí se tam doma – když Hedvika vystoupí na Opatově z metra, nadechne se a cítí, že je doma... *(Já když přijedu domů, zase **do toho svého bytu**, tak... Já si říkám - vždyť ono je tady tak krásně. Protože **máme slunečnej byt, vidíme na všechny strany**.)* Nikdy neuvažovali o tom, že by se odstěhovali, i když sami sebe vůbec nepovažují za městské typy. Na Prahu však byli vázáni zaměstnáním a poloha sídliště, na kraji města blízko přírody a ve směru na chalupu v jižních Čechách, jim vyhovovala. *(„Ne, my jsme o tom neuvažovali, protože jsme dlouho měli práci, že jo, tam. A já jsem přesluhovala vlastně deset let, že? Do pětadesátí. A ráda. Takže vůbec jsme o tomhle neuvažovali.“; Hedvika)* Jiná věc je, že jako rodina vojáka, v letech Heřmanovy aktivní služby, v podstatě nikdy neměli jistotu, nebude-li přeložen a rodina ho, jakmile mu v novém působišti bude přidělen byt, bude následovat. Kvůli častému stěhování obě starší děti vícekrát měnily školy, kamarády a musely se opakovaně adaptovat na nová prostředí, což rodičům vyčítaly.

*Když děti byly, občas nám vyčítaly... Zvykly si a pak musely zase jinak... (...), že vlastně těch kamarádů moc neměly, až vlastně z té vysoký školy nebo z gymnázia, jo? Z té základní školy, to, ta starší dcera měnila školu třikrát na té základce, takže nemá žádný takový vzpomínky ucelený.
(Hedvika)*

Jižní Město bylo poslední místo, na které se Heřmánkovi stěhovali, což do značné míry určuje jejich vztah k němu: *„Takže pro nás to bylo jako jednoznačně*

řešení, že může být rodina pohromadě. A my jsme vděčný, že to máme.“ (Heřman)

Hedvika ani Heřman nepatří mezi lidi, kteří ocení tep velkoměsta, oba pocházejí z venkova, Praha jim – zvláště Heřmanovi - nikdy k srdci nepřiřostla. Proto jim, jak již bylo výše naznačeno, vyhovuje poloha JM na samém kraji města, která jim umožňuje kontakt s přírodou. Zlom v jejich životě nastal, když Heřman zdědil po rodičích chalupu ve svém rodišti. Od té doby začali většinu víkendů od jara do podzimu trávit tam. Po odchodu do důchodu (Heřman o několik let dříve než Hedvika) se každoročně s příchodem jara stěhují na chalupu a do Prahy se vrací až s prvními podzimními plískanicemi. Přestože Heřman domek zrekonstruoval a upravil pro pohodlné celoroční užívání (ústřední topení napojené na obecní rozvod plynu), trávit zimu či dokonce žít zde natrvalo je neláká - na podzim a v zimě je v jejich obci „smutno“ a nic se tam neděje.

Tady je sice moc hezky, já mám ráda zahrádku, mám ráda tady to okolí, ale v létě. (...) A na tu zimu, na ten podzim, když tady je smutno, tady totiž, jak zapadne sluníčko anebo začne sněžit, začne pršet, tak to je hrozně smutný. Tady nikdo nepřejde kolem. My to vidíme i doma, v Praze se díváme na internet, co se děje v [obci], tam je kamera na náměstí a to ti nepřejde třeba za hodinu vůbec živáček, nanejvýš u té hospůdky tady nahoře sem tam nějaký duše. A přejede nějaký auto ještě v té mlze, tak svítí, víš, jako duch. Tak to už je tady moc smutno, to už by se nám to nelíbilo. (Hedvika)

S věkem a zdravotními obtížemi jim ubývají fyzické síly a s nimi i činnosti, kterým se mohou věnovat. Praha přes zimu Hedvice a Heřmanovi nabízí více možností vyžití i rozptýlení.

Dřív jsme sem jezdili, protože jsme tu mohli bruslit a lyžovat, dneska už ne, tak by nám v tej chaloupce bylo smutno. Tak to se těším do Prahy, protože tam si můžu dojet zacvičit, kamkoliv si můžu, na ty masáže jsem jezdila. (...) A když je smutno, tak si můžeš vyjet do Prahy (do centra). (Hedvika)

Vedle toho spatřují výhody svého setrvávání na pražském sídlišti v praktičnosti a pohodlí zdejšího bydlení - dostupnost lékařské péče a potřebných služeb („všechno tam máme zajištěný“, Hedvika), také odsud mají poměrně blízko ke svým dospělým dětem, které žijí v okolí Prahy, a v neposlední řadě - „jsme tam zvyklí“ (Hedvika). Oceňují zeleň a stromy, které od jejich nastěhování vzrostly.

... všechno se za ty léta tak změnilo, že dneska, když jsme nedopatřením zůstali jeden rok v Praze přes léto, že jsme nemohli odjet sem, tak jsem chodila pěšky těma... Třeba od metra pěšky domů a vyhledávala jsem stín a takový ty různý zákoutí hezký, i ty parkový úpravy mírný, co tam jsou, a říkala jsem si, že teď na tom Jižňáku je taky hezky, když je hezký počasí. Sem tam kolem domu kvetou růže, že jo, a je to už takový upravenější. A hlavně hodně vzrostlejších stromů. (Hedvika)

Když Hedvika a Heřman přemítají nad dalšími důvody, proč se na JM cítí spokojeni,

přestože k němu mají řadu výhrad, hovoří o svých vlastnostech - nenáročnosti, přizpůsobivosti a čínorodosti - s nimiž přistupují k životu.

*M: **My nejsme potížití**, víš, takový, který by si, jsou lidi, který si stěžují na všechno a vždycky.*

Ž: Anebo mají nápady, co by chtěli, víš? A my si vždycky odjedeme na chalupu a stačí nám, že rostou houby a jsou borůvky, aspoň pro tenhle půlrok.

M: No a tak člověk si zvykne.

Ž: Ale jinak jsme si zvykli téměř vždycky docela rychle, protože jsme si to vždycky k obrazu svému ten byt upravili.

Heřman zmiňuje, že lidé hodnotí své bydlení pod vlivem svých finančních možností, a nahlas uvažuje o tom, že by možná měli na JM jiný názor, kdyby bývali měli prostředky na to, aby si postavili domek. Hedvika však namítá, že vzhledem k jeho povolání nikdy neměli jistotu ohledně perspektivy, jak dlouho v daném místě budou moci bydlet, proto by pro ně nemělo smysl se do stavby domku vůbec pouštět.

*M: **Ono se to hodnotí, jako každé hodnotí z toho, jaký má finanční možnosti.** Kdyby jsme my tenkrát v té době měli tolik peněz, abysme si mohli něco postavit, tak to je něco jiného.*

*Ž: **Pro nás by to nemělo smysl. My jsme nevěděli, kde budem za dva roky.** Těch pár lidí, co si postavili dům někde na vesnici nebo na tom menším městě, tak vlastně ty byli vázaný, buď tam nebydleli. Třeba viz ty na Slovensku, bydleli v Olomouci já nevím kolik let ještě a tam měli barák na Slovensku, víš, postavenej. A šli tam až do důchodu. A jiní zase se vzdali zaměstnání, vzdali se i kariéry, protože chtěli zůstat tam, kde si postavili dům. Takže ono to není jednoduchý, že jo, protože takový furt stěhovavý.*

Navíc byt má výhodu, že je méně náročný na údržbu než dům se zahradou. Hedvika si nedovede představit, že by v aktivním věku bývala zvládla skloubit dojíždění do zaměstnání a starost o rodinu, dům a zahradu. Proto dokud chodila do práce a starala se o děti, touhu po domku nepociťovala. Teprve když děti odešly a najednou získala více času, začal jí byt připadat těsný. V tomto ohledu, jak říká, je zachránila právě chalupa, která v letním období poskytuje rozmanitou náplň času – i když se jí prostředí Jižního Města díky vzrostlé zeleni líbí, procházky stále stejnými místy by jí trvale neuspokojovaly. Zde však ani tak nehraje roli její vztah konkrétně k Jižnímu Městu, jako spíše k městu a bydlení v bytovém domě obecně.

...když je člověk v aktivním věku, aktivní, jo, když pracuje, tak opravdu nemá moc času na něco jiného. My opravdu, nám stačil ten byt si zařídit a udržovat a do práce, z práce a rádi potom na dovolenou si odpočinout, jo? Že si nedovedu představit při tom, jak jsme byli vytížený, že bysme třeba měli ještě barák a měli se starat o zahradu a něco. No to se, no ale to je daný taky tím, že jsme vlastně dojížděli pořád do práce. Já vím, že ty lidi na venkově, když mají práci pět minut, v poledne si můžou skočit domů, tak je to trošku jiný, ve dvě hodiny jsou doma. Mají víc času se věnovat třeba

tomu baráku a tomu všemu. Tohleto mně vůbec nikdy nechybělo. Až teprve později, když už děti jsou z domu, máš víc času, tak pak jsem se cítila, když jsme někam nejeli nebo nešli ven, doma jako v kleci, protože tam není ani balkon u toho našeho bytu. (...) Takže to tam se cítím, jakmile je teplo, léto, horko, tak se cítím tam opravdu jako v kleci, protože. A jít na tu procházku, to je otrava jen tak kolem toho pořád dokola. Kdežto tady si vyjdu, ráno vstanu a jdu si na zahrádku, tam si něco pokopu, tam si něco zasázím. (...) Takže to je ten velký rozdíl pro mě. Takže za to nemůže Jižní Město, to je ten můj vztah jako k městu. Ale když je podzim, v září, v říjnu nebo zas nastanou takový plískanice, tak to strašně ráda přídu do toho teploučkýho pražskýho bytu a ráda si nastoupím do autobusu a dovezu se někam, kam potřebuju, než abych šla někde.

Irena

Dokud Irena žila na JM, cítila se zde spokojená. Zpětně si však uvědomuje, že jako samoživitelka vychovávající dvě děti svůj osobní život i životní styl zcela podřídila povinnostem péče o rodinu. Jižní Město v koloběhu všedního dne i díky době dojížděky do zaměstnání využívala v podstatě jen na přespání a pro společný program s dětmi.

R: Jedno je fakt, že když člověk nad tím přemýšlí, tak to tam bylo jenom jakoby na přespání, v podstatě noclehárna.

T: A myslíte, že to bylo tím charakterem toho místa nebo tím životním stylem, kterej vlastně odpovídal nějakému vytížení?

R: Ne, já si myslím, že to bylo tím životním stylem, respektive téma...

T: Téma nárokama a tak jakoby?

R: Téma mýma povinnostma, takže z toho důvodu tudíž jsem neměla vyhledávat nějaký prostě... Já jsem ani nechodila do kina, do divadla. To tady chodím víc do divadla, nežli jsem chodila v Praze. Ale to už je zase daný tím, že tady nemusím chodit do práce, jo? Je to něco jinýho. Takže... já jsem v tý době, když to, tak jsem to víceméně pořídila dětem, aby prostě... jsem byla schopná prostě, aby až by vyrostly, aby prostě něco jsem z nich vychovala. Takže já jsem vlastně, ze začátku jsem jezdila na Žižkov do práce, takže ono z toho Jižňáku na ten Žižkov taky to nebyla legrace. Pak jsem dělala v ... (následuje výčet míst, kam z Jižního Města zdlouhavě dojížděla do zaměstnání).

Z JM Irena odešla v roce 1996, důvodem jejího odchodu nebyla nespokojenost s bytem či prostředím sídliště, „neměla jsem s tím nějaký problémy, jako že by se mi tam přestalo líbit nebo to, to určitě ne. Určitě jako ne“. Její tehdejší druh měl vážné zdravotní potíže, klima v bytě v panelovém domě mu nedělalo dobře, proto většinu roku žil na Irenině chatě a do města se vracel jen na zimu. Irena přes týden chodila do zaměstnání a na víkendy za ním dojížděla. Nápad odstěhovat se z JM vznikl spontánně, v rozhovoru s Ivem, v průběhu jedné takové cesty na chatu. Ivovi tehdy bylo 22 let, studoval vysokou školu a na rozdíl od staršího syna s ní ještě

sdílel společnou domácnost. Než na chatu dojeli, vznikl plán, jak ji uzpůsobit pro trvalé bydlení a přestavbou rozšířit na dva samostatné byty – jeden pro Irenu a jejího partnera, druhý pro Iva. I když je Irena svým založením městský člověk a na rodinnou chatu už od dětství nejezdila ráda¹¹⁹, v okamžiku kdy vystupovala z auta, byla již pro realizaci tohoto nápadu pevně rozhodnutá.

„... on (Ireny druh) tomu nechtěl věřit, že se sem chceme nastěhovat. Říká: „No, prosím tě. Ne?“ A já říkám: „Ano, skutečně.“ A rozhodli jsme se a to bylo nějak v pátek. Pak sem přijel v neděli starší syn, který tehdy nebyl ženatý ještě, ale žil prostě s jednou slečnou, měli družstevní byt. Ale malej, takovou nějakou garsonku nebo dvougarsonku. Tak jsem prostě se s nima dohodla, říkám: „Jestli chcete ten můj, prostě podstatně větší byt, tak si ho vezte, ale prostě udělejte něco s tím vaším družstevním, prodejte ho, já budu potřebovat peníze.“ Protože tady nebylo ústřední topení, nebylo tady nic. Takže oni prostě, sice si mysleli, že si z nich dělám legraci, protože nevěřili, že já bych se stěhovala z Prahy, jo? Že jsem byla skutečně taková ta kovaná Pražačka. No a pak říkali jako, že jo. No, takže jsme to takhle uskutečnili...“

S ohledem na partnerův zdravotní stav se stavebního dozoru ujala sama, odešla kvůli tomu do předčasného důchodu. Do půl roku byla přestavba hotová a mohli se s Ivem stěhovat. Do bytu na JM se přestěhoval starší syn s přítelkyní.

...začal být dost nemocný a byl by bejval nestačil na to, to tady vlastně dirigovat, ohlídat. Takže já jsem šla o rok a půl dřív do důchodu. Což tedy byla chyba, protože tím pádem jsem bita na důchodu a na všem. No. Stalo se, stalo se, pochopitelně. Já vím, ale to nešlo prostě. Musela jsem, já jsem nemohla prostě každé den odjíždět a nechat ho tady s těma dělníkama, protože i takhle při tom ohlídní prostě bylo spousty chyb a problémů, protože každé se snaží vám to nějakým způsobem udělat, aby to jim vyhovovalo a ne vám.

Jak je vůbec možné, že Irena během jediné hodiny dospěla k pevnému rozhodnutí o tak radikální změně? Vedle potřeby společného soužití s partnerem byly její důvody především ekonomické. Když se Irena na JM přestěhovala, nájem, který ve svém státním bytě platila, byl i se všemi dalšími poplatky za služby dlouho velmi nízký (499 Kč). V 90. letech nájmy ve státních bytech začaly růst, v roce 1996, tedy v době kdy se rozhodla odstěhovat, už na nájemném platila 4 200 Kč. Navíc se schylovalo k privatizaci bytů, do níž by měla investovat cca 140 000 Kč. S blížícím se důchodovým věkem se začala obávat, že kdyby zůstala sama, nebude v jejích finančních možnostech byt z důchodu utáhnout a udržet si životní standard, na který

¹¹⁹ Rodiče Ireny chatu pořídili v 50. letech, jelikož však nebyla vyjmuta z bytového fondu, obecní úřad jim uložil povinnost ubytovat nájemníky – v místě se rozvíjela „hrudkovna“, do oblasti bylo třeba přilákat horníky a sehnat pro ně ubytování. Soužití s problematickými, sociálně nepřizpůsobivými nájemníky na prostoru 2+1 bylo pro Ireninu rodinu velmi obtížné, Irena proto na chatu odmítala jezdit, a přestože poslední nájemníci odešli počátkem 60. let, tato nepříjemná zkušenost na dlouhou dobu poznamenala její vztah k tomuto místu. „No, takže se nedivte, že se mi tu nelíbilo a nechtěla jsem sem. (...) Takže nikdy jsem ani nepředpokládala, že bych tady bydlela. Nikdy neříkej nikdy.“

byla zvyklá (chata, auto). Další vývoj jí dal zapravdu – její partner krátce na to zemřel a nájem v původním bytě během příštích pár let přesáhl 8 000 Kč.

Takže jako myslím, že prostě jsem udělala dobře, protože bych... neměla bych na to. Neměla bych prostě šanci, protože bych odevzdala ten můj důchod, tak bych... sem bych, tady bych to (chatu) nemohla držet, sem bych nemohla jezdit, auto bych nemohla mít, prostě bych ho neuživila. A neměla bych ani na jídlo a chodila bych se pást asi. (...) Když jsou dva, je to něco jiného. A to já jsem nepředpokládala, že budu sama. No, a když se potom tohle..., tak jsem říkala: „Ještě, že jsem to takhle udělala.“

Přestože její současné výdaje na bydlení jsou v poměru k výši jejího důchodu rovněž vysoké, vychází se svými příjmy rozhodně lépe, než kdyby zůstala sama bydlet v sídlištním 3+kk.

Já netvrdím, že je to tady levný prostě, těch 5 tisíc platím taky. To jako, jo? Protože tady mám plynový topení, takže plyn, voda, kanalizace. To když spočítáte, tak mám inkaso přes 5 tisíc. Jo?

Dříve Irena zastávala názor, že Jižní Město je ideální lokalita k bydlení ve stáří (pohodlí bytu, dostupnost lékařské péče a potřebných služeb, klid, přírodní zázemí), dnes už si nedokáže představit, že by tam žila, a je velmi ráda za to, že se rozhodla odejít na venkov. Nejenže nyní má k dispozici větší obytnou plochu a zahradu, na sídlišti už by postrádala přednosti svého současného života, na které si zvykla, jako např. určitá svoboda soukromí, volné procházky přírodou a pes, jenž je pro ni dnes v jejím životě bez partnera nepostradatelným společníkem a do panelákového bytu by si ho určitě nepořídila.

... vždycky si vyjdu ráno, když je léto, si vyjdu třeba v noční košili, se postavím tady, tak prostě každému to musí bejt úplně jedno. No a je to prostě jiný nežli v tom bytě. V tom bytě prostě musíte tedy se oblíknout, když byste někoho potkala. Jsou to možná předsudky, ale je to tak. No a co? Obejdete dva, tři bloky a co budete dělat? A zase líp se chodí tady po lese třeba nežli mezi barákama a po tý dlažbě. Takže asi takhle prostě to já vidím, že prostě je to na tom venkově lepší.

Bydlení na venkově jí umožňuje trávit čas a vést život způsobem, který ji naplňuje více, než kdyby žila na JM, respektive ve městě. I když připouští, že kdyby nepoznala výhody současného bydlení a byla lépe finančně zabezpečena, možná by mohla žít na JM ve svém seniorském věku tak spokojeně, jako si to dříve představovala.

R: Netvrdím, že třeba by se mi to potom za čas nelíbilo, možná, že by se mi to líbilo, protože bych zase tím pádem prostě žila jinak, než žiju tady, pochopitelně.

T: Co by to bylo, to jinak? Jak by se to třeba lišilo?

R: No, tady třeba mám psa, chodím tady prostě ven do přírody, na procházky. Tam bych prostě, tam bych si psa určitě nepořídila a tam bych skutečně prostě dělala to, že bych tedy vyšla ráno ven, buďto bych někde někoho potkala, nebo se s někým domluvila, nebo bych prostě jela, já nevím, tedy do

toho, někam, centra nebo do nějakých těch, jako to dělá moje švagrová, do nějakých těch obchodních center a tam stráví den a tím zabíjí jako důchodkyně prostě čas. Tak asi bych se taky takhle chovala. Ale jako nemyslím si, že je to to nejlepší. Tak. Myslím si, že jsem udělala dobře, že jsem se nastěhovala sem.

9.3.4. Volný čas a životní styl

9.3.4.1. Volný čas rodičů

Tato kapitola se zaměřuje na to, jak respondenti rodičovské generace na Jižním Městě tráví/trávili svůj skutečně volný čas, tzn. čas mezi prací a péčí o rodinu a domácnost. Využívají/využívali pro svůj volný čas možnosti v místě bydliště např. organizované aktivity, kulturní akce či jiné zázemí? Vyhovuje/vyhovovala jim místní nabídka, nebo se cítí/cítili neuspokojeni? Proč ano, případně proč ne?

Alice nikdy žádné organizované volnočasové aktivity nevyhledávala, jednak prý nebyl čas a v jejím případě ani zájem. Je spíše orientovaná společensky, v domě má spoustu známých, dříve se často vzájemně navštěvovali, nebo se scházeli na lavičkách před domem.

...no tak, když člověk přišel večer, k večeru z práce, tak co? Udělala jste večeři, dala jste dětem najíst, vykouply se a šly spát, že jo, koukly se na Večerníčka a šly. To byl takovej koloběh.

Když měla rodinu, jako většina matek v té době, hodně času věnovala ručním pracím – šila, pletla na děti, „*to byla nutnost se naučit šít a plést, abyste měli co na sebe*“. Z nabídky místní občanské vybavenosti využívá knihovnu a restauraci ve zdejším bývalém kulturním domě.

Já jsem chodila vždycky jenom sem, do tohodle kulturáku, do týhle knihovny a tak, že jo. Tam byl kdysi bar, tam bylo hezky, příjemně tam bylo. No a v létě občas jsme sedávali venku v té restauraci Palma, že jo, i z druhé strany. To když mi vždycky někdo přijel na návštěvu, třeba kamarádka ze Šumavy, tak jsem jí tam vzala, aby čuměla.

V posledních letech se ve volném čase věnuje hlavně vnoučatům. S vnukem často chodívala do kina, s rozšířením nabídky levných DVD dává přednost sledování filmů v pohodlí vlastního obývacího pokoje. S vnučkou zatím nejvíce času tráví na dětských hřištích a v Milíčovském lese. Nyní čerstvě v důchodu, i v souvislosti s úvahami o přestěhování do domu s pečovatelskou službou, kterými se zabývá,

začala registrovat zdejší aktivity pro seniory. Ve svém věku se však ještě zatím necítí na to, aby se do jejich společnosti začlenila.

Jako tam jsou takový, jako sdružení, ale jako mně osobně třeba, já si myslím, že ještě nejsem zase tak stará, abych šla mezi ty seniory tady, co jsou tam. To se jako necejtím ještě na to. Takže jako... (...) ne, už nám je dost. Ale fakt se teda mezi ty seniory necejtím.

Benešovi trávili volný čas převážně sportem a procházkami se psem. **Broňa** jezdívávala hrát volejbal na Spořilov a dvakrát týdně chodívávala cvičit (kondiční cvičení pro ženy), v průběhu let na Jižním Městě vystřídala několik tělocvičen, v 90. letech ještě pravidelně docházela do posilovny ve vedlejším paneláku. Její sportovní aktivity ustaly teprve před několika lety ze zdravotních důvodů (... *pak jsem byla nemocná, tak se to pozvolna tak jako vytratilo.*). Broni manžel hrával volejbal (mimo Jižní Město; přestal rovněž ze zdravotních důvodů) a více než 20 let se věnuje kynologii, s jedním ze svých psů na soutěžích dosáhl i mezinárodních úspěchů.

Broňa na Jižním Městě postrádá více kulturních aktivit (koncerty, divadlo).

Czerní se organizovaných volnočasových aktivit neúčastnili, jen manžel Cecílie po určitou dobu chodil na kurz angličtiny do místního kulturního domu. Jelikož manžel pracoval na směny, ve svém volném čase byl rád doma. Cecílie se navštěvovala s kamarádkami v domě.

Ani **Daniely** rodiče nevyhledávali organizované aktivity, matka byla ráda doma, otec byl sportovně založen, rád se vydal na kole po okolí, či na běžkách do lesa.

Takže jako to kolo, lyže, běžky teda táta. A máma nikdy, jako nebyla takovej jako sportovní typ. To kolo, to jo, ale ani lyže nebo. Ani to nevyhledávala, asi si myslím, že byla jako unavená.

Františka si v koloběhu povinností všedního dne našla čas maximálně na schůzky s kamarádkami a návštěvy přátel, do žádných organizovaných aktivit se nezapojila. S prvním manželem do divadel nechodili, maximálně do kina, ale to už s sebou zase brávali děti.

V ten všední den, no, ve všední den jsem byla ráda, že nakoupím a že je [děti] vykoupou a rychle do postele jako.

Gita i její bývalý manžel ve volném čase žili především sportem, Gita dodnes

vede cvičení pro ženy a děti v místní tělocvičně, ale i na jiných místech.

Hedvika a Heřman bývali oba sportovně založení. V mladším věku Heřman s přáteli pravidelně chodíval hrát míčové hry (ne však na území JM) a denně běhával svých 5 až 6 km v Milíčovském lese („*Pak jsem toho nechal a to byla chyba*“). Hedvika chodívala na cvičení pro ženy, nejdříve do sokolovny na Chodov, později do školní tělocvičny přímo v místě bydliště. Volnočasové aktivity pro dospělé podle Hedviky na Jižním Městě rozhodně nechyběly, kdo chtěl, to své si prý vždy našel. Hodně času trávili procházkami, jakmile napadl sníh, využili toho a vyrazili po práci na běžky i nočním Jižním Městem. V současné době, vzhledem ke zdravotním obtížím, tráví volný čas na Jižním Městě v období, kdy nejsou na chalupě, již jen procházkami – mají několik svých oblíbených vycházkových okruhů.

Ž: Tam se dalo i sportovat po práci, to bylo (...) Vždyť na lyžích jsme tam taky jezdili, na těch běžkách. Od té chvíle už vlastně, jak tam udělali nějaký ty cestičky a asfaltem vylitý ty cesty lesem, tak my jsme mohli jezdit na lyžích, tam jsme chodili po práci na běžky.

M: Jo, po tmě.

Ž: Protože svítilo, Jižní Město, že jo, a měsíček, takže jsme po těch cestách mohli.

Dokud byly děti malé, kulturní stánky Heřmánkovým na Jižním Městě nikdy nechyběly. Večer stejně nikam nechodili, když pak děti povyroستly, nevadilo jim si za kulturou do centra dojet.

Irena, až na krátký čas, kdy chodila na cvičení do místní tělocvičny, nevyužívala žádné organizované aktivity. Při péči o děti a po určitý čas i o svého otce a tchýni na to neměla čas, a jak říká, asi ani není ten typ. Ač by na Jižním Městě uvítala více kulturních příležitostí (divadlo, koncerty), sama je nepostrádala. V době, kdy ji děti potřebovaly, totiž bez nich žádné kulturní akce, ať už v místě nebo v centru, nenavštěvovala, svůj život zcela podřídila rodině. Ve svém volném čase se scházela s přítelkyněmi ze sousedství a šila na děti.

T: A měla jste třeba vůbec čas, když jste tam bydlela ještě a kluci byli malí, nebo prostě když jste v té době, co jste tam bydlela, třeba navštěvovat nějaký volnočasový aktivity, tam jakoby? Někaký ty kroužky nebo nějaký akce?

R: Ne. Naprosto ne.

T: Naprosto ne. Hm.

R: Naprosto nic, skutečně. Bylo toho, bylo toho hodně prostě, abych to všechno zvládla, protože v té době, když vlastně to, tak já jsem ještě měla, když jsme se tam nastěhovali, tak jsem měla ještě

starýho otce. Tomu bylo 80. Tchýni, který bylo asi 75 let, takže jako ještě tohleto jsem měla k tomu všemu, takže v žádným případě.

T: A nastal teda někdy...

R: Víím, že jsme, jeden čas jsme se tam dohodli, že jsme chodili cvičit do školy, bylo nějaký to. Ale pak jsem to taky nějak odbourala. Protože nějak, já jsem nikdy nebyla takovej ten tvor, kterej prostě musí cvičit a skákat a běhat, takže asi to byla i ta lenost, jo? No a ono jako, já jsem původně vyučená švadlena, takže prostě jsem víceméně kluky obšívala prostě, takže co bylo potřeba, včetně bundy a kalhot a oteplovaček, tak jsem všechno tohleto se snažila prostě pro ně udělat, protože jsem potřebovala ušetřit. No a sem tam přišla nějaká ta kamarádka: „Hele, já bych potřebovala tohle zkrátit, tohle udělat.“ Takže ještě k tomu všemu, co bylo, jsem ještě třeba po večerech šla. Takže prostě já už jsem na to neměla čas. Když jsem to chtěla všechno nějak tak zvládnout, prostě, tak to nešlo.

9.3.4.2. Rodinný způsob trávení volného času

Tato kapitola shrnuje základní informace o způsobu trávení společného volného času jednotlivých rodin v návaznosti na jejich individuální preference a možnosti, které jim pro uspokojení jejich volnočasových potřeb skýtalo Jižní Město. Pozornost je zaměřena na období, které začíná v době jejich přistěhování na Jižní Město a s ohledem na změny životního stylu rodin, v závislosti na životním cyklu, trvá přibližně do ukončení základní školní docházky respondentů dětské generace.

Altmanovi víkendy i prázdniny trávili převážně v Praze: „*No my jsme většinou byli v Praze. Potom třeba, když se brácha oženil nebo to, tak jsme jezdili k jeho ženě na Šumavu a tak jako. Jinak jsme neměli tu možnost. My jsme neměli svoje žádný chaty, chalupy.*“ Alice vzpomíná, že zpočátku se často vraceli s dětmi na Žižkov, do jejich původní čtvrti, kde byli zvyklí, a na rozdíl od tehdejšího Jižního Města zde byla v parku dětská hřiště. Jinak kromě procházek do přírody, koupání v rybníku, opalování na louce, krmení oveček atp., Jižní Město z jejího pohledu zpočátku ani později příliš vyžití nenabízelo. Když „*se chtěly holky bavit*“, jezdili jako rodina k příbuzným, do jiných městských částí, kde byla lepší vybavenost. „*A jezdili jsme, kde jsme mohli, třeba do bejvalýho Fučíka, že jo, tam vždycky něco bylo, nějaký ten bazén, bruslení nebo tak. Do zoologický a takhle.*“ Když dcery povyroستly (Andree tehdy bylo 8 let), byl blízko jejich domu otevřen nový kulturní dům s kinokavárnou. Alice si vybavuje období, kdy „*tam dvakrát, třikrát do tejdne chodili do kina*“ a dcery každou sobotu na dětskou diskotéku. O prázdninách jejich děti odjížděly na tábor,

jinak je trávil převážně v Praze¹²⁰.

Benešovi většinu času o víkendech trávili mimo Prahu – především na chatě, na kterou z místa bydliště autem dojeli během dvaceti minut. Pokud zůstali na Jižním Městě, často vyráželi na výlety, na procházky se psem a v zimě na běžky, aby, jak říká **Broňa**, děti měly vyžití. Letní prázdniny děti na Jižním Městě nikdy netrávily, jako rodina jezdili pravidelně na dovolené na svá oblíbená místa pod stan, zbývající část prázdnin děti trávily na chatě s prarodiči. Broňa s manželem, i když neměli dovolenou, přes léto často pobývali na chatě s nimi a jezdili odtud do práce.

No, když byly děti malé, tak taky samozřejmě ne, ale většinou jsme byli jako někde jinde. Tak to víš, že jo, že jsme tam odsud' (z Jižního Města) podnikali aktivity. Když jste byli malý, tak se chodilo do zoologický zahrady a jezdili jsme bruslit do Popovic a pořídili jsme si štěně, takže tam odsud jsme vyráželi a vraceli jsme se tam. Ale tak to asi nese s sebou i ta doba, aby ty děti se nenudily, aby měly nějaký vyžití, že jo?

Způsob trávení volného času rodiny Czerných ovlivnil jednak fakt, že **Ceciliin** manžel pracoval na směny, ale hlavně Cyrilova zdravotní komplikace. Až do puberty, než mu byla operativně odstraněna, trpěl vážnou srdeční vadou. Jako dítě měl omezený pobyt v dětském kolektivu (do školky směl až v 5 letech) a další zákazy. Rodiče se o něho báli, během léta se střídali v dovolené, aby pokryli jeho prázdniny. Čas o víkendech a prázdninách trávili způli na sídlišti. Neměli chatu/chalupu nebo babičku na venkově, jako většina ostatních rodin. Do Cyrilových 16 let nevlastnili ani auto, jejich mobilita a rekreační možnosti mimo město byly tedy omezené. Snažili se trávit co nejvíce času se spřátelenými rodinami ze sousedství, které měly děti, aby nemocí hendikepovaný jedináček Cyril nevyrůstal jen mezi dospělými („Protože jsem říkala, že to dítě potřebuje děti, když bude vyrůstat mezi dospělejšma, co z něj bude? Nemám to ráda.“). V zimě se vzájemně navštěvovali a po zbytek roku buď společně anebo sami podnikali výlety, procházky starou Prahou a různé kulturní aktivity (např. výstavy). Na Jižním Městě chodili do „kina Chodov, do toho vesnického, tam ještě topili v kamnech“, v létě se chodili koupat na Hostivařskou přehradu, vyráželi na

¹²⁰ „Celý prázdniny jsem byla na Jižňáku v tom bytě, maximálně šla jsem s mámou nakoupit do Rozvoje tehdy, to byla jediná činnost, můj jedinej pohyb prostě. Nebo jsem doma v pokojíčku poslouchala písničky, protože naši neměli peníze, takže nebylo kam jet, nebylo nás kam vyslat. Vždycky až poslední tři tejdny vždycky v srpnu jsme jezdily se ségrou na tábor. A to bylo jediný, co za celý prázdniny jako bylo. Takže já celý prázdniny fakt balkón, Jižňák, Rozvoj. Jo? Ono tam bylo prostě strašně prázdný (většina dětí odjela) a nebylo kam, nic. To bylo strašný. Jako to, že fakt jenom tábor a na to zase krásně vzpomínám. To jsem jezdila každěj rok.“ (Andrea)

výlety na kole a procházky po blízkém okolí.

Daniela vzpomíná, že víkendy na Jižním Městě trávila jejich rodina jen výjimečně, bylo to dáno tím, že za Prahou nedaleko od nich žili v rodinném domku se zahradou matčini rodiče, takže většinou pobývali u nich. Pokud zůstali doma, jezdili na kole po okolí (často právě za prarodiči) a v zimě chodili na běžky. Prázdniny s bratrem jako děti na Jižním Městě nikdy netrávili, bývali u babiček.

...my jsme hodně jezdili právě k babičce a k dědovi. Tím, že to bylo blízko, takže my jsme tam třeba v sobotu jeli, naši tam byli celý den a večer pak se vraceli přespat domů a my jsme tam děti jako spaly až vlastně do neděle. A naši zas v neděli přijeli k babičce a dědovi a zase jsme tam trávili jako den, jako na zahradě. Takže já jsem hodně právě byla u babičky, u dědy. Já jsem moc ty víkendy na Jižním Městě netrávila. Já jsem byla mimo Jižní Město spíš. Výjimečně.

Rodina **Evy** trávila víkendy i dovolené převážně na chatě. V období letních prázdnin, když rodiče neměli dovolenou, zůstávaly se sestrou na Jižním Městě. Erbenovi byli velmi uzavřená rodina, nebylo zvykem, že by jejich děti chodily ven (Eva si o prázdninách i jindy většinou doma četla).

Františka se nedomnívá, že by jako rodina bývali žili jinak, kdyby nebydleli na JM. Naopak, kvalitní přírodní zázemí JM a poloha na okraji města pro ně v jejich situaci bylo výhodou - Formanovi neměli chatu ani auto (dlouho spláceli byt), pravidelně jednou za měsíc odjížděli na víkend k prarodičům mimo Prahu, jinak trávili víkendy většinou výlety do blízkého okolí (Průhonice) a pěšími procházkami v místních lesoparcích (Milíčovský les, Hostivařský park, Krčský les).

T: A myslíte, že nějak ovlivnilo váš životní styl to, že jste bydleli na tom sídlišti? Že byste byli bývali třeba žili jinak nebo...

R: Ne, myslím si, že ne. Myslím si, že určitě ne. Určitě zase bysme, já nevím, člověk je v práci, že jo, přijde z práce, máte doma povinnosti. A ten víkend potom se snažíte nějak trošku odpočinout, jako i těm dětem se víc věnovat. Tak asi, ať bysme byli, kde bysme byli, protože chatu nebo tak jsme neměli, tak bysme zase byli odkázáni na to prostě jezdit na ty výlety nebo chodit na ty výlety. Naopak si myslím z toho Jižňáku, že bylo víc možností, že prostě tam bylo vcelku, já nevím, do Krčského lesa kousek, jo? Že tam prostě bylo víc možností, kde jste bez auta, poněvadž ani auto v té době jsme neměli. To jsme byli rádi, že jsme nějak ten byt srovnali a to, takže jako jsme využívali, co tam takhle bylo blízko. Tam hodně v těch Průhonicích, taky tam těch lesů, Milíčák, v Krči.

Františka měla na Jižním Městě partu kolegyň z práce, jejich rodiny se vzájemně znaly, navštěvovaly. Stejně tak Formanovi udržovali přátelské vztahy se sousedy v domě. Prázdniny na Jižním Městě jejich děti netrávily, jezdily na tábor, rodina

vyrážela na společné dovolené a zbytek prázdnin bývaly u příbuzných.

Dokud Gregorovi neměli chatu, trávili víkendy sportem, výlety do přírody a návštěvami prarodičů. Trávení jejich volného času nejvíce ovlivnil rozchod **Gity** s manželem. Po rozvodu rodičů Gabriela často trávila víkendy odděleně s otcem, většinou výlety nebo návštěvami u jeho rodičů. O prázdninách na Jižním Městě nikdy nezůstávala, jezdila na tábor a zbytek léta pobývala u prarodičů, v rodišti matky.

Hedvika a Heřman si v Praze nikdy tak docela nezvykli – Heřmana turistické centrum doslova odpuzuje, oběma vadí davy lidí, neklid, dopravní ruch a špatné ovzduší. Mají rádi přírodu, proto jim poloha na kraji Prahy vyhovovala. Oceňovali, že mohli ještě po práci s dětmi, či bez nich, do přírody, za hezkého počasí na vycházky, v zimě na brusle či na běžky. Víkendy většinou trávili mimo Prahu, chodili do přírody, jezdili na výlety, nebo na chalupu za babičkou. Od té doby, co dostali chalupu, víkendy trávili většinou tam. Prázdniny jejich děti v mladším věku na sídlišti netrávily, Hana jezdila na tábory, k babičkám a s rodiči na chalupu.

Ani nám nevadilo, že tam není kino, že tam není divadlo, protože jsme moc času na to neměli. A pokud, tak nám nedělalo zase velké problém si do té Prahy do kina nebo do divadla dojet. Takže a na takový nějaký výlety do města a na to jsme ani neměli náladu. My jsme hodně chodili do přírody, nebo jezdili někam dál od Prahy a ven. Jo? To byly vycházky na Sázavu, anebo někam, kam, no a když to jen trochu šlo, tak jsme jezdili za babičkou. No a později, když už byly děti větší, tak jsme jezdili sem na chalupu a začali jsme tady pracovat. (Hedvika)

Irmanovi od jara do podzimu trávili víkendy na chatě nedaleko Prahy. Jinak se **Irena**, která syny vychovávala sama, intenzivně snažila o důsledný výchovný režim a aktivní rodinný program – obávala se, aby se synové na sídlišti nedostali do špatné společnosti. Proto, „když to šlo..., když prostě ten čas byl“, vyrážela s nimi za kulturou (výstavy, muzea), na procházky, na výlety, na návštěvy a v zimě na běžky.

9.3.4.3. Životní styl a volný čas - závěry a shrnutí

Zatímco u respondentů „dětské“ generace se způsob života v prostoru Jižního Města proměňoval, jak rostly a dospívaly, v souladu s fázemi životního cyklu (předškolní, mladší školní, starší školní věk atd. viz kapitola 9.4.2.), životní styl dospělých závisel/závisí především na fázi rodinného života a jejich zatížení

souvisejícího s nároky zaměstnání (pracovní doba, směnný provoz) a dojížděnkami (doba). Dokud byly děti „malé“, respondentky se cítily být vytíženy koloběhem všedního dne, po práci zajišťovaly péči o děti a chod rodiny, na nic jiného z jejich pohledu již téměř nezbyval čas. Mimopracovní život i volný čas podřizovaly především dětem. Období, kdy byly děti považovány za malé („dokud byly děti“), trvalo do konce mladšího školního věku (Hedvika), častěji však do konce základní školní docházky (Broňa, Irena, Františka). S přechodem dětí na střední školy přirozeně přibývalo aktivit, do nichž již děti vtahovány nebyly – s osamostatňováním dětí docházelo i k uvolňování zajatých rodičovských povinností a dohledu nad dětmi, ubylo společně tráveného volného času (pozdní návraty rodičů domů z návštěv u známých a kulturních aktivit; víkendy na chalupě bez dětí apod.). Současně nelze opomenout důsledky změny společenského režimu v roce 1989, která nastala právě v době, kdy jejich děti, respondenti dětské generace, vstoupily na střední školy, tzn. i z hlediska soukromých životů respondentů obou generací v poměrně revolučním období. Proto někdy lze obtížně odlišit vliv nové životní fáze a společenských změn (svoboda, nové možnosti seberealizace, zvýšení pracovních nároků atd.) na proměny jejich životního stylu.

Předchozí kapitoly naznačují, že přes kritické výhrady k občanské vybavenosti¹²¹, zejména v prvních letech po nastěhování, respondenti nemají dojem, že by bydlení na Jižním Městě mělo samo o sobě negativní vliv na způsob trávení jejich volného času. Z výpovědí respondentů je patrné, že konkrétní náplň volného času, vedle výše uvedeného, závisí zejména na aktivitě, individuálních preferencích, potřebách a možnostech jednotlivých rodin, daných ekonomickou situací domácnosti, dostupností rodinného rekreačního objektu, úrovní mobility (vlastnictví automobilu) atp. Volnočasové preference respondentů odpovídají obecným tendencím charakteristickým pro městského člověka, zejména jako např. opouštění města v době souvislého volna – útěk z městského prostředí do volné přírody a chataření/chalupaření či zahrádkaření (Musil a kol. 1985)¹²². Nejvyšší rekreační potenciál Jižního Města proto jednoznačně představuje jeho poloha na samém kraji

¹²¹ Občanská vybavenost byla v průběhu let postupně doplňována, z původních záměrů, které dosud nebyly zrealizovány, respondenti postrádají zejména bazén a někteří více kulturních příležitostí (divadlo, koncerty).

¹²² Pro městské lidi je dle Musila a kol. (1985) charakteristický rovněž vysoký podíl volného času tráveného v bytě a v různých druzích zařízení určených pro volný čas.

města¹²³, přírodní zázemí a charakter okolní krajiny. Možnost sportovat a pobývat v přírodě i ve všední den, „po práci“, je považována za hlavní hodnotu zdejšího prostředí. Vedle procházek patří k nejoblíbenějším místním venkovním aktivitám cyklistika, koupání v přírodních nádržích, v zimě sáňkování, bruslení a zejména jízda na běžkách. Nabídku místních volnočasových zařízení a organizovaných aktivit vyhledávali a využívali převážně jen sportovně založení jedinci.

Většina rodin z výzkumného souboru měla, či v průběhu času získala přístup k vlastnímu rekreačnímu objektu (chata, chalupa) či možnost pobývat u příbuzných a známých (prarodiče na venkově). Ti, kteří tuto možnost neměli, to považovali za handicap, mnohem více času trávili na Jižním Městě (i děti o prázdninách), potřebu pobytu v přírodě se snažili saturovat výlety do bezprostředního (lesoparky na okrajích Jižního Města), blízkého (přilehlé venkovské oblasti, zejména Průhonice) i vzdálenějšího okolí. Vlastnictví rekreačního objektu spojené s nutností údržby a oprav pak v průběhu „chalupářské sezóny“ (od jara do podzimu) naopak většinou vede k jednostrannějšímu zaměření z hlediska výběru místa víkendové a dovolenkové rekreace.

Tendence k trávení volného času v průběhu souvislého volna mimo Jižní Město, která je z výpovědí respondentů patrná, by mohla svádět k zjednodušené interpretaci ve smyslu pouhé snahy o únik z neuspokojivého prostředí sídliště. Většina respondentek však hovořila o své potřebě poskytnout dětem, dokud byly malé, co nejvíce podnětů, osobně se jim věnovat a zabavit je zajímavým rodinným programem, respektive nenechat je jen bezprizorně lítat venku, „jako děti ulice“. Zejména v případě matek vychovávajících chlapce byla tato snaha motivována také strachem, aby se v kritickém věku nedostali do nevhodné sídlištní party a nesklouzli k problémovému chování.

Navzdory ambici obsažené v některých původních teoretických konceptech sídlištní bytové výstavby, které si kladly za cíl vytvářet na sídlištích takové obytné prostředí, které uspokojí veškeré rekreační potřeby svých obyvatel, takže nebudou mít potřebu saturovat je jinde, např. vlastním objektem druhého bydlení, z výpovědí respondentů vyplývá, že druhé bydlení se s bydlením na sídlišti a městským životem vůbec naopak vhodně doplňuje a může přispívat k vyšší rezidenční spokojenosti a stálosti obyvatel sídlišť.

¹²³ Ke spokojenosti respondentů však také přispívá poloha jejich čtvrti (viz kapitola 9.2.) na samém okraji Jižního Města.

9.3.5. Byt a dům

9.3.5.1. Velikost bytu

V jedné z úvodních kapitol již bylo zmíněno nadšení některých respondentů (Alice, Broňa, Irena,...) z technických výtobytků, jakými pro ně s ohledem na předchozí bydlení bylo v tehdy v novém bytě ústřední topení a teplá voda. Až na Heřmánkovi a Gitu (kteří se přestěhovali do bytů větších co do počtu místností, ale menších co do rozměrů pokojů a celkové obytné plochy) všichni respondenti spontánně vzpomínali na své počáteční ohromení velikostí nového bytu. Toto ohromení postupem času vyprchávalo s tím, jak děti rostly a jak se domácnosti zaplňovaly v průběhu let nashromážděnými věcmi. Po určité době (nejpozději když děti dosáhly puberty) by téměř všichni uvítali alespoň o jednu místnost navíc. S velikostí svého bytu byla po celý čas spokojená jen Gita, neboť po rozvodu a odchodu manžela zůstaly s dcerou v bytě 3+1 samy dvě.

Ž: No, nevím no, dneska mi to připadá hrozný králíkárny, že je to malinký. Dneska, i potom už mi to připadalo najednou malinký, přesto že ten byt mi připadal vobrovskej, že jo, když jsme přišli z těch malejch poměrů, no ale časem mi připadal fakt jako malej.

T: Kdy se to tak zlomilo?

M: Když trošku vyrost, no.

Ž: No, když Cyril vyrostl, i když měl svůj pokoj, že jo, protože jsme tam byli tři. Ale já nevím, kdy to mohlo bejt tak, to jsme tam mohli bydlet tak těch 10 let. No tak po těch deseti letech, protože my jsme vlastně z toho nejmenšího pokoje měli ložnici, tenkrát jsem říkala, nevadí, stačí nám postel na přespání, pak najednou nám připadalo, že to je hrozně malinký, no. Nedovedu si představit, že bysme tam ty děti měli dvě.

(Czerní)

Pro Czerné byla stísněnost domácnosti, kterou časem pociťovali, jedním z důvodů, proč se snažili trávit volné dny co nejčastěji mimo sídliště.

Je fakt, že jsme se pak snažili vlastně co nejvíc odtamtad' vypadnout, no. Jet na dovolenou, protože my jsme neměli chatu, nic. Nebo někam ke známejm. Protože nám to připadalo malý. A když Cyril dospěl, tak úplně, no. Proto on taky utek pak, že jo. Nebo jako utek, chtěl samozřejmě bejt samostatněj a já to chápu. (Cecílie)

Smíření se stávajícím stavem, protože nebylo ve vlastní moci velikost bytu ovlivnit, jak v následujícím úryvku popisuje Františka, je typickým vyrovnávacím mechanismem většiny respondentů (až na Czerné, kteří posléze ze sídliště odešli do rodinného domku). Než být nespokojená, tak raději smířená.

Kdybych si mohla vybrat větší, tak bych si vybrala větší, ale vybrat jsem si větší nemohla, tak se člověk musel smířit s tím, jak to bylo, ale vzhledem k tomu, že jsme předtím byli v jedné šestnáctimetrové místnosti, tak tohleto bylo vlastně velký potom. Jo, ale samozřejmě, když bych si mohla vybírat, vybrala bych si větší. (Františka)

Aby každé z dětí mělo vlastní pokoj a soukromí, Benešovi se téměř na 10 let – než děti dostudovaly a definitivně se osamostatnily - vzdali vlastní ložnice a přestěhovali se na rozkládací pohovku v obývacím pokoji.

... v určitý době by určitě bejvalo bylo dobrý, kdyby byl o jednu místnost větší, kdyby to nebyl třípokoják, ale čtyřpokoják, protože vlastně Bára, když potom jí bylo těch 18 nebo jí mělo být 18 a před tou maturitou, tak jsme se rozhodli, že dáme každému svůj pokoj, a my jsme spali v obýváku. Musela jsem rozkládat gauč, což dneska dělá hodně lidí nebo dělalo. Tak v té době by bejvalo bylo dobrý mít ještě jednu místnost navíc, aby se tohle nemuselo dít. Jako ten třípokoják je ideální, ale ta plocha obytná je opravdu malá. Je to 63 čtverečních metrů, tak pro rodinu s dvěma dětma, kor když jsou to děti potom do střední školy, tak si myslím, že to je malý. (Broňa)

Od té doby, co se děti odstěhovaly, rodiče zpravidla považují velikost svého bytu „teprve teď“ za ideální vůči svým potřebám, ať už má jejich byt dva, tři nebo čtyři pokoje.

Ž: No, v průběhu těch let nám bylo období, že nám byl malej. Ale teď už zase je nám velkej dost. Teď se i hledáme, že jo? (smích)

M: Tam jsme my dva, ale neměnil bych. Nešel bych do menšího. To teď teprve nám to vyhovuje... Že když na mě (manželka) nemluví, tak jde do protějšího (pokoje)...

Ž: Ne, my máme tam prostoru dost a i pro návštěvy, tak je to takový příjemný. A hlavně za ty léta máme tolik věcí, co se nashánělo, že vlastně bysme to museli všechno vyházet, kdybysme se měli stísnit do něčeho menšího.

M: No tak ono těch 70 metrů vlastně, když to dneska čteš, to je minimum ve světě, když to není stovka, tak to není byt. Ale nám to stačí. Teprve teď nám to stačí.

Ž: Že máme všude všechno pohodlně rozložený, víš?

(Heřmanovi)

Z výpovědí respondentů vyplývá, že velikost sídlištního bytu může a nemusí být tím rozhodujícím limitem pro vícegenerační soužití, ať už z důvodu řešení bytové tísně rodin dospělých dětí, či péče o nesoběstačného seniora v rodině.

Nikdy jsme nepředpokládali, že bysme tam bydleli, když by se Cyril oženil, že bysme bydleli všichni v tom bytě. To nás teda nikdy ani ve snu nenapadlo. To jako ne. Pro dvě generace to nebylo, a tím že jsme to zažili, tak jsme to nikdy nechtěli. Ani by to nedělalo dobrotu. Ani my jsme to nechtěli, protože jsme to zažili, sice ne dlouho, opravdu to není příjemný. Mladý maj patří k mladejm a starý ať si jsou zase spolu. Málodke to funguje, že třeba maj ty domy dvougenerační. Protože ta druhá generace, my žijeme jinak, my prostě máme jinej styl života... (Cecílie)

Zatímco např. Františka, ani Cecílie si soužití více generací v jejich bytě nedovedou představit (Cecílie má kromě vzpomínek ze svého mládí na sdílení společné domácnosti s prarodiči manžela také zkušenost s několikaměsíčním soužitím se synem Cyrilem a jeho tehdejší přítelkyní), Irena několik let ve svém bytě pečovala o svého otce (aby zachovala soukromí dětem, otci uvolnila svoji ložnici a přestěhovala se do obývacího pokoje) a Heřmanovi v době, kdy ještě vychovávali dvě mladší děti, na několik let ve svém bytě poskytli azyl nejstarší dceři s rodinou (v jejich 4+1 tehdy žilo 7 osob) a později každou zimu do svého bytu brávali maminku Hedviky, která jinak žila v domku na venkově. Heřman měl dokonce v záloze plán na přestavbu jejich bytu na dvě samostatné bytové jednotky pro případ, že by některé z dětí nemělo jinou možnost získat vlastní bydlení, „naštěstí“, jak říká, to nakonec nebylo třeba.

9.3.5.2. Kvalita bytu

Významným faktorem spokojenosti s bytem je kvalita výhledu z oken bytu – výhled do širé krajiny či na starou Prahu (z některých bytů je, případně býval vidět Hrad a Petřín) je významnou hodnotou, která má moc smířit s nedostatky bytu i okolního prostředí. Pěkný výhled z okna, stejně jako blízkost okraje zástavby a přírodního území, přispívá k identifikaci s bytem a posiluje dojem, že „*ten náš byt má v rámci toho sídliště docela dobrou polohu*“. Je-li z oken byt jen průzorem mezi okolními paneláky vidět do krajiny, je možno upínat zrak k obzoru a nevnímat bližší okolí, či mu nepřikládat takovou váhu (panelové domy jsou pak respondenty tím spíše pokládány za praktické řešení bytové situace a není tak kriticky řešeno jejich estetické hledisko). Nej kvalitnější výhled je z domů na okraji sídliště (Heřmánkovi, Gregorovi) a zejména z vyšších pater (Benešovi, Formanovi, Irmanovi), odtud tedy jejich obliba a preference mezi respondenty. Čím nižší patro a hustší zástavba, tím vyšší pravděpodobnost neatraktivního výhledu „naproti do oken“ (Czerní). O atraktivní výhled lze rovněž přijít dodatečnou výškovou zástavbou, což je přijímáno s velkou lítostí (Altmanovi, Benešovi).

T: A jako po té estetické stránce, jak to sídliště na vás působilo?

R: Víte, my jsme měli docela jako ten byt docela dobrej z toho důvodu, že vlastně my jsme viděli na Průhonice, celou dálnici, celej ten obzor tam jsme měli volnej, takže v neděli večer, když jsme přijeli nebo v sobotu, že jsme viděli třeba, jak jezděj auta, světylka až na ten obzor. A celkem jako ten byt...

My jsme se nedívali někomu prostě buď do oken přímo... protože ten dům pod námi byl nižší, takže my jsme vlastně přes něj viděli tam ty Průhonice, takže prostě jako já jsem byla docela spokojená.

(Irena)

...jsem se podívala z okna a viděla jsem stromy. (Františka)

Pokud jde o dispoziční řešení bytů, v tomto ohledu byli všichni respondenti se svým bytem spokojeni¹²⁴ (např. Františka oceňovala napojení kuchyňského koutu na obývací pokoj, jež jí umožňovalo zůstat v kontaktu s rodinou či návštěvou i během příprav pokrmů). Hovořili o tom, že se vždy snažili upravit si to doma tak, aby to tam měli – z jejich pohledu - hezké. Shodovali se v názoru, že v současné době, díky široké nabídce na trhu se stavebninami, lze docílit toho, aby panelový byt splňoval nároky na moderní bydlení.

T: A splňuje ten byt vaše představy o bydlení?

R: Když jsem ten byt dostala nebo když jsme ho dostali, tak určitě. To jsem ti říkala. Dneska ne.

T: Dneska ne?

R: No, dneska už ne.

T: A v čem se to změnilo nebo co to je?

R: No já si myslím, že vývojem a možnostma, dobou vlastně, že dřív jsme si nedovedli nic jiného představit nebo prostě měl člověk omezený možnosti, vlastně shánět materiál stavební, to bylo obtížný, to bylo přes známý nebo vzít si dovolenou, vyvíjet iniciativu. Dneska právě takovejch možností všelijakejch v úpravě toho bytu, že ať přijdeš do OBI, do Baumaxu, do Bauhausu, všude si můžeš koupit jakýkoliv materiál a je to přizpůsobený i množstvím, to znamená, že různě namíchaný malty. Takže dneska se člověk může pouštět asi jako do větších aktivit, takže dneska bych ten byt upravila. (...) Tak teď, tak jak říkám, že s tím bytem nejsem teď spokojená, tak s tím zase začnem něco dělat. Ale to je na každým z nás.

(Broňa)

Pokud jde o charakteristickou sníženou akustickou izolaci panelových domů, za zásadní problém, který přispěl k jejich odstěhování ze sídliště, ji považovali pouze Czerní.

Protože v tom paneláku tam bylo všechno slyšet. Kdybysme se hádali, my se teda nehádáme, ale kdybysme se hádali a křičeli na sebe, tak on (syn Cyril) by to v tom bytě slyšel kdekoliv, že jo. Tady (v

¹²⁴ Srov. „Výhoda panelových bytů byla v jejich racionální dispoziční, prosvětlenosti a prosluněnosti. (...) Když se dívám na některá současná půdorysná řešení nové výstavby super drahých investičních bytů – zlatá sídliště! V dnešních bytech nejsou vyřešeny základní provozní trasy, vazby mezi místnostmi. Na sídlištích se sice vše „ekonomicky“ zmáčklo, ale mělo to logiku.“ Lenka Žížková in Tichá 2007 (250-251)

rodinném domku, kde Czerní nyní bydlí) *třeba říkám, my se nehádáme, ale máme třeba známý, a když tady spějí, tak chrápou a my to neslyšíme, jo. Kdežto v tom paneláku tam to bylo slyšet, tam jsem slyšela dole si zpívat, tam splachují. Pak jsem byla dlouhodobě nemocná a mně to začlo hrozně vadit, a proto jsme se rozhodli, že jsme z toho utekli, z Jižňáku. Nemohla jsem, najednou jsem tam nemohla být. Připadalo mi to malinký, a že všechno slyším, jo, a začlo mi to vadit.* (Cecílie)

Ostatní si na tuto komplikaci v podstatě zvykli (Benešovi, kteří bydlí v posledním patře a jsou tak ušetřeni zvuků z hořejšího podlaží, ji vlastně ani téměř nezaznamenali). Ti, kteří mají zkušenost s jinými typy bytových domů (činžovní domy, současné novostavby) nicméně namítali, že tento problém je mylně přisuzován pouze panelovým domům, a přitom je možno se s ním setkat i v jiných typech městské bytové zástavby, někdy i v mnohem větší míře.

Vedle spokojenosti „s bytem“, lze rozlišovat ještě spokojenost „v bytě“. Ta vzhledem k akusticko-izolačním a jiným vlastnostem panelových domů (propojení bytů stoupačkami atd.) závisí především na uživatelích okolních bytů. Život v bytě, s nímž je jeho obyvatel jinak spokojen, totiž může výrazně narušovat nepřízpůsobivé a konfliktní chování nejbližších sousedů. Alice vzpomínala na období, kdy o patro níže bydlela problémová rodina, kde docházelo v noci k bouřlivým hádkám a domácímu násilí, jelikož neúnosná situace neměla řešení, Alice požádala dětskou lékařku o předepsání prášků na spaní pro své děti, aby do školy nechodily nevyspalé. Irena popisovala, jak se v domě léta nemohli zbavit mravenců faraónů, protože jedna nájemnice odmítala umožnit provedení deratizace ve svém bytě. Gita měla po dlouhé období konflikty s nájemníky o patro výše, kteří téměř denně pořádali hlučné večírky do pozdních nočních hodin.

9.3.5.3. Hodnocení domu

Společné prostory vlastního domu hodnotili mnohem kritičtěji ti, kteří bydleli v domech se státními byty, než ti, kteří žili v domech s družstevními byty (dnes již převážně s byty v osobním vlastnictví). Respondenti z domů se státními byty si stěžovali na nepořádek a projevy vandalizmu (počmáraný a poškrábaný výtah, utrhané schránky, ukradené žárovky ze světel na chodbách atd.). Sami zmiňovali, že úroveň společných prostor je odrazem skladby obyvatel domu a jejich vztahu k němu. Všimli si, že v domech s družstevními byty lidé na stav společných prostor

vždy dbali více, kdežto v domech se státními byty se zájem a péče nájemníků častěji omezují pouze na území vlastního bytu¹²⁵:

...a navíc teda pak to začalo být zdevastovaný. Protože záleželo na baráku, kdo tam bydlel. Najednou ty baráky začly bejt zdevastovaný, jó, a ty lidi vlastně jako by si toho nevážili... (Cecílie)

...ale to bylo lepší asi skutečně v těch družstevních domech, protože ty lidi si to ohlíželi a opečovávali. Tyhle ty státní byly jako dost ve špatným stavu. To je pravda. (Irena)

Oni to maj doma lidi dobrý, předělávaj si ty koupelny, ale dole, schránky utrhaný, to je furt stejný... (Cyril Sr.)

Možná, víte, co to... lidi, kteří se nastěhovali do družstevních bytů, tak ty si to asi to okolí možná upravovali, protože se znali jinak. Většinou to byly třeba ty družstevní byty stavený svépomocí, nebo prostě víceméně měli větší kontakt ty lidi mezi sebou. Ale my, co jsme byli vlastně v těch státních bytech, tak prostě tam se nedělo nic takovýdlehého. Naopak tam byly problémy takový, že tam věčně prostě praskaly žárovky, dům byl bez oken, to znamená, že tam byla tma. Takže prostě se věčně, žárovky prostě byly buďto rozbitý nebo ukradený, takže my jsme věčně vyměňovali žárovky, abysme tam viděli. Hlavně kvůli tomu, že jsem měla strach, když kluci náhodou by šli domů, aby nešli z tý tmy jako. (Irena)

9.3.6. Sousedství

Dle Musila (1978) má sousedství, jako nejdůležitější forma místního společenství vícero funkcí, jako např. vzájemná pomoc, sdružování pro dosažení společných cílů, ceremoniální funkce, prostředek informací, sociální komunikace, socializační a sociálně kontrolní mechanismus. V domácích výzkumech VÚVA ze 70. let sousedství v nových obytných souborech oproti starým čtvrtím a rodinným domkům vykazovala poměrně silnou výpomocnou funkci v drobných i závažnějších záležitostech. Zatímco nejslaběji byly rozvinuty informační a ceremoniální funkce. Funkce sociálně komunikační se zde jevila jako významnější než ve starých čtvrtích, nicméně slabší než v oblastech rodinných domků. Výsledky výzkumu byly v té době překvapivé, neboť ukazovaly jiný obraz sousedství na sídlištích, než se tehdy očekávalo. Zjistilo se, že sousedství na sídlištích se vyznačuje vzájemnou ochotou pomoci přesto, že se lidé navzájem málo znají a méně o sobě vědí. Sociální distance je zde nižší než ve starých městských čtvrtích, což se projevuje větší sociální komunikací a dokonce také peněžními půjčkami. „To je pravděpodobně způsobeno

¹²⁵ Srov. Maier 2003

tím, že mnoho rodin zde prochází společně týmiž fázemi rodinného cyklu a stojí před podobnými problémy. Některé další situační prvky [jako např. snížená akustická izolace – pozn. J.B.] rovněž snižují význam soukromí rodin.“ (Musil 1978: 127)

Míra znalosti obyvatel domu se mezi jednotlivými respondenty přirozeně liší především v závislosti na životním stylu a typu osobnosti (extroverze – introverze). Extrovertní, komunikativní respondenti s aktivním zájmem o okolní dění znají v domě více lidí než ti, kteří jsou zaměřeni především na vlastní rodinný a osobní život a jsou spíše introvertně ladění. Zatímco např. Irena měla v domě jednu blízkou kamarádku a jinak se osobně znala většinou jen se sousedy na patře, Broňa, Gita a Alice měly „za starých časů“ (do počátku 90. let, než se nájemníci začali proměňovat) přehled o všech obyvatelích v domě. Příležitostí k vzájemnému seznámení jsou vedle společných cest výtahem (typické pak je, že spolehlivá znalost je zejména o nájemnících vystupujících v nižších patrech než je vlastní podlaží) především domovní schůze, obvyklé byly také kontakty přes děti, školky a školy, do nichž docházely vlastní děti – např. Irena a Cecílie měly byty ve stejné sekci a seznámily se, protože jejich děti na základní škole navštěvovaly stejnou třídu („...s tou jsme vždycky zaklepali na stoupačky. Protože oni bydleli nad náma, tak s tou jsme měli takovej tón. Tak jsme zaťukali, tak buď ona, nebo já. Takže jsme věděly, že se navštívíme, tak buď jsem vyjela nahoru já, nebo ona ke mně.“; Cecílie). Jejich přátelství trvá dodnes, přestože ani jedna z nich už na Jižním Městě více než 10 let nebydlí. Pro navazování kontaktů v rámci sídliště (tedy mimo dům) se ukázala být nejvýznamnější základní škola (třídní schůzky, rodiny kamarádů dítěte), popřípadě ještě mateřská škola, ojediněle organizované sportovní aktivity (cvičení pro ženy).

M: Vůbec ne. My jsme neměli nikdy přehled, protože jsme bydleli ve 4. patře, tak jsme znali ty pod námi. A nahoře jen ty, co měli děti. A prostřednictvím dětí jsme se dověděli, kdo je kdo. A děti, který nechodily do školy s našima nebo nebyly jejich vrstevníci, tak ty zmizely, aniž jsme je někdy poznali. Akorát jsme znali ty, co měli ty, tu nějakou kriminální minulost. O těch jsme věděli. To byli ty [příjmení], pak to byli další ty kluci, co šli do pasťáku, takže odešli ze základní školy, třeba tam vykrádali sklepy. Jo? Takže...

T: Takže je to tak, že ta základka je nějaký určitý pojítko jakoby k tomu sídlišti?

Ž: Určitě, ta škola je jediné, mateřská škola, hodně lidí dodneška znám z mateřský školy. I ty rodiče, co potkávám. Děti ne samozřejmě, ty jakmile odrostou, tak to je, se rozprsknou, že jo, rozejdou do toho a už je nikdy nepoznám. Za dva roky už nevím, kdo chodil (...) jinak. Ale ta škola dělá hodně. No. Schůzky rodičovský, schůzky ve školce, to hraje roli. Pokud to dítě chodí tam, že jo? I byli takový, že je vozili do závodních jeslí někam nebo s sebou...

M: Ted' už jenom dvakrát do roka na schůzi domovní, jako družstvo.

Ž: Jako družstvo se potkáme, **pokud tam jsme**. A to už poznám skutečně jen těch pár lidí, co tam bydlej dlouho, ne ty nový...

(Heřmánkovi)

Do roku 1989 se sídliště vyznačovalo rezidenční stálostí, od 90. let dochází k obměně nájemníků („*Je to moderní, že jo, postaví si domek nebo si nechají postavit někde v nějakým satelitním městečku nebo mají někde parcelu, na který si nechají postavit. A ty svoje bytečky někdy pustěj, prodaj, ale někdy je dávají k pronajmutí...*“; Broňa). Podle odhadů respondentů se v jejich sekci obměnilo mezi 30-70% z původních obyvatel (někteří byt zcela opustili, jiní jej pronajímají). Dnes znají především jádro starousedlíků a zejména o nájemnících, kteří se střídají v nájemním bydlení, většinou nemají přehled.

Nejlepší sousedské vztahy bývají s obyvateli bytových jednotek ze stejného patra, případně ze dvou nejbližších podlaží (nad a pod). Mnohdy se vyznačují poskytováním drobné vzájemné výpomoci – „když v kuchyni něco chybí“, zaléváním květin v době dovolené, dříve ojediněle i hlídáním dětí.

Vedle ti susedi, byli hrozně fajn. Oni jsou starší zase než my. A oni nám hodně Cyrila hlídali. Když jsme chtěli jít výjimečně do kina. Nebo když byl nemocnej a museli jsme oba být v práci. Když to šlo, tak nám ho vzali na pár dní na chatu. Jó, prostě, takže s nima jsme měli dobrej vztah. (Cecílie)

Celková atmosféra a vztahy mezi sousedy, jak je popisují respondenti, se v jednotlivých domech liší/lišily. Zatímco Františka viděla sousedské vztahy v jejich družstevním domě jako velmi příjemné (v domě se nevyskytovali žádní problémoví nájemníci, většina domácností, které na počátku dům zabydlely, byly věkem blízké rodiny s dětmi, mnohé se vzájemně navštěvovaly a trávily společně volný čas), Cecílie s Irenou hodnotily atmosféru v jejich domě se státními byty naopak jako poměrně anonymní.

U nás na patře jsem se víceméně trošku bavila s jednou takovou starší paní, bezdětnou, která kluky měla docela ráda, takže prostě my jsme nosili knížky a zase jelikož ona měla ráda pečení, takže jsem jí vždycky dala nějaký to, co jsem upekla. Tak s tou jsme se trošku, jako tak nějak jako, no spřátelili? Trošku jsme spolu komunikovali. Ale jinak prostě vůbec nikdo. Prostě kdo bydlel pode mnou, kdo bydlel nade mnou? Kolikrát se stalo, že sotva jsme se pozdravili. Tam je to naprosto anonymní tohleto.

Gita a Hedvika pokládají vztahy v domě za standardně sousedské, ani špatné, ani vřelé.

...navzájem jsme se zdravili, respektovali, nic jako nikdo proti nikomu neměl, mimo toho alkoholika, kterej tam obtěžoval lidi, tam nikdo jako nikomu nevadil. Ale moc se lidi nesdružovali. (Hedvika)

Heřmanovi přičítají charakter vztahů v domě na vrub zdejší nesourodé skladby obyvatel - v jejich domě žili ve služebních bytech policisté a vojáci z povolání a část bytů pak byla (Heřmanovi věří, že záměrně) přidělena obyvatelům z asanovaného Žižkova, z nichž mnozí měli kriminální minulost. Přesto oba vzpomínají, že v období krátce po nastěhování se nájemníci domu složili na pingpongový stůl a volejbalovou síť, společné sportování se však příliš neujalo, a když se z domu odstěhovali dva sportovně založení muži, kteří aktivity tohoto typu iniciovali, ustalo úplně. Podle Hedviky je příčinou jisté míry mělkosti vztahů obyvatel panelového domu také časová zaneprázdněnost v aktivním věku, související s nároky zaměstnání (práce na směny) a rodinného života (*„když se člověk dostane konečně domů, tak je rád, že je doma“*) a v případě seniorů jejich dlouhodobé pobyty v místě druhého bydlení – Hedvika zmiňuje, že v jejich domě žije několik nájemníků, s nimiž si dokáže představit hlubší vztahy, ale celý život se s nimi prakticky mívá.

A hlavně ty lidi přijdou z práce pozdě, že jo, třeba náš nejbližší souseď, že jo, ten stále chodí do práce v deset a chodí domů v deset večer. Dělá v redakci a ať dělal kdekoliv, tak tímhle způsobem. A jiní zase jinak, pak tam různý choděj na směny, že jo. Takže, vlastně my se, i když se snášíme dobře, my se nevidíme. Takže je to hrozně obtížný tam si s někým poklábosit, popovídat. Tady [v obci, kde má chalupu] vyjdu na kopeček na náměstí, že jo, a kohokoliv potkám ze sousedství, tak prohodím pár slov. Tam na to není čas. Jedině v dopravním prostředku nebo na zastávce autobusu se potkáme, pozdravíme, pohovoříme, ale to je všecko. (Hedvika)

Pokud jde o přátelské vazby, které trvají dodnes, ty se v rámci domu či sídliště podařilo navázat Františce, Alici, Czerným, Dvořákovým, Broně, Gitě a Ireně. Pojítkem byly vazby navázané v zaměstnání (Františka), podpořené bydlením ve stejném domě s podnikovými byty (Dvořákovi, Czerní), společná životní situace - „stejný věk, stejná životní fáze, stejně staré děti“ (Františka, Alice, Irena, Czerní), sport a účast na organizovaných zájmových aktivitách (Gita), společný původ z asanované oblasti (Irena, Alice, Broňa), náhoda – byt ve stejném domě získali známí, či známí známých (Czerní) a seznámení na třídní schůzce (Irena, Alice, Gita). Zatímco Formanových, Czerných, Dvořákových, Irmanových vazby v místě bydliště zásadně ovlivňovaly jejich společenský život a (rodinný) volný čas, Benešovi i Heřmánkovi byli vždy primárně orientovaní na jiné okruhy přátel a známých.

Všichni starousedlíci zmiňovali specifickou spřízněnost, jež je pojí s obyvateli domu, kteří stejně jako oni žijí v domě od počátku. Vyznačuje se osobnější

komunikací při vzájemném setkání, zájmem a často i větším povědomím o osudech rodiny. Naopak s určitou nelibostí je přihlíženo krátkodobému pronajímání bytů (zejména v případě zahraničních pomocných pracovníků). Výsledkem je, že se lidé v domě méně znají, tudíž se v tomto typu zástavby ještě oslabuje již tak nízká míra sociální kontroly. Objevují se i názory, že nájemníci na přechodnou dobu nejsou přínosem, poněvadž nemají k Jižnímu Městu ani svému domu vztah a někteří jsou z hlediska soužití v domě dokonce problematictí.

Jako problematické bylo zmiňováno soužití i s některými nájemníky jiného etnika či národnosti (nejčastěji Vietnamci, Ukrajinci), především z důvodu rušení nočního klidu, nadměrného počtu osob v bytě, někdy i trestné činnosti a případně pro nepříjemný odér z jídel cizokrajné kuchyně.

9.3.7. Pocit bezpečí a kriminalita

Sídliště jsou médii i veřejností anticipována jako místa s vyšší mírou kriminality (Maier a kol. 2001), přičemž pocit bezpečí je obecně jedním z nejvýznamnějších faktorů spokojenosti s bydlením a širším obytným prostředím.

Žádný z respondentů z rodičovské generace se nedomnívá, že by Jižní Město bylo místo s vysokým výskytem kriminality, naopak mnozí považují centrum Prahy za mnohem méně bezpečné. Zatímco s majetkovou trestnou činností má přímou zkušenost naprostá většina rodin (nejčastěji šlo o krádeže – většině rodin byly vykradeny sklepy, mnohým opakovaně auta a třem rodinám byl dokonce vyloupen byt), nikdo z respondentů rodičovské generace nikdy nebyl vystaven situaci přímého osobního ohrožení (napadení, obtěžování, znásilnění). Na základě výpovědí respondentů se tedy zdá, že jejich osobní pocit bezpečí, případně strach pohybovat se potmě v ulicích sídliště či jiných částech města, do značné míry souvisí s laděním vlastní osobnosti a do jisté míry také s věkem. Ti, kteří hovořili o tom, že se po setmění nebojí, častěji zmiňovali, že si strach vůbec nepřipouští nebo záměrně nedovolují připustit. Někteří uváděli, že v mládí si žádné nebezpečí nepřipouštěli, až teprve postupem času si začali uvědomovat nejrůznější rizika.

Nebojím. Já si to nepřipouštím, protože doopravdy, když jdu od té naší Andrey, tam nepotkáte človíčka. Ani když jdu pěšky, ani když jdu na ten autobus. Tak Andrea vždycky říká: „Jen co dorazíš,

hned zavolej, že seš doma.“ Jo? A nebojím se. (...) Já si říkám: „Nesmíte si to připustit, když si to připustíte, tak nepudete nikdy nikam.“ (Alice)

Osobní pocit bezpečí souvisí rovněž se subjektivním vnímáním obecného nárůstu kriminality v české společnosti po roce 1989. Respondenti jej dávají do souvislosti zejména s uvolněním hranic a volným pohybem osob různých etnik. V kontextu vlastností sídlišť (velký počet obyvatel) a jejich vývoje za posledních 20 let, kdy se obyvatelé jednotlivých domů výrazně obměnili, je jako rizikové vnímáno, že ubylo původních obyvatel („prověřených časem a důvěrou“), byty se častěji pronajímají a nájemníci v pronajímaných bytech se střídají. Výsledkem je, že lidé v domě se méně znají, tudíž se ještě oslabila v tomto typu zástavby již tak nízká míra sociální kontroly. Za velmi rizikové je respondenty považováno pronajímání bytů občanům jiné národnosti a etnika, zejména pracovníkům různých pomocných profesí. Jednak s ohledem na problematičnost těchto nájemníků z hlediska trestné činnosti, ale i jejich chování (vyplývající např. z nadměrného počtu osob dělících se o společný nájem), které narušuje klid a soužití v domě.

Nevadí, člověk není nějakým způsobem proti nim teda zaměřenej a zatíženej, ale z vlastní zkušenosti už víme, že když jsme tam měli Vietnamce, který něčím teda jako obchodovali na černo, takže tam potom byla Jednotka rychlého nasazení. Bylo jich tam asi 25 v jednom bytě. Víš? (Broňa)

Zatímco Františka a Cecílie, které na Jižním Městě již léta nežijí, předpokládají, že výše uvedené důvody snížení bezpečnosti sídliště působí i zvýšení místní kriminality, respondenti, kteří zde žijí, zvýšení kriminality na Jižním Městě nepozorují. Alice si naopak pochvaluje zvýšení pocitu bezpečí, snížení výskytu krádeží a rizikových osob v jejich domě zavedením vrátného (bezpečnostní služby). Dům, v němž Alice bydlí, je jedním z několika jihoměstských tradičně problémových domů s výhradně obecními byty, v nichž společnost, která je spravuje, pozici vrátného zřídila.

R: Protože u nás tady v tom 14. patře jsou sklepy. My je nemáme dole, my je máme nahoře. No a tam chodili feťáci. Jo? (...) ... věčně tady bylo nějak, ty výkaly, dolů pod schody se chodilo na záchod, nahoře byli feťáci, tam byly ty jehly, všechno.

T: A tohleto všechno jako, ty výkaly a ty feťáci, tak to bylo všechno lidi prostě zvenčí, co to tady využili, že ten barák byl otevřenej?

R: No, no. Furt to bylo otevřený, tak sem chodili právě, tam kolikrát, tam nahoře byly matrace. Takže se lidi... já jsem ještě dodneška třeba ve svém sklepe nebyla za celejch 31 let, co tu bydlím. Já bych tam nešla. (...) A tam teda hodně se vykrádaly sklepy tady. No tady se právě vykrádaly i byty. (...) No tak nám nabídli, že nám sem dají bezpečnostní službu. No a my jsme všichni souhlasili, protože jako člověk se bál chodit domů večer. (...) Tady dřív byli ze začátku takový ty sekuriťáci, že když vám

někdo šel, tak já mu musela dolů zavolat, aby vás pustil. Dneska už pouští zase všechny. Jo? Prakticky pustěj sem kohokoliv. (Aspoň se však ptají, za kým.) (Alice)

Irena a Františka v 90. letech, tehdy jako matky synů v rizikovém věku, rovněž začaly intenzivněji vnímat vývoj v oblasti sociální patologie mládeže (party, drogy) s obavami, aby se i jejich děti náhodou nedostaly na sídlišti či mimo ně do rizikového prostředí a nezapletly se do problémů. S ulehčením komentovaly, že hlavní drogový boom v České republice nastal teprve těsně poté, co jejich děti měly nejrizikovější věk z hlediska drogových experimentů za sebou.

9.4. Pohled dětské generace

9.4.1. Charakteristiky respondentů

Rozhovory probíhaly v období, kdy respondenti byli ve věku 33 nebo 34 let. Kromě vysokoškoláků Iva a Hany mají všichni středoškolské nebo střední vzdělání ukončené maturitou. Všechny lze pokládat za příslušníky střední třídy, vyššími než průměrnými výdělky disponuje Filip, Cyril a domácnost Hany, nejvyšší příjmy má Ivo. Krátké charakteristiky respondentů uvádím zde:

Andrea z Jižního Města odešla v 18 letech. V době našeho rozhovoru žila s dcerkou v pronajatém bytě v centru Prahy, v činžovním domě. Na Jižní Město má negativní vzpomínky a nelíbí se jí tam („*Furt mi to připomíná školu a to špatný období, nezažila jsem tam prostě nic hezkýho...*“). Hovořila o tom, že přestože dosud nemá vyřešenou vlastní bytovou otázku a předpokládá, že jednou zdědí rodinný byt, v němž bydlí matka, nedovede si představit, že by se tam ještě někdy vrátila. Nicméně o několik měsíců později se na Jižní Město přece jen vrátila, i když na sousední Jižní Město II, kde si pořídila byt. Ústup od původního přesvědčení byl důsledkem realistického zvážení vlastních finančních možností a blízkostí matky, která jí jako samozivitelce v péči o dceru vypomáhá.

Bára se z Jižního Města odstěhovala ve 26 letech, bydlí u přítele v činžovním domě, ve staré Praze. V době našeho rozhovoru byla v osmém měsíci těhotenství. Na Jižním Městě vlastní byt, v němž bydlí babička, ale neuvažuje o tom, že by ho kdy užívala k vlastnímu bydlení – přítel by na Jižním Městě bydlet nechtěl a ona je ve

staré Praze spokojená. S Jižním Městem ji pojí nostalgie po šťastném dětství, ale čtvrť, kde nyní žije, pro ni má *genius loci*.

Cyril odešel z Jižního Města v 19 letech, dnes je ženatý, má dvě malé děti, obývá s rodinou byt „v cihlovém paneláčku“ v jiné městské části (na panelovém sídlišti by už, stejně jako jeho rodiče, nikdy bydlet nechtěl). Kdyby se rodiče neodstěhovali do rodinného domku se zahradou v suburbii Prahy, Cyril by je tak rád a tak často s dětmi nenavštěvoval – „*co všichni namačkaní v bytě?*“

Daniela se odstěhovala od rodičů ve 23 letech, nyní žije s manželem a dětmi v rodinném domku na maloměstě poblíž Prahy. Je na rodičovské dovolené. K Jižnímu Městu má velmi kladný vztah, často tam pobývá během vícedenních návštěv u rodičů. Bydlení na maloměstě považuje za ideální, ale kdyby se měla na Jižní Město vrátit, smířila by se s tím.

Eva se z Jižního Města odstěhovala ve 23 letech. Po rozpadu svého manželství se i synem nastěhovala zpátky do původního rodinného bytu na Jižním Městě, který mezitím rodiče, když se stěhovali do domku za Prahou, věnovali její sestře. Po čase si na JM pořídila vlastní byt, kde nyní spolu se synem žijí. Na Jižním Městě je spokojená a „*zvyklá*“.

Filip z rodinného bytu na Jižním Městě nikdy neodešel, postupně se odstěhovali rodiče i bratr, až v bytě zůstal sám. Byt přestavěl a upravil podle svých představ. S bydlením na Jižním Městě je spokojený, ale poslední rok se cítí být Prahou unavený, zatoužil po bydlení v přírodě, zatím si koupil vlastní chalupu, ale časem by se z města rád odstěhoval úplně.

Gabriela se z Jižního Města nikdy tak docela nevzdálila, i když byla vdaná, trávila pravidelně určité dny v týdnu u své matky. Po rozpadu manželství a přechodném návratu k matce, si na Jižním Městě pořídila vlastní byt, kde dnes bydlí s přítelem a dcerou, kterou mají s bývalým manželem ve střídavé péči. Gabriela na Jižní Město, stejně jako její matka, nedá dopustit – je to pro ni „*srdcová*“ záležitost („*Já jsem prostě asi na Jižňák úplně vytížená*“), už by se odsud neodstěhovala.

Hana z JM definitivně odešla po svatbě ve 29 letech, když s manželem koupili vilku za Prahou a odstěhovali se tam. Do té doby žili v manželově bytě na jiném pražském sídlišti, kde se Haně nelíbilo a odmítala se tam zcela přestěhovat, část týdne proto vždy přebývala v bytě rodičů. Impulsem k odchodu za hranice města byl právě Hanin odpor k onomu sídlišti. Sama říká, že pokud by tehdy s manželem bydleli na Jižním Městě, kde není do takové míry zhuštěná zástavba, a které je

zasazeno do příjemné krajiny, necítila by potřebu z Prahy odejít. Nyní je na rodičovské dovolené, má dvě malé děti, zvykla si na vesnici a trvalé bydlení na Jižním Městě už si nedokáže představit.

Ivo se z Jižního města odstěhoval spolu s matkou na chatu poblíž Prahy, když mu bylo 22 let. Ve 30 se do původního bytu, který mezitím užíval jeho bratr, ale v té době dlouhodobě pobýval v zahraničí, vrátil. Důvodem návratu byl pokus zažehnat zahájením společného bydlení partnerskou krizi v jeho dlouhodobém, přechozeném vztahu. Na Jižním Městě pak s přítelkyní společně žili tři roky, narodila se jim „zde“ i jejich první dcera. Před jejím narozením Ivo byt od bratra odkoupil a kompletně – velmi důkladně – zrekonstruoval, „*aby dcera přišla do čistého*“. Ivo a dnes již jeho manželka, považují roky strávené na Jižním Městě za nejlepší roky ve svém životě. Bydlelo se jim zde „*naprosto úžasně*“, chodili na procházky, jezdili na kole, začali tu žít rodinným životem. Impulsem k odchodu byla výhodná nabídka pozemku ve vsi, kde mají Irmanovi chatu a kde nyní žije matka. Byt prodali a začali stavět dům. Odchod z Jižního Města Ivova žena oplakala. Přestože sama vyrůstala ve vile se zahradou, v pražské luxusní, prominentní čtvrti, nejraději by si byt byla ponechala. Ivo se tomu směje, ale přiznává, že sám by ho byl nejraději odkoupil zpátky, chtěl by mít možnost, vracet se na místo, kde vyrůstal a ukazovat je svým dětem. Jeden čas dokonce uvažoval, že by od družstva odkoupil střechu jejich paneláku a investoval do střešní nástavby. Odradilo ho, když si uvědomil, od jak velkého množství lidí by musel získat souhlas.

9.4.2. Vnímání Jižního Města v různých fázích životního cyklu

S během životního cyklu (změny rolí, skladby domácnosti, stupně mobility jejích členů apod.) se proměňují lidské potřeby, jakožto i nároky uživatelů na byt a širší obytné prostředí. V percepci místa bydliště v různých fázích životního cyklu hraje významnou roli, jak se zvětšuje, nebo zmenšuje akční rádius jednotlivce (Musil 1971).

V předškolním věku

Mají-li respondenti vůbec nějaké vlastní vzpomínky na bydliště, které předcházelo nastěhování primární rodiny na Jižní Město, pak jen „*hrozně mlhavý*“, spíš „*takový drobný výjev*“. „*...třeba asi pohled z postýlky, myslím si, pak nějak gauč*

a takhle...“ (Hana). Narozdíl od svých rodičů tedy nemají možnost srovnání původního s novým bydlištěm (myšleno JM). Mezi úplně první vzpomínky z Jižního Města patří vjemy malého, tříletého dítěte ze dne, kdy s rodiči poprvé vstoupilo do nového, většinou ještě nezařízeného bytu, a na konkrétní detaily velkého, prázdného prostoru. Někteří si ještě vybavují bahnité prostředí rozestavěného sídliště bez chodníků, nebo obrazy z trmácení se autobusem - „harmonikou“ atp.

Dětský svět, v němž se odehrával život v období mezi třetím a šestým rokem věku, představovala především mateřská školka a hřiště před domem. Ti, kteří považují toto období za velmi šťastné, ho mají v souvislosti s JM spojené se spokojenou rodinnou atmosférou (rodiče byli rádi, že mají svůj první byt), se vzrušením z nových zážitků z nového prostředí (JM, nový byt, mateřská školka), ale zejména s dětmi, kterých tehdy JM osídlené mladými rodinami bylo plné, a z „lítání venku před barákem“ bez přítomnosti rodičů¹²⁶ – tedy se svobodou a volností, kterou oni sami dnes svým dětem ze strachu o ně „nedopřávají“.

Když jsme my byli malí, nebo když já jsem byla malá, tak jsme trávili většinu času venku pod okny. To byly gangy dětí, to byly prostě tlupy dětí, který si tam před těma panelákama hrály. A poměrně svobodně. A já si pamatuju, že se mi to jako dítěti asi tady opravdu líbilo. (Hana)

...tam byla výhoda, že tam byl ten plac, že jo, mezi těma barákama, takže když opravdu jsi pustil to dítě tam... A mně máma říkala – můžeš chodit jenom tady odtud, dokud na tebe vidím – což jsem samozřejmě někdy porušil, ale stejně je pravda, že mohla vykouknout a viděla mě. (Cyril)

Rozestavěné sídliště sice komplikovalo život dospělým, ale přálo fantazii a dětským hrám¹²⁷:

Dokonce mám pocit, že i jako dítěti, když to tam bylo rozkopané, se mně tam líbilo víc, že jsme si tam mohli víc hrát, než pak když tam udělali ty cesty. A všechno vybetonovali. (Cyril)

...to byl prostě svět, kterej jsem objevovala každě den, pamatuju si cesty do školky, pamatuju si cesty ze školky, který trvaly hodiny, prostě byly nekonečný. Pořád bylo na co se koukat, s čím si hrát, zvlášť

¹²⁶ „Švédská socioložka M. Höwelerová zjistila, že malým dětem z výškových domů, kterým je dovoleno chodit samostatně ven, je v průměru 3,5 až 4,0 roky, zatímco dětem z nízkopodlažních domů v průměru 3,3 roku.“ (Musil a kol. 1985: 190 - neuvádí původní pramen)

¹²⁷ Podobně Musil a kol. (1985: 192) vyzpozoval, že na sídlištích „o příliš stroze pojatá hřiště projevují děti menší zájem než o neupravené přírodní území v okolí obytného souboru“, umožňuje jim to „nevázaněji projevit svou osobnost a pěstovat své nezávislé činnosti“.

v době té stavby, tam vždycky se našlo něco zajímavýho, že jo, zbytky panelů, já nevím, prostě neuvěřitelný objevy pro malý dítě... (Hana)

Bára se smíchem vzpomíná na skupinové skandování jmen maminek pod okny, „*Maminko Nováková, pomoc!*“, když nefungovaly zvonky, nebo děti ještě neuměly najít jméno své rodiny.

Vztah k místu bydliště vedle jeho fyzických vlastností značně ovlivňuje i míra osobní spokojenosti a naplnění potřeb odpovídajících dané životní fázi. Nebyl-li respondent v kontaktu s vrstevníky, tzn. nenavštěvoval školku, ani si nechodil hrát ven, pak se deficit těchto pozitivních zážitků, podnětů a vztahů projevuje nejen v jeho hodnocení vlastního raného dětství, ale i sídliště:

...vím, že se mi tam jako ani dítěti nelíbilo, že mi tam vadily, prostě ten beton mi tam hrozně vadil, že všude byl beton, že všude koukaly z lamp ty dráty, že to skoro nikde nesvítilo, že to bylo takový prázdný, šedivý. Vím, že to naši brali kvůli tomu, že konečně budeme mít teplou vodu v baráku, ale vlastně jsem ani nechodila nikam do žádný školky, do žádnéjch jeslí. Vlastně jsem musela furt s mámou do práce, takže ani ten vztah s dětma... nějak jako jsem ani neměla. A vlastně to bylo furt jenom máma, prostě nákup a doma. (Andrea)

V mladším školním věku (1. stupeň ZŠ)

Se zahájením školní docházky osobní spokojenost významně závisí na vztahu dítěte ke škole z hlediska vnímání jeho vlastní úspěšnosti (vztah s učiteli, prospěch, pozice v třídním kolektivu) a na kvalitě vrstevnických vztahů (podaří-li se navázat přátelství). Ve vyprávění respondentů se ne/uspokojení těchto potřeb odráží ve vztahu k JM.

I v období mladšího školního věku se dle výpovědí respondentů většině z nich na JM žilo spokojeně. Teritorium, v němž se směli pohybovat, se postupně rozšiřovalo, netvořilo je už jen bezprostřední okolí vlastního domu, život se však stále ještě odehrával převážně na dětských hřištích mezi domy spolužáků. Pokud jde o organizované volnočasové aktivity, Gabriela již dokonce od třetího ročníku začala sama dojíždět MHD do sportovního oddílu v jiné části Prahy. Ostatní využívali nabídku zájmových kroužků ve škole a v místním kulturním domě. Malý svět na okraji obrovského sídliště uspokojoval všechny jejich potřeby, které tehdy vnímali. Nevěděli, ani dnes je nenapadá, co by zde tenkrát měli postrádat. Naopak, uvědomují si, že díky volnosti, které se jim od rodičů dostávalo pro pohyb a hry venku, dost možná prožívali šťastnější dětství než (jejich) děti dnes.

Mně stačilo kus betonu a dost jsme se vyřádili jako děcka. Nepotřebovali jsme nic modernizovaného, podle mě, jako teďka. Je to prázdný, nikoho tam nevidíš. Koho tam vidíš? Tlupy děcek, který jako si dávají cígo, že jo? To tenkrát ne. Já jsem byl spokojenej. (Filip)

Dnes si svoji tehdejší spokojenost vysvětlují i přizpůsobivostí malého dítěte, které žije ve světě her, díky své fantazii a tvořivosti si vystačí s málem a vzhledem k omezeným zkušenostem ani nemá možnost srovnání:

...děti jsou hrozně přizpůsobivý, takže to, že jsme namačkaný na sebe, že druhý barák je blízko, že vidím prostě všem lidem do kuchyně a oni naopak viděj nás, to mi nepřišlo. Jako to dítě podle mě se přizpůsobí čemukoliv a ani to tak nevnímá. A jak je jakoby hravý, tak je svým způsobem šťastný, že jo? Podle mě bych byl šťastnej na smetišti, když to přeženu, protože kam to dítě dáš, tak ono si na to zvykne, že jo, ono nezná nic jinýho. (Cyril)

Nespokojenost se objevovala tam, kde monotónnost sídlištního prostředí byla podpořena či umocněna jednotvárností ve způsobu trávení volného času, víkendů a prázdnin. Naopak ti, kteří v době pracovního volna ujížděli do přírody, na chaty nebo k příbuzným, či jim rodiče vytvářeli jiný, pestrý a zajímavý program, tuto „ubíjející omezenost“ nepociťovali:

...A my jsme s rodičema vždycky hodně jezdili buď na Vysočinu, anebo jsme trávili víkendy venku, chodili jsme na procházky vždycky do přírody. Řekla bych, že mnohem víc, než třeba do centra Prahy. Takže myslím, že to bylo vyvážený, jako po tý stránce jako město nebo sídliště a příroda. Takže nemůžu, nemyslím si, ne jako fakt nemůžu přijít na nic, co by mi tam tehdy chybělo, že bych si něco uvědomovala. (Hana)

Jako další významné faktory ne/spokojenosti se (nejen) v tomto věku ukazují: **vztah k bytu** (mělo-li dítě vlastní teritorium¹²⁸ a soukromí byt v rámci společného dětského pokoje, líbil-li se mu byt a mělo-li ho rádo), **vztah k vlastnímu domu** (pocit ne/bezpečí) a **atmosféra a vztahy v rodině** (pocit štěstí doma).

Ve starším školním věku (2. stupeň ZŠ)

Období staršího školního věku se vyznačovalo především větší svobodou pohybu v rámci sídliště, ale i za jeho hranice – do přilehlých vesnic a centra Prahy.

¹²⁸ „Stále větší význam pro tvorbu životního prostředí má možnost skupinového a individuálního osvojování prostoru. Každá skupina, každý jednatel má vedle elementárních fyziologických potřeb také hluboce zakořeněnou potřebu vlastního, jím osvojeného prostoru. Prostoru, který on a jeho skupina užívá a se kterým se identifikuje. Pro dítě je jádrem takového prostoru místo, které mu v bytě patří, ať už je to jen určitá část místnosti nebo jeho vlastní pokoj. Širším osvojeným územím, spíše skupinového charakteru, je v závislosti na věku bezprostřední okolí domu, nejbližší hřiště, volné plochy a komunikace navazující na dům. Kvalita tohoto dětského teritoria, označovaného také jako „efektivní životní prostředí“, není zanedbatelnou veličinou při formování psychických a sociálních vlastností dětí.“ (Musil a kol. 1985: 191)

Byly objeveny nové volnočasové aktivity: návštěvy kina, víkendové dětské diskotéky v místním kulturním domě, „*jen tak se courat s holkama*“, chodit po obchodech „*dívat se na něco, co si nikdy nemůžu koupit*“ atd.

Důležité je, že ve vyšších ročnících základní školy („*když jsme si přestali hrát*“) již docházelo k určitému štěpení, pokud jde o spokojenost s prostředím sídliště. Zatímco většině respondentů tehdy ještě stále nabízelo vše, co potřebovali, někteří už se cítili neuspokojeni, zejména pokud šlo o možnosti trávení volného času. Rovněž začali kriticky vnímat estetickou hodnotu zdejšího prostředí, vadila jim nehezka, monotónní architektura:

Jako malý dítě jsem to nevnímal, to mi bylo jedno, ale pak jak jsem rostl, tak jako jsem si uvědomil, že je to škaredý nebo aspoň mně to přišlo, že celkově všechno tam kolem, ty betonový bloky, ať jsi šel kamkoliv, na polikliniku nebo někam, všechno bylo vlastně takovej blok. (Cyril)

Všíkali si i negativ, souvisejících spíše s charakterem doby než s JM jako takovým (fronty v obchodech, nedostatek zboží, omezený sortiment). Obecně se objevovala potřeba většího soukromí v bytě, vyznačující se touhou po vlastním pokoji, která však většinou sotva mohla být uspokojena. Rodinnou atmosféru, potažmo i spokojenost s bydlením a vztah k JM, ovlivňovaly rozpory s rodiči, charakteristické pro období puberty:

...ale stejně, jako že jo, ve čtrnácti, ve třinácti ještě na to nemáš, abys byl samostatnej, jsi prostě závislej na rodičích, začal jsem odsekávat, ale takže tam jsem měl pak jakoby pocit, že bych chtěl pryč. Ale teď nevím úplně, jestli to bylo svázaný s tím Jižňákem jako s tím místem... Anebo tím, že rostu a že bych chtěl jakoby od rodičů pryč. Já přemejšlím, asi nejsem schopnej jakoby úplně říct. (Cyril)

V období střední školy

S přechodem na střední stupeň vzdělávání nastal pro respondenty zásadní zlom v nastavení životních podmínek – právě tehdy pro ně JM přestalo být místem, kde jsou soustředěny a uspokojovány všechny jejich potřeby, a stalo se místem, kde sice mají domov, do něhož se denně vrací (přespat), ale jejich život už se převážně odehrává jinde. Na JM tehdy nebyla jediná střední škola či učiliště, nezbylo než dojíždět do jiných městských částí, což bylo respondenty vnímáno nelibě (velké časové ztráty, nezáživnost cestování metrem oproti pozemním dopravním prostředkům, přeplněnost prostředků MHD). Stouply nároky na přípravu do školy, ubylo volného času a současně JM teenagerům přestalo skýtat možnosti pro jeho smysluplné trávení a příležitosti k setkávání s vrstevníky. Čas strávený na JM tak byl

obvykle věnován především školní přípravě, hrám na PC a domácím aktivitám. Kontakty s bývalými spolužáky byly přerušeny, ojediněle byl ještě udržován vztah s nejlepším přítelem, většina respondentů se však již orientovala na spolužáky ze střední školy a kamarádství navázaná během základní školy se rozpadla nebo ochabla. Někteří se proto v tomto období v prostředí JM potýkali s pocity osamělosti. Společenský život – těch aktivnějších – byl přesměrován převážně do centra Prahy, kde se scházeli s novými spolužáky a známými a realizovali své zájmy. S blížící se plnoletostí rozšířená svoboda pohybu („chodit a jezdit kam chci i na víkendy“) umožnila objevování vnějšího světa nejen za hranicemi JM, ale i Prahy.

Tak samozřejmě se tam člověk vyskytoval daleko míň, že jo, tím, že vlastně jakoby ráno vstal, odjel do té školy, vrátil se někdy odpoledne, tak už to bylo tak jako, kdyby... jako kdyby člověk v podstatě chodil do práce, že prostě bylo to o tom, že se tam vracel proto, že vlastně jakoby tam měl to útočiště, to, že se tam, já nevím, vyspal, najedl. Ale v podstatě úplně ztratil ten kontakt s tím místem. Myslím si, že naopak vlastně v té době člověk vlastně jakoby ten Jižňák jakoby, jak bych to řekl, psychicky opustil, úplně se vlastně od něj distancoval, protože vlastně objevil tu velikost vlastně té celkové Prahy a toho vlastně, co vlastně najednou může. Já nevím, já jsem třeba miloval to, to pak bylo i na vejšce, že jsem trávil hodiny a hodiny toho, že jsem chodil po městě, jako po Praze jako po centru. Jo? (Ivo)

Případné osobní nespokojenosti se odrážely ve vztahu k JM:

A to se možná taky jako promítlo do těch věcí, že jo, že už jsem jakoby doma nebyl šťastnej, ale ono to možná nebylo... To nebylo asi jenom tím Jižňákem, to bylo tím, že celková ta situace, že jo, že se mi nelíbilo na tý škole, ale co jsem měl dělat? (Cyril)

A samozřejmě mi vadilo, že rodiče měli hlavní slovo, a já už jsem věděla dávno, že já jsem prostě úplně jiná, že já směřuju úplně někam jinam, přemejšlím jinak, dělám věci jinak než oni, takže vlastně já jsem se tam jako trápila. Pak jsem se těšila, až mi bude 18, jo? A až budu vlastně žít podle sebe. (...) ... v 18 jsem odešla a bylo to pro mě prostě úplně to nejdůležitější, že tam nejsem. (Andrea)

V dospívání

Nabývání samostatnosti a odpoutávání se od rodičů i JM probíhalo u jednotlivých respondentů různě, v závislosti na případném dalším studiu nebo načasování prvního společného bydlení s partnerem. K definitivnímu odchodu z JM docházelo zpravidla mezi 18. a 26. rokem. Impulsem bylo zahájení společného bydlení s partnerem anebo potřeba osamostatnit se od rodičů. Ve dvou případech došlo ještě k přechodnému návratu do původního bytu (1x s tehdejšími partnerem, 1x s dítětem), důvodem bylo řešení tísnivé finanční a bytové situace (1x příliš vysoký nájem, 1x krach manželství). Vnímání JM ovlivňovala adolescentní osobní ne/spokojenost, snaha zdržovat se na JM co nejméně, vyplývající z potřeby unikat

z dosahu a vlivu rodičů, případně nepříjemné vzpomínky na neshody s rodiči a z nich vyplývající „těsnost“ společné domácnosti. Aktivní volný čas (s výjimkou některých sportovních aktivit) byl zpravidla tráven mimo JM, které tehdy vedle kladně hodnoceného přírodního zázemí adolescentům k vyžití nabízelo pouze několik restauračních zařízení, program místních kulturních středisek (respondenty nicméně prakticky nevyužívaný) a nového multikina. Okruhy přátel už nebyly vázány na JM, společenský život se tedy odehrával v jiných částech Prahy a JM sloužilo již jen jako místo k přespaní a k provozování domácích aktivit. Což však v tomto období již nebylo nahlíženo negativně:

To samozřejmě souvisí s tím, že když jsem bydlela u rodičů, tak jako že bych tam třeba trávila volný čas s přáteli o víkendech nebo něco, to skutečně nepřipadalo do úvahy, že jo. Nebo jako to neexistovalo, to jsem naopak odjížděla pryč, člověk se snažil uniknout, takže spíš bych řekla, že mi to přestalo, přestalo mi vadit ty omezení [JM], protože skutečně co jsem potřebovala, jsem si našla jinde. (Hana)

Tehdy se také formovala některá rozhodnutí (Andrea, Cyril) o charakteru budoucího bydlení, respektive proč „ne!“ sídlitím a JM do budoucna:

...prostě jsem jakoby začal toužit po něčem, jako kde je víc prostoru, nevidím tolik sousedů a kde je jakoby klid. (Cyril)

Nicméně někteří, jako například Daniela, se při nabírání prvních osobních zkušeností s bydlením mimo JM potýkali s opačným problémem, vadil jim ruch centra velkoměsta a postrádali klid sídlištní periferie:

Ne, já jsem byla spokojená, já vím, že jako někdo říkal prostě – králíkárny a Jižní Město. A odsuzoval to. Ale jako já jsem tam byla jako dítě spokojená, já jsem to prostě brala jako svůj domov. A naopak mně jako trvalo dlouho, než jsem si zvykla, a nemůžu říct, že jsem si úplně zvykla na bydlení v centru, protože to bylo úplně zase něco jiného. Já prostě, mně sídliště nevadí, prostě bydlej tam zrovna tak lidi a já tím, že jsem tam byla od dětství, tak mně jako naopak to centrum dalo docela zabrat, než jsem si zvykla na ten ruch, na ty cizince, na ten noční život. (Daniela)

V dospělosti

Ti, kteří na JM již nebydlí, považují JM za vhodné místo ke startovacímu bydlení pro mladé rodiny s dětmi, ale sami by tam (až na Danielu a Iva) již žít nechtěli. Jejich současné bydlení pro ně má určitou přidanou hodnotu, již by se už nechtěli vzdát: estetická kvalita prostředí (Andrea), genius loci (Bára), nižší zástavba a „zalidnění“ (Cyril), bydlení v přírodě a poklid venkova (Hana). Podle Gabriely a Evy,

kteří se na JM vrátili a koupily si zde vlastní byty, ale i Filipa, který odsud nikdy neodešel, JM dnes již poskytuje vše, co člověk potřebuje ke spokojenému rodinnému životu: „*Máš tady všechno.*“ To „*všechno*“ je kompletní síť obchodů a služeb, zdravotnických zařízení (kromě pohotovosti), bohatá nabídka volnočasových aktivit, sportovišť a hřišť pro děti, blízkost přírody atd. Nicméně případná setkání s přáteli a známými sami raději realizují v centru Prahy.

Jak se vychovávají děti na JM

Všichni respondenti, kromě svobodného Filipa, jsou na počátku rodinného života, jejich děti jsou zatím velmi malé (žádné z nich není starší osmi let, většina sotva dosáhla věku mateřské školy). Jako rodiče tedy mají přirozenou tendenci hodnotit prostředí JM spíše z hlediska vhodnosti pro malé děti. Za nespornou výhodu v rámci městského bydlení považují přírodní zázemí sídliště, zejména místní lesoparky a také dostatek prostoru pro dětské hry. Filip, Eva a Gabriela, kteří zde žijí, ale i Daniela s Hanou, které tu se svými dětmi tráví poměrně hodně času během návštěv u rodičů, se shodují v názoru, že oproti jejich dětství dnes JM nabízí dostatek kvalitních ploch pro hry malých dětí („*...ted' tam ty hřiště jsou mnohem lepší, takže s takhle malým dítětem jako jít na hřiště, určitě, mnohem lepší než tehdy, jakoby ta vybavenost je prostě nesrovnatelně lepší*“; Hana), a příležitostí k vyžití ve volném čase dětem i mládeži. Stávající nabídka je zkrátka pestřejší, a to nejen pokud jde o volnočasové aktivity, ale i o střední a vysoké školství. („*Ale myslím si, že i ty puberťáci tady najdou, co by chtěli. Jako vždyť tady máš prostě všechno...*“; Gabriela). Avšak obávají nebo obávali by se nechat dítě hrát si venku samotné bez dozoru, tak jak v dětství byli zvyklí oni.¹²⁹ Svůj strach o bezpečí dětí zdůvodňují jednak sníženou sociální kontrolou v důsledku anonymity sídliště a vysoké koncentrace lidí, umožňující výskyt cizích a nebezpečných osob, ale zejména vyšší hladinou kriminality v dnešní společnosti. Současně sami zpochybňují, je-li obava z nárůstu kriminality skutečně oprávněná, nebo zda je jen důsledkem vyšší informovanosti a „*masáže médií*“, které nelze uniknout.

¹²⁹ Gabriela i Eva své osmileté děti doprovázejí do/ze školy, samotné je ven nepouští. Gabriela dceru nechává chodit samotnou pouze nakupovat, přitom ji však „jistí“ z okna. V 80. letech chodilo dětem ve věku 6–10 let naproti ke škole jen 10 % rodičů, naopak 75 % nechodilo vůbec (Musil a kol. 1985: 195).

Je to možná i tím, že jsme masírovaný, že jo, téma zprávama, že prostě všude je kriminalita a všude jsou dětský úchyláci, který zavírají děti někam do sklepů. Ale to si myslím, že stejně jako není zas takovej jev, že jo, podle mě je to výjimečnej jev, jenom tím, že jsme tím masírovaný, tak jakoby máme větší strach. (Cyril)

Cyril se navíc obává ohrožení dětí pouličními gangy, jejichž existenci předpokládá, neboť dnes považuje JM za adresu sociálně slabých. Respondenti připouští i možnost, že v dnešní době jsou rodiče jakoby starostlivější, předjímají nejrůznější možná nebezpečí i rizika a své děti před nimi více chrání.

Jako dobou, fakt dobou asi. Dobou i vším, prostě je to jiný, je to úplně jiný. My jsme neměli ty vymoženosti, co mají oni. Nám stačilo kolo, rozumíš a co? Neměli jsme helmy a přežili jsme? Přežili jsme, vid'. Ted', když ti dítě vyjede na kole bez helmy, tak se můžeš zbláznit. Dobou. Dobou, opravdu dobou. Ale myslím si, že naši rodiče by to brali úplně stejně, kdyby my jsme ted' byli o těch hodně let zpátky. (Gabriela)

...myslím si, že dneska už asi nenecháš běhat dítě jen tak jako s klíčem, jen tak, že jo, dneska má i dítě mobil v podstatě. Asi bych se třeba tohodle bál. (Cyril)

Podle Cyrila větší starostlivost současných rodičů možná souvisí i s vyšším věkem, v němž dnes mladí vstupují do manželství a zakládají rodiny.

... možná je to i tím, že jsme starší jako rodiče. Vem si, že já jsem měl, že jo, prvního kluka ve 30, mýmu tátovi bylo 23, to znamená i ta bezstarostnost nebo jakoby, nechci říct zodpovědnost, ale prostě bylo to jiný, jo? Byla jiná doba a podle mě i tím, že byli mladší, tak si to třeba nebrali tolik. Možná tím, jak jsme starší, tak jsme víc jako starostlivější. Mám i pocit, že to třeba speciálně vidím na některých holkách, který jako měly to dítě pozdějc, jo? Že jsou jakoby víc prostě takový starostlivější, hodně si čtou, všechno chtějí vědět, všechno musí bejt tak, jak všichni ty doktoři napsali v těch různých knížkách... Možná to bylo i tím, že naši rodiče byli mladší, tak nás prostě poslali ven.

Obavy spolužáků-rodičů nesdílí zatím svobodný, nezávislý Filip.

Ale, jako že třeba bych měl strach o děti nebo tak, jako fyzicky, to ne. O ty materiální věci asi, ty [krádeže] jsou na denním pořádku. Mít děcka, tak je pošlu normálně ven, nedržím je. (...) takhle, já naopak budu chtít, nevím, jestli to tak budu realizovat, ale klidně tu svobodu dát těm dětem. Samozřejmě ideální cestou nějakých kroužků, kde budou třeba pod tím dozorem, je vždycky lepší. Jo? Ale nějaký omezování z toho, že bych měl strach o ně? Proč? To nechci mít. To je zas, to je jak jsme o tom mluvili, tak jako to můžu žít celej život ve strachu o sebe, o děti, o každého, že jo, tak jako tak zahrabat se do země a čekat na smrt, že jo? Tak to je blbost. Ne, takhle nechci přemejšlet. Nepudete ven, protože se o vás bojím. To ne. Běžte ven a přijďte nějak rozumně. Ať se naučej, on je ten život naučí sám. To je nejlepší škola si myslím.

Ve stáří?

Úvahy na téma, jak se žije na JM ve stáří, provázely počáteční rozpaky – stáří se zdá být respondentům ve věku Kristových let ještě daleko a jeho potřeby těžko

představitelné. V náhledu na tuto otázku se projevují genderové rozdíly. Ženy se zaměřují spíše na to, jak je o seniory postaráno. Vesměs se domnívají, že pro ty, kteří jsou zde zvyklí, může být JM vhodným prostředím pro bydlení i ve stáří, neboť tu mají „všechno“ blízko (lékaře, obchody, služby), obec provozuje síť sociálních služeb pro seniory (domov pro seniory, domov s pečovatelskou službou a pečovatelská služba) a jsou pro ně pořádány různé kulturní a společenské aktivity. Nevýhodou je ovšem nedostatek bezbariérových přístupů („všude samý schody“). Muži se zamýšlejí nad tím, má-li současná generace seniorů v anonymním sídlištním prostředí dostatek možností skutečně uspokojivého trávení času. Jsou skeptičtí k možnosti, že aktivnější senioři by zde nacházeli dostatek podnětů a cítili se tu skutečně šťastní.¹³⁰ Starý člověk uzavřený v bytě podle nich upadá na těle i na duchu, kdežto fyzická aktivita, kterou vyžaduje údržba domu a zahrady, ho udržuje v kondici. Přijatelným kompromisním řešením se Cyrilovi i Filipovi zdá být „druhé bydlení“ – pokud tedy žít ve stáří v bytě na pražském sídlišti, tak jedině přes zimu a po zbytek roku pobývat na chatě či chalupě, v kontaktu s přírodou – byť k němu dochází jen z lavičky na zápaží.

Co ty lidi, co tak můžou dělat, ti staří, jo? Sedět doma? Koukat na televizi, dívat se na ty negativní zprávy, co tam všechno pouštěj? Z toho mají akorát strach a ještě větší hrůzu o sebe, o svou celou rodinu. Potom jim přijde do schránky leták z „Peňáku“, no tak teda vyrazej, co je novýho, jdou nakupovat. [...] Nevím, jaká je statistika, realita. Když bys obešla důchodce všechny jako, co ti odpoví, no. Ale fakt, v čem se tady můžou pohybovat? Televize, Penny Market, na Chodov [nákupní centrum] už nevyrazí, tam nepotkáš důchodce, že jo, to už je daleko, už nemají auto. To je pro mladý. To není jak v Austrálii, kde důchodci hrajou bowling, choděj na golf, jsou tam od rána do večera, jsou v kasínech, hrajou rulety. Plný důchodců všechno. Tam jdeš na bowlingový dráhy dopoledne, narvaný důchodcema. Tady ne. Tady seděj u televize... (Filip)

9.4.3. Kriminalita, pocit bezpečí

S nějakou z forem trestné činnosti či obtěžování se na Jižním Městě setkali všichni respondenti. Nejčastěji šlo o krádeže – většině rodin byly vykradeny sklepy, mnohým opakovaně auta a třem rodinám byl dokonce vyloupen byt. Filip uvedl, že v jejich domě došlo k vraždě. Hana si vzpomněla na svůj šok ze setkání

¹³⁰ Srov. fakt, že MČ Praha 11 se umístila na třetím místě ze 12 zúčastněných pražských městských částí v žebříčku „Město přátelské seniorům 2009“, hodnotícího s využitím metodologie WHO, do jaké míry umožňují města a městské části v ČR svým obyvatelům aktivně stárnout.

s exhibicionistou. Daniela líčila, jak se na ni a její kamarádku dobýval cizí muž, když spolu doma čekaly na odpolední vyučování. Andrea na základní škole čelila dlouhodobému sexuálnímu obtěžování spolužáky z vyšších tříd.

Respondenti sice nemají povědomí, je-li kriminalita na Jižním Městě vyšší než v jiných částech Prahy, nicméně snížená sociální kontrola, anonymita, vysoká koncentrace lidí, usnadňující pohyb nebezpečných osob, nevhodné řešení společných prostor v domech a veřejných prostranstvích (odlehlá zákoutí, podchody), jsou důvody, pro něž se domnívají, že sídliště obecně mohou být náchylnější k vyššímu výskytu kriminality.

To je možná jenom můj pocit, jenom pocit možná z toho, že je tam hodně těch baráků a že jsou na sebe namačkaný, takže máš jakoby pocit, že tam není jako volnej prostor a vždycky, když jsou nějaký, jakoby stísněnější prostory, a kde je hodně lidí, tak máš pocit, že tam se může ten zločin jakoby nebo ta drogová kriminalita stahovat. A možná, že to vůbec není pravda. (Cyril)

Přesto nikdo neuvedl, že by se na Jižním Městě cítil méně bezpečně než v jiných částech Prahy. Převládají názory, že Jižní Město nebezpečnější není, některé části Prahy naopak mohou být mnohem nebezpečnější, jen je pro ně charakteristický jiný druh kriminality – oproti centrálním částem města se lze více obávat podomních (sklepy, byty) než pouličních krádeží a spíše sexuálně motivovaných útoků (znásilnění) než loupežných přepadení.

Pokud jde o nějakou pouliční kriminalitu, tak to si myslím, že jsou části, který jsou na tom hůř, bych řekla než Jižní Město určitě. A v Praze. Jako když půjdu večer po chodníku od metra, tak si myslím, že na Jižním Městě nejsem ohroženější než kdekoliv jinde. Naopak bych řekla, že jsem tam na tom možná líp, než někde jinde. Já nechci jmenovat, já nevím konkrétně. Ale připadá mi, že některý části Prahy jsou na tom určitě hůř. (...) Ale jinak si myslím, že Jižní Město, asi si myslím, že v některých stránkách asi může být sídliště nebezpečnější, než jiná část města, ale záleží jakoby co konkrétně se hodnotí, jestli vykrádání sklepů nebo mě někdo okrade cestou z obchodu... (Hana)

Respondenti oceňují, že v dnešní době se nájemníci chovají zodpovědněji – důsledněji se zamykají vchodové dveře a vůbec se více hledí na to, aby se do domu nedostávali cizí lidé, což snižuje pocit ohrožení alespoň v rámci vlastního domu.

9.4.4. Byt a dům

Rozhodujícím faktorem spokojenosti s bydlením je spokojenost s bytem, co do jeho kvality a míry, v níž uspokojuje potřeby svých obyvatel (Musil a kol. 1985). Nároky na kvalitu bydlení se ve společnosti neustále zvyšují. Jak dnes hodnotí

původní byt a dům na Jižním Městě ti, kteří oproti svým rodičům mají při volbě vlastního bydlení skutečně na výběr?

Rodiny všech respondentů si přestěhováním na Jižní Město ve srovnání s původním bydlením významně polepšily, to zmiňovaly i „dětí“, které vnímaly radost rodičů z nového bytu.

Respondenti, kteří vyrůstali v bytě o velikosti 4+1, 3+1, 3+kk,¹³¹ se dnes s určitými výhradami k jeho kvalitě (umakartové jádro, nedostatečná zvuková izolace atd.) domnívají, že svým řešením poměrně uspokojivě vyhovoval potřebám jejich rodiny, a to jak dispozičně, tak i velikostí. Ti, kteří mají sourozence, hovořili o tom, že v období puberty a dospívání by uvítali pokoj navíc, aby měl každý ze sourozenců a vůbec všichni členové rodiny pocit soukromí. Nicméně z dnešního pohledu, poté co „vylétli z hnízda“ a rodiče v bytě zůstali sami, jim jeho velikost pro současné potřeby rodičů připadá ideální (obývací pokoj, ložnice a bývalý dětský pokoj nyní užívaný jako návštěvní). Oceňují, že rodiče nemusí byt měnit za menší, a mohou tak zůstat v místě, kde prožili nejdelší část svého života a kde jsou zvyklí.¹³² Více méně příznivému hodnocení bytu se vymyká pohled Andrey, jejíž čtyřčlenná rodina se tísnila ve 2+kk:

Čtyřicet metrů a byli jsme tam čtyři, že jo. Obývací průchozí. Co průchozí? Prostě to se nedá nazvat ani průchozí. Prostě dveře daný ve stěně, strašný. Bylo to hrozný, protože člověk jako neměl prostor se rozvíjet, neměl soukromí a hlavně fakt byl omezený, musel být v té jedné části toho pokoje, protože druhá půlka toho mrňavého pokoje, ta samozřejmě patřila ségře. A strašně mi vadilo, že ten obývací patří jenom rodičům a prostě takový hrozný omezování, jo? A i když se mi chtělo na záchod a prostě jsem to i držela, protože mi to bylo takový, že musím přes ten pokoj. Že jsem prostě musela přes ně, že je ruším a prostě, že jako je uvidím. Prostě neměla jsem soukromí a strašně mi to vadilo a bylo to strašně stísněný, že člověk fakt jako neměl vůbec prostor na svoje věci. Nic, jo? [...] Že my jsme museli být furt ticho, furt nás vlastně tam jako táta napomínal, protože bylo všechno slyšet, jo? Ted' my jsme si nemohly v pokojíčku nic, v kuchyni nic.

Zajímavé je, že většina těch, kteří z původního bytu na Jižním Městě odešli, dnes se svými rodinami obývá počtem místností i obytnou plochou menší byty (Andrea, Bára, Cyril, Eva, Gabriela). Lze předpokládat, že i tato skutečnost se vedle osobní, citové vazby („...vždyť to byl náš byt!“, Bára) odráží v jejich poměrně

¹³¹ V roce 1960 činil podíl bytů se třemi a více pokoji pouze 18,9 % celkového objemu nové výstavby v ČR, v roce 1980 už to bylo 63,6 %. „Tříplusjednička“ se tak v husákovské éře stala skutečně „normálním“ druhem bytu“ (Říha 2007: 28).

¹³² Toto zjištění koresponduje s konceptem bytu 3+1, který byl zamýšlen jako „univerzální typ dispozice splňující požadavky všech fází života rodiny (před narozením dětí, při jejich výchově, dospívání i po jejich odchodu)“ (Říha 2007: 28).

příznivém hodnocení rodinného bytu na Jižním Městě. Na prostorově velkorysejší bydlení, než jejich rodiče získali koncem 70. let v bytě na Jižním Městě, zatím dosáhly pouze páry, které si dopomohly k rodinnému domku prodejem partnerem poděděného bytu (Daniela, Hana), a Ivo, který právě staví velký rodinný dům.

Prostředí domu hodnotí lépe ti, kteří bydleli v domech (respektive „vchodech“) s původně výlučně podnikovými či družstevními byty a v domech, v nichž schodiště a chodby mají okna. Domy se státními byty se vyznačovaly problematickou skladbou obyvatel (lidé z různých sanovaných čtvrtí Prahy, /například Žižkov/, soudně trestaní), pro společné prostory byl charakteristický nepořádek, pomalované výtahy a celkově zanedbaný vzhled (*„No prostě takovej barák hrůzy. Rušno, špína, smrad, feťáci. Hrozný. Hrozný prostě...“*; Andrea).

Pohyb společnými prostory domu byl v dětském věku provázen velkým strachem (zejména u dívek). Nešťastné řešení parteru domu – dlouhé chodby či schodiště bez oken, vstupy do domu rovněž bez oken, čekání na výtah v temném suterénu (přízemí) domu, s chodbami vedoucími ke sklípkům, „kde mohl být schovaný kdokoliv“, naháněly po setmění, ale i v odpoledních hodinách, kdy dům býval prázdný, hrůzu. Všechny respondentky popisovaly strategie, jak snížit riziko a pocit strachu, které si v dětství pro pohyb domem vypracovaly:

Vím, že jsem si vždycky jako říkala, že jako jdu s někým, že jsem si jako povídala. No, to jsem se bála, takže jsem vždycky rychle vyběhla. (Gabriela)

...když jsem byla doma já sama, tak jsem se nikdy nebála. To mě nenapadlo. Jako doma. Ale určitě jsem se bála chodit do baráku a přivolávat si výtah v přízemí, protože tam byly ty sklepy, že jo. Jo a řešila jsem to vlastně tak, že jsem chodila do prvního patra, kde už byly normálně partaje, takže tam jsem měla pocit bezpečí, že tam jsou ty lidi, že kdyby něco, že můžu zazvonit. (Bára)

Zatímco do roku 1989 se sídliště vyznačovala rezidenční stálostí, od 90. let dochází k migraci. Podle odhadů respondentů, kteří s vlastním domem mají ještě alespoň nějaký více či méně pravidelný kontakt, se z původních obyvatel jejich sekce obměnilo mezi 30 až 50 %. V současné době znají jen jádro starousedlíků. Nájemníky, kteří se střídají, nezná ani Filip, který v domě, kde vyrůstal, dodnes bydlí.

9.4.5. Sociální vazby na sídlišti

Na sociální vazby respondentů měla určující vliv základní škola. Vztahy, které respondenti v rámci Jižního Města navázali a které trvají dodnes, jsou spojeny především s okruhem spolužáků ze základní školy, případně s organizovanými zájmovými aktivitami (sportovní oddíly), kterým se v dětství a dospívání věnovali. Prostorově jsou spojeny s oblastí vlastní čtvrti v rámci Opatova. Vzácně (Daniela) byly rozšířeny o spolužáky ze střední školy, kteří shodou okolností též bydleli na Jižním Městě. Cyril, který vyrůstal v domě s podnikovými byty, přestože již na Jižním Městě 15 let nežije, dodnes udržuje kontakt s „tetou a strejdou“, otcovými kolegy ze zaměstnání. V dospělosti – s výjimkou Evy, která se při vycházkách s kočárkem spřátelila s jinou maminkou z domu – již nikdo z respondentů nové přátelské vztahy v rámci JM nenavázal, což souvisí s tím, že jejich společenský život se s přechodem na střední školy přestal odehrávat na Jižním Městě.

9.5. Prostorová koncentrace vzájemně příbuzných rodin

Musil (1978) na sídlištích pozoroval tendenci k záměrné prostorové koncentraci vzájemně příbuzných rodin: „Jestliže v prvním období po nastěhování uvedlo 17 % dotazovaných, že mají příbuzné v blízkosti, po 11 letech se jejich podíl zvýšil na 28 %.“¹³³ Rovněž v 6 z 9 oslovených rodin (Altmanovi, Benešovi, Czerní, Dvořákovi, Formanovi, Heřmánkovi) někdo ze širšího příbuzenstva žije, nebo po určité době bydlel, v jiném bytě na JM. Je však třeba zdůraznit, že v žádném z těchto případů se nejednalo o *záměrné* sestěhování příbuzných do stejné čtvrti motivované potřebou být si nablízku. Kromě rodiny Benešovy a Altmanovy nešlo o víc než o náhodnou shodu okolností, jako např. přidělení podnikového bytu, či náhrady za asanovaný byt na témže sídlišti. Broni rodina původně bydlela s rodiči manžela v jiné městské části ve vícegeneračním domku, který musel ustoupit stavbě nového sídliště. Náhradou pak obě generace získaly byty na JM, ve stejné sekci téhož domu. Podobně bratr Alice, přihlášený k trvalému pobytu ve stejném bytě jako ona, dostal kvůli asanaci žižkovského domu náhradou byt v témže domě na JM.

¹³³Pro srovnání uvádím, že ve stejném výzkumu 33 % respondentů ze starých městských obytných čtvrtí a 32 % dotazovaných ve čtvrtích rodinných domků uvedlo, že v téže čtvrti bydlí někdo z příbuzných. (Musil 1978: 124)

Andrea, Eva a Gabriela se po rozpadu svých manželství vrátily nejdříve do rodinného bytu, posléze si na JM koupily vlastní byty – být v blízkosti rodiny bylo v jejich případech jedním z motivů výběru této lokality. Původní rodinný byt se přirozeně stává přechodným útočištěm dospělých dětí v situaci jejich bytové tísně. Ve dvou rodinách (Irmanovi a Heřmánkovi) se do rodinného bytu na určitý čas přistěhovali prarodiče, ztrácející soběstačnost a samostatnost. V obou případech tomu bylo ještě v době, kdy v bytě žily děti.

9.6. Participace

Text této kapitoly se zaměřuje na míru, formu a okolnosti participace respondentů na zlepšování životních podmínek v místě svého bydliště, ať už jen v bezprostředním okolí domu nebo v rámci vlastní čtvrti či prostřednictvím aktivity v domovní samosprávě.

9.6.1. Participace formou brigád

Na brigádách, organizovaných v 70. a 80. letech za účelem úpravy prostor okolo domu, dle výpovědí respondentů, participovaly většinou stále ty samé rodiny. Účastnily se jich častěji rodiny z domů s družstevními a služebními byty, než z domů se státními byty. Situace v jednotlivých domech se státními byty se však lišila. Zatímco v domě, kde bydleli Erbenovi, Czerní a Irmanovi, si jedině Cecílie s manželem vzpomněli, že nějaké brigády u nich vůbec byly organizovány („*Moc ne. To snad bylo první rok, dva, akce Z, pak už ne.*“), v domech, kde bydleli Benešovi a Altmanovi, byly pořádány pravidelně. Podle Czerných byla účast na brigádách v jejich domě sledována domovním důvěrníkem, „*Že se musí, že budou mít čárku, když půjdou. Nebo mínus, když ne. Plus nebo mínus.*“, a lidé se jich dle názoru Czerných zpočátku účastnili ze strachu z případných negativních následků jejich neúčasti („*V tom 86., když byl kluk po tý operaci, tak mu doporučili moře... to tenkrát jsem musel mít potvrzení domovní důvěrnice. A kdyby řekla, že ne, tak nikam nejel. Takhle to chodilo.*“). Někdy během 80. let brigády v jejich domě úplně ustaly – „*On ten komunismus, pak začal k tomu jít takovej flegmatismus těch lidí, až to dostoupilo k tomu 89. Už nebyli tak blbí, aby poslouchali, že je to pro jejich dobro*“. Na rozdíl od

Czerných, kteří se brigád zásadně neúčastnili, a jejich organizaci vnímali jako čistě ideologickou záležitost, faktorem účasti Altmanových, Benešových, Gregorových, Heřmánkových a Formanových byla osobní potřeba podílet se na udržování a zlepšování prostředí, na němž jim záleželo zejména proto, že zde vyrůstaly jejich děti¹³⁴. U Benešových zde hrál navíc roli i důvod, že měli psy.

To nebylo povinný jako, to prostě kdo chtěl, tak šel. Ale většinou tenkrát jsme chtěli, aby to tam bylo hodně rychle upravený, tak jsme většinou šli. (Františka)

...bylo to třeba 3x nebo 4x do roka při nějaký příležitosti. Ne všichni samozřejmě, někdo se omluvil, ale z toho vchodu vždycky tak 5, 6 lidí šlo. U nás to bylo taky spojený s tím, když byl tenhleten úklid, že my máme ty psy už strašně dlouho, že jo... Taky z toho důvodu vždycky jako táta měl takovou jako povinnost, to v sobě cítil, pomoci teda to okolo uklidit. I když ty naši psi byli vždycky velice čistotný, takže my jsme spíš uklidili po těch ostatních. Ale to je jiná věc, no, vždycky prostě, nejenom z toho důvodu, ale tak vy jste byly malý, byly jste děti, tak jako prostě cejtli povinnost nebo bylo mu líp, že přiložil ruku k dílu, že to tam bylo trošku lepší, aby vy jste tam mohly volně běhat, že jo? (Broňa)

Nejvyšší účast bývala v družstevním domě, kde bydleli Formanovi – osazenstvo domu podle Františky drželo velmi pohromadě a na brigádách, které jak zdůrazňuje, nebyly povinné, se zde podílela většina rodin („...většinou z každý rodiny tam vždycky někdo byl.“, Františka). S hrdostí hovoří o tom, že v rámci brigády vysazovali stromky, které dnes sahají až do pátého patra. V ostatních domech se účastnilo pouze několik rodin, po celý čas ty samé. Brigád se s rodiči účastnily často i děti rozdílného věku („Třeba už i ty odrostlejší děti tam šly nebo i ty menší kolikrát tam šly ještě, jako kolem pobíhaly.“, Františka) a jak naznačují následující úryvky i s různou motivací a mírou dobrovolnosti:

To já jo, to já jsem zase byla aktivní, protože já jsem furt chtěla ten pořádek a tu čistotu, takže to já jsem jako byla taková jako. Já jsem byla takovej blázen, že vlastně i když naši byli, nějaký roky byli jako domovníci, jestli se tomu tak říkalo. Tak já jsem chodila furt, já jsem furt uklízela. Já jsem furt

¹³⁴ I když Broňa si podobně jako Czerní myslí, že někteří lidé se brigád okolo domu účastnili především ze strachu: „Nebo chodili takový lidi, který to měli třeba úkolem stranickým, že jo, protože u nás v tom vchodě bydlelo hodně lidí, který byli ve straně, už z toho důvodu, že k nám do toho vchodu, co my jsme bydleli, tak nejenom teda dostali byt ty lidi, který z nějakých asanačních důvodů teda museli ustoupit, ale byli to vlastně jako vnitřácký byty, víš? Takže tam byli vojáci, vnitřáci a to byli většinou teda členové KSČ, že jo, prostě nějak tak jako činný tenkrát v té době. Tak ty na ty brigády chodili, tak jako se báli nejtít na prvního máje, tak prostě se snažili aspoň jednou za čas se někde zviditelnit.“

šmydlala i patra, která nám nepatřila. Já jsem byla hrozná. Já jsem tím byla úplně prostě posedlá, jak jsem furt nějak toužila po nějaký tý čistotě a takový, tak jsem to furt byla já, kdo tam ten barák prostě mydlil. Prostě jsem o víkendu a furt jsem tam jezdila s hadrem a s koštětem a uklízela. Takže když byly ty brigády, tak jsem jako byla já, kdo tam letěl, fakt rád jako chodil a uklízel okolo baráku.
(Andrea)

T: A když si vzpomeneš, jak bejvaly takový ty brigády, chodili jste jako rodina?

R: No, chodili (hrdě). Tatínek je v tomhleto takovej jako hrozně poctivej, takovej Mirek Dušín, takže měl potřebu chodit na brigády, když byly nějaký vyhlášený, a bohužel jsme museli chodit i my. Ale protože tam moc dětí nebylo, tak jsem se cítila v podstatě hrdě. (smích) Ne zneužitě, ale hrdě (smích).
(Bára)

R: No, chodil jsem. To mě bavilo, že jsem mohl bejt venku, že jsem přišel ven hrabat, než bejt doma, se učit. Nebo jsem šel jako hrabat, ale pak jsem šel hrát hokej, takže... Pak mě práskla sousedka, že jsem tam nebyl. (smích) Jo? Chodil jsem. (Filip)

9.6.2. Participace na domovní samosprávě

Na domovní samosprávě, případně na chodu společenství vlastníků bytových jednotek (SVJ), všechny rodiny participovaly/participují pravidelnou účastí na konaných shromážděních – ve většině domácností to byla/je úloha muže („*Jako manžel tam chodil, ale já jsem tam nechodila. To byla jeho starost a tam já jsem teda jako nechodila, se přiznám.*“, Františka). Do formálních struktur domovní samosprávy, bytového družstva či SVJ žádná z těchto rodin kromě Altmanových (Alice byla několik let „domovnicí“) nikdy zapojena nebyla.

T: A jak byly takový ty samosprávy v domech, chodili jste tam, účastnili jste se toho?

R: Jo, chodili jsme vždycky, když byla schůze. Domovní schůze jsme chodili, my jsme to brali, jako že musíme. Jako poctivě chodili.

T: A měli jste třeba potřebu na to nějak dohlížet a být v těch výborech?

*R: Ne, ne, ne, nikdy. **My se neangažujeme. My se nikam necpem. Máme rádi svůj klid.** Ne. (Cecílie)*

Nezájem zapojit se do těchto struktur respondenti obvykle zdůvodňovali typem vlastní osobnosti – obvykle nepatří mezi ty, kteří se veřejně angažují, rádi se drží v pozadí. Těm, kteří jsou svým založením angažovaní a na domovních shromážděních vystupují aktivně, zapojení ať ještě do domovní samosprávy, či již do SVJ, bylo nabídnuto. Oni však vzhledem k časovým nárokům, které jsou s kvalitním,

neformálním výkonem těchto funkcí spojeny, a jež je běžně obtížné skloubit s výkonem výdělečné činnosti, tuto nabídku odmítli kvůli své vytíženosti aktivní účastí v mimopracovním čase v jiných organizačních strukturách (místní občanský výbor, sportovní oddíl aj.) či nárokům zaměstnání (časté služební cesty). Důvěra ve stávající vedení byla posledním zmiňovaným důvodem, proč někteří respondenti necítí osobní potřebu vstupovat do formálních struktur správy domu a ani o tom uvažovat.

Tátovi to navrhovali už opakovaně několikrát, že jo, on je takovej ráznej chlap, ale on na to opravdu nemá čas. Navíc v tý době byl ještě jako činnej jako funkcionář tady na [město] u těch kynologů, víš? A ona tahleta samospráva, před těma lidma, který to dělají, tak smekám. Někdy člověk na ně brblá, nebo brblá vůbec na tu situaci, nelíbí se mi to některý věci, ale když si to tam promítnu zpátky, tak před nima musí člověk smeknout, protože zabírá to hrozně soukromýho času, zabírá to dost financí, protože to obnáší telefonování, ježdění, že jo, buď teda pohonný hmoty autem, nebo MHD, městská doprava. A hlavně to chce člověka, kterej má buď svobodný povolání, nebo podniká, může teda si plno věcí vyřizovat z domova. Určitě to těžko zvládá člověk, kterej má takovou nějakou tvrdou pracovní dobu, jako máme my dneska. Dřív za těch komunistů třeba člověk si mohl něco dovolit nebo odpustit, to bylo takový plus asi v tom zaměstnání, že nebyly nikde žádný píchačky nebo ve fabrikách ano, táta měl vždycky, ale já ne. Dneska je to všude nastavený tak, že prostě ten čas si musíš opravdu odpracovat. A i když něco chceš v tý samosprávě vyzískat pro ten barák, tak stejně to musíš vlastně přes den. Všechno vyřídit a zařídit v tý době pracovní. Takže abych ti pravdu řekla, tak dělá to jeden mládenec u nás, ten je asi tak ve vašem věku, kterej si ale asi plno věcí udělá přes práci. Nevím, jestli dělá, myslím si, že dělá v nějakýho obchodáka, čas od času jezdí někam na služební cesty a asi to při tom může dělat. Tady je taková ta kontrolní komise, v tý kontrolní komisi, ale jinak to dělají vlastně dvě ženy, který jsou v důchodu, který jsou velmi energický a myslím si, že s tím opravdu jako hodně svýho osobního času ztratěj, ale pro lidi, který jsou takhle zaměstnaný, navíc ještě my přejíždíme sem tam. Tak to opravdu je nemyslitelný. Šlo by to dělat, ale ne dobře, že jo? Jenom jako formálně a to je blbost. (Broňa)

9.6.3. Občanská participace v místě bydliště

Do veřejného dění v místě bydliště se formou práce v občanském výboru zapojil pouze Heřman. Záleželo mu na zlepšování podmínek v místě bydliště, proto do výboru vstoupil krátce po nastěhování (koncem 70. let) a určitou dobu zastával funkci jeho předsedy. Na své angažmá v občanském výboru však vzpomíná s notnou dávkou osobní frustrace, z jeho pohledu se kvůli nezájmu odpovědných orgánů tehdy podařilo prosadit jen velmi málo z připomínek a námětů občanů.

M: No výbor, občanský výbor to byl. A to byl v podstatě, v tom byl stanovený okruh, který baráky tam byly...

Ž: A proto jsi nebyl domovník, že jsi byl v tomhleto. A pár let. A dokonce dělal předsedu.

M: To bylo, to je skoro jako město, že jo. Mám dojem, že to bylo kolem 2000 lidí.

Ž: No jako ten (...) to bylo několik těch (...) to bylo až tam k vám, to byl jako ten okruh. A ty schůze občanskýho výboru bejvaly ve škole a tam se lidi měli scházet. A tam si stěžovali a občanský výbor

měl řešit problémy lidí. A bylo to tak, že vždycky řešil, nevyřešil, musel to předkládat dál a čekat, jestli se to vyřeší nebo ne.

M: Byla jsme prodloužená ruka okresního výboru z Prahy 4, samozřejmě když byly schůze, všechny připomínky jsem napsal, a kdybych si hned k tomu napsal odpověď, tak to bylo to samý.

T: Jo?

M: Protože nic nevyřešili. Nic nevyřešili a ty odpovědi byly takový opravdu, že to musí napsat každý. A to mě, od začátku mě to štválo...

9.7. Spokojenost s možnostmi nákupu a služeb

Jak již bylo zmíněno v úvodních kapitolách, ještě na přelomu 70. a 80. let bylo Jižní Město plně monofunkčním sídlištěm, nákupy jiného než potravinového a drogistického zboží bylo nutno realizovat za cenu výrazné časové zátěže a nepohodlí v jiných částech Prahy. Mezi místními obyvateli z té doby dodnes přetrvává používání slovních spojení jezdit „do Prahy“, nakupovat „v Praze“ a bydlet „na Jižním Městě“.

Ale dřív, když jsme tu bydleli, tak když jste potřebovala boty, tak jste jela do Nuslí nebo do Prahy. To se vždycky říkalo: „Jede se do Prahy.“ A tak to bylo, jak oni mi říkali: „Jak můžeš říct, že jedeš do Prahy, když seš v Praze?“ Já říkám: „Jsem v Praze, ale Praha je pro mě takový ty starý čtvrti, to je Praha. Todleto už je nová Praha. Tady nic není. Tam jo.“ Pro nitě, já když si pamatuju, že jsme to všechno museli tahat, všechno jsme museli tahat z tý Prahy, no. (Alice)

... tehdy, když jsme tam začínali, to bylo dost nepříjemný to, že třeba dětský botičky jsme museli po práci vzít dítě a někam jet nebo celou sobotu obětovat a jít shánět někam dětský oblečení. (Hedvika)

V průběhu 80. let se s rozvojem občanské vybavenosti nabídka služeb a možností nákupů postupně doplňovala, výraznější zlom nastal posléze v 90. letech s rozvojem soukromého podnikání. V současné době respondenti na Jižním Městě, respektive v bezprostřední blízkosti vlastního domu, nakupují především potraviny a drogerii, v tomto ohledu je stávající nabídka místní sítě supermarketů a večerek uspokojující. Obuv a oblečení respondenti pořizují převážně „mimo“¹³⁵ Jižní Město, nyní zejména v obchodním centru na stanici metra Chodov, případně pak v obchodním centru Arkády na stanici Pankrác¹³⁶ či jinde v Praze.¹³⁷

¹³⁵ Řada respondentů nepovažuje okolí stanice metra Chodov za součást Jižního Města, přestože patří do jeho katastru – viz kapitola 9.2.

¹³⁶ Obchodní centra Chodov a Arkády mají výhodu umístění bezprostředně u stanic metra, nákupy zde tak lze poměrně pohodlně realizovat např. cestou ze zaměstnání.

„Když fakt nechcete jít k Vietnamcům, tady nejsou boty.“ (Alice)

Většinu ostatního sortimentu spotřebního zboží (a služeb) by bylo možné pořídit v krámcích v bezprostředním okolí bydliště (pasáž u stanice metra Opatov, nákupní „pavlač“ u bývalého kulturního domu Opatov, krámky v bývalých kočárkárnách panelových domů), jejich provozovatelé a zaměření se však často mění, dlouhodobě se udrží jen výjimečně, a jsou-li umístěny mimo běžné trasy každodenního pohybu, těžko si lze o jejich existenci udržet přehled. V důsledku toho se pak z hlediska potenciálního zákazníka může jako praktičtější („sázka na jistotu“) jevit volba konkurence, např. obchodního centra či jiného obchodníka nebo poskytovatele služby.

„Tak něco je na tom metru, na tom Opatově, třeba ta galanterie textilní nebo tak, tam je i taky kadeřník. Obuvník. Já nevím, jestli je tam ještě ten švec, možná ne. To bych lhala.“ (Alice)

„Co musím říct, co se mi líbí, tak co byl dobrej tah od teda obce na Jižním Městě, od místního úřadu, že docela teda dali do kupy pasáž na Opatově, kde jsou ty obchůdky, protože to bylo hrozný. To byla vlastně oplechovaná prostora, kde se člověk i večer bál, když odněkud jel. Nebylo to hezký. Tak to si myslím, že je docela dobrý. Ale asi tam mají ty lidi, který si tam nějaký ten obchůdek otevřou, taky asi problémy. Třeba se tam držej trafiky, ty jsou tam tři. Drží se tam drůbeží maso, protože to je široko daleko jediný, tak takovýdle provozovny. Ale jinak jsou tam různý řemesla, který jsou tam chvílička, skončej. Hudebniny, ty teď budou taky končit. Hodinky, no tam přijde pár lidí. Když máš nějaký problém a utíkáš z práce, takže se tam zastavíš. Drží se tam galanterie, ale to zase, že široko daleko není. Jedna galanterka je proti Penny a jinak na Jižním Městě není galanterka. Tak takovýdle provozovny. Drogerie. Ta se tam taky drží docela. A jinak se to tam hrozně mění.“ (Broňa)

Respondenti si problémy zdejších malých obchodníků vysvětlují jednak vlivem odlivu zákazníků konkurencí okolních velkých obchodních center (OC Chodov, nákupní zóna Čestlice), , ale také jejich otevírací dobou, která končí obvykle v 18 hodin, kdy se většina pracujících teprve vrací z jiných částí města. Z menších obchodů, které nepatří do sítě nadnárodních řetězců, v místních podmínkách nejlépe prosperují večerky vietnamských obchodníků s otevírací dobou do nočních hodin.

¹³⁷ Podle výsledku reprezentativního šetření *Praha 11* (2002:8), když obyvatelé Jižního Města potřebují nakoupit, preferují obchody umístěné v lokalitě JM (80%), téměř každý druhý tak činí jednoznačně (42%). V případě, že potřebují využít nějaké služby, poohlížejí se nejprve po nabídce, která se rekrutuje z této části Prahy (79%), každý 3. upřednostňuje místní služby jednoznačně (32 %). Při nakupování a využívání služeb vyhledávají ženy o něco častěji obchody a firmy umístěné přímo na JM, muži se častěji poohlédnou jinde. Čím jsou lidé starší, tím častěji dávají přednost nabídce obchodů a služeb v lokalitě JM.

Názory na přínos obchodů vietnamských obchodníků se liší, zatímco jejich obchody s potravinami jsou vesměs vítány jako doplněk k větším supermarketům, obchody s levným spotřebním zbožím původem z Číny jsou v očích některých symbolem určité degradace Jižního Města, naznačující kupní sílu místních obyvatel (Eva, jako samoživitelka, je naopak vítá: „...jako klukovi nepudu a nekoupím mu džíny za sedm stovek, když vím, že mi je pomalu za měsíc zničí. Takže zase jako nejsem tak bohatá...“).

„Nebejt tady ty Vietnamci, tak tady není vůbec nic. Jenom ty potraviny a drogerie. Že tady přece byla zelenina, všechno, kadeřnictví. To se všechno zrušilo. Dneska jsou tam Vietnamci. Vždyť tady bylo takovejch krámků, to všechno už se, to se všechno zlikvidovalo.“ (Alice)

M: Ale tam to bude vždycky problém, aby se ten obchod tam uživil.

Ž: Aby se uživil.

M: Pokud budou lidi jezdit za prací do centra nebo tam někam, tak si vždycky nakoupí. Tady se neužíví.

Ž: Jedna známá tam po 89. otevřela přímo jak je Delvita, že jo, tak tam naproti v tom vysokým domě, otevřela takovej ten butik, měla tam docela pěkný věci a levný poměrně proti jinde, ale neuživila se tam. Zavřeli to.

T: Ona je pravda, že v tý prodejní době jsou právě ty lidi v tom městě.

Ž: No, to je ten problém. Takže tam se užíví jediné potraviny a spíš ty večerky a ty obchody, co mají ve vhodnou dobu otevřeno a mají to správný složení.

M: Ale jinak by to muselo bejt extra zboží nějaký, který nikde jinde v okolí...

(Heřmánkovi)

Nutnost vyjíždět za nákupy spotřebního zboží mimo vlastní čtvrť (kterou vymezují jako své teritorium) vadí pouze Alici, která má pohybové obtíže, kvůli nimž by docenila bohatší nabídku v krátké docházkové vzdálenosti. Ostatní respondenti bez ohledu na svou generační příslušnost, vesměs od té doby co bylo postaveno zmiňované obchodní Centrum Chodov, to nepovažují za problém a s místními nákupními možnostmi jsou vcelku spokojeni (*My nejsme náročný, a když potřebujeme něco, co tam není, tak si někam dojedem. To nám nevádí.*; Hedvika). Hedvika cesty za nákupy dnes, když je v důchodu a má více času, dokonce vítá jako možnost zpestření svého programu.

Heřmánkovi, kteří mají (podobně jako Alice) problémy s chůzí, oceňují, že jim

v rámci JM mohou přizpůsobit své nákupní chování při pořizování základního zboží. Velké nákupy obstarávají v supermarketu, pro drobnější nákupy využívají večerku u nich v domě, případně vietnamský krámk u stanice autobusu, pokud se odněkud vrací. Těžší nákupy (balené vody a minerálky) jim vozí děti. Pro případ dalšího zhoršení jejich zdravotních obtíží mají zjištěn kontakt na místní pečovatelskou službu. Zatím však její služby nepotřebují.

9.8. Hledání pracovního uplatnění na Jižním Městě

Nedostatek pracovních příležitostí v místě bydliště je považován za jeden z nejzávažnějších problémů sídlišť. Výzkumy¹³⁸ ukazují vysoký deklarovaný zájem obyvatel Jižního Města pracovat v místě svého bydliště. Tato kapitola sleduje zájem a případnou motivaci respondentů rodičovské i dětské generace během let jejich pracovní aktivity, po které bydleli na Jižním Městě, získat zde zaměstnání, případně důvody, proč své pracovní uplatnění hledali a nacházeli jinde.

Rodiče

V 6 z 9 rodin některý z rodičů aspoň po určitý čas pracoval na Jižním Městě, v 5 rodinách to byla matka a v jedné jedině otec. Pan Czerný pracoval 10 let pro podnik, od něhož na Jižním Městě dostal služební byt. Hedvika si našla práci na místním úřadě (tehdy národní výbor), když byla Hana malá. Později vždy pracovala

¹³⁸ Deklarovaný zájem pracovat na JM byl v roce 2002 velmi vysoký. Tři čtvrtiny ekonomicky aktivních uvedli, že by chtěli pracovat na JM (72 %), z toho 43% odpověděli „rozhodně bych měl zájem“. Nicméně vlastní iniciativu k realizování tohoto zájmu projevilo jen 35% ekonomicky aktivních, z toho polovina úspěšně (17%), ostatním se na JM zaměstnání získat nepodařilo (18%). Mezi úspěšnými byly častěji ženy, osoby s nižším vzděláním, středního věku. Neúspěšní byli častěji muži, mladí lidé do 24 let a osoby se středním nebo vysokoškolským vzděláním. 38% ekonomicky aktivních v roce 2002 očekávalo, že nabídka pracovních příležitostí na JM ještě poroste, a přibližně stejný počet (37%) se domníval, že zůstane stejná. Úbytek pracovních příležitostí předpokládalo jen 5% respondentů. Pětina si vůbec netroufala budoucí vývoj odhadnout (20%). (Praha 11 2002: 16) Ze srovnání s výsledky z roku 1997 vyplývá, že podíl nevyhraněných odpovědí se během 5 let snížil o polovinu (ze 43%) a podíl očekávání, že počet pracovních příležitostí na JM se bude zvyšovat, vzrostl o 12%, stejně jako těch, kteří se domnívali, že nabídka zaměstnání zůstane na stejné úrovni. Ve skutečnosti výrazně klesl počet těch, kteří pracovali na JM (ze 44% na 26%), a přibylo těch, kteří za prací dojížděli do centra Prahy (z 16% na 34%). Mírně se snížil podíl pracujících v jiné, než centrální části Prahy (z 39% na 34%), naopak v roce 2002 byli poprvé zaznamenáni ti, kteří jsou zaměstnání v příměstských oblastech (4%). Podíl zaměstnaných mimo hlavní město zůstal prakticky stejný (z 1% na 2%). (Praha 11, Příloha 1 2002: 6) Údaje z dalších let nejsou známy, srovnatelná data nebyla sledována, víme pouze, že podle výsledků ankety Jižní Město pro život, v roce 2009 dojíždělo za prací a do škol 51% obyvatel městské části Praha 11. (Jižní Město místo pro život /Faktografie 2009)

v centru a práci na Jižním Městě již nikdy nehledala, neměla potřebu. Je toho názoru, že potřebu pracovat v místě bydliště, i za cenu, že je práce nebude uspokojovat, mají matky malých dětí, když děti povyrostou, dávají ženy spíše přednost zaměstnání, které je uspokojuje, a stejně jako ona nemají zájem usilovat o práci v místě za každou cenu, „...*jakmile dítě odrostlo a naskytla se příležitost, tak jsem si našla práci, která mě bavila víc a ne to, co bylo z nouze*“. Františka pracovala jako lékárnice v místní lékárně po celou dobu, co na Jižním Městě bydlela. O místo zažádala, když se na Jižní Město měla stěhovat, a měla štěstí, právě se otevírala nová lékárna a nabírala personál. Do práce to měla od domu asi 300 m, domnívá se, že to, že pracovala v místě, velmi ovlivnilo její postoj k Jižnímu Městu – rychle zde zakořenila a získala přátele. Daniely matka taktéž pracovala na Jižním Městě od jejích dětských let, aby mohla být co nejvíce s dětmi, uklízela v místní základní škole. Alice a matka Evy začaly na Jižním Městě pracovat až v 90. letech. Alice zde od počátku 90. let vystřídala několik míst jako prodavačka. Do té doby zde práci ani nehledala, protože nevěřila a ani dodnes nevěří, že by tehdy měla šanci ji získat – obchodů zde bylo málo a navíc ona své pracovní místo měla a nerada dělá změny. Evy rodiče začali podnikat, než se odstěhovali do domku u Prahy, matka několik let řídila rodinnou firmu z jejich panelákového bytu. Irena práci na Jižním Městě nikdy nehledala, během 70. a 80. let nepředpokládala, že by se zaměřením své kvalifikace a profesní orientace práci na Jižním Městě vůbec mohla najít. Současně pro ni při výběru zaměstnavatele byla vždy podstatná vstřícnost zaměstnavatele vůči její situaci samoživitelky (pochopení pro dřívější odchody a nenadálé situace).

Děti

Hana, Bára a Gabriela po ukončení střední školy získaly brigádu na Jižním Městě, kromě Evy však nikdo z respondentů nikdy nepocítil potřebu hledat si zde stálé zaměstnání, neměli pro to motivaci. Jelikož pracovat přímo v místě bydliště pro ně nebylo nijak důležité, nebylo to ani kritériem výběru zaměstnavatele, a proto ani nikdo z nich tím, že neměl práci na JM, nestrádal. Pracovní zkušenost na JM tak učinila pouze Eva. Nejprve když jí její matka po ukončení střední školy domluvila přijetí na pozici prodavačky v místní samoobsluze, naproti jejich domu. Byla to ovšem pracovní pozice, která neodpovídala možnostem kvalifikace, kterou Eva získala během svého studia. Práce ji neuspokojovala, po necelých dvou letech podala výpověď a sama si našla nové, odpovídající zaměstnání v jiné pražské městské

části. V době našeho rozhovoru Eva již opět pracovala na JM, tentokrát jako ekonomka bytového družstva sídlícího v bezprostřední blízkosti jejího bytu. O místo co nejbližší bydlišti usilovala s ohledem na svoji situaci samoživitelky, pečující o malé dítě.

Ostatní hledali svá první i další místa v souladu se svými tehdejšími **sny** (Gabriela se ucházela o místo hlasatelky v rádiu, byla jí nabídnuta pozice tiskové mluvčí jedné pražské městské části, nicméně v konfrontaci s životní realitou, **z platových důvodů**, nakonec přijala místo asistentky v nadnárodní společnosti, u níž pracuje dodnes), **v závislosti na vy/studované profesi a kariérních plánech** („...protože já jsem chtěla jít do nemocnice, protože jsem potřebovala nějakou praxi kvůli dalšímu vzdělávání. To jsem potřebovala dva roky praxi u lůžka, takže určitě mě nenapadlo, že bych šla do nějaký ordinace jako na Jižním Městě. To ne.“ Daniela), nebo na základě flexibility vyplývající z vlastní **nevyhraněnosti**. („No, mně by to [pracovat na JM] možná ani nevadilo. Ne, nad tím jsem nepřemýšlel, já když jsem hledal práci, tak mi to v podstatě bylo jedno, nebo jedno. No, chtěl jsem jenom v Praze. Já jsem v podstatě ani nevěděl, co hledám, abych se přiznal. To jsem fakt nevěděl. Šel jsem ze školy a nevěděl jsem. Takže bych to klidně vzal i kdekoliv, určitě no. Tenkrát podle mě jsem ani ještě nebyl jakoby tak zhýčkaněj těma prostorama, kde třeba teď dělám, že jo, v různých kancelářích a tak hezkejch. Tenkrát prostě jsem potřeboval nějakou práci a zase, když seš mladej a začínáš, tak víš, jak to je. Vezmeš v podstatě cokoliv, seš tak jakoby flexibilní, že můžeš dělat úplně něco jinýho, než jsi studoval. A ani to jakoby nevnímáš podle mě tolik.“ Cyril)

Na rozdíl od matek (kromě Evy, která se sama snažila skloubit rodičovské povinnosti s pracovními), neměly již jejich děti potřebu pracovat v místě bydliště, mezi jejich priority ve fázi hledání zaměstnání rodinné důvody (ještě) nepatřily. Nutnost dojíždět do zaměstnání pro ně nepředstavovala problém, obtěžovala pouze doba dojížděky a s ní spojené časové ztráty.

9.9. Jižní Město a sídliště v ČR dnes i zítra

9.9.1. Hodnocení změn na Jižním Městě od roku 1989¹³⁹

Z pohledu respondentů Jižní Město od roku 1989 přirozeně „vyzrálo“ – vzrostly stromy, s rozvojem soukromého podnikání vznikla (respektive průběžně vzniká a zaniká...) řada obchodů a služeb, ať už v prostorech bývalých kočárkáren v přízemí domů nebo v původních objektech občanské vybavenosti (viz kapitola 9.7.). Nicméně změny, k nimž došlo „shora“, rozvojové počiny radnice, jsou považovány pouze za kosmetické (barevnost nových fasád, rekonstrukce pobočky městské knihovny Opatov a fasády polikliniky Opatovská, budování drobného městského mobiliáře a dětských hřišť) a nijak zásadní, i když vítané. Z hlediska rozšiřování občanské vybavenosti respondenti oceňují vznik obchodního Centra Chodov, obchodní pasáže ve vestibulu stanice metra Opatov (s výhradami k úrovni jejího designu i provedení) a zaznamenali vybudování kostela a farního Komunitního centra Matky Terezy na konci Centrálního parku u stanice metra Háje (oceňují vznik nové dominanty Jižního Města, programovou nabídku Centra však žádný z respondentů nevyužívá). Všichni zastávají názor, že v průběhu uplynulých 20 let mohlo být pro zpříjemnění života místních obyvatel z hlediska doplňování občanské vybavenosti vykonáno mnohem více.

Jako kdybysme se teď vrátili o těch 20 let, tak je to tady furt stejný. Jako dobře, máš ty baráky barevný, ale jinak? Máš vyšší stromy. A co je tady jinýho? Nic. Ty hřiště, no. Ale jinak je to stejný. (Gabriela)

Připomínají původní plány na vybavenost sídliště, které zůstaly nesplněny (bazén, divadlo), nebo je jejich realizace jen torzem původního projektu (Centrální park).

Víte, já vím, že Jižní Město, když se stavělo, tak se původně počítalo s tím, že to bude plnohodnotný město jako tak. Proto to bylo město, proto to nebylo sídliště, jako byl Prosek, jako byly Bohnice, proto se to jmenovalo Jižní Město, že chtěli páni projektanti, že vlastně tam by mělo být všechno. Bohužel se to nepovedlo. To je pravda prostě. Tam chybí, chybí tam, já nevím, divadlo, sportovní nějaký takovej areál, dostatečněj takovej. To všechno by tam mělo být a pak by to mohlo být město. (Irena)

¹³⁹ Je třeba připomenout, že respondenti své hodnocení vztahují k oblasti, kterou oni sami považují za Jižní Město, území, které využívají/využívali a s nímž se ztotožňují/ztotožňovali jako se svým teritoriem (viz kapitola 9.2.).

Otázka, co by se mělo na Jižním Městě změnit, jakým směrem by měly být zaměřeny rozvojové projekty radnice, mnohdy vzbuzovala rozpaky – jednak nemají konkrétní představu, co by se vedle dalšího budování občanské vybavenosti (kulturní zařízení¹⁴⁰, sportoviště) a podpory vzniku pracovních příležitostí mělo měnit, a jednak s ohledem na dosavadní, pozvolný vývoj již nevěří v možnost nějaké výrazné změny k lepšímu¹⁴¹. Limity dalšího rozvoje spatřují v omezených finančních zdrojích městské části a v preferenci podpory developerských projektů ze strany radnice na úkor doplňování občanské vybavenosti.

Ale to je zase o penězích, takže to jako... nevěřím tomu, že se to změní. Nevěřím tomu, že se to vylepší, jako určitě ne. Můžou baráky namalovat, můžou všechno tohleto, ale tím to skončí. Protože ty investice prostě nejsou do toho... Jako nevěřím tomu, že se to nějakým způsobem vylepší, že prostě to, že to bude skutečně město. Bude to jenom město podle názvu, ale jinak ne. (Irena)

Ale jako vyvíjet? Jak vyvíjet? (...) Nevím, jak by se to tady dál mělo vyvíjet. Dál už to nejde. Tady už je to všechno zastavěný. (Alice)

¹⁴⁰ Respondenti uváděli, že postrádají kulturní zařízení (divadelní scéna, koncertní scéna) v rámci vlastní čtvrti. Do roku 2009 však v místě fungoval Kulturní dům Opatov, v posledních letech své existence profilovaný především jako hudební centrum, jehož programové nabídky většina respondentů v průběhu let prakticky nevyužívala a jeho uzavření tudíž nevnímá jako ztrátu. Rovněž o kulturní nabídku Komunitního centra Matky Terezy (koncerty folkové a „jemnější“ hudby) u stanice metra Háje nejvíce zájem. Lze se tedy domnívat, že tento vnímaný deficit možná spíše souvisí s psychologickou potřebou přirozeného kulturně-správního centra, které Jižní Město od svého vzniku postrádá a které se dle původních plánů mělo nacházet u stanice metra Opatov. Úspěšně se rozvíjející kulturní centrum Zahrada, s univerzální programovou nabídkou (koncerty, divadlo), které má být centrem kulturního života celé Prahy 11, limituje v jeho roli jeho poloha. Sídlí na druhé straně dálnice, v sídlišti Jižní Město II, a pro respondenty je z místa jejich bydliště obtížně dostupné (35 min pěší chůzí, případně cca 20-25 min 2-3 prostředky MHD + pěší chůzí), „Ale ta (Zahrada) je taky bych řekla jako víc už jako vyčleněná na okraj toho Jižního Města, víš? Že to není v centru Jižního Města.“ (Broňa). Podobně je vnímána Chodovská tvrz, orientovaná na náročného diváka (koncerty klasické hudby, výstavy), „Ta tvrz je taky na kraji Jižního Města, že jo? To už je téměř spojnice mezi Spořilovem a mezi Jižákem.“ (Broňa), přestože tu od bydliště respondentů dělí vzdálenost 3 zastávek přímým autobusem MHD (4 min jízdy + cca 10 min pěší chůze).

¹⁴¹ „Většina občanů se domnívá, že na JM je možné uskutečňovat zlepšení buď většího (31%) nebo omezeného rázu (40%). Menší podíl tvoří ti, kteří mají negativní náhled: podle nich buď nelze zlepšit téměř nic (12%) nebo lze očekávat jen úpadek (3%). Zbývající nevědí (14%). Že je možné zlepšit hodně věcí si myslí hlavně lidé mladšího věku, vyššího vzdělání, se solventnějším rodinným zázemím, podnikatelé (téměř každý druhý!) a také častěji ti, kteří bydlí v oblasti JM II. O tom, že věcí pro zlepšení není mnoho, hovoří častěji senioři, osoby soukromě nepodnikající, nižších příjmových skupin a lokálně bydlící v oblasti Hájů. Mírná skepse, podle níž se v podstatě nedá nic vylepšovat, je typická hlavně pro muže, občany středního věku, nižšího vzdělání, bydlící v obecních bytech a z hlediska oblastí nejčastěji na Chodově. Kategoricky negativní přesvědčení, že JM nemá šanci, protože už může jen upadat, se vyskytuje ve všech kategoriích minimálně; většinou osciluje mezi dvěma až pěti procenty.“ (Praha 11, 2002: 10)

Když tady se dá zelená někomu, kdo to zaplatí, kdo prostě dostane možnost prostě tam něco vybudovat, kdo má na to peníze. No a pak z toho rejžuje. Ale aby se to udělalo vyloženě jakoby pro ty lidi, aby to bylo, to mi připadá, že se nedělá. (Irena)

Výrazně negativně je hodnoceno zahušťování sídliště výstavbou nových objektů (které nejsou přínosem z hlediska občanské vybavenosti a zpříjemnění života místních obyvatel) a bytových domů, na úkor zelených ploch a rekreačního potenciálu sídliště. Ukrajování z místní zeleně a zahušťování volné struktury sídliště je většinou považováno za ohrožování největších předností Jižního Města, které namísto ke spokojenosti místních obyvatel, přispěje k jejich nespokojenosti a sníží obytnou hodnotu i atraktivitu Jižního Města. Někteří mají navíc obavy, že pro výstavbu dalších objektů občanské vybavenosti, které by skutečně mohly přispět ke spokojenosti místních obyvatel, již nyní nezbyvá prostor.

Zejména ti, kteří na Jižním Městě již nežijí, si všímají úpadku, zchátralosti a zanedbanosti některých objektů (například bývalých obchodních pochozích zón, středisek služeb a prostoru u podzemních garáží v Opatovské ulici) a proměny struktury místních obchodů a podniků (prodejny s čínským zbožím, non-stopy a herny), jež škodí obrazu sídliště, a podle některých respondentů-outsiderů z dětské generace dokonce naznačují určitou ghettizaci Jižního Města.

Kladně je hodnoceno zvýšení údržby místní zeleně a vůbec vyšší úpravnost sídliště (*„Že se udržuje pořádek... Jo, že to prostě někdo sebere ty papíry, že se seče trávník takhle v okolí...“*; Hedvika), i když úprava místní zeleně by mohla být ještě o něco více „parkovější“, nejen posekané trávníky, ale i květinové záhony (Gita).

Oceňováno je rovněž zvýšení místní volnočasové nabídky a pořádání nejrůznějších akcí „pod širým nebem“ pro děti (umělé zasněžování kopečků v Centrálním parku atp.).

9.9.2. Pozitivní a negativní stránky Jižního Města, rizika a příležitosti dalšího vývoje

Následující kapitola podává přehled pozitivních-silných a negativních-slabých stránek Jižního Města, rizik a příležitostí jeho dalšího vývoje tak, jak byly identifikovány ve výpovědích respondentů obou generací.

Pozitiva, silné stránky

pohodlné bydlení

- byt (výťah, ústřední topení, teplá voda; dispoziční řešení bytu)
- čtvrť (lékařská péče, služby, síť obchodů s potravinami a základním zbožím)

poloha v rámci města

- relativně rychlá dostupnost centra MHD i osobní dopravou

poloha přímo na okraji města

- kontakt s přírodou¹⁴²
- rekreační potenciál

potenciální přednosti oproti bydlení v centru¹⁴³

- klid
- nižší dopravní ruch
- kvalita bytu (dispoziční řešení)
- bezpečí
- zeleň
- kvalita ovzduší
- snadnější parkování
- vhodnější prostředí pro pobyt dětí venku
- menší výskyt sociálně nepřizpůsobivých občanů (bezdromovci, narkomani aj.)

přírodní zázemí

- vzrostlá sídlištní zeleň (bydlení „v parku“)

¹⁴² „A tam je to fakt tak úžasný, že vlastně ty ujdeš pár, já nevím, pár set metrů a seš v tom Miličáku.“ (Ivo)

¹⁴³ Jedno je fakt, že si myslím, že je to, já bych třeba nechtěla bydlet **v centru Prahy**. Já mám švagrovou, která bydlí na Pavláku, tam je to šílený, tam máte problémy se zaparkováním. Když někdo nezamkne dům, tak prostě kdejakej bezdromovec, kterej prostě jde kolem, tak prostě vlez za dveře, prostě udělá jim tam hromadu. Jo? Nebo jim tam, se jim tam vyzvrátěj. Jsou lidi, že jim tam nezamykají. Neměníla bych s ní. Když porovnáme její byt na tom a ten panelák na tom Jižňáku, tak bych řekla, že to ten panelák vyhrává, protože ona tam má strašně vysoký stropy, do loňského roku měli takový starý, dřevěný okna, takže prostě problémy s mytím, ona na to nedošáhla prostě. Stropy, kolik? 3,80 nebo pomalu čtyřmetrový stropy. Špatně řešený místnosti, vlastně v podstatě průchozí za sebou. Jo? Takže jako ona si zakládala na tom nebo zakládá na tom, že tedy bydlí v centru, že bydlí na tý dvojce, že bydlí prostě na Pavláku. **Já bych s ní neměníla. To dám radši přednost tomu sídlišti.** I když třeba mi řekne: „Prosím tě, já mám za každým rohem, si můžu nakoupit, mám tady obchody, všechno.“ (...) Ona někoho potká cizího v domě prostě a bojí se, že neví, co to bude za individuum, aby jí prostě nezatlačil do bytu a třeba jí nechtěl vybrat byt, protože v tom centru prostě jsou ty lidi. Asi víc nežli na tom sídlišti. (Irena)

- lesoparky
- přehrada, rybníky
- okolní krajina
- rekreační potenciál (procházky, výlety a sport)

dopravní spojení

- síť MHD (metro +BUS)
- dálnice D1

velký podíl již regenerovaných domů

- „veselejší“ vzhled sídliště

skladba obyvatel

- vysoký podíl středních vrstev
- relativně nízký podíl sociálně nepřízpůsobivých občanů
- nízký podíl obyvatel romského etnika

nepřítomnost průmyslových provozů s negativními ekologickými dopady

nepřítomnost rozlehlé nákupní zóny s hypermarkety (jako např. na Černém Mostě)

relativní pocit bezpečí v rámci sídliště

městská knihovna

Negativa, slabé stránky

bydlení

- velikost bytu a místností
- projevy vandalismu v některých domech
- projevy vandalismu v parteru sídliště (ničení autobusových zastávek, laviček)

nedostatek pracovních příležitostí v místě

nutnost dojížděky do zaměstnání/do škol

- časové ztráty
- „efekt noclehárny“: velká část obyvatel tráví většinu dne mimo bydliště → místní maloobchodníci, služby mají nedostatek zákazníků; snížená sociální kontrola

chybějící občanská vybavenost

- bazén
- divadelní scéna (na Jižním Městě I)
- koncertní scéna (na Jižním Městě I)
- společenský sál (na Jižním Městě I)

neohleduplné chování pejskařů

- neuklizení psích exkrementů

roztroušenost odborů obecního úřadu v několika budovách od sebe vzdálených

roztroušenost zdravotnických zařízení v několika budovách od sebe vzdálených

- obtížná dostupnost zejména pro seniory a občany s pohybovými problémy

špatná orientace v sídlišti

- chybí orientační tabule u zastávek MHD¹⁴⁴

proměna nájemníků/vlastníků bytů

architektonický výraz sídliště

nedostatečný úklid chodníků a komunikací v zimním období

malá kapacita parkovišť

Rizika, hrozby

proměna struktury obyvatel

- odchod střední třídy
- stárnutí místní populace

pronajímání bytů na přechodnou dobu

- příchod nájemníků, kteří k JM ani domu nemají vztah, nebo jsou dokonce problematičtí
- snížení vzájemné znalosti obyvatel domu → snížení sociální kontroly

¹⁴⁴ „Jo, to ještě jsem chtěla říct, co nám vadilo - **špatné označení ulic**. To se trochu zlepšilo tím, že dali aspoň ty směrovky. A i tak spousta lidí tápe, pořád ještě u metra, **u zastávek by to chtělo orientační tabule, jaký kdysi byly na začátku**. To tam byly vyznačený ulice na tabulích. To zmizelo, to už není. A tak to tam chybí. Každou chvilku se nás někdo u metra třeba na Hájích ptá, na nějakou ulici a my už jí neznáme, protože jsou zase přejmenovaný. Víš? Že známe třeba ty starý názvy.“ (Hedvika)

zahušťování sídlištní zástavby bytovou výstavbou na úkor stávající zeleně a doplňování chybějící občanské vybavenosti

- přehučštění sídliště
- ztráta zeleně
- snížení rekreačního potenciálu JM
- zvýšení dopravního zatížení JM
- snížení atraktivity JM

technický stav panelových domů a jejich omezená životnost

- nedostatek finančních prostředků na kvalitní údržbu a opravy
- nekvalitní údržba
- skryté konstrukční vady
- nezodpovědné stavební zásahy nájemníků, majitelů bytů

privatizace bytů

- obtížná shoda členů družstev, společenství vlastníků na správě domu
- závislost investic do oprav domu na ekonomické situaci nájemníků, a vlastníků bytových jednotek

suburbanizace, kobercová zástavba v okolních obcích

- zvýšení dopravního zatížení JM → zvýšení hluku z dopravy, snížení bezpečnosti
- zvýšení dopravního provozu na silnicích v okolí JM → snížení bezpečnosti provozování cyklistiky
- snížení rekreačního potenciálu bezprostředního okolí JM → snížení atraktivity JM

prosazení vedení dálničního obchvatu Prahy v trase JVK

- snížení rekreačního potenciálu bezprostředního okolí JM → snížení atraktivity JM

neudržování veřejných prostor a budov

- zhoršení image JM
- snížení atraktivity JM

nárůst počtu heren a nonstop barů

- koncentrace nedůvěryhodných osob
- zhoršení image JM
- snížení atraktivity JM

Příležitosti

privatizace bytů

- vyšší zájem na kvalitě správy domu
- investice do zvelebování vlastního bydlení
- vyšší identifikace s bytem, domem a místem bydliště
- stabilizace obyvatel
- vyšší zájem o kvalitu stavu společných prostor v domě

podpora vzniku pracovních příležitostí v místě, které nepřinesou negativní ekologické dopady

- snížení „efektu noclehárny“
- vyšší prosperita místních obchodníků a služeb
- vyšší míra identifikace s místem bydliště

další rozvoj občanské vybavenosti

- zpříjemnění života obyvatel
- vyšší míra rezidenční spokojenosti
- vyšší míra identifikace a stabilizace místních obyvatel

9.9.3. „Králíkárny“ Václava Havla

„Nedávno uplynulo dvadsať rokov odvtedy, čo prezident Václav Havel pri svojom prvom lete do Bratislavy videl Petržalku z vtáčej perspektívy. Uvidené ho natoľko zarazilo, že najväčšie sídlisko v republike nazval králikárňou. Už vtedy nenašiel veľa pochopenia medzi Petržalčanmi, ktorí medzitým ešte viac zostarli, svoje sídlisko zabývali a stali sa jeho lokálpatriotmi. A zrejme tak je to s obyvateľmi všetkých králikární, pardon, obytných súborov z éry socializmu.“¹⁴⁵

Většina respondentů dospělé generace (a z dětské generace Ivo) v průběhu rozhovoru spontánně vzpomněla vyjádření Václava Havla, která na adresu jejich sídliště pronesl počátkem 90. let, během první oficiální návštěvy Jižního Města ve funkci prezidenta republiky (Havel tehdy mj. použil pejorativní přirovnání paneláků ke králíkárnám). Někteří uváděli, že se jich jeho tehdejší slova velmi dotkla, Heřmánkových a Benešových dokonce tak, že ho od té doby „nemají rádi“, a jako prezident tehdy ztratil jejich přízeň. Jeho výroky v reportáži z návštěvy vysílané ve večerních televizních zprávách považují za „úlet“ a odtržené od reality. U

¹⁴⁵ Jancura (2010)

Benešových prý prezidentův projev vzbudil očekávání, že nastane nějaká zásadní systémová změna k lepšímu, protože však kromě spuštění privatizace bytů žádnou nezaznamenali, zůstal v nich jen hořký pocit z urážky¹⁴⁶.

Ž: *No, já ti něco řeknu, když jsem slyšela třeba od prezidenta Havla, když takový měl ty posměšný řeči a tak, tak...*

M: *Králíkárny.*

Ž: *Víš, že jsem se cítila osobně dotčená? **On nikdy asi nepoznal, co to je bytová tíseň, on asi nikdy nepoznal, co to je nemít možnost jít jinam.** A skutečně jsem si říkala - **jako prezident mě urazil** a nemám ho ráda. Jo? Opravdu prostě tohle mi přišlo, že je odtržený od života, víš? Nelíbilo se mi to. (...)... protože já jsem, mě se nedotkne hned tak něco, ale tohleto mě opravdu uráželo, když jsem ho slyšela v té televizi.*

(Heřmánkovi)

*Což, to ti ještě musím říct, nevím, jestli máš ráda pana prezidenta, ex Havla nebo ne. My ho nemáme rádi, protože kdysi, ve své době, kdy byl ještě ve funkci, tak samozřejmě objížděl Prahu a republiku a byl taky na Jižním Městě a byl udivenej, v čem lidi můžou žít a v jakých králíkárnách teda se lidi nacházejí, v uvozovkách. Ukazovali to v televizi, **hrozně se tomu smál. A řekl, že se vezme o to, aby se s tím něco udělalo. No tak samozřejmě se s tím neudělalo nic. Akorát, že nám řekl, že jsme pěkný blbci, že v tomhleto žijeme.** (...) To byl takovej úlet. To už nás naštvalo, že to řekl, a když to řekl, tak jsme si říkali, tak něco se změní, nezmění. Změnilo se jedině to, že začla teda, rozjela se privatizace, to bylo všechno.*

(Broňa)

Cecílie i Irena označení „králíkárny“ považují za výstižné, „*Ono v podstatě to tak je, nebudem si říkat, že to tak není. Je to pravda, jo?*“ (Irena). Cecílie ho sama nyní používá, nicméně stejně jako ostatní respondenti připomíná, že ve své době to byl jediný možný způsob, jak získat „*nový a čistý*“ byt, a že když byt dostali, byli za něj velmi rádi. Hanlivé, stereotypní výroky na adresu sídlišť, jako např. přídomek o „králíkárnách“, se nejméně dotýkají těch respondentů, kteří se svým bydlením na sídlišti jsou/byli nejvíce spokojeni (ať již z důvodu realistického zhodnocení vlastních možností na bytovém trhu nebo s ohledem na subjektivní spokojenost s bytem a vlastnostmi prostředí sídliště) a navzdory výhradám ke kvalitě panelové bytové výstavby jsou neochvějně přesvědčeni o jejím kvantitativním přínosu, „*A kde by*

¹⁴⁶ Že se Václav Havel svými výroky tehdy nedotkl jen obyvatel Jižního Města, ale v obecnější míře i populace ostatních sídlišť, mimo jiné i proto, že je zopakoval na více místech (viz např. Petržalka v mottu této kapitoly), vyplývá např. i z internetových diskusních fór vztahujících se k sídlištní tématice, kde je na ně i více než po 20 letech jejich účastníky stále reagováno. Autorství přirovnání paneláků ke králíkárnám ostatně bývá připisováno právě Václavovi Havlovi. Někteří mu vyčítají, že svými tehdejšími výroky sídliště spojil s „*apokalyptickou nevyhnutelností konce*“ a podpořil určitý fatalismus, který v debatách o dalším osudu sídlišť zaznívá, „*prostě se z nich stanou slumy a nikdo tomu nezabrání*“ (Volf 2005).

všichni ti lidé bydleli, kdyby se nestavěly?“ (Gita).

Ty baráky, zaplaťpánbůh, že je stavěli, protože v dnešní době vy to máte poněkud těžší a může si zařídit bydlení jenom ten, kdo má docela slušnej plat, aby si mohl vzít hypotéku, kdežto tenkrát to bylo pro nás nastavený, pro tu střední vrstvu a dostali byty i sociálně slabý. Takže se stavělo sice takovýmdle stylem, ale že mělo strašně moc lidí možnost získat byt, že jo? Navíc organizace měli takový ty stabilizační družstva, aby nalákali zaměstnance, tak vlastně mu nabídli byt. Policajti, že jo, to bylo u policie, u vojáků. To dneska není. Takže hubujeme na to, ale vlastně získali jsme takhle byt. (Broňa)

T: A když se teda řekne „králíkárny“, tak vadí vám to nějak?

R: Nevadí mi to. Nevadí. Protože já jsem prakticky za tu králíkárnu ráda. Já bych jako, kdyby ten barák na tom Žižkově nespadol, tak bych tam snad bydlela dodneška. Kdo by mi dal byt nověj? Jo?

(Alice)

Zatímco Ireny se úroveň sociálního statusu, který mají sídliště v České republice, nedotýká, míra despektu vůči sídlištím, spojená se stigmatizací jejich obyvatel, s níž se setkává při svých pobytech v Německu, jí již vadí.

Akorát mi vadí jedna věc, že třeba v Německu lidi, kteří bydlejí na takovýchdle sídlištích, tak to jsou tak zvaný sociální byty. Jo? A tam se jako, já mám kamarádku v Mnichově, takže tam za ní jezdím, tak to vím. Takže to, jako mluví, jakoby s takovým despektem, prostě sociální byty. My v tý době nebo vůbec ty mladý, když prostě dostali byt na tom sídlišti, tak byli šťastný, že mohli bydlet. Ono jako je to, je to, nese to doba a je to úroveň toho národa nebo prostě těch lidí, jaký jsou, protože když mají vyšší životní úroveň, tak mají i větší nároky. Když nižší, no tak prostě jsou šťastný, že dostanou panelák. (Irena)

Postoj k sídlištím, podle Ireny, do značné míry závisí na výši životní úrovně společnosti, nebo možnostech daného jedince.

T: A dotýkaly se vás někdy takový ty jakoby hanlivý označení jakoby u těch paneláků?

R: V podstatě se mě to nedotýká. Nevidím důvodu. Víím jedno, že prostě když jsme ten byt dostali, tak jsem byla docela ráda, protože to bylo příjemný bydlení, pohodlný bydlení, byla jsem nadšená z toho, jak je to vymyšlený... (...) Takhle, kdo na to má, kdo má prostě ty finance, tak prostě pochopitelně se bude na to dívat s despektem a bude říkat prostě: „Bydlení takovýdle a panelák a je to mrňavý a je to, já nevím, jaký prostě.“ No, kdo ty peníze prostě nemá, tak je rád, když tak bydlí. (Irena)

9.9.4. Budoucnost Jižního Města a panelových sídlišť

Respondenti jsou toho názoru, že panelová sídliště budou i do budoucna plnit významnou úlohu v rámci bytového fondu. Mnozí je považují za vhodné místo k bydlení pro mladé rodiny s dětmi. Očekávají, že se sídliště budou stavět dále, i když v jiné podobě a měřítku. Pokud jde o další vývoj Jižního Města a ostatních

sídlíšť, ten do značné míry závisí, jak se většina shoduje, na skladbě jejich obyvatel.

No tak já myslím, že ať to budete mít, jaký chcete sídlíšť, tak jak se bude vyvíjet, že hrozně záleží na těch lidech, který tam v tom v tý době žijí, jako že ty dělají strašně moc. Ty dělají vlastně nejvíc. To ostatní jsou jenom baráky, že jo? Nic víc. Takže třeba i ta kultura a to všechno si myslím, že se zase odvíjí od toho, kdo momentálně, jaká je tam ta struktura těch obyvatel. Jestli se... můžu trávit volno v hospodě, můžu trávit volno v divadle, že jo? Můžu ho trávit v přírodě, anebo můžu sedět nad pivem. Ale podle mě ty sídlíšť prostě jsou a budou jako existovat. I doteďka existují, zase se staví, ne třeba v tom rozsahu. (Frantiska)

Nicméně obavu, že by se v budoucnosti mohlo proměnit v ghetto, má jen Broňa:

Budoucnost Jižního Města já, podle mého názoru vidím dost špatně, protože - nevím, třeba se mýlím - ale myslím, že složení obyvatelstva dneska už je takový, že je tam dobře jedna třetina starších lidí a důchodců. A že ty mladí lidi, zrovna tak jako vy, který se tam, nejste tam, jste jinde, a když mají možnost, tak jdou do nějakýho vlastního domečku, anebo jdou do jiný zástavby, takže si myslím, že jednou to bude čtvrť teda seniorská, anebo lidí, který tam mají byt k pronájmu. Dokonce jsem říkala kdysi tátovi, že mám pocit, že z Jižního Města bude ghetto. To jsem blbá, vid'?

Již dnes má Broňa dojem, že populace Jižního města stárne, předpokládá, že na sídlíšťích budou žít hlavně senioři a „*lidi, který jako my bud' nemají možnost pořídít si bydlení jinde, nebo nemají peníze, sílu, nedovolují jim to zdravotní důvody*“ (Broňa). Ostatní se touto otázkou vůbec nezabývají, přijde jim naprosto jednoznačné, že vzhledem k cenám na trhu s bydlením, hladině průměrných příjmů a vývoji ekonomické situace (úroveň ekonomiky ČR, dopady světové ekonomické krize, připravované reformy a jejich dopad na střední vrstvy) bude o byty na sídlíšti mezi středními vrstvami stále zájem. Naopak, mají pocit, že i ceny panelových bytů jsou pro střední vrstvy vzhledem k úrovni jejich příjmů pořád ještě příliš vysoké, natož aby dosáhly na kvalitativně lepší či lépe hodnocené bydlení. Ti, kteří mají povědomí o problematickém statusu a vývoji sídlíšť v západoevropských zemích, se obdobného vývoje v českých podmínkách neobávají (nebo alespoň ne v tak rychlém sledu), neboť Česká republika je v relaci k nim zemí chudých středních vrstev a panelová sídlíšť zde nebyla primárně zakládána jako sociální bydlení.

M: Já myslím, že vzhledem k situaci v Český republice, že to je ještě pořád výhodný pro mladý manžele, že ty byty nebudou enormně drahý, a že budou dostupný jako pro tyhle ty lidi. Víš? Takže jak dlouho? Těžko říct.

Ž: Ale vzhledem k tomu, že ty byty, co teď je prodávají ty různý naši sousedi, prodávají hodně draho, tak to ani pro ty mladý manžele zatím nebude.

M: Ale pořád budou levnější, než si postavit, že jo. Anebo v centru, anebo tak, víš? Že myslím si, že nebude stárnout to sídliště.

Ž: Že to u nás nebude tak rychle, jako na Jižním Městě, víš? Nebo takhle, že (v západní Evropě) měly předstih asi.

(Heřmánkovi)

Mnohem větší obavy než budoucí sociální vývoj, vzbuzují nejistoty ohledně technického stavu domů. Respondenti zmiňují, že domy již dosahují doby jejich kdysi předpokládané životnosti. V posledních letech jsou sice hojně regenerovány, ale současné regenerace řeší jen plášť domu, a ne konstrukční záležitosti. Panel, s nímž nejsou dlouhodobé zkušenosti, v nich budí nedůvěru ve srovnání s tradičními materiály, jako jsou kámen a cihla. Někteří vzpomínají na různé závady, které nacházeli při přebírání bytu v době nastěhování, a které svědčily o nekvalitně odvedené práci. Nevěří, že všechny panelové domy byly postaveny kvalitně, spíše očekávají, že skrývají své „kostlivce ve skříní“ v podobě závažných konstrukčních problémů, které nejsou vidět. Cecílie se rovněž obává důsledků nezodpovědných stavebních zásahů samotných nájemníků, jako např. bourání nosných stěn. Vzhledem k vlažnému vztahu české veřejnosti k dodržování právních předpisů nepředpokládá, že by se toto nedělo.

R: No vzhledem k tomu, že to Jižní Město už stojí teda přes těch třicet let, hodně přes třicet let, i když mu to teď posunuli. Já si teda myslím, že ono to nespadne, že oni, když tomu dali nákou životnost, jenom mám strach, že teď, když tomu dávají nový kabáty, ale ty vnitřky nejsou nový, jó, ty panely prostě, tak já bych se toho bála.

T: Takže máte k tomu nedůvěru po tý technický stránce...

*R: Hmm. Po tý technický, no. Jinak né (nemá obavy ze sociálního úpadku), kdepak, po tý technický. Toho já bych se bála, protože já to třeba vidím, i tady kolem nás jsou ty montážky, a to, já tomu nevěřím. Já jsem chtěla kdyžtak cihlu. Protože cihla je cihla. (...) Já prostě furt říkám, že **cihla je cihla**. Ať je, jaká je, ale cihla je cihla. No tak dneska že jo, Cyrilovi je pětatřicet, tak to už je dvaatřicet let, plus nějaký roky předtím, takže to je pětatřicet, možná dýl, ty první baráky. My jsme se tam stěhovali relativně dost brzo. A kolik let ještě? Vydrží to ještě tu jednu generaci? Protože, když tomu dáte jinej kabát, ale musíte i ten vnitřek. A teď ty lidi, tím že jsou neukáznění, a říkají si, mně se nemůže nic stát, můžou zničit i ty příčky, bouraj třeba ty nosný, nebo přibourávají. Jako, co si budeme povídat? Třeba my jsme tak naučení, že když já si budu chtít něco udělat, tak půjdu a nahlásím to. Tady to vidíme, jaký máte lidi, nenahlásej a udělaj si to po svém. (Cecílie)*

Tak asi ty byty budou přežívat, dokud prostě vydrží. Invalidovnu říkali, že je na 20 let. No a nakonec ta Invalidovna stojí doteďka, ty paneláky. Než se stane něco, že nějakým způsobem tam ty, že ty panely jsou spojovaný prostě nějak, svařovaný nějakajma, ty železa, že to tam nějakým způsobem něco odrezne a začne se to skládat jako krabičky, jako karty, no, tak prostě ty lidi v těch panelákách budou bydlet. A jakmile začnou prostě nějakým způsobem padat ty domy, protože jako věřím tomu, že prostě nejsou všechny ty domy udělaný tak, jak by měly bejt udělaný, že to tam stavěli dost jako často

věžňové, takže nikdo neví, jestli prostě je to v pořádku, jestli prostě ten který svár je udělanej dobře, poctivě, anebo jenom tak malounko, takže to může prostě začít padat. Tak já nevím, co se potom bude dělat. Jestli se budou bourat? To je strašně drahý, to bourání asi. Nakonec to bude mrtvý město. (Irena)

Budoucnost sídlišť tedy závisí především na množství finančních prostředků, které bude možno do kvalitní údržby a oprav panelových domů investovat

Ale je to, všechno se to odvíjí od peněz. Jelikož prostě peníze nejsou v tomhleto státě, nebo respektive ony jsou, ale nejsou tam, kde by měly být. (Irena)

9.9.5. Pozice Jižního Města mezi ostatními sídlišti

Zajímavé je, že ačkoliv je Jižní Město obecně považováno za symbol největší sídlištní hrůzy, selhání normalizační architektury a tehdejšího systému výstavby, většina respondentů je toho názoru, že Jižní Město I je nejlepší, nejpovedenější a nejhezčí (respektive „nejmenší zlo“, jak říká Františka) ze všech pražských sídlišť stavěných v 70. letech a později. Především je zasazeno do hezké krajiny, obklopeno třemi lesoparky, má členitou, rozvolněnou zástavbu, což na respondenty spolu s velkými plochami zeleně působí vzdušně. Několikrát bylo zmíněno, že zvenčí působí Jižní Město hůře (hradby od dálnice D1) než zevnitř, kde překvapí vzrostlou zelení. Ojediněle se dokonce objevuje názor, že Jižní Město se ve srovnání s ostatními sídlišti rozvíjelo nejrychleji, co se vybavenosti týče. Každý z respondentů uznává většinou ještě aspoň jedno, dvě další pražská sídliště – jako např. Novodvorská, Stodůlky, Prosek, Lhotka, Modřany, Petřiny. Nicméně, líbí-li se jedno sídliště jednomu, neznamená to, že se líbí i ostatním – třeba právě Novodvorská nebo Prosek byly zmíněny jak mezi pozitivními, tak i negativními příklady. Mezi sídlišti, která se nelíbí, bylo vícekrát uvedeno Jižní Město II (úzké ulice, nedostatek parkovacích míst, monotónní nečlenitá zástavba), ovšem zdaleka nejhorší pozici má Černý Most – nemá zajímavé přírodní okolí, je průmyslovější, vadí zóna hypermarketů, vyšší podíl romského obyvatelstva a je zde očekávána vyšší míra kriminality. Většinou se nelíbí ani jeho sevřená, zhuštěná zástavba, která je v kontrastu s uvolněnou strukturou Jižního Města.

Z hlediska námětu této kapitoly je velmi zajímavá výpověď Iva, který se

profesně pohybuje v oboru stavebnictví. Firma, pro niž Ivo pracuje, po stavební stránce realizuje současné developerské bytové projekty. Ivo hodnotí urbanistickou úroveň Jižního Města I (a pražských sídlišť ze stejného období) překvapivě velmi vysoko ve srovnání se sídlišti budovanými v pozdějších letech, dnešními developerskými projekty a sídlišti, jež viděl v zemích, které při svých zahraničních cestách navštívil. Za nejvyšší hodnotou místního urbanismu považuje členitost sídliště a variabilitu používaných typů domů.

R: Tak já si myslím, že ty sídliště jsou nezbytný, neexistuje varianta toho, aby to šlo bez nich. Nemyslím si, že by to bylo něco špatného. Vzhledem k tomu, co jsem procestoval, tak si myslím, že speciálně ten Jižňák a nebo ty sídliště z té doby, to znamená už ne Jižňák dvojka nebo Stodůlky, zároveň ne třeba Zahradní Město, jo? Ale prostě to, co je opravdu z téhle doby toho Jižňáku, tak mně přijde, že je dobrý. Myslím si, že to je architektonicky a urbanisticky lepší než to, co se vyměřlo potom. Vůbec to nesrovnávám s tím, co se vyměřlo teď, protože to je naprosto scesný, protože to je jenom poplatný tomu, aby se v podstatě vytvořilo co nejvíc metrů čtverečních prodejní plochy. Takže to není o tom, že by to byl nějaký zásadní urbanismus.

A myslím si, že zrovna tohleto sídliště ve srovnání se spoustou jiných, a to i po celém světě nemá chybu. Jo? Protože, když to srovnám, já nevím, já jsem byl všude možně, včetně Číny a všeho, to je... jestli někdo tvrdí o tom, že prostě tady jsou králíkárny, tak to ještě neviděl to, co dokážou lidi postavit ve světě. Takže si vůbec nedělám iluze. A vůbec mi to nevadí. A jediný, co si myslím, že je trošku postavený na hlavu a zase je to dohnáno do českého extrému, kdyby trošku lépe někdo reguloval ty výběry barev na těch obnovených fasádách teď, a bylo to trošku víc drženo na uzdě, tak si myslím, že by to bylo ku prospěchu věci. To, co tam teď dělají z toho, tak je prostě billboard a je to prostě cirkus. To prostě nemá s bydlením nic společného. Ale ono to za čas prostě zešedne, protože ono samozřejmě se to zašpiní a prostě trošku to, ty barvy se ztlumějí. Ale jinak si myslím, že se tomu nedá nic vytknout. A když vemeš, jak v podstatě teď se spousta těch domů, myslím si, že je dobře, že ty domy se převádějí do osobního vlastnictví, to tomu pomůže. A když vezmu, jak ty domy se teď rekonstruují a ty lidi v podstatě jakoby z těch řekněme strohejch paneláků se snažej udělat něco, co prostě má trošku vypadat, tak si myslím, že to je dobrý. Nemám s tím problém vůbec. Prostě já nevím, já když se podívám, jakým způsobem třeba je postavený to Jižní Město dvojka, ať nechodíme daleko, to je příšerný. Tam není kde zaparkovat.

T: V čem je ten rozdíl?

R: V tom urbanismu. V tom, že v podstatě ten, kdo to dělal, tak v podstatě u toho nemyslel. Nemyslel na to, co bude. Jo? Do budoucna. Když vemeš, v jaký době vlastně bylo tohleto (Jižní město I) stavěný a pořád ještě jsme schopný tady fungovat, mít zaparkovaný auta, najít si to místo na to zaparkování, tak si myslím, že to nemá chybu. Jo? Na tom Jižňáku dvojce v podstatě mají smůlu. Jo? Tam prostě, když někdo chce, tak prostě holt musí parkovat někde jinde, protože prostě to je všechno, ty uličky, ty průjezdy mezi těma domama, prostě je to všechno takový jako stereotypní. To je jeden barák vedle druhého tak jako striktně, kdežto tady u nás prostě ty baráky jsou členěny velikostí, tím typem vlastně toho domu, protože ne každé ten panelák vlastně, ty paneláky nejsou stejné, že jo. Mají jiný vnitřní uspořádání, tím se mění v podstatě i ta architektura venkovní. Tady ty baráky jsou různé. Není to špatný. Mně to vyhovuje. Jo. Mně jediný, co se mi nelíbí, co je špatný a co si myslím, že prostě je blbě, je ta blbá nákupní pavlač u nás, ale jinak bych tomu nic nevytknul. Jo? Myslím si, že jako to je, že to je docela dobrý.

T: Takže když to jakoby shrnu, tak ty rozdílů oproti těm horším sídlištím, tý horší výstavbě u nás i ve světě, tak je jakoby to naskládání těch domů, hustota a variabilita?

R: Je to členitost, protože tady v podstatě, když se na to podíváš, tak ten dům je každéj jinej. Když se nad tím zamyslíš, tak vlastně každéj jsme bydleli v úplně jiným domě. Když vezmu ten blok, tak byly vždycky, já nevím, blok domů o několika vchodech, ale to byl jako jeden dům. A každéj ten dům byl v podstatě jinej. Jo? On se opakoval. Ale opakoval se třeba po, já nevím, osmi jinejch, pěti jinejch domech, což myslím, že bylo hrozně ku prospěchu věci. Jo? A to se prostě jinde neopakuje. Jinde v podstatě ty baráky jsou striktně stejny. A je to záležitost v podstatě i těch současnejch projektů. To, co se staví teďko, že v podstatě oni mají jeden projekt. Proč by si hráli na to, že bude každéj dům jinej? Prodražuje. Jinej projekt, jiný všechno, nic, všechno stejny, sbohem. Jo? Myslím si, že to je špatně. A říkám, to je ale i všude jinde. Tohleto, když pojeděš do Německa, tak v podstatě, já nevím, v Německu na sídlišti, to je to samý. Jo? Já nevím, ukázkou tohodle toho třeba jsou Drážďany, tak přijedeš do Drážďan, to je prostě, to je paneláky, který vypadají trošku jinak než ty naše. Ale jeden vedle druhýho, naprosto identický. Nevím. Tady je to prostě členitý, rozbitý, je to prostě jiný. Nevím. Proto mně to přijde, že to je v podstatě jiný, že to sídliště se v podstatě vymyká tomu všemu. Jo? Ale to je v podstatě stejny jako, já nevím, podobná věc je třeba i v Modřanech nebo Lhotka nebo prostě to. Tam je to taky takový, jako že se to trošku mění, že je to taky rozbitý, ale prostě tady na tom Jižňáku je to prostě nejmarkantnější. A když to vemeš, tak vy jste bydleli vzadu v nějakým devítipatrovým baráku nebo kolika asi, vid'?

T: Osmi.

R: A hned vedle vás v podstatě byly čtyřpatrový domky, prostě je to takový jako, prostě je to dobrý, prostě přijde mi to takový, jako že to je rozumný. Jo? Že prostě tím, že se to vlastně mění, že to je členitý, tak to není takový jednotvárný, není to takový monotónní.

(Ivo)

T: ... pohled lidí, který na sídlišti nikdy nežili, je mnohem krutější vůči sídlištím, než těch, kdo tam žijou, co s tím mají zkušenost...

R: No jo, tak to je logický, že jo, když někdo přijde do něčeho novýho, co nezná, tak to na něj nějak působí. Ale to je to samý. Já... pro mě byl úplně šok, když jsem jel v Hongkongu lodí vlastně a teďko jsem, než jsme přijeli v podstatě do toho centra, teď jsem koukal na to, co tomu předchází, kde máš obrovský věžáky. Ale jako ty mají fakt, já nevím, 20 pater, já nevím. A to jeden vedle druhýho, naprosto identický, v několika řadách za sebou. Ty říkáš, no panebože, to prostě musí bejt příšerný. A těm lidem to nepříde, že prostě ty jsou rádi za to, že mají. A já myslím, že to je ale stejny, jako já si myslím, že když přišli naši rodiče sem, tak z toho taky museli bejt úplně hotový, tak podle mě museli bejt prostě hotový z toho, co tady viděli, že prostě najednou prostě jako takovýho betonu, že jo, všechny baráky úplně stejny, šedivý. Jo? Prostě místo chodníků prkna, bahno, prostě hnus.

(Ivo)

10. Shrnutí a závěry

Smyslem této práce bylo poskytnout čtenáři základní přehled o situaci a možnostech vývoje dnešních panelových sídlišť se zaměřením na kontext jejich rozporuplného vnímání veřejností a médií, které se odráží v negativních mýtech a společenských stereotypech. Negativní image a stigma jsou v této práci chápána jako jedna z klíčových (i když jistě ne jediných) rizik dalšího vývoje sídlišť. Pozitivní image je pak v tomto duchu pokládáno za jednu z hlavních příležitostí pro udržení jejich zdravého vývoje.

Cílem práce bylo popsat rozpory ve vnímání a posuzování sídlišť českou odbornou (architektonickou a urbanistickou) veřejností, uměleckou obcí a jejich obyvateli. Hlavním cílem provedeného kvalitativního výzkumu bylo zjistit, jak je Jižní Město, největší české sídliště, které je pro laickou i odbornou veřejnost a média symbolem snad všech sídlištních negativ, vnímáno jako místo k životu těmi, kteří zde vyrůstali a/nebo prožili podstatnou část svého života, a získat tak odpověď na otázku, do jaké míry obraz sídlišť v tradovaných mýtech a stereotypech odpovídá realitě.

Jak v obecné části práce, tak v části věnované výsledkům kvalitativní sondy se potvrzuje vstupní předpoklad formulovaný v jejím úvodu, a sice že *skutečný obraz sídliště se může velmi lišit od obrazu sídlišť zvenčí, prezentovaného médií a přejímaného „outsidery“, kteří na sídlištních nežijí a vlastně o nich až tolik nevědí, kromě toho, jak na ně svou fyzickou stránkou působí, a jaké pocity a představy v nich takto vyvolávají*. Nicméně jak se ukázalo, vedle základní navržené dichotomie „insider“ – „outsider“, je užitečné při hledání porozumění různého vnímání sídlišť pracovat s dichotomií „lokálnost“ – „lokalita“ (Gibas 2007, Veselý 2011) a pojmy, které využívá humánní geografie, „identita místa“ – „identita s místem“ (Relph).

Obraz sídlišť v umění I.

Sídliště jsou v české umělecké tvorbě prezentována poměrně nelichotivě, a to zejména v dílech, která vznikala v období 70. a 80. let (např. známé české filmy *Panelstory aneb Jak se rodí sídliště* [1985] a *Vesničko má středisková* [1985]). Zobrazováním anonymity, lhostejnosti, nevšímavosti, vykořeněnosti a bezprizornosti

místních obyvatel odráží dojmy především z prvopočátků sídlišť, kdy se lidé mnohde stěhovali doprostřed nehostinného staveniště, potýkali se s nedodělky a absurdními projevy nekvalitně odvedené řemeslné práce v rámci nového bytu i širšího obytného prostředí. Mnozí tehdy navíc s podobným typem prostředí a bydlení neměli žádnou či podobnou zkušenost, což mohlo ještě ztěžovat jejich integraci a adaptaci v místě nového bydliště. Negativní obraz sídlišť, jak jej známe z umělecké tvorby, tedy má i navzdory umělecké nadsázce či zkratce bezpochyby reálný základ. Problém z hlediska image sídlišť je, že realita byla a je mnohem plastičtější a méně temná...

Jak se tedy žije/žilo na Jižním Městě

Jak dokládá literatura (Musil *et al.* 1985, Murie *et al.* 2003 a další) i výpovědi respondentů z mého výzkumu, pokud jde o mladé rodiny, pro ně ve stavu bytové nouze, který tehdy panoval, a vzhledem k bytovým poměrům, z nichž přicházeli (většinou stísněné vícegenerační domácnosti), dlouhým letům, po která na přidělení nového bytu čekali, nebylo bydlení na sídlišti, navíc v syrových podmínkách staveniště, důvodem k bezvýchodné depresi a marné touze po vysvobození, jak by se mohlo zdát při identifikaci s nešťastným hrdinou z televizní obrazovky (viz např. filmový Otík, jehož bylo třeba ze spárů sídlišť zachránit [Havlín 2009]), ale zdaleka nejčastěji bylo splněním jejich snu. Dokonce i ti, kteří se na Jižní Město přistěhovali nedobrovolně z asanovaných pražských čtvrtí, velmi rychle nový byt přijali za svůj. Přece jen i oni udělali ve své kariéře bydlení strmý krok vzhůru - ústřední topení, teplou vodu, koupelnu a vlastní WC měl v tehdejší době ve svém bytě ve staré městské zástavbě málokdo (Říha 2007). (Vyšší spokojenost obyvatel s bydlením na sídlišti než ve starších městských čtvrtích vykazovaly i výsledky výzkumů Musila *et al.* [1985] ze 70. a 80. let). Také ve vzpomínkách mých tehdy tříletých spolužáků údobí prvních let po nastěhování na Jižní Město většinou vyznívá jako období velmi spokojené rodinné atmosféry, v níž se odráželo, že rodiče byli za nový byt a nabyté soukromí velmi šťastni. Zatímco mnohým mým bývalým spolužákům ještě po letech svítily oči úžasem, když v průběhu rozhovoru vyprávěli o svém nadšení, které jako malé děti pociťovali při pozorování práce stavebních strojů, dění na stavbě, hrách s bahnitou hmotou, sjíždění haldy hlíny na drncajícím kole a čvachtání holíčkami v loužích, rodičům pomáhala překonávat nepříjemné komplikace, kterým čelili

v praktickém životě v rámci nového obytného souboru (dlouhé dojíždění, nedostatek obchodů a služeb, neupravené veřejné prostory apod.) jejich radost z nového bytu a vlastní přizpůsobivost (mokrý hadřík na boty v kabelce apod.). Určitý pocit vděčnosti si uchovávají dodnes, přes všechny výhrady, které k bytu i sídlišti kdy měli a mají. Tento pocit pramení z přesvědčení, že jinak a lepší bydlení by v podmínkách tehdejšího společenského režimu nezískali. Sídlště ve své době umožnila vyřešit bytovou tíseň ohromnému množství lidí a v tom (obě generace respondentů) vidí jejich hlavní přínos (stejně tak i literatura např. Musil *et al.* 1985, Murie *et al.* 2003, van Kempen 2005). Počáteční těžkosti související s nefunkčností sídlištního celku v prvních měsících po nastěhování přijímali s pochopením, že při tak masivní výstavbě to pravděpodobně ani jinak nešlo.

Pokud jde o mezilidské vztahy, vzhledem k vysoké koncentraci osob na jednom místě se prostředí sídliště vyznačuje i vysokým výskytem neznámých osob, což může vést k pocitu ohrožení a dojmu anonymity a lhostejnosti okolí. V průběhu rozhovorů jsem se nesetkala s tím, že by se někdo z respondentů v sídlištním prostředí cítil bezprizorní a ztracen, jak to známe právě z umělecké tvorby. Vzhledem k tomu, že jednotlivé čtvrti Jižního Města byly osidlovány naráz a převážně mladými rodinami, které měly děti přibližně ve stejném věku, jejich integrace do nového prostředí byla usnadněna. Dospělí ve stejné životní fázi řešili podobné problémy a překonávání počátečních obtíží v období po nastěhování mělo v určitém smyslu (pocit bytí na stejné lodi) efekt sociálního tmelu. Vedle toho, že se některé rodiny sdružovaly v rámci domu, rodiče (většinou ženy) pečující o malé děti měli možnost seznámit se při pobytu s dětmi venku (procházky s kočárkem, pobyty na pískovišti) a při vyzvedávání dětí z mateřské školy. (Rovněž Campbell a Lee 1992; Guest a Wierzbicki 1999 in Dekker a van Kempen 2009, zjistili, že děti jsou významní zprostředkovatelé v generování sociálních interakcí v rámci vlastní čtvrti, což samo o sobě může vést k silnějším pocitům spokojenosti s místem bydliště [Dekker Bolt 2005].) Mezi nejbližšími sousedy v domě (nejčastěji na stejném patře nebo o jedno patro níže/výše) fungovala (a dodnes funguje) sousedská výpomoc (hlídání dětí, vzájemné výpůjčky „když v kuchyni něco chybí“ apod.) (Musil [1978] uvádí, že ve výsledcích domácích výzkumů měst ze 70. let sídliště vykazovala silnější výpomocnou funkci sousedství než oblasti rodinných domků a starší městské čtvrti. Naopak nejslaběji zde byly rozvinuty informační a ceremoniální funkce. Sociálně

komunikační funkce byla slabší než v oblastech rodinných domků, ale silnější než ve starších městských čtvrtích.). Rodinám, které byly naráz stěhovány ze stejných asanovaných čtvrtí, byly obvykle přidělovány byty ve stejném domě, nebo poblíž. Nebyl to snad vstřícný tah tehdejšího OPBH, ale prostý důsledek toho, že tyto byty se v běžné praxi přidělovaly právě v té části sídliště, kde byly v daném období k dispozici, tzn. tam, kde byla bytová výstavba dokončena či před dokončením. Tyto rodiny o sobě navzájem věděly a i v místě nového bydliště udržovaly vzájemné styky a vztahy. Podle stejného klíče byly přidělovány i podnikové byty od stejného zaměstnavatele. Rovněž tyto rodiny v místě bydliště udržovaly přátelské vazby, kromě toho se účastnili stejných podnikových akcí a děti z těchto rodin jezdily na stejné podnikové tábory. Tak se jejich vzájemné vazby ještě utužovaly a mnohdy trvají dodnes, přestože respondenti na Jižním Městě dnes již ani nebydlí a rodiče u bývalého společného zaměstnavatele dávno nepracují. (V případě rodin, které už na Jižním Městě nežijí, je kontakt s přáteli z původního bydliště jediným důvodem, proč se tam [obě generace] dnes ještě vrací.)

Dispozice čtvrti – domy seskupené do obdélníků, uvnitř kterých postupně vznikala dětská hřiště, byly zakládány trávníky a byla z nich vyloučena doprava – umožňovala, že v té době bylo běžné pouštět ven bez přímého dozoru i děti předškolního věku. Většina bývalých spolužáků uváděla, že sami bez rodičů (případně se starším sourozencem) – s tím, že se nesmí vzdálit z míst, kam je možno na ně dohlédnout z okna – chodili ven již od čtyř let. Vzpomínky na hraní si a „lítání před barákem“ a užívání si her s ostatními dětmi, kterých bylo vzhledem k demografickému složení sídliště a populační vlně 70. let opravdu mnoho („to byly gangy dětí“, „stačilo vyjít ven na hřiště s hokejkou a on za chvíli někdo přišel“), patří mezi jejich nejsilnější vjemy z Jižního Města pro předškolní a školní věk. „Svoboda, naprostá svoboda“ byla nejčastěji zmiňovaná asociace pro jejich dětství mezi bloky (srovnej s úryvkem básně Jiřího Žáčka *Jižní Město / Bojová zóna pro sídlištní dítko, / pro vlčí smečky. Čí jste, sirotci, / plaváčci z jeslí, zvyklí na šidítka? / Jestli jste celí po otci, / čeká vás pasták... A kde máte mámu? / (...) / I bůh vás opustil, bůh, který neodpouští. / Jste ničí, jako zdivočelí psi. / Táhnete v tlupách betonovou pouští, / pěšáci příští apokalypsy.*).

Pro navazování vztahů v rámci sídliště měla zásadní význam základní škola, a to pro obě generace. Doslova lze říci, že rodiny navzájem propojila. Zde se projevuje

velký potenciál školy z hlediska posilování sociálního života sídlištní čtvrti¹⁴⁷. Vztahy, které respondenti dětské generace v rámci Jižního Města navázali, a které trvají dodnes, vznikly právě ve škole, případně v souvislosti s organizovanými zájmovými aktivitami (zejména sportovní oddíly). Po přechodu na střední vzdělávací stupeň už většinou žádné vztahy v rámci sídliště nenavázali, a to protože jejich sociální život se tímto okamžikem přestal realizovat na Jižním Městě. Respondenti z rodičovské generace poznali rodiče spolužáků svých dětí na třídních schůzkách, a v průběhu let si o jejich rodinách udržují/udržovali povědomí. Někteří se sprátelili a jejich přátelství stále trvá, přestože děti se již dávno nestýkají. Zahraniční literatura uvádí, že vztahy v rámci bydliště častěji navazují a ke své čtvrti bývají sociálně více připoutaní lidé nezaměstnaní, s nižším vzděláním, s nižšími příjmy a senioři (Musterd a van Kempen 2005). Poznatky z mých rozhovorů dovolují předpokládat, že lidé, kteří jsou zaměstnaní a k tomu za prací dojíždějí mimo vlastní čtvrt' (a těch je v rámci sídliště většina), mají méně příležitostí navazovat vazby v rámci svého bydliště, protože na to zkrátka mají méně času – respondenti rodičovské generaci zmiňovali, že v koloběhu všedního dne byli rádi, potom co z práce dorazili domů, že jsou se svými blízkými a unavení již neměli potřebu se družít za hranicemi svého soukromého světa. Zazněly též názory, že s řadou sousedů, kteří jsou jim sympatičtí, by si i dokázali představit hlubší vztahy, ale vlastně nikdy neměli možnost je navázat, protože se celý život mívají (pracovní vytížení, práce na směny apod.), tudíž jejich kontakty zůstávají v povrchní rovině společenské konverzace při náhodném setkání ve výtahu či na zastávce MHD. Respondenti vysvětlovali, že se zvýšením nároků v zaměstnání a rozvojem podnikání lidem ubylo času a energie, a tak některé původní sousedské kontakty ustaly. A to i v souvislosti s tím, že děti známých stejně jako jejich děti dospěly, založily rodiny a malá, roztomilá vnoučata nyní poutají pozornost svých prarodičů a vytěžují jejich volný čas. Netroufám si jen na základě kvalitativní sondy pokoušet se potvrdit či vyvrátit případný vliv ostatních sociodemografických charakteristik, nicméně z mého výzkumu vyplývalo, že míra kontaktů a vazeb v rámci bydliště do značné míry závisí na životním stylu a typu osobnosti (extroverze – introverze). Extrovertní, komunikativní jedinci s aktivním zájmem o okolní dění přirozeně znají v domě více lidí, než ti, kteří jsou zaměřeni především na vlastní osobní a rodinný život a jsou spíše introvertně ladění. K podobnému závěru došel i Janto (2007) ve

¹⁴⁷ V dnešní době si některé školy tento potenciál samy uvědomují a o roli centra sídlištní komunity se aktivně snaží.

svém výzkumu na bratislavském sídlišti Petržalka. Zároveň se ukazuje, že ti, kteří měli/mají základní okruhy přátel mimo bydliště (nejčastěji v souvislosti se zájmovou činností či ještě ze studentských let), byli/jsou těmito vztahy do té míry saturováni, že neměli již potřebu ani časové kapacity hledat další přátelství v rámci vlastní čtvrti. Vzhledem k tomu, že v českých podmínkách lidé, kteří disponují rekreačním objektem, s odchodem do penze a ukončením aktivní výdělečné činnosti zpravidla ve svém sídlištním bytě přebývají pouze v období sychravého podzimního a zimního počasí nebo v době nemoci, předpokládám pravděpodobnost vyšší orientace na vazby v rámci vlastní sídlištní čtvrti spíše u seniorů, kteří možnost využívání objektu druhého bydlení nemají a zejména u těch, kteří žijí sami (na Jižním Městě ostatně velmi aktivně fungují místní kluby seniorů).

Pokud jde o obeznámenost se jmény nájemníků ve vlastním domě a přehled o tom, kdo kde bydlí, větší povědomí v tomto ohledu získali lidé z vyšších pater a respondenti dětské generace (dokud ještě v domě bydleli). Lidé z vyšších pater díky společným jízdám výtahem načerpali znalosti o tom, kdo v jakém patře vystupuje, než vystoupí sami. Proto nejlepší povědomí měli o sousedech do výše vlastního patra, plus jednoho podlaží nad ním. Respondenti dětské generace se do určitého věku, než nabyli potřebné tělesné hmotnosti, potýkali s tím, že když nastoupili do výtahu sami, zhaslo světlo. Než jet temným výtahem, chodívali raději pěšky. Ti, kteří bydleli v domech, kde schodiště byla integrována do chodeb s byty, si cestu zpestřovali tím, že četli jmenovky na zvoncích – a tak v souladu s refrénem v 80. letech populární panelákové písně slovenského zpěváka Richarda Müllera skutečně „po schodech, po schodech, poznávali poschodia“.

Z hlediska kvality sousedství v rámci domu, lepší vztahy byly v rámci družstevních domů – lidé se zde více znali, častěji zde byly pořádány brigády za účelem úpravy okolí domu a oproti domům se státními byty, kde se jich tradičně účastnilo jen několik málo stále stejných rodin, měly i vyšší spontánní účast. Ti, kteří na brigádách participovali, do nich zapojovali i své děti. Dospělí svoji účast zdůvodňovali tím, že jim záleželo na tom, „*aby to měli okolo domu hezké*“, už proto, že si tam hrály jejich děti (Jedna maminka např. s pýchou upozorňovala na dnes již vzrostlé stromy, jiná zase na květiny, které před domem sázely.), i když respondenti z domů se státními byty podotýkali, že někteří jejich sousedé se na brigádách podíleli ze strachu z důsledků ve spojitosti s tehdejšími režimem (Jedna rodina z domu se státními byty se právě proto brigád ze zásady neúčastnila.). Družstevní domy se

vyznačovaly i lepším stavem společných prostor v domě, což zmiňovali sami obyvatelé domů se státními byty, které se potýkaly s výraznějšími projevy vandalismu (počmárané výtahy, zdemolované schránky, nepořádek v domě, krádeže žárovek na chodbách apod.) – podle nich lidem v družstevních domech na stavu společných prostor více záleželo a více je udržovali. Předpokládám, že důvodem byl jednak rozdíl v počáteční skladbě a sociálním profilu nájemníků, ale i to, že na rozdíl od nájemníků ve státních bytech, družstevníci na úhradě ceny bytu od počátku finančně participovali úhradou členského podílu a splácením anuity, což formovalo jejich přístup k nabytému bytu, ale i domu a jeho bezprostřednímu okolí zodpovědněji – zatímco v domech se státními byty větší podíl jejich obyvatel investoval péči pouze do vlastního bytu a za dveřmi vlastního bytu pro ně začínal „erár“, území všech a nikoho. (Od té doby, co většina bytových jednotek v domech s původně nájemními byty byla privatizována a veškeré investice do oprav a vybavení nyní financují společenství vlastníků, lze zaznamenat jistý posun v úrovni stavu společných prostor i v těchto domech, i když samozřejmě ani v tomto ohledu není možné generalizovat, v jednotlivých domech se situace liší.). Z hlediska dalších charakteristik domů, lepší úroveň udržování vnitřních prostor v čistotě a pořádku rovněž častěji vykazují domy s nižším počtem pater a bytů na jednom podlaží (Nejproblematictější je situace ve vysokých věžovitých domech, kde velký počet bytů na jednom patře spojuje temná dlouhá chodba s jediným oknem na jejím konci – otázkou zůstává, do jaké míry je příčinou tohoto stavu nevhodné řešení domu, a do jaké míry původní systém přidělování bytů. Byty v domech nižší kvality mohly být přidělovány problematictějším domácnostem, jak např. uvádí Erdösi *et al.* [2003] s odkazem na praxi v Budapešti.).

Co se týče participace na domovní správě (případně dnes ve společenství vlastníků bytových jednotek) do jejích formálních struktur se v průběhu let zapojila pouze jedna rodina (a to v domě s tehdy státními byty). Ostatní uváděli jako důvod, proč zůstávají/zůstávali pouze řadovými členy „nezájem o funkce“ vyplývající z typu jejich vlastní osobnosti – raději se drží v pozadí, či vlastní pracovní/zájmovou vytíženost (případně pravidelnou dlouhodobou nepřítomností v souvislosti s odjezdy na letní byty) těžko slučitelnou s mírou odpovědnosti a časovými nároky zapojení se do práce výboru, anebo důvěrou ve stávající vedení („*ujali se toho takoví šikovní, mladí lidé, kteří se tomu věnují*“) – pravda je, že domy všech respondentů již prošly regenerací (zateplení pláště a výměna oken).

Jak již bylo zmíněno výše, většina rodin mých respondentů si v 70. letech bytem na Jižním Městě, co se týká úrovně bydlení, významně polepšila. Vedle technických výtvarků, jaké pro mnohé, přivyklé nárokům vytápění na pevná paliva (nošení uhlí, noční přikládání), představovalo ústřední topení a teplá voda z kohoutku, většina z nich líčila své prvotní ohromení velikostí nového bytu (nejčastěji 3+1, 3+kk). Toto ohromení prostorem vyprchávalo s tím, jak rostly děti, a v domácnosti přibývalo věcí. Nejpozději v období puberty prvního z dětí by většina z nich (v obou generacích) přivítala o pokoj navíc. Teprve poté, co děti dospěly a odstěhovaly se, rozměry bytu rodičovskému páru připadají úměrné jejich potřebám. Obě generace považují za výhodu, že rodiče tak nejsou nuceni k výměně bytu za menší a mohou zůstat bydlet v místě, kde jsou zvyklí. Vzhledem k image „husákovské tříplusjedničky“ a současným nárokům na bydlení jsem očekávala zejména u dětské generace negativní hodnocení původního bytu. Nicméně respondenti obou generací uváděli, že se jim jejich byt moc líbil a měli/mají ho rádi (s výjimkou 2+kk obývaného čtyřčlennou rodinou – zatímco matka pocházející ještě ze stísněnějších poměrů byla v tomto bytě spokojena, její dcera zde postrádala prostor a soukromí), s výhradou k malé velikosti pokojů a po výše zmíněné období i bytu byli s jeho dispozičním řešením jinak spokojeni. Jelikož se s velikostí bytu „nedalo nic dělat“, situaci prostě akceptovali a přizpůsobili se jí (typický vyrovnávací mechanismus - smíření). Obě generace zdůrazňovaly, že jejich rodina si vždy byt upravila tak, „aby to doma měli hezké“ (typický vyrovnávací mechanismus – aktivita a adaptace), a vyjadřovaly názor, že s využitím nabídky na dnešním trhu stavebnin lze panelákový byt upravit tak, aby splňoval nároky současného standardu a většina tak již učinila. Lze předpokládat, že vedle osobní citové vazby („vždyť to byl náš byt!“) se v příznivém hodnocení rodinného bytu dětskou generací odráží obtížná finanční dostupnost bydlení v Praze pro lidi s průměrnými či lehce nadprůměrnými příjmy - většina těch, kteří původní byt opustili, dodnes obývá se svými současnými rodinami počtem místností i plochou menší byt, než na který dosáhli koncem 70. let jejich rodiče (tehdy v průměru o 10 a více let mladší, než respondenti dětské generace dnes). Ti, kteří si mohli dovolit pořídit prostorově velkorysejší bydlení, si k němu dopomohli prodejem zděděné rodinné nemovitosti.

Pokud jde o další vlastnosti bytu, velmi významným faktorem spokojenosti a identifikace s bytem a jeho polohou je kvalita výhledu z oken bytu – výhled do zeleně, širé krajiny či na starou Prahu (Petřín, Hrad) představuje zásadní hodnotu,

kteřá má moc smířít s nedostatky bytu i okolního prostředí. Je-li totiž možno z oken hledět do koruny stromu a v průběhu roku sledovat, jak se mění, nebo byt jen průzorem mezi okolními domy vidět do krajiny, lze upínat zrak k obzoru a nevnímat (vytěsnit) bližší okolí, či mu nepřikládat takovou váhu - panelové domy jsou pak respondenty tím spíše pokládány za praktické řešení bytové situace a není tak kriticky řešeno jejich estetické hledisko. Nejvyšší výhled je z domů na okraji sídliště a zejména z vyšších pater, odtud tedy jejich obliba a jednoznačná preference mezi respondenty, jelikož čím nižší patro a hustší zástavba, tím vyšší pravděpodobnost neatraktivního výhledu „naproti do oken“¹⁴⁸. Zastínění oblíbeného výhledu novou výškovou výstavbou představuje velkou ztrátu, která je pak přijímána velmi těžce (jak ukazují rovněž protesty obyvatel Jižního Města v bezprostřední blízkosti developerských výškových projektů).

Na sníženou akustickou izolaci, tolik charakteristickou pro panelové domy, si většina respondentů zvykla (v případě jedné rodiny však naopak přispěla k jejich odchodu ze sídliště) a ti, kteří mají zkušenost s bydlením v činžovním domě či současné novostavbě namítali, že tento problém je mylně spojován pouze s panelovými domy. Jak vyplývá z výpovědí respondentů, z hlediska kvality bydlení je vedle „spokojenosti s bytem“ třeba rozlišovat ještě „spokojenost v bytě“, neboť život v bytě, s nímž je jeho obyvatel jinak spokojen, může vzhledem k akusticko-izolačním a jiným vlastnostem bytových domů (např. propojení bytů stoupačkami) narušovat nepřizpůsobivé a konfliktní chování nejbližších sousedů. To je však více méně obecný rys susedství, bez rozdílu typu zástavby.

Zjištění kvalitativní analýzy potvrzují subjektivní podmíněnost vnímání a hodnocení sídlištního prostředí věkem, respektive životními fázemi respondentů, v souvislosti s proměnami osobního akčního rádia, míry připoutání k lokalitě bydliště a nároků na byt i žité prostředí. Významným poznatkem je, že vztah k místu bydliště kromě jeho fyzických vlastností zásadně ovlivňuje míra osobní spokojenosti a naplnění potřeb vztahujících se k dané životní fázi - v dětském věku hraje zásadní roli např. (ne)úspěch ve škole, kvalita vztahů s vrstevníky a atmosféra v rodině,

¹⁴⁸ Tato preference vyšších pater se zdá být v přímém rozporu např. se zkušeností z amerického prostředí, kde jak uvádí Bauer [1952 in Dekker a van Kempen 2009] rodiny ve výškové zástavbě preferují nižší patra. Nicméně tato preference je v případě mých respondentů motivována výhledem např. do širé krajiny, je možné, že v centrálnějších částech sídliště, kde ani vyšší patra nemusí poskytovat příjemnější výhled, tato preference neplatí.

v dospělém věku např. „syndrom prázdného hnízda“ po odchodu dospělých dětí, či partnerská krize (O limitech výzkumů rezidenční spokojenosti postihnout všechny rozhodné faktory viz Lux 2002)

Pro respondenty dětské generace bylo Jižní Město kulisou (většinou) spokojeného dětství (srovnej Salák 2007). Způsob života v prostoru Jižního Města se proměňoval, jak rostly a dospívaly. Nedostatky a limity prostředí (design, nedostatek volnočasových příležitostí pro mládež atd.) začaly být pociťovány teprve na sklonku základní školy s koncem období her (stejně tak jejich rodiče považovali Jižní Město za uspokojivé prostředí spíše pro děti předškolního a školního věku - srovnej též Čajánková a Musil 1984, Musil et al. 1985¹⁴⁹). Přejedem na střední vzdělávací stupeň nastal radikální zlom, tehdy Jižní Město přestalo být místem koncentrace a uspokojování všech jejich potřeb. Došlo k přerušení dosavadních přátelských vazeb v místě bydliště - což mnozí nesli těžce, sociální život a většina osobních potřeb, krom těch vázaných na byt, byla realizována mimo ně. V období dospívání a dospělosti (s výjimkou období péče o malé děti) se tato tendence udržela a z hlediska dopadu na kvalitu života už není prožívána negativně.

Životní styl rodičovské generace závisel/závisí především na fázi rodinného života a zátěži vyplývající z nároků zaměstnání (pracovní doba, směnný provoz) a dojížděky (doba). Z jejich výpovědí vyplývá, že dojem noclehárny, tedy že obyvatelé v místě bydliště pouze přespávají a „nežijí“, je dán možná spíše soudobým způsobem života, kdy člověk v aktivním věku obecně tráví většinu dne prací mimo bydliště, ať už bydlí – ve zkratce řečeno - kdekoliv a na další vyžití mu v koloběhu povinností všedního dne již často nezbyvá čas ani energie („noclehárnovitost“ tedy nemusí být jen znakem sídlišť, jako spíše produktem současného životního stylu). Proto přes kritické výhrady k občanské vybavenosti (zejména v období po nastěhování), nepociťují, že by bydlení na Jižním Městě mělo samo o sobě negativní vliv na způsob trávení jejich volného času (mnozí uváděli, že vzhledem k zdejšímu přírodnímu zázemí právě naopak – viz níže). Konkrétní náplň období volna, pak vedle výše uvedeného závisí zejména na aktivitě, individuálních preferencích, potřebách a možnostech jednotlivých rodin, daných ekonomickou situací domácnosti, dostupností rodinného rekreačního objektu, úrovní mobility (vlastnictví automobilu)

¹⁴⁹ Rovněž tyto výzkumy ukazovaly, že rodiče oceňovali nové obytné soubory z hlediska možnosti volného pohybu a her malých dětí - v porovnání s ostatními typy městské zástavby sídlištní děti trávily venku nejvíce času, avšak postrádali možnosti vyžití pro děti nad 10 let a mládež.

atp. (Rovněž Musil et al. 1985 a Janto 2007 vyslovují skepsi k platnosti kulturně deterministických teorií v rámci prostředí sídliště). Volnočasové preference respondentů odpovídají obecným tendencím charakteristickým pro městského člověka, zejména jako např. opouštění města v době souvislého volna – útek z městského prostředí do volné přírody a chataření/chalupaření či zahrádkaření (Musil a kol. 1985). Nejvyšší rekreační potenciál Jižního Města jednoznačně představuje jeho poloha na samém kraji města, přírodní zázemí a charakter okolní krajiny - možnost i ve všední den pobývat nebo sportovat (cyklistika, koupání, běžky, sáňkování, bruslení) v přírodě je považována za hlavní hodnotu zdejšího prostředí. Jižní Město tedy není město, nebo městská čtvrť v klasickém smyslu tohoto pojmu, a pravděpodobně se jí ani nestane, ale pro místní obyvatele může být příjemnou rezidenční čtvrtí, jejíž kvalita z hlediska životního stylu navzdory jejímu designu spočívá např. v tom, že si před vlastním domem mohou nazout běžky a rozběhnout se k lesu.

Navzdory ambici obsažené v některých původních teoretických konceptech sídlištní bytové výstavby, které si kladly za cíl vytvářet na sídlištích takové obytné prostředí, které uspokojí veškeré rekreační potřeby svých obyvatel, tudíž nebudou mít potřebu saturovat je jinde, např. vlastním objektem druhého bydlení, z výpovědí respondentů vyplývá, že druhé bydlení se s bydlením na sídlišti a městským životem vůbec naopak vhodně doplňuje a může přispívat k vyšší rezidenční spokojenosti a stálosti obyvatel sídlišť – přístup k objektu druhého bydlení umožňuje skloubit výhody městského bydlení s přednostmi bydlení v přírodě a z obou vytěžit to nejlepší. Na druhou stranu ti, kteří období souvislého volna či delší časový úsek v průběhu roku pravidelně pobývají v místě objektu druhého bydlení, v místě svého bydliště tráví naopak o to méně času, což může vést k oslabení identifikace s vlastní čtvrtí a posílení subjektivního dojmu z tohoto místa jako „noclehárny“. Jelikož významná část chalupářů a chatařů se cestami do místa objektu druhého bydlení vrací do krajiny svého dětství či kořenů, sociální život, který vede tam, může mít mnohem intenzivnější podobu a osobní význam, než ten, který vede v místě svého „prvního“ bydlení.

Důležitým poznatkem z mého výzkumu je, že naprostá většina odchodů¹⁵⁰ mých respondentů z Jižního Města, nebyla motivována nespokojeností s prostředím sídliště či bytem. Tento motiv se vyskytoval pouze u jednoho manželského páru rodičovské generace – nicméně ve spojení s dlouhodobou nemocí a osobní krizí. Ostatní odchody souvisely s přirozenými životními událostmi – odchod dítěte od rodičů v dospělosti, rozvod apod. Ačkoliv výsledky kvalitativní sondy nelze považovat za reprezentativní a na jejich základě zobecňovat, přesto se domnívám, že je třeba varovat před případným automatickým spojováním obměny obyvatel se sociální degradací sídlišť při interpretaci kvantitativních dat, např. ze Sčítání lidu, bytů a domů 2011, které umožní získat přesnější a aktuální představu o vývoji panelových sídlišť vzhledem k mobilitě a proměně struktury jejich obyvatel.

Ačkoliv u respondentů dětské generace nebyla impulsem k odstěhování nespokojenost s bytem či prostředím Jižního Města, v hodnocení jeho současnosti a očekávání do budoucna se projevují rozdíly mezi patrioty, kteří zde ještě (nebo už zase) žijí či se tu pravidelně zdržují, a těmi, kterým se Jižní Město již „odcizilo“ a dnes vůči němu nabývají podobně kritického odstupu, případně zde pociťují nejistoty z neznámého prostředí podobně jako lidé zvenčí. První se o osud Jižního Města neobávají, považují jej za ideální místo k pohodlnému městskému bydlení pro ty, kteří touží po klidném bydlení v zeleni, blízko přírody a v dosahu centra. Druzí zde již pozorují určité známky sociální degradace a připouštějí nejistotu nebo dokonce obavy ohledně budoucího vývoje a Jižní Město spíše považují za místo pro startovací bydlení mladých rodin. Pohled respondentů dospělé generace na současnost i budoucnost Jižního Města je v mnohém analogický, přestože skladbu obyvatel považují za významnější faktor vývoje Jižního Města, vzhledem k cenám v oblasti bydlení v Praze a velkému podílu populace, která sídliště obývá, obavy o jeho sociální vývoj většinou nemají. Mnohem větší nejistoty u nich obecně vzbuzuje omezená životnost a technický stav panelových domů (původní predikce životnosti panelových domů uvízly v jejich paměti a obávají se nekvalitně odvedené práce v době jejich výstavby). Budoucnost sídlišť tedy z jejich pohledu závisí především na množství finančních prostředků, které bude možno do kvalitní údržby a oprav panelových domů investovat. Jelikož většina domů v jejich čtvrti již byla

¹⁵⁰ Ze všech rodin, které byly spojeny s mou třídou na konci základní školní docházky, a bydlely tehdy na Jižním Městě, jich (některý z členů rodiny) dnes původní byt obývají přibližně 3/4.

regenerována, jejich nejistoty se vztahují do období vzdálenější budoucnosti, kdy předpokládají, že zase bude všechny domy nutno opravovat ve stejném časovém úseku.

Obecně lze říci, že v postojích respondentů k Jižnímu Městu a sídlištím vůbec se ani tak neprojevují generační rozdíly, jako spíše rozdíly v postojích zastávaných jednotlivými rodinami. Z hlediska budoucnosti Jižního Města se projevují rozdíly zejména mezi těmi, kteří zde ještě bydlí, a těmi, kteří se již odstěhovali (a k dnešnímu Jižnímu Městu je neváže zásadní citový vztah). Zatímco „místní“ (ale ani „patrioti na dálku“) si otázky ohledně budoucnosti sídliště téměř nekladou a možnost sociální degradace si zpravidla ani nepřipouštějí, postoje současných „outsiderů“ jsou více formovány informacemi o rizikovosti vývoje sídlišť prezentovanými v médiích.

Překvapivé a pro porozumění kontextu výpovědí respondentů klíčové je, že oblast, kterou v hovoru respondenti často spontánně nazývají „Jižňák“, území, s nímž se ztotožňují a chápou je jako své teritorium, není celé Jižní Město v hranicích jeho katastru. Nejenže jejich Jižňák většinou nesahá na Jižní Město II, on dokonce nepokrývá ani celé Jižní Město I. Pojetí jeho hranic je různě široké. Určují je místa, v nichž byl (stále je) respondent zvyklý se pohybovat, kde byl (je) „jeho svět“, jehož zdroje k uspokojení svých potřeb využíval (využívá). Za hranicemi pomyslného Jižňáku tedy v rámci sídliště začíná území, které už je respondentovi zpravidla „cizí“, kde se neorientuje, nevyzná¹⁵¹ a nelíbí se mu tam, a to i přestože vizuální dojem z oněch míst se může zdát prakticky totožný. (Pro dvě respondentky dětské generace byla proto v dospělém věku při hledání bytu na Jižním Městě poloha v oblasti Jižňáku dokonce jednou z hlavních podmínek.) Vesměs všichni respondenti měli v rámci Jižňáku svá oblíbená místa, na nichž si v dětském věku hrávali, nebo kam rádi chodili, či stále ještě chodí na procházky (zejména lesopark), nicméně takové místo, k němuž by měli skutečně osobní citový vztah, v prostředí sídliště (kromě vlastního bytu) nenašli. V této souvislosti, ale i ve spojitosti s rozdíly ve vnímání sídlišť „outsidery“ a „insidery“, se jako inspirativní jeví Relphův koncept „identity místa“ a „identity s místem“. Zatímco pro „outsidera“ je obtížné „identitu místa“ v uniformně se jevícím sídlištním prostředí rozkrýt, „insider“, který místo

¹⁵¹ „Má-li se člověk někde cítit doma, musí mít možnost se s tímto místem identifikovat a orientovat se v něm“ (Norberg-Schulz [1994: 18]; citovaný Zadražilovou [2003]).

interiorizoval prostřednictvím intenzivních sociálních zážitků, zde může nabýt „identity s místem“. (Seamon a Sowers: 2008).

Obraz sídlišť v umění II.

Jak dokládají i výše uvedené výsledky mého výzkumu, od doby svého překotného vzniku a osidlování sídliště prošla vývojem a svým obyvatelům postupem času většinou začala nabízet nesrovnatelně kvalitnější životní podmínky a lidé se v jejich kdysi nezvyklém, z hlediska městského urbanismu „revolučním“ prostředí adaptovali. Nicméně cejch, který na nich tehdy ulpěl, si ve formě negativních stereotypů nesou dál. Pro autorskou generaci narozenou v 70. a 80. letech, která se sídlištní tematikou přichází v 21. století, jsou sídliště již samozřejmou (i když ne nutně bezpodmínečně přijímanou) součástí obrazu měst. Někteří na sídlišti sami vyrostli a bydlí, jsou tedy v tomto prostředí „insiderů“. Část autorů této generace ve své tvorbě následuje tradiční linii odrazu anonymity, osamělosti, bezútěšnosti a deprese, nicméně tvůrčí zájem jiných bývá často veden snahou zrelativizovat zavedené mýty a ukázat sídliště a jejich sociální život bez předsudků či v neutřelých souvislostech. Přestože jsou sídliště symbolem uniformity, současné umělce inspirují k až překvapivě pestré tvorbě. Ačkoliv jsou díla těchto autorů české veřejnosti dostupná, nejedná se o masovou kulturu, a proto větší dopad na image sídlišť stále mají raná díla - negativní stereotypy a klišé mohou být posilovány, respektive udržovány při životě např. s každou reprízou výše zmíněné oblíbené české komedie z 80. let...

Vnímání sídlišť architektů a urbanistů

S efektem dichotomie „insider“ – „outsider“ se neseťkáváme jen u vnímání sídlišť laickou veřejností, ale i odborníky – v této práci představovanými architekty a urbanisty. Jinými slovy, jako se mohou lišit laické názory na sídliště těch, kteří je jen navštěvují („outsideri“), a těch, kteří je obývají („insideri“), i v pohledech odborných expertů se – z hlediska faktoru osobní zkušenosti s bydlením na sídlišti a míry „zasvěcení“ do reálného fungování těchto čtvrtí „outsiderů“ a „insiderů“ – mohou projevat rozdíly. Na základě vlastních zkušeností a prožitků jdou názory expertů-

„insiderů“ častěji za rámec pouhého hodnocení architektonického výrazu a zastávaná teoretická dogmata. Na sídlištích jako jejich uživatelé **nacházejí hodnoty**, které mnohdy zůstávají nerozpoznány experty-„outsidery“, jako např.:

a) *estetické* – poetika zrcadlících se světel v oknech panelových domů a geometrických tvarů budov apod.,

b) *obytné* – otevřená struktura sídliště (volnost, otevřenost prostoru, bydlení v parku) vs. její zahušťování, klid periferie a „bydlení v parku“ vs. „pravé město s pulsujícím životem...“,

c) *proenvironmentální* - rezignace na splnění snu o individuálním bydlení jako uvědomělá skromnost obyvatel sídlišť v zájmu zachování volné krajiny a nekonformní odmítnutí osobně se podílet na plošné urbanizaci kobercovou zástavbou.

Expert-„insideři“ v zásadě věří v obytný potenciál sídlišť a v možnosti jejich regenerace, ovšem jen je-li vhodně zvolena a uchopena, neboť identifikované hodnoty sídlišť je možno nevhodným řešením zničit a tím toto prostředí (ještě více) degradovat. Mají za to, že negativní stereotypy jsou v našich podmínkách pro budoucnost panelových sídlišť mnohem větší hrozbou než jejich skutečné limity a nedostatky.

Lze tedy říci, že obrazy sídlišť, které si odborníci utváří - to jak je vnímají a hodnotí - a jaká navrhuje řešení - jsou vedle jejich vlastní individualit a příslušností k názorovým směrům a teoretickým konceptům, k nimž se v rámci svého oboru hlásí, závislé na tom, do jaké míry jsou „zasvěcení“ do reálného fungování těchto míst. Osobní zkušenost s bydlením v místě k získání porozumění pro potřeby místa k tomuto „zasvěcení“ není bezpodmínečně nutná, pokud ji zastoupí citlivost a vnímavost k danému prostředí (Fialová 2010) a/nebo využití participačních technik v procesu plánování (Maier 2004). Architekt, který není do fungování sídliště (ale i obecně oblasti, s níž pracuje) „zasvěcen“, může přijít s řešením, které z jeho pohledu „lokalitu“ pozvedává z její uniformity a dodává jí „identitu místa“, nicméně dostane-li se do rozporu s „lokálností“ místních obyvatel, může dojít k snížení obytné hodnoty prostředí a narušení jejich „identity s místem“, což může vyústit v nespokojenost (části) místních obyvatel, či dokonce jejich odstěhování.

Vnímání prostředí sídliště respondenty

Ve vnímání prostředí sídlišť a jejich hodnot, se respondenti shodují s výše uvedeným viděním expertů-insiderů. Jižní Město jimi rozhodně není z hlediska designu a uspořádání přijímáno nekriticky. Problémem je rozpor mezi původními plány a výslednou realizací. Jižní Město mělo být soběstačným celkem, tím se nestalo (odtud výrok, že je městem jen dle názvu), nicméně nabídka základních obchodů a služeb se časem doplnila. Vzhled a uspořádání sídlišť bylo v době svého vzniku skutečně revoluční (Musil *et al.* 1985, Murie *et al.* 2003), lidé, kteří na sídlišti delší dobu bydlí, se však s tímto konceptem již do značné míry sžili a přijali jeho výhody. Na rozdíl od části architektů tedy dnes nepostrádají v sídlištích tradiční systém ulic, podstatné je, aby potřebné obchody a služby byly v rozumné pěší vzdálenosti. Vítané jsou obchody a provozovny v bývalých kočárkárnách, které svým provozem neruší noční klid a neobtěžují obyvatele domu např. hlukem, kouřem, výpary a koncentrací intoxikovaných či jinak rizikových osob (pocit, že sídliště více žije; rozšíření nabídky služeb – nepřezijí v konkurenci hypermarketů a vzhledem k prodejní době – většina pracujících v jiných částech města nemá šanci). Rozvolněná zástavba vzhledem k výškám domů a hustotě zalidnění respondentům vyhovuje – brání pocitu stísněnosti, zahušťování struktury sídliště prosazované některými experty, místní radnicí usedlíky děsí a budí odpor.

Současná míra zalidnění a objem výškové zástavby je vyšší, než je respondentům příjemné (respondenty opakovaně zmiňovaným místním „ideálem“ jsou části čtvrti s čtyřpodlažní zástavbou), dá se říci, že testuje hranici psychologické únosnosti – perspektiva dalšího zhuštění zástavby (zejména výškové), zvýšení počtu obyvatel a dopravy je vnímána jako její překročení. Je uznávána potřeba výstavby nových bytů, ale na k tomu vhodných místech, ne mezi stávajícími bloky, ty už jsou považovány za kapacitou naplněné, a i tam jen v uměřené míře. Masivní bytová výstavba, vedle strachu z přelidnění totiž vzbuzuje obavy ze snížení přístupu k již dnes omezeným místním zdrojům (parkovací místa, kapacity mateřských škol a lékařských ordinací apod.).

Nejvyšší estetickou hodnotou zdejšího prostředí je pro respondenty sídlištní zeleň. Pokud už tedy má dojít k výstavbě na její úkor, musí jít o výstavbu „pro lidi“, která místním usedlíkům zpříjemní život, přinese prvky občanské vybavenosti, které jim v místě chybí (např. přirozené kulturně-správní centrum čtvrti – „náměstí“,

obchody, kavárny, pracovní příležitosti nenarušující životní prostředí) a bude v souladu s okolní zástavbou. Současné připravované developerské projekty jsou právě v těchto ohledech přijímány sporně – „*Komu to prospěje? To není pro nás*“. S nesouhlasem je přijímáno rozšiřování zástavby až na hranice místních lesoparků - prodlužuje se tak vzdálenost a doba docházky „z přelidněného sídliště do přírody“ a mizí přehledné území luk, vyznačující se v hodinách nižšího výskytu osob vyšší úrovní bezpečnosti než lesoparky.

Limity „zobecnění“ výsledků výzkumu

Všichni respondenti dospělé generace měli v době příchodu na Jižní Město zkušenost s městským bydlením v bytovém domě a respondenti dětského věku se na místní prostředí adaptovali od útlého dětství – na rozdíl od svých rodičů většinou neměli na předchozí bydliště žádné vzpomínky, tudíž ani reálnou možnost srovnání. Zkušenost venkovana, nebo osaměle žijících může být jiná. Ačkoliv není možné výsledky kvalitativního šetření zobecňovat, domnívám se, že zkušenost mnohých obyvatel sídlišť podobného typu může být obdobná – zejména sídlišť ve velkém městě, s vysokou cenovou hladinou bydlení, a smíšenou sociální strukturou. Domnívám se, že výsledky výzkumu nevyprávějí jen o životě na sídlišti, ale do jisté míry přibližují změny v různých oblastech života, k nimž dochází v uplynulých 30 letech v souvislosti s proměnami naší společnosti.

Resumé

Prefabricated housing estates today - Jižní Město (Southern Town) through the eyes of two generations of its first inhabitants

The current state and possible development of prefabricated housing estates is a very serious issue and there are many blank spaces on the present knowledge map that have not been investigated yet, as well as questions that have not been answered yet. At the same time, prefabricated housing estates in the Czech Republic represent an issue on which most of the general as well as professional public (across the impacted fields) has a clear opinion, which is frequently quite firm, even though they may have no -- or only minimal -- personal or professional experience with the environment. The fact that the real situation at the housing estates may be quite different from the image of housing estates perceived from the outside -- as presented by the media and viewed by “outsiders” that do not live in housing estates and do not actually know that much about them, except how the housing estates come across physically and what feelings and notions they evoke in them -- is the basic hypothesis that is tested in this thesis. This hypothesis is based on findings from domestic research as well as research from abroad that in contrast to the problematic reputation -- respectively image -- that prefabricated housing estates have in the awareness of a large part of the non-housing estate public, research of residential satisfaction in housing estates usually shows a high degree of their inhabitants' satisfaction. Yet it is the reputation of a given prefabricated housing estate neighbourhood and the image of housing estates, which are generally considered to be among the key factors that significantly influence whether the given housing estate is accepted as a reasonable place for living, whereas stigmatisation accelerates its social and subsequently also its physical decline.

The general chapters of this thesis deal with the current state and possible development of prefabricated housing estates, especially how they are perceived by the Czech professional architectural and urbanistic public, art community and the inhabitants themselves of the housing estates. The goal is to describe the discrepancies in the perception and judgement of housing estates by these groups

(experts, artists and inhabitants of housing estates) and inside these groups. The key part of the thesis is called *What life is/was like in Jižní Město from the perspective of two generations of its first inhabitants*, which is a report from qualitative research performed via in-depth interviews with today's thirty-somethings and their parents who started to inhabit the then under construction housing estate in 1978. The main objective of this research probe was to determine how the largest Czech housing estate -- which is a symbol of probably all negative aspects of housing estate living for the general as well as professional public and the media -- is perceived as a place for life by those who grew up here and/or spent a significant part of their life here, and thus get an answer to the question of to what degree the image of housing estates in myths and stereotypes corresponds to reality.

Seznam použité literatury

- AALBERS, M.; VAN BECKHOVEN, E.; VAN KEMPEN, R.; MUSTERD, S.; OSTENDORF, W.; *Large Housing Estates in Netherlands*. Overview of developments and problems in Amsterdam and Utrecht. RESTATE report 2e, Utrecht: Faculty of Geosciences, Utrecht University, 2003. 153 s.
- Analýza regenerace pražských panelových sídlišť*. Praha: MHMP-SÚRM, 2001.
- ANDERSEN, H. S. . Can Deprived Housing Areas Be Revitalised? Efforts against Segregation and Neighbourhood Decay in Denmark and Europe. *Urban Studies*. 2002, 39, 4, s. 767-790.
- ANDRUSZ, G.; HARLOE, M.; SCELENYI, I. (eds.) *Cities after socialism: urban and regional change and conflict in post-socialist societies*. Oxford: Blackwell, 1996. 340 s.
- Anketa. *Architekt*, 1997, 44, 22, s. 50-53.
- ARTHURSON, K. Creating Inclusive Communities through Balancing Social Mix: A Critical Relationship or Tenuous Link? *Urban Policy and Research*. 2002, 20, 3, s. 245-261.
- BARTOŇ, J. (et al.). *Kniha o Praze 11*. Praha: Milpo, 1998.
- BARVÍKOVÁ, J. Jak se žije na Jižním Městě z pohledu "Husákových dětí". *Sociální studia*, 2010, 7, 3, s. 59-78.
- BARVÍKOVÁ, J. Panelstory I. *Demografie*. 2009, roč. Dostupný z WWW: <http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku=&artclID=628>.
- BARVÍKOVÁ, Jana. The Potential of Culture in the Regeneration and Sustainable Development of Housing Estates. In Eckardt, F., Nystrom, L. *Culture and the City*. Berlin : Berliner Wissenschafts, 2009, s. 333-349.
- BARVÍKOVÁ, J. Úsilí o sociální mix, image a stigmatizace panelových sídlišť. *Demografie*. 2009, roč. Dostupný z WWW: <http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku=&artclID=632>.
- BAUER, C. Clients for Housing: The Low-Income Tenant – Does He Want Supertenements? *Progressive Architecture*, 33, 5, s. 61-64.
- BEŇOVÁ, J. Café Hyena – Plán vyprovázení. Praha; Litomyšl: Paseka, 2010. 87 s.
- BIČÍK, I. et al. *Druhé bydlení v Česku*. Praha : Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, 2001. 167 s.

- BIERZYŃSKI, A. *Large Housing Estates in Poland. Success and fail factors of policies*. RESTATE report WP8. Utrecht: Faculty of Geosciences, Utrecht University, 2005. 12 s.
- BIERYZŃSKI, A. (et al.). *Workshop 3: The dilemmas of large housing estate rehabilitation in Central-Europe – in comparison to the Swedish practice* (The case of Poland, Hungary and Sweden). Workshop paper. 2005.
- CÍLEK, V. *Krajiny vnitřní a vnější*. Praha: Dokořán, 2002. 231 s.
- BLAŽEK, B. Sídliště – zrcadlo nastavené době. *Umění a řemesla*, 1998, 40, 4, s. 40-48.
- BORER, M. I. The Location of Culture: The Urban Culturalist Perspective. *City & Community*, 2006, 5, s. 173–197.
- BOŠKA, B. *Výsledky sociologického průzkumu k regeneraci pražských sídlišť. Závěrečná studie pro návrh Celoměstské koncepce regenerace pražských sídlišť*. Praha: MHMP-SÚRM, 2001.
- BRAUN, V. (et al.) *Průvodce městskou částí Praha 11*. Praha: Městská část Praha 11, 2000.
- BRODSKY, A. E. (et al.) PSoc in Community Context: Multi-Level Correlates of a measure of Psychological Sense of Community in Low-Income, urban neighbourhoods. *Journal of Community Psychology*, 1999, 27, 6, s. 659-79.
- CAMPBELL, K. E.; LEE, B. A. Source of Personal Neighbour Networks: Social Integration, Need, or Time? *Social Forces*, 1992, 70, s. 1077-1100.
- Celoměstská koncepce regenerace pražských panelových sídlišť*. Praha: MHMP-SÚRM, 2002.
- CHARLES, C. A. Dynamics of Residential Segregation. *Annual Review of Sociology*, 2003, 29, s. 167-207.
- CHIGNIER-RIBOULON, F.; COMMERÇON, N.; TRIGUEIRO, M.; ZEPF, M. *Large Housing Estates in France*. Overview of developments and problems in Lyon. RESTATE report 2a. Utrecht: Faculty of Geosciences, Utrecht University, 2003. 87 s.
- CLARK, W. A.; DIELMAN, F. M. *Households and Housing: Choice and Outcomes in the Housing Market*. New Brunswick: Center for Urban Policy Research. 1996.
- ČAJÁNKOVÁ, D.; MUSIL, J. *Děti a sídliště*. Praha: VÚVA, 1984. 60 s.
- ČERNIČ MALI, B.; SENDI, R.; BOŠKIĆ, R.; GORŠIČ, N. *Large Housing Estates in Slovenia*. Success and fail factors of policies. RESTATE report WP8. Utrecht: Faculty of Geosciences, Utrecht University, 2005. 14 s.

- DEAN, J.; HASTINGS, A. *Challenging Images: Housing Estates, Stigma and Regeneration*. Bristol: The Policy Press, Joseph Rowntree Foundation, 2000. 55 s.
- DEKKER, K.; BOLT, G. Social Cohesion in Post-war Estates in the Netherlands: Differences between Socioeconomic and Ethnic Groups. *Urban Studies*, 2005, 42, 13, s. 2447-2470.
- DEKKER, K.; VAN KEMPEN, R. Large Housing Estates in Europe: Current Situation and Developments. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografi*, 2004, 95, 5, s. 570-577.
- DEKKER, K.; VAN KEMPEN, R. Large Housing Estates in Europe: A Contemporary Overview. In VAN KEMPEN, R. (et al) (eds.) *Restructuring Large Housing Estates in European Cities*. Bristol: Policy Press, 2005, s. 19-45.
- DEKKER, K.; VAN KEMPEN, R. Residents Satisfaction in Post-WWII housing Estates. In ROWLANDS, R.; MUSTERD, S; VAN KEMPEN, R. (eds.) *Mass Housing in Europe: Multiple Faces of Development, Change and Response*. New York: Palgrave Macmillan, 2009, s 53-76.
- Druhý život pro sídliště: anketa. *ERA 21*, 2009, 9, 1, s. 55–57.
- DRUOT, F.; LACATON, A.; VASSAL, J.-P. Velké bytové soubory – výjimečná teritoria. *ERA 21*, 2009, 9, 1, s. 38–41.
- DŘEVÍKOVSKÝ, I. *Sídliště – jak dlouho ještě?* [online] 1998, [cit. 2011-06-03]. Dostupný z WWW: < <http://www.aid-atelier.cz/txtsidliste.htm>>.
- DUERLOO, M. C. (et al.), The Move to Housing Ownership in Temporal and Regional Contexts. *Environment and Planning*, 1994, 26, s. 1659-1670.
- EASTAWAY, M. P.; BERTELI, T. T.; VAN BOXMEER, B.; FERRANDO, L. G. *Large Housing Estates in Spain*. Overview of developments and problems in Madrid and Barcelona. RESTATE report 2h. Utrecht: Faculty of Geosciences, Utrecht University, 2003. 130 s.
- ENCHAUTEGUI, M. E. Latino Neighbourhoods and Latino Neighbourhood Poverty. *Journal of Urban Affairs*, 1997, 19, 4, s. 445-467.
- ENYEDI, G. Transformation in Central European Postsocialist Cities. In ENYEDI, G. (ed.) *Social Change and Urban Restructuring in Central Europe*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1998, s. 9-34.
- ERDÖSI, S.; GERÖHÁZI, É.; TELLER, N.; TOSICS, I. (et al.) *Large Housing Estates in Hungary*. Overview of developments and problems in Budapest Nyíregyháza. RESTATE report 2c. Utrecht: Faculty of Geosciences, Utrecht University, 2003. 82 s.

- EU povolila opravy a rekonstrukce sídlišť dotovat ze strukturálních fondů. *Realitní zpravodaj* [online]. 19.1.2006, [cit. 2011-06-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.czechrealestates.com/?p=165>>.
- FIALOVÁ, I. Výzkum a popularizace architektury z pohledu vlastní architektonické praxe. Habilitační práce, Praha: FA ČVUT, 2010. 131 s.
- FLINT, J.; ROWLANDS, R. Commodification, Normalisation and Interversion: Cultural, Social and Symbolic Capital Housing Consumption and Governance. *Journal of Housing and the Built Environment*, 2003, 18, s. 213-232.
- FONG, E.; GULIA, M. Differences in Neighbourhood Qualities among Racial and Ethnic Groups in Canada. *Sociological Inquiry*, 1999, 69, 4, s. 575-598.
- FORSTER, S. „Revitalizace sídliště v německém Leinefelde.“ *ERA 21*, 2009, 9, 1, s. 17–21.
- FRIEDRICH, J. ; BLASIUS, J. *Leben in benachteiligten Wohngebieten*. Opladen: Leske+Budrich, 2000. 212 s.
- FRIED, M. Grieving for a Lost Home. In L. J. DUHL (ed.) *The Urban Condition: People and Policy in the Metropolis*, New York: Basic Books, 1963, s. 151-171.
- FRIED, M. Continuities and Discontinuities of Place. *Journal of Environmental Psychology*, 2000, 20, 3, s. 193-205.
- GRISBY, W.; BARATZ, M.; GALSTER, G.; MACLENNAN, D. The Dynamics of Neighbourhood Change and Decline. *Progress in Planning*, 1987, 28, s. 1-76.
- GUEST, A.; WIERZBICKI, S. Social Ties at Neighbourhood Qualities: Two Decades of GSS Evidence. *Urban Affairs Review*, 1999, 35, s. 92-111.
- HALL, P. *Cities of Tomorrow: an intellectual history of urban planning and design in the twentieth century*. Oxford: Blackwell Publishers, 2006. 502 s.
- HALL, P. Regeneration Policies for Peripheral Housing Estates: inward- and outward-looking approaches. *Urban Studies*, 1997, 34, 5-6, s. 873-890.
- HALL, S.; LEE, P.; MURIE, A.; ROWLANDS, R.; SANKEY, S. *Large Housing Estates in United Kingdom*. Overview of developments and problems in London and Birmingham. RESTATE report 2j. Utrecht: Faculty of Geosciences, Utrecht University, 2003. 1103 s.
- HASTINGS, A. Stigma and Social Housing Estates: Beyond Pathological Explanations. *Journal of Housing and the Built Environment*, 2004, 19, s. 233-254.
- HAVLÍN, T. Sladký život na Jižáku. *Nový Prostor* 2009, 331, s. 6

- HENDL, J. *Úvod do kvalitativního výzkumu*. Praha: Karolinum, 1999. 278 s.
- HEŘMANOVÁ, E.; PATOČKA, J. *Regionální sociologie, sociologie prostoru a prostředí II*. Praha, VŠE v Praze a Nakladatelství Oeconomica, 2007. 142 s.
- HORSKÁ, P.; MAUR, E.; MUSIL, J. *Zrod velkoměsta*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2002. 352 s.
- HUBATOVÁ-VACKOVÁ, L.; ŘÍHA, C. (eds.). *Husákovo 3+1: bytová kultura 70. let*. Praha: VŠUP, 2008. ?? s.
- Hypermarketům už dává přednost 43 % českých domácností. *Tisková zpráva INCOMA Gfk* [online]. 12. 1. 2011, [cit. 2011-02-28]. Dostupný z WWW: <<http://www.incoma.cz/cz/ols/reader.aspx?msg=1144&lng=CZ&ctr=203>>.
- JANCURA, V. Keď na sídliskách vyrastali Husákove deti. *Pravda* [online]. 14.3.2010, [cit. 2010-11-03]. Dostupný z WWW: <http://spravy.pravda.sk/ked-na-sidliskach-vyrastali-husakove-deti-fgq-sk_domace.asp?c=A100313_150858_sk_domace_p29>.
- JANTO, J. Mestské sídlisko – meniaci sa priestor na príklade Petržalky. *Etnologické rozpravy* 2007, 14, 1, s. 108-116.
- KÄHRIG, A.; TAMMARU, T. Soviet Prefabricated Panel Housing Estates: Areas of Continued Social Mix or Decline? The Case of Tallin. *Housing Studies*, 2010, 25, 2, s. 201-219.
- KNORR-SIEDOW, T.; DROSTE, Ch. *Large Housing Estates in Germany*. Overview of developments and problems in Berlin. RESTATE report 2b. Utrecht: Faculty of Geosciences, Utrecht University, 2003.
- KOPP, K.; WYNNYCZUK, V.; LÁBUS, L.; KRÁL, V. *Typové byty a jejich obyvatelé. Zkušenosti a názory obyvatel typových bytů na tyto byty v nových sídlištích. Výsledky a rozbor dotazníkové ankety*. Praha: VÚVA, 1956.
- KOSTELECKÝ, T. Regenerace sídlišť v zemích Evropské unie. In: LUX, M.; SUNEGA, P.; KOSTELECKÝ, T.; ČERMÁK, D.; MONTAG, J. *Standardy bydlení 2004/2005. Financování bydlení a regenerace sídlišť*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2005. 185 s.
- KOSTELECKÝ, T. ; PATOČKOVÁ, V.; ILLNER, M. *Problémové čtvrti ve městě a politiky k jejich regeneraci – případová studie Prahy*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., 2009. 108 s.
- KUCHAŘOVÁ, V. (et al.). *Péče o děti předškolního a raného školního věku*. Praha: VÚPSV, v.v.i., 2009. 214 s.
- LÁBUS L.; DVOŘÁKOVÁ L.; LACKO P. Centrální část sídliště Bohnice. Návrh objemového urbanisticko-architektonického řešení. *Architekt*, 1997, 43, 22, s. 60.

- LAND, T. Coping with communism's grim legacy of high-rise buildings. *Contemporary Review*, 2002, 280, 1637, s. 335-339.
- LUKAVEC, J. 2009. Odcizenost, beton, chlad? O duchovní tváři největšího českého panelového sídliště. *Literárky v síti*. [online] 2009, Last revision 4.11.2009 [cit. 3.2.2010] Dostupný z WWW: <<http://www.literarky.cz/civilizace/89-civilizace/1555-odcizenost-beton-chlad>>.
- LUŇÁČEK, B. *Dílčí závěrečná zpráva 1. etapy analýzy výskytu socio-patologických jevů na území MČ Praha 11 - Průzkum problematických skupin a míst městské části Praha 11, kde dochází k negativním jevům v rámci sociálního soužití*. Praha: Retail Formation, s.r.o., 2007.
- LUX, M.; SUNEKA, P. Participace nájemníků na regeneraci panelových sídlišť. Manuál vypracovaný jako český příspěvek v rámci projektu SUREURO-NAS. Dostupný z WWW: <<http://seb.soc.cas.cz/projekty/manual>>.
- MAH, A. Devastation But Also Home: Place Attachment in Areas of Industrial Decline. *Home Cultures*, 5, 3, 287-310.
- MAIER, K. Od oprav domů ke kvalitnějšímu bydlení. *REALIT*, 2008, 15, 4, s. 18-23.
- MAIER, K. (et al.) *Vyhodnocení potenciálů a rizik pražských sídlišť pro jejich regeneraci metodou multikriteriálního hodnocení: závěrečná zpráva*. Praha: MHMP-SÚRM, 2001.
- MAIER, K. Sídlíště: problém a multikriteriální analýza jako součást přípravy k jeho řešení. *Sociologický časopis*, 2003, roč. 39, č. 5, s. 653–666.
- MAIER, K. Udržitelná regenerace sídlišť. *Urbanismus a územní rozvoj*, 2004, 7, 4, s. 16-24.
- MAIER, K., ČTYROKÝ, J.; STOKLASOVÁ, I. *Vyhodnocení potenciálů a rizik pražských sídlišť pro jejich regeneraci metodou multikriteriálního hodnocení (závěrečná zpráva)*. 2001: Magistrát hlavního města Prahy – Útvar rozvoje města.
- MAIER, K.; GEBERT, G. J. Sídlíště – díl první / Strašidla, mýty a realita. *Umění a řemesla*, 1998, 39, 4, s. 2-6.
- MARCOUYEUX, A.; FLEURY-BAHI, G. Place-Identity in a School Setting: Effects of the Place Image. *Environment and Behaviour*, 2011, 43, 3, s. 344-362.
- MEZZETTI, P.; MUGNANO, S.; ZAJCZYK, F. *Large Housing Estates in Italy*. Overview of developments and problems in Milan. RESTATE report 2d. Utrecht: Faculty of Geosciences, Utrecht University, 2003. 94 s.

- Ministr Martínek: Regenerací ohrožených částí měst se dá účinně předejít vzniku ghett. *Tisková zpráva Ministerstva pro místní rozvoj*, 26.9.2005. [online] [cit. 20.6.2011]
Dostupný z WWW: <<http://www.mmr.cz/Pro-media/Tiskove-zpravy/2005/Ministr-Martinek--Regeneraci-ohrozenych-casti-mest>>.
- MURIE, A.; KNORR-SIEDOW, T.; VAN KEMPEN, R. *Large Housing Estates in Europe. General Developments and Theoretical backgrounds*. RESTATE report 1. Utrecht: Utrecht University, Faculty of Geosciences. 2003. 61 s.
- MUSIL, J. *Sociologie bydlení*. Praha: Svoboda, 1971. 303 s.
- MUSIL, J. (et al.) *Lidé a sídliště*. Praha: Svoboda, 1985. 335 s.
- MUSIL, J. Co se děje s českými městy dnes. In HORSKÁ, P.; MAUR, E.; MUSIL, J. *Zrod velkoměsta*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2002. s. 298-331.
- MUSIL, J. Urbanizace v českých zemích a socialismus. In HORSKÁ, P.; MAUR, E.; MUSIL, J. *Zrod velkoměsta*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2002. s. 237-297.
- MUSIL, J. *Why Socialist and Post-socialist Cities Are Important for Forward Looking Urban Studies*. Příspěvek prezentovaný na konferenci *Forward Look on Urban Science*, Helsinky, květen 2005.
- MUSTERD, S.; MURIE, A. Changing the Residential Mix. In VAN KEMPEN, R.; MURIE, A.; KNORR-SIEDOW, T.; TOSICS, I. (eds.) *Regenerating large housing estates in Europe. A guide to better practice*. Utrecht: RESTATE, Utrecht University, 2006. s. 139-150.
- MUSTERD, S.; VAN KEMPEN, R. *Large Housing Estates in European Cities: Opinions of residents on recent developments*. RESTATE report 4k. Utrecht: Utrecht University, Faculty of Geosciences. 2005. 118 s.
- MUSTERD, S.; VAN KEMPEN, R. Trapped or on the Springboard? Housing Careers in Large Housing Estates in European Cities. *Journal of Urban Affairs*, 2007, 29, 3, s. 311-329.
- MYŠKA, J. Jižní Město z pohledu naplňování záměru (realizace) rozvoje území a procesu povolování staveb. In *Jižní Město a problematika transformace sídlišť*. Sborník příspěvků přednesených na semináři dne 6. Zář 1996 v rámci výstavy Jižní Město – Město s budoucností. Praha: Městská část Praha 11, 1996, s. 37-53.
- Na internetu už běžně nakupují i starší věkové kategorie. *Tisková zpráva INCOMA GfK* [online]. 12. 10. 2010, [cit. 2011-06-29]. Dostupný z WWW: <<http://www.incoma.cz/cz/ols/reader.aspx?msg=1125&lng=CZ&ctr=203>>.
- NORBERG-SCHULZ, Ch. *Genius loci. K fenomenologii architektury*. Praha: Odeon, 1994. 218 s.

- NOVÁK, J., PULDOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J. Současné procesy ovlivňující sociálně prostorovou diferenciaci České republiky. *Urbanismus a územní rozvoj* 2007, 10, 5, s. 34-39.
- NOVOTNÁ, B. Panelák jako symbol a místo paměti. *Sociální studia*, 2010, 7, 3, s. 127-131.
- ONDRÁČKOVÁ, J. Daniela Grabmüllerová: EU pootevřela dvířka k finanční podpoře oprav panelových domů. *Moderní obec* [online]. 22.06.2006, [cit. 2011-06-20]. Dostupný z WWW: <<http://moderniobec.ihned.cz/c1-17891880>>.
- OUŘEDNÍČEK, M. Suburbanizace Prahy. *Sociologický časopis*, 2003, 39, 2, s. 235-253.
- Panelová sídliště mohou mít i výhody, míní Švácha. *Archiweb* [online]. 12.05.2006, 1, [cit. 2010-10-15]. Dostupný z WWW: <<http://www.archiweb.cz/news.php?type=1&action=show&id=1363>>.
- PIŠTĚK, P. Kam jsme zatím došli... In: *ERA 21*, 2009, 9, 1, s. 25.
- PLAVCOVÁ, A. O primitivech v české krajině / Ladislav Lábus. *Pátek magazín LN*, 2004, 17, 1, s. 4-9.
- PRAK, N. L.; PREMIUS, H. (1986) A Model for the Analysis of the Decline of Postwar Housing. *The International Journal of Urban and Regional Research*, 1986, 10, s. 1-7.
- Praha 11 z pohledu jejích obyvatel. Reprezentativní výzkum v MČ Praha 11.* DEMA, a.s., 1997.
- Praha 11 z pohledu jejích obyvatel. Díl A: Hlavní výsledky výzkumu. Reprezentativní výzkum v MČ Praha 11.* DEMA, a.s., 2002.
- Praha 11 z pohledu jejích obyvatel. Díl B: Statistická analýza dat. Reprezentativní výzkum v MČ Praha 11.* DEMA, a.s., 2002.
- Praha 11 z pohledu jejích obyvatel. Příloha č. 1: Komparace dat 1997 / 2002. Reprezentativní výzkum v MČ Praha 11.* DEMA, a.s., 2002.
- ROWLANDS, R.; MUSTERD, S; VAN KEMPEN, R. (eds.) *Mass Housing in Europe: Multiple Faces of Development, Change and Response.* New York: Palgrave Macmillan, 2009. 285 s.
- ŘÍHA, C. V čem je panelák kamarád: kvantitativní ohledy kvalit české panelové výstavby 70. let. In Hubatová-Vacková, L.; Říha, C. (eds.). *Husákovo 3+1: bytová kultura 70. let.* Praha: VŠUP, 2007, s. 17–37.
- SALÁK, M. Husákovo pískoviště a dětský pokoj. In Hubatová-Vacková, L.; Říha, C. (eds.). *Husákovo 3+1: bytová kultura 70. let.* Praha: VŠUP, 2007.

- SEAMON, D.; SOWERS, J. Place and Placelessness, Edward Relph. In HUBBARD, P.; KITCHEN, R; VALENTINE, G. (eds.). *Key Texts in Human Geography*. London: Sage, 2008. s. 43–51.
- Sociologický průzkum – shrnutí a závěry. In *Analýza regenerace pražských panelových sídlišť: sídliště Jižní Město I*. Praha: MHMP-SURM, 2001, s. 1–2.
- Strategická vize rozvoje městské části Praha 11*. Praha 11: ÚMČ Praha 11 a Newton Solutions Focus, a. s., 2009. 26 s.
- STRAUSS, A.; CORBINOVÁ, J. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert, 1999. 196 s.
- Studie regenerace Jižního Města*. 2001. [cit. 28.06.2011] Dostupný z WWW: <
<http://www.praha11.cz/cs/rozvoj-a-regenerace/regenerace-jizniho-mesta/studie-regenerace/>>.
- SUNEGA, P. *Participace nájemníků a sociální aspekty regenerace panelových sídlišť*. Příspěvek na konferenci Regenerace obytných celků v kontextu udržitelného rozvoje, Praha: ČVÚT, 2004. Dostupný z WWW: <
http://seb.soc.cas.cz/publikace_download/publikace/sureuro_konference_praha.pdf>.
- SUNEGA, P.; ČERMÁK, D.; VAJDOVÁ, Z. Dráhy bydlení v ČR 1960-2001. Minulá, současná a budoucí stěhování občanů v ČR ve výzkumu postojů k bydlení. *Sociologické texty 02: 5*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2002. 97 s.
- SUNEGA, P.; KOSTELECKÝ, T. *Prostředí sídlišť v ČR a v zahraničí: vybrané aspekty sociální udržitelnosti*. Konference URBES 2007, Masarykova kolej ČVUT, Praha, 27.-28.11.2007.
- SUSOVÁ, K. *Vliv internetu na komunitní život v suburbíích*. [Diplomová práce]. Praha: PŘF UK, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 2009. 101 s.
- SÝKORA, L. (ed.): *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky*. Praha: Ústav pro ekopolitiku, 2002.
- SÝKORA, L. Suburbanizace a její společenské důsledky. *Sociologický časopis*, 2003, 39, 2, s. 217–233.
- SZEMZÓ, H.; TOSICS, I. (et al.) *Large Housing Estates in Hungary. Policies and Practices*. RESTATE report 3c. Utrecht: Faculty of Geosciences, Utrecht University, 2004.
- ŠIMKOVÁ, H. (et al.). *Regenerace panelových sídlišť – Katalog příkladů za rok*. Brno: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR a Ústav územního rozvoje, 2005. 122 s.

- ŠNEJDOVÁ, I. Změny ve vzdělanostní struktuře obyvatelstva. In: *Sociální geografie pražského městského regionu*. Ed.: Ouředníček, M. Praha: Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PŘF UK, 2006. s. 114-127.
- Šokující pravdivost paneláků: Důvod k obdivu, nebo k nenávisti? Rozhovor Lucie Zadražilové s Ladislavem Lábusem. *ERA 21*, 2009, roč. 9, č. 1, s. 47–52.
- ŠVÁCHA, R. *Česká architektura a její přísnost. Padesát staveb 1989-2004*. Praha: Prostor - architektura, interiér, design, 2004. 303 s.
- ŠVÁCHA, R. (et al.) Sídliště – díl druhý / Střízlivě i emocionálně. *Umění a řemesla*, 1998, roč. 40, č. 4, s. 49-52.
- TEMELOVÁ, J. (et al.) Budou česká sídliště bydlením chudých? *ERA 21*, 2009, roč. 9, č. 1, s. 53–54.
- TEMELOVÁ, J.; DVOŘÁKOVÁ, N.; SLEZÁKOVÁ, A. Rezidenční spokojenost seniorů v proměňujících se čtvrtích Prahy. *Sociální studia*, 2010, 7, 3, s. 95-113.
- TEMELOVÁ, J.; NOVÁK, J.; OUŘEDNÍČEK, M.; PULDOVÁ, P. Housing estates in the Czech Republic after Socialism: Various Trajectories and Inner Differentiation. Prepublished November, 18, 2010, DOI:10.1177/0042098010379279. [cit. 28.06.2011] Dostupný z WWW: <<http://usj.sagepub.com/content/early/recent> >.
- TICHÁ, J. Rozhovor s Lenkou Žižkovou: bytová kultura 70. let aneb o životě na sídlišti. In Hubatová-Vacková, L.; Říha, C. (eds.). *Husákovo 3+1: bytová kultura 70. let*. Praha: VŠUP, 2007, s. 17–37.
- TICHÝ, R. Bašta charismatiků? In *Sociologie z masa a krve V. Sborník bakalářských prací studentů ISS FSV UK*. Praha: Biograf, 2003, s. 33-58.
- Time Out (Guide) Prague*. Time Out Group Ltd 2009.
- TOMÍŠKOVÁ, M. Příprava programu regenerace panelových sídlišť v české republice. [cit. 28.11.2010] Dostupný z WWW: <http://www.uur.cz/images/publikace/uur/1999/1999-02/03_sidliste.pdf>.
- Tráva, tráva, tráva. *Klíč*, 2008, 16, 12, s. 7.
- TURBA, M. Strategie ovlivňování polycentrického rozvoje Prahy na příkladu Jižního města. In *Jižní Město a problematika transformace sídlišť*. Sborník příspěvků přednesených na semináři dne 6. Zář 1996 v rámci výstavy Jižní Město – Město s budoucností. Praha: Městská část Praha 11, 1996, s. 29-36.
- TURKINGTON, R.; VAN KEMPEN, R.; WASSENBERG, F. (eds.). *High-rise housing in Europe : current trends and future prospects*. Delft: Delft University Press, 2004. 284 s.

- VAN BECKHOVEN, E.; VAN KEMPEN, R. Towards more Social Cohesion in Large Post-Second World War Housing Estates? A Case Study in Utrecht, the Netherlands. *Housing studies*, 2006, 21, 4, s. 477-500.
- VAN KEMPEN, R.; MURIE, A.; KNORR-SIEDOW, T.; TOSICS, I. (eds.) *Regenerating large housing estates in Europe. A guide to better practice*. Utrecht: RESTATE, Utrecht University, 2006. 192 s.
- VÁVRA, J. Studie: vnímání místa. Výuka (nejen) zeměpisu nejen poznáváním a hodnocením, ale i vnímáním s využitím Yi-Fu Tuanovy koncepce. *Britské listy* [online], 21. 7. 2003, [cit. 2011-06-30]. Dostupný z WWW: <<http://www.blisty.cz/art/14798.html>>.
- VÁVRA, J. Jedinec a místo, jedinec v místě, jedinec prostřednictvím místa. *Geografie*, 2010, 115, 4, s. 461-478.
- VESELÝ, M. Jak velký musí být developerský projekt, aby byl hoden zmínky v radničním zpravodaji? *PragueWatch* [online]. 24. 11. 2010, [cit. 2011-06-30]. Dostupný z WWW: <<http://praguewatch.wordpress.com/2010/11/24/jak-velky-musi-byt-developersky-projekt-aby-byl-hoden-zminky-v-radnicnim-zpravodaji>>.
- VESELÝ, M. Koktejl pro Prahu. *A2*, 2011, 7, 6 [online], [cit. 2011-06-30] Dostupný z WWW: <<http://www.advojka.cz/archiv/2011/6/koktejl-pro-prahu>>.
- Ve spádovém území hypermarketů již žije 9 z 10 obyvatel Česka. *Tisková zpráva INCOMA Gfk* [online]. 24. 2. 2011, [cit. 2011-02-28]. Dostupný z WWW: <<http://www.incoma.cz/cz/ols/reader.aspx?msg=1153&lng=CZ&ctr=203>>.
- VÍCENÍKOVÁ, T. Pětka. In *Sociologie z masa a krve V*. Sborník bakalářských prací studentů ISS FSV UK. Praha: *Biograf*, 2003, s. 59-84.
- VOLF, P. Panelák je panelák je panelák. *Hospodářské noviny* [online]. 22. 10. 2010, [cit. 2010-11-09]. Dostupný z WWW: <<http://hn.ihned.cz/c1-47407780-panelak-je-panelak-je-panelak>>.
- VORLOVÁ M. Jsme proti paneláku zaujatí, přitom má své kouzlo (Očima architekta). *Lidové noviny*, 22.3.2005, s. 18.
- WEBER, M. *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: Oikoymenh, 1998.
- WECLAWOWICZ, G.; KOZLOWSKI, S.; BAJEK, R. *Large Housing Estates in Poland*. Overview of problems and developments in Warsaw. RESTATE report 2f. Utrecht: Faculty of Geosciences, Utrecht University, 2003. 74 s.
- WILSON, N.; BAKER, M. *Prague City Guide*. Lonely Planet Publications Pty Ltd 2009.
- ZADRAŽILOVÁ, L. *Sociokulturní přístup k obytnosti moderních sídlišť*. [Rigorózní práce]. Praha: FF UK, Katedra kulturologie. 2003. 128 s.

- ZADRAŽILOVÁ, L. Rozhovor s Jiřím Musilem o bydlení na sídlišti. In HUBATOVÁ-VACKOVÁ, L.; ŘÍHA, C. (eds.). *Husákovo 3+1: bytová kultura 70. let*. Praha: VŠUP, 2008, s. 185–195.
- ZICH, F. Regionální identita obyvatel českého západního pohraničí. In NOVOTNÝ, L.; HOUŽVIČKA, V. (eds.). *Otisky historie v regionálních identitách obyvatel pohraničí*. Praha: SOÚ, 2007, s. 49-64.
- Zlepšení prostředí problémových sídlišť. Deník veřejné správy [online]. 24. 11. 2010 [cit. 20.6.2011] Dostupný z WWW: <<http://www.dvs.cz/clanek.asp?id=6458546>>.
- Závěrečné komuniké z neformálního setkání zemí „Visegrádské čtyřky“ a přistupujících zemí ministrů odpovědných za bytovou politiku a výstavbu Budapešť, 23. září 2005. [online] [cit. 20.6.2011] Dostupný z WWW: <<http://www.mmr.cz/Pro-media/Tiskove-zpravy/2005/Ministr-Martinek--Regeneraci-ohrozenych-casti-mest>>.
- ŽÁČEK, J. Jižní Město. *Divoké víno* [online]. 2002, roč. 1, č. 1 [cit. 4.2.2010] Dostupný z WWW: <<http://divokevino.cz/0102/zacek.php>>.

Přílohy

Příloha 1 - SWOT analýza pražských panelových sídlišť (Celoměstská koncepce regenerace 2001)

Silné stránky:

- věková a sociální promíšenost (významný podíl střední vrstvy obyvatel),
- rozvojový potenciál uvnitř i v okolí sídliště, jehož dobrá využitelnost váže na kapacity a kvalitu technické infrastruktury,
- téměř 50 % sídlišť má vnitřní rozvojový potenciál,
- 75 % sídlišť disponuje dalšími rozvojovými možnostmi v okolí,
- všechna sídliště mají rezervy v kapacitách systémů umožňující další rozvoj (u všech systémů technického vybavení až 70 % sídlišť),
- u 70% sídlišť se nepředpokládá v období příštích 10 let rozsáhlejší obnova systémů technického vybavení.

Slabé stránky:

- nízká technická a stavební kvalita domovního fondu,
- nedostatek pracovních míst v místě způsobuje vysoké nároky na dopravní obsluhu,
- zanedbanost přírodního zázemí sídlišť,
- nedostatek sociální vybavenosti a zařízení pro aktivity volného času (více než 50 % sídlišť má nedostatek nabídky volného času uvnitř i v okolí),
- nabídka obchodu a služeb je jen u 16 % sídlišť hodnocena jako kvalitní,
- nedostatek parkovacích míst (pouhé 1 % sídlišť splňuje normativy),
- téměř 50 % sídlišť má místa se znevýhodněnou dostupností centra (dostupnost centra je u 20 % sídlišť do 20 minut, u 70 % do 30 minut).

Příležitosti:

- zachování sociální výstavby,
- v možnostech výstavby objektů vybavenosti.

Hrozby:

- fyzická chátrání stavebního fondu,
- koncentrace sociálně slabých vrstev obyvatelstva a s tím spojené jevy, jako např. nárůst kriminality a ztráta zájmu občanů o veřejné věci.

Rizika:

- nebezpečí nekonceptní nové výstavby na sídlišti i jeho okolí,
- nezájem o investice v důsledku realizace význačných investic v okolí,
- nové realizace mohou dále prohlubovat kontrast se stagnující sídlištní zástavbou.

Příloha 2 - Okruhy témat pro hloubkové rozhovory

Jak byt na JM získali (rodičovská generace)

Jak dlouho čekali na jeho přidělení

Šlo o byt družstevní/státní/sluzební/náhrada (např. stavba metra)

Kde bydleli do té doby (srovnání)

Jak se přistěhovali

Jaké byly jejich první dojmy, jak byli spokojeni s bytem, s prostředím sídliště, když na JM přišli

+ / -

co oceňovali

co jim chybělo

služby

pracovní uplatnění (v místě/dojíždka)

možnosti způsob trávení volného času

jak se jejich spokojenost/nespokojenost v průběhu času vyvíjela

Životní styl a volný čas

Jak byl jejich život a trávení volného času vázaný na JM? (rekreační objekt mimo Prahu, „babička na venkově“, kulturní nabídka v centru Prahy, ...)

Trávení volného času ve všední den / o víkendech / o prázdninách / o dovolené s ohledem na věk dětí (předškolní věk, mladší školní věk, starší školní věk, SŠ, VŠ)

JM a dítě

Dítě na JM (předškolní věk, mladší školní věk, starší školní věk)

Jak se vychovávají děti na JM z pohledu rodičovské generace a z pohledu současných rodičů z řad dětské generace 70. let

Jak se vyrůstá dětem na JM z pohledu dětské generace 70. let

Co dětem JM v jednotlivých vývojových fázích poskytuje / co jim zde chybí (chybělo)

JM a dospívající

Jak se žije dospívajícím na JM z pohledu dětské generace 70. let

JM jako prostředí pro dospívající z pohledu rodičovské generace

Co dospívajícím JM v jednotlivých vývojových fázích poskytuje / co jim zde chybí (chybělo)

JM a dospělý v různých fázích životního cyklu

Zeptat se, jak oni osobně vnímají, jak se proměňoval jejich život na JM – co byly ty zlomové okamžiky, charakterizovat období a odpovídající životní styl

Moje nabídka: Rodič předškolního dítěte, školního dítěte, dospívajícího dítěte, dospělého dítěte žijícího ve společné domácnosti, rodič po vyprázdnění „rodinného hnízda“, rodič v důchodu na JM

JM a situace nemoc / nesoběstačné stáří v rodině

Je / byl v rodině někdo vyžadující po určitou dobu pomoc pro svou nesoběstačnost?

Jak takovou situaci řešili (domácí péče, pomoc profesionálů, ústavní péče ...)

Jak by takovou situaci řešili, kdyby nastala

Představy „rodičů“ o vlastním zabezpečení v případě nesoběstačného stáří

Představy „dětí“ o zabezpečení rodičů v případě jejich nesoběstačného stáří

Možnosti, jež skýtá JM (služby, byt)

Sociální vztahy – vazby

Navázali nějaké užší vztahy s někým v rámci domu, sídliště? Jak intenzivní?

S kolika lidmi se v rámci JM přátelí, stýkají / přátelili, stýkali

Žije na JM ještě v jiném bytě někdo z rodiny? Přistěhoval se někdo za nimi?

(babička, sourozenci,)

Participace (volnočasová, občanská a politická)

např. v klubech, dětských, dobročinných, sportovních, kulturních, ekologických, zájmových organizacích, v družstevních samosprávách atd.

Zapojili se někdy do samosprávy? (Účastnili se brigád?)

Bydlení

a) spokojenost

Jak jsou/byli spokojeni se svým bytem?

Jak vyhovoval potřebám jejich rodiny v průběhu času?

Jak hodnotí prostředí JM? Bezprostřední okolí domu, čtvrť, dům, v němž bydlí, sousedské vztahy, skladbu obyvatel domu? Znají/znali všechny nájemníky ze svého vchodu? Mění se nějak v čase?

b) vlastní investice do bytu

Měli zájem získat byt do osobního vlastnictví? (proč ano, proč ne, očekávání)

Mají byt v osobním vlastnictví?

Úpravy, rekonstrukce v bytě

Rezidenční stálost a mobilita

Jaký je/byl jejich vztah k JM? Jak se proměňoval?

Usadili se, „zapustili kořeny“?

Co jim JM dává/dávalo, co je na JM drží/drželo?

Uvažovali někdy, že by se odstěhovali?

Mají v úmyslu se odstěhovat? V jakém časovém horizontu? Kam? Charakter budoucího bydlení?

Proč se odstěhovali? Kam? Charakter současného bydlení

Vlivy na rozhodnutí se odstěhovat

JM - lokalita nákupů, využívání služeb

Nabídka, možnosti

Nakupují na JM, v centru Prahy, hypermarketech (na Chodově, v zázemí Prahy)....

Zaměstnání, pracovní uplatnění v rámci JM

Povolání

Pracují/pracovali někdy na JM?

Měli někdy zájem na JM pracovat?

Hledali někdy pracovní uplatnění na JM?

Jak dlouho a jak daleko do zaměstnání dojíždějí/dojížděli

Hodnocení pozitiv a problémů JM

Co považují za problémy JM, co jim na JM vadí

Co považují za klady JM, co jim na JM vyhovuje

Pocit bezpečí/nebezpečí v prostoru sídliště

Osobní zkušenosti s násilným chováním a kriminalitou na JM

Hodnocení vývoje v čase

Změny, k nimž na JM došlo od roku 1989, a jejich hodnocení

+ „k lepšímu“ / 0 „stejně“ / - „k horšímu“

Jak se jim „líbí“ JM, např. dílčí změny podoby – fasády ...

Další rozvoj JM

Co by se na JM mělo změnit / co by se mělo zachovat

Co lze z pozice občanů bydlících na JM ovlivnit?

Do jakých oblastí by měly směřovat projekty týkající se (rozvoje) JM?

Hodnocení práce a rozvojových záměrů radnice a její komunikace s veřejností (Klíč)

„osobní vzkaz radnici“

Představy o budoucnosti JM a českých sídlišť

Jak hodnotí bydlení na sídlišti, co si myslí o sídlištích

Viděl jste někdy sídliště, které se jim líbilo? Jak vypadalo? Znají nějaké příklady regenerace sídlišť, co se jim líbí a co ne

Jak hodnotí JM oproti ostatním sídlištím

Jak vidí budoucnost JM a českých sídlišť

Osobní údaje

věk

vzdělání

zaměstnání a status v zaměstnání (OSVČ, zaměstnanec, vedoucí pracovník)

hodnocení vlastní životní úrovně / příjem domácnosti